

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut komunikačních studií a žurnalistiky
Katedra mediálních studií

Dějiny českojazyčných časopisů pro děti **v letech 1850–1989**

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Autor: Mgr. Štefan Švec

Školní rok: 2009/2010

Poděkování

Ke vzniku této práce přispělo více lidí, než je možné na tomto místě uvést. Rád bych tímto vyjádřil svou vděčnost všem.

Jmenovitě děkuji zejména své vedoucí práce doc. Barbaře Köpplové za trpělivost a citlivé a tolerantní vedení. Dále pak Vladislavu Tomanovi, Václavu Noskovi-Windymu, Michalu Šandovi, dr. Martinu Gromanovi, doc. Haně Šmahelové, dr. Pavlu Sukovi a dr. Vladimíru Trojánkovi za mnohou pomoc a konzultaci. Děkuji své rodině za všechnen čas, který mi obětovala, a svému zaměstnavateli za prostor, který mi poskytl. Další dík patří obětavosti pracovníků Sukovy studijní knihovny literatury pro děti a mládež a Národní pedagogické knihovny Komenského, Národní knihovny v Praze, Vědecké knihovny v Olomouci, Moravské zemské knihovny v Brně, knihovny Katolické teologické fakulty UK, Památníku národního písemnictví a knihovny Libri prohibiti.

Všem výše zmíněným i řadě nezmíněných patří velká zásluha na vzniku této práce. Všechny omyly a chyby, které se v textu vyskytují, padají na vrub autora.

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně a jen s použitím uvedených pramenů a literatury

V Praze dne 7. září 2010

Obsah

0 – Úvod	11
0.1 – Cíl a podoba práce	11
0.1.1 – Cíl práce	
0.1.2 – Význam zkoumání dětských periodik	
0.1.3 – Svébytnost dějin dětských časopisů	
0.1.4 – Podoba práce	
0.1.5 – Terminologické poznámky	
0.1.6 – Poznámkový aparát	
0.2 – Děti, dětské časopisy, média a mediální studia	15
0.2.1 – Koncepty dětství	
0.2.2 – Děti a mediální studia	
0.2.3 – Dětské časopisy v kontextu studia masové komunikace	
0.2.4 – Diferenciace dětských časopisů a jejich funkce	
0.3 – Vymezení materiálu	23
0.3.1 – Co je ČASOPIS	
0.3.1.1 – <i>Samostatnost (dětské rubriky a přílohy novin a časopisů pro dospělé)</i>	
0.3.1.2 – <i>Nadregionálnost (vlastivědné sborníky a další regionální periodika)</i>	
0.3.1.3 – <i>Profesionalita (dětské a studentské časopisy)</i>	
0.3.1.4 – <i>Periodicita (kalendáře, almanachy)</i>	
0.3.1.5 – <i>Pestrost obsahu (knížnice, dětské knižní řady)</i>	
0.3.1.6 – <i>Význam (marginální a reklamní časopisy)</i>	
0.3.2 – Co je DĚTSKÝ časopis	
0.3.2.1 – <i>Intencionálnost (dětská četba původně určená dospělým)</i>	
0.3.2.2 – <i>Věková hranice (časopisy pro mládež)</i>	
0.3.2.3 – <i>Věk jako určující kritérium (zájmová periodika)</i>	
0.3.3 – Co je ČESKÝ dětský časopis	
0.3.3.1 – <i>Jazykové vymezení (jinojazyčné časopisy)</i>	

0.3.3.2 – Vymezení dle teritoria (emigrační a exilové časopisy, časopisy vycházející v češtině mimo hranice Čech a Moravy)

0.3.3.3 – Dětské časopisy na Slovensku

0.4 – Kontexty historie českých dětských časopisů 45

0.4.1 – Vznik dětských časopisů ve světě

0.4.2 – Kontakty se zahraničními časopisy

0.4.3 – Dětské časopisy a škola

0.4.4 – Dětské časopisy a dětská literatura

0.4.5 – Dětské časopisy a překlady

0.4.6 – Periodika pro děti a žánry

0.4.7 – Vztahy dějin dětského tisku a tisku pro dospělé

0.4.8 – Dětské časopisy a technologie

0.4.9 – Vzájemné vztahy dětských časopisů

0.4.10 – Dětské časopisy a jiná média určená dětem

0.4.11 – Dětské časopisy a reklama

0.4.12 – Dětské časopisy a dějiny kultury

0.4.13 – Dětské časopisy a ideologie

0.4.14 – Další kontexty

0.5 – Zhodnocení dostupné sekundární literatury 70

0.5.1 – Monografie

0.5.2 – Slovníky a bibliografie

0.5.3 – Dějiny literatury a dětské literatury

0.5.4 – Časopisecké materiály

0.5.5 – Zhodnocení reflexe

0.6 – Metoda práce 77

0.7 – Úvod k přehledu dějin dětských časopisů 79

1 – Dětský časopis jako školní pomůcka 80

(50. až 70. léta 19. století)

1.1 – Stručný přehled vývoje 81

1.1.1 – Materiály pro děti v časopisech pro dospělé

1.1.2 – Předchůdci a první časopisy pro děti

1.1.3 – Nástupci Včelky v 50. letech. Štěpnice – první časopis s dlouhodobou tradicí

1.1.4 – Šedesátá a sedmdesátá léta 19. století

1.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů 87

1.2.1 – Časopis jako alternativní školní čítanka

1.2.2 – Národněmancipační snahy

1.3 – Produkce a recepce 89

1.3.1 – Redaktoři a práce v redakci

1.3.2 – Distribuce

1.3.3 – Náklad – stovky výtisků

1.4 – Obsah 94

1.4.1 – Rubriky a převažující obsah

1.4.2 – Obraz dětství – esenciálně černobílé dítě

2 – Dětský časopis jako umění, zábava a zdroj zisku

(od 80. let 19. století do 1. světové války)

98

2.1 – Stručný přehled vývoje

101

2.1.1 - Rozmach časopisů pro děti v osmdesátých letech 19. století a jeho vrcholy

2.1.2 - Počátky diferenciaci dětských časopisů

2.1.3 – Vznik nových titulů v 90. letech 19. století

2.1.4 – Počátek dvacátého století

2.1.5 – Další tituly vzniklé na počátku 20. století

2.1.6 – Zájmové a odborné časopisy

2.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

107

2.2.1 – Komeracionalizace

2.2.2 – Estetizace

2.2.3 – Výchova k vlastenectví

2.3 – Produkce a recepce

112

2.3.1 – Diferenciaci a stratifikace titulů

2.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

2.3.3 – Náklad – tisíce až desetitisíce

2.4 – Obsah

115

2.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

2.4.2 – Obraz dětství – dítě jako zákazník, esteticky ovlivnitelný objekt a nositel národní budoucnosti

3 – Dětský časopis jako výchova ke skupinové příslušnosti **120**

(léta 1915–1935)

3.1 – Stručný přehled vývoje **124**

3.1.1 – První světová válka

3.1.2 – Situace starších titulů po vzniku republiky

3.1.3 – Rozmach počtu nových titulů po roce 1918

3.1.4 – Beletristické, zábavné a dobrodružné časopisy

3.1.5 – Časopisy pro nejmladší čtenáře v první republice

3.1.6 – Novinové časopisy pro děti

3.1.7 – Časopisy spolků a organizací v první republice

3.1.8 – Časopisy církví

3.1.9 – Časopisy politických stran

3.1.10 – Zájmové časopisy

3.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů **131**

3.2.1 – Nástroje ideové výchovy

3.2.2 – Zisk

3.3 – Produkce a recepce **136**

3.3.1 – Další diferenciaci titulů

3.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

3.3.3 – Náklad – desetitisíce

3.4 – Obsah **139**

3.4.1 – Vytváření státního vědomí

3.4.2 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

3.4.3 – Obraz dětství – dítě jako cíl ideologické a národně uvědomovací formace, dítě jako tvůrce

4 – Dětský časopis jako tvůrce autonomního dětského světa

149

(léta 1935–1948)

4.1 – Stručný přehled vývoje

152

4.1.1 – Nové tituly před 2. světovou válkou

4.1.2 – Zastavování časopisů v letech okupace

4.1.3 – Pokusy o nové dětské časopisy v protektorátu

4.1.4 – Exilový časopis pro děti a časopis v terezínském ghettu

4.1.5 – Časopisy navazující po roce 1945 na předválečnou tradici. Vpřed

4.1.6 – Nové časopisy

4.1.7 – Zápas o podobu dětské literatury v letech 1945–1948

4.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

158

4.2.1 – Autonomizace dětského světa

4.2.2 – Propaganda, cenzura a rezistence

4.3 – Produkce a recepce

168

4.3.1 – Redaktoři a práce v redakci

4.3.2 – Náklad – statisíce pro výjimečný titul

4.3.3 – Zánik regionálních periodik

4.4 – Obsah

169

4.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

4.4.2 – Obraz dětství – dítě jako autonomní subjekt s vlastní imanentní hodnotou

5 – Unifikace dětství, nový rozvoj a dovršení tradice – ABC a Mateřídouška **177**

(léta 1948–1989)

5.1 – Stručný přehled vývoje **179**

5.1.1 – Rušení titulů po roce 1948

5.1.2 – Časopisy vzniklé po únoru 1948

5.1.3 – Dětské časopisy od šedesátých let do roku 1989

5.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů **182**

5.2.1 – Ideová zbraň

5.2.2 – Boj proti „braku“

5.2.3 – Proměny v podobě a hodnocení časopisů

5.3 – Produkce a recepce **193**

5.3.1 – Stratifikovaný systém

5.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

5.3.3 – Náklad – statisíce pro všechny hlavní tituly

5.4 – Obsah **199**

5.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

5.4.2 – Obraz dětství – Dítě jako budoucnost, budovatel nové společnosti a součást kolektivu

5.4.3 – Dovršení tradice

5.5 – Osudy tradičních časopisů po roce 1989 **209**

6 – Kartotéka titulů	211
7 – Přílohy	681
Příloha č. 1 (Dětské rubriky a přílohy v časopisech pro dospělé)	681
Příloha č. 2 (Regionální časopisy a vlastivědné sborníky)	685
Příloha č. 3 (Druhy a příklady časopisů pro mládež)	690
Příloha č. 4 (Zájmové a oborové dětské časopisy)	698
Příloha č. 5 (Dětské časopisy vycházející v češtině mimo území českých zemí)	704
Příloha č. 6 (Stručný přehled dějin slovenských časopisů pro děti)	717
Příloha č. 7 (Dějiny dětských časopisů v kontextu dějin školství)	726
Příloha č. 8 (Nástin souvislostí dějin dětských časopisů s dějinami časopisů pro dospělé)	732
Příloha č. 9 (Marginální, příležitostné a reklamní časopisy)	735
Příloha č. 10 (Cizojazyčné časopisy na území Čech a Moravy – přehled nejznámějších titulů)	739
Doplňkový jmenný a věcný rejstřík	744

Seznam použité literatury **766**

Abstract **785**

Motto

Children's literature is an amorphous, ambiguous creature; its relationship to its audience is difficult; its relationship to the rest of the literature, problematic.

Peter Hunt¹

0 – Úvod

0.1 – Cíl a podoba práce

0.1.1 – Cíl práce

Tato práce je pokusem stručně zmapovat vývoj českých a moravských časopisů pro děti v letech 1850–1989.

Historie dětských časopisů v Čechách a na Moravě je dlouhá a obdivuhodná. Už některé z prvních evropských titulů byly na konci 18. století tištěny a distribuovány vedle jiných míst rovněž v Praze.² Od poloviny 19. století a zejména od 30. let století 20. pak začaly dětské časopisy v českém jazyce tvořit svébytnou, originální a bohatou tradici, kvalitativně srovnatelnou s tradicí ve světě.

0.1.2 – Význam zkoumání dětských periodik

Dětské časopisy byly a jsou rozšířenou dětskou četbou. V řadě období tvořily dokonce četbu převládající, někdy nahrazovaly či doplňovaly školní učebnice.³ Jako časové tisky byly ve svém obsahu často průkopnické, sloužily k ověřování a etablování nových trendů v pedagogice, dětské literatuře i výtvarném umění a také ve výchově k moderním a novým (či naopak klasickým a ustáleným) estetickým, vědeckým, světonázorovým a etickým koncepcím. I na jejich stránkách probíhaly boje kulturních, uměleckých a společenských paradigmat, ve srovnání jednotlivých titulů se zrcadlí střety tradice s modernou. Dětské časopisy jsou ve svém souhrnu zmenšeným a

¹ Hunt (1992), s. 1.

²Viz oddíl 0.4.1 – *Vznik dětských časopisů ve světě.*

³Viz oddíl 0.4.3 – *Dětské časopisy a škola a Příloha č. 7.*

svým způsobem čirým odrazem a obrazem dějin obecných, politických, sociálních, ale i dějin idejí, kulturních vlivů, mentalit atd.

Vedle toho jsou tato periodika často prvním, či přinejmenším jedním z prvních masových médií, s nimiž se malý mediální konzument setká. Ustavují způsob, jímž se později s obsahem médií a se samotnou jejich existencí vyrovnává, jímž je integruje do svého života. Bývají jednou z prvních praktických cvičebnic „mediální gramotnosti“, přičemž obvykle reflektují specifickou dětského čtenářství a jeho psychologických podmínek a vývojových zvláštností.⁴

Přes svůj význam v dějinách médií, dětské literatury, výtvarného umění a pedagogiky a přes výjimečnou snahu některých badatelů⁵ nejsou dnes dějiny českých dětských periodik dostatečně popsány.

Má to řadu důvodů. Častěji než knihy vycházely časopisy na levném, nekvalitním papíře, který omezil jejich fyzickou trvanlivost. Byly určeny k okamžitému použití, velká část jejich obsahu měla jen časový význam, byla ovlivněna nutností naplnit titul obsahem při dodržení periodicity, měla kolísavou kvalitu. Časopisy byly často považovány spíše za zábavnou literaturu bez ambice na nadčasovou platnost, na rozdíl od knih se obvykle nepočítalo s jejich uchováváním.⁶ S dětskými časopisy příliš nepracovaly ani dějiny dětské literatury. Zmínka o nich se obvykle omezila na stručný výčet nejvýznamnějších titulů. Nechuť ke zkoumání „triviální“ literatury, do níž jsou dětské časopisy často řazeny, se v dějinách literatury oslabuje až s nástupem sémiotiky, kulturních a mediálních studií v posledních desetiletích. Stále však způsobuje nedostatek zájmu i prostředků pro zkoumání tohoto „nevlastního dítěte“ literatury pro mládež.⁷

Tato práce je pokusem o zatím nejobsažnější, byť stále hrubý přehled vývoje domácích časopisů pro děti, o faktografický základ a částečné kontextové ukotvení jejich dějin. Přesto není, a vzhledem ke svému rozsahu ani nemůže být, vyčerpávajícím zhodnocením historie dětských periodik. Oblast jejího zájmu zůstává otevřená dalšímu zkoumání.

0.1.3 – Svěbytnost dějin dětských časopisů

⁴Dobově podmíněné, ale obsáhlé a komplexní shrnutí této problematiky viz Chaloupka (1982). Výchova k „mediální gramotnosti“ v případě časopisů úzce souvisí s výchovou ke čtenářství jako takovému. Vývoj koncepcí výchovy ke čtenářství vždy více a více akcentoval spontaneitu dětské četby, výchovu k přirozeně kladnému vztahu ke knize, postupně i způsoby čtení alternativní ke čtení přísně lineárnímu atd. V tom všem jsou časopisy obvykle progresivní a moderní pedagogické koncepce předjímající či propagující pomůckou.

⁵Viz oddíl 0.5 – *Zhodnocení dostupné sekundární literatury*.

⁶U některých titulů sice vycházely např. desky pro uchování celého ročníku, vždy však ve výrazně nižším nákladu než samotný časopis.

⁷ Doderer (1984), sv. 2, s. 166.

Reflexe dětské literatury je dlouhodobě zatížena řešením problému, je-li tato literatura plnohodnotnou součástí literárního vývoje, nebo jen více či méně závislým přívěskem dějin literatury pro dospělé.⁸ Podobně je samozřejmě možné se ptát i při konstrukci dějin dětských a mládežnických periodik, jsou-li jen závislým přívěskem dějin médií či periodik obecně, nebo jsou jejich samostatnou, plnohodnotnou kapitolou s vlastními zákony a vývojovou dynamikou.

Tato práce se programově pokouší na podobné otázky neodpovídat. Odpovědi na ně jsou vždy komplexní a dialekticky obojetné. Záleží na účelu, pro který je otázka kladena a odpověď vyžadována. Je-li to pro potřeby některého konkrétního popisu historie nutné, lze dějiny dětských časopisů vnímat jen jako doplněk a další zdroj ilustrujících příkladů pro dějiny periodik pro dospělé a médií obecně. Při jiné práci je možné je reflektovat samostatně a vysledovat jejich vlastní dějinný pohyb. Tímto směrem jde tato práce, byť se směr opačný snaží nevykloučit z pozornosti.

0.1.4 – Podoba práce

Text práce je založen jednak na kompilaci a shrnutí dílčí sekundární literatury,⁹ jednak na samostatném studiu periodik. Cílem práce je poskytnout přehled vzniku a existence jednotlivých titulů a vysledovat milníky obsahového dědictví domácího dětského časopisectví. Práce podrobně nezkoumala ekonomické, politické či technologické podmínky vycházení časopisů ani jejich obecný společenský rámec. Podobný náročný a inspirativní úkol stále čeká na zpracování.

Práce nabízí vlastní, v některých ohledech netradiční strukturu periodizace dějin svého materiálu.¹⁰ Věř, že tato struktura může sloužit jako užitečný rastr, jímž lze dějiny dětských periodik pojmout jako smysluplný celek s vlastním vývojem a svébytnými zákonitostmi. Zvolená periodizace však určitě není jediná možná. Naopak přemýšlení o odlišných variantách umožní čtenáři hlouběji porozumět složitosti vývoje probírané oblasti a všech jeho souvislostí.

Úvodní část práce se pokouší o kontextové ukotvení historie dětských časopisů. Problematizuje používané pojmy a snaží se alespoň náznaky usouvztažnit zkoumaný materiál s historií příbuzných mediálních forem (např. dětských koutků v denících), s historií podobných periodik ve světě, dějinami kultury, společnosti aj. Rozhodnutí předsadit tuto spíše teoretickou,

⁸ „Nutno si dobře hned uvědomiti, že vývoj dětské literatury nemá nic společného s vývojem ostatní literatury,“ postulují Pospíšil a Suk v první kapitole své Dětské literatury české. (Pospíšil-Suk /1924/, s. 11). Tento názor, byť vyhraněný a pomíjející důležité vazby osobní i historické, pojmenovává významnou část pravdy. Dále k tématu viz např. Chaloupka (1983).

⁹Viz oddíl 0.5 – *Zhodnocení dostupné sekundární literatury*.

¹⁰Viz oddíl 0.6 – *Metoda práce*.

kontextualizující část samotné historie časopisů vychází ze snahy umožnit čtenáři vnímání širších souvislostí této historie už při jejím pročítání, a nikoliv až po něm.

Hlavní částí práce jsou dějiny českých dětských časopisů v podobě přehledu obecných tendencí vývoje dané oblasti, nejcharakterističtějších pro každé z popsaných období. Za tímto přehledem následuje kartotéka jednotlivých, v hlavní části práce popsaných titulů. Uvedená kartotéka titulů, kterou práce obsahuje, je zřejmě nejobsáhlejším soupisem českojazyčných dětských časopisů, shrnutým v jediném svazku. Přesto si nečiní nárok na celkovou úplnost ani v počtu titulů (zejména menších a regionálních časopisů a titulů, které se v dalších kritériích nevměstnaly do použité definice českého časopisu pro děti a mládež)¹¹ a zejména v kompletnosti informací o titulech zjištěných. Kartotéka nevznikala podle obecně platných zákonitostí tvorby slovníkových publikací a v žádném případě nedostává nárokům na takové publikace kladeným. Vznikala jako průběžná pracovní pomůcka, jejíž obsah se postupně rozrostl do takové šíře, že se stalo účelným ji přes všechny její nezpochybnitelné nedostatky zahrnout jako součást práce.

0.1.5 – Terminologické poznámky

V této práci synonymizujeme řadu pojmů „dětská literatura“, „dětská četba“, „literatura pro děti a mládež“ apod. a v souvislosti s ní i řady „dětská média“ a „média pro děti“ a dále „časopisy pro děti a mládež“, „časopisy pro děti“ a „dětské časopisy“. Možný rozdíl v přívlastcích „pro děti“ (dětem určený) a „dětský“ (dětmi tvořený) je v této práci relevantní jen na výjimečných místech, kde na to text výslovně upozorňuje (např. v oddílu 0.3.1.3 – *Profesionalita /dětské a studentské časopisy/*). Obecně práce umožňuje ve svém vlastním kontextu považovat tyto přívlastky za zaměnitelné a nesoucí význam „dětem určený“. Rozdíl v přívlastcích „pro děti“ a „pro děti a mládež“ může být v některých místech textu vnímán jako relevantnější. Je řešen při vymezení materiálu práce v oddílu 0.3.2.2 – *Věková hranice (časopisy pro mládež)*.

Práce nerozlišuje ani pojmy „dětské časopisy“ a „dětská periodika“. Deníky určené dětem se v dějinách dětských časopisů vyskytují jen naprosto výjimečně,¹² byť byla řada titulů záměrně koncipována jako „noviny pro děti“. I tato periodika, obvykle s týdenní a kratší periodicitou, označujeme jako časopisy.

Podobně pro práci platí synonymita pojmů „mediální studia“, „mediologie“, „výzkum a teorie masové komunikace“ atp.

¹¹Viz oddíl 0.3 – *Vymezení materiálu*.

¹²Domácím dětským periodikem s nejkratší periodicitou byly ve sledovaném období nejspíše *Pionýrské noviny*, vycházející v 60. letech 20. století po dva ročníky dvakrát týdně.

Sjednocování pojmů probíhá při vědomí možných odlišností, které je mohou dělit a které v jiných kontextech, než je tato práce, mohou být významné.

0.1.6 – Poznámkový aparát

Citační a odkazový aparát je v práci podobného druhu nevyhnutelně poměrně obsáhlý. V poznámkách pod čarou odkazujeme na texty obsažené v *Seznamu použité literatury* jménem autora a rokem vydání textu. V řídkých případech odkazů k několika textům téhož autora vzniklých v totožném roce odlišujeme tyto texty jak v *Seznamu použité literatury*, tak v poznámce samé (od druhého dále) římskou číslicí.

V případech citací a odkazů ke krátkým poznámkám bez názvu, nepodepsaným materiálům, případně k jiným časopiseckým textům, které neuvádíme v *Seznamu použité literatury*, odkazujeme v poznámce na celý zdroj názvem titulu časopisu, ročníkem a stranou.¹³

0.2 – Děti, dětské časopisy, média a mediální studia

0.2.1 – Koncepty dětství

Dětství je antropologicky těžko oddiskutovatelným vývojovým faktem. Přesto jde o pojem problematičtější, než by se dalo z této neoddiskutovatelnosti odvozovat.

Historickou univerzálnost vnímání dětství jako jeden z prvních v novodobé historiografii zpochybnil francouzský historik Philippe Ariès roku 1960 v knize *L'Enfant Et La Vie Familiale Sous L'Ancien Régime*.¹⁴

Jedním z objevů této knihy, zabývající se proměnami dětství od středověku do konce 18. století, je jistá slepota k fenoménu „dětství“ ve středověkém světě. Středověké „dítě“ (v dnešním slova smyslu) bylo dle Arièse na rozdíl od dnešního od okamžiku své fyzické nezávislosti na matce členem a účastníkem diskurzu dospělých prakticky se všemi právy a povinnostmi. „Základní myšlenkou, kterou Ariès v *Dějinách dětství* předložil, je konstatování, že středověk neměl žádný smysl pro dětství. Dětství bylo nedůležitou a krátkou fází života, který byla velmi rychle zapomenuta. Jakmile se dítě naučilo chodit a mluvit, bylo v zásadě integrováno do

¹³ V případě titulů nestránkovaných průběžně po ročnících, ale po číslech, uvádíme samozřejmě rovněž číslo vydání.

¹⁴V překladu *Dítě a rodinný život v předrevoluční Francii* (anglicky jako *Centuries of Childhood*, německy *Geschichte der Kindheit*). Ariès (1960).

*společnosti dospělých. Být dítětem neznamenovalo ve středověku nic jiného než být malým dospělým. Děti nežily ve svém vlastním světě, který by se výrazně odlišoval od světa dospělých. Ke změně této situace došlo podle Arièse až v 16. a počátkem 17. století, a to především v prostředí kulturně a sociálně výše postavených vrstev dvorské a městské společnosti. Tato změna byla zapříčiněna vzděláním, výchovou a školou, které získaly centrální význam v lidském životě a ve svém důsledku vedly k odkrytí dětství a dospívání jako svébytných fází sociokulturního vývoje každého jedince. Odstup mezi dětstvím a dospělostí se neustále zvětšoval a vedl ke vzniku dětského světa, který je charakterizován dětským oblečením, dětskou hrou a zábavou a specificky dětským vnímáním okolí.*¹⁵

Vznik dětských časopisů, potažmo dětské literatury a umění pro děti obecně, je tak spojen až s „objevením“ dětství jako konceptu, jako zvláštního, odděleného období, postaveného do protikladu k období „dospělosti“. Rozšíření knihtisku a později obecnější gramotnosti vedlo k vytvoření znalostní bariéry mezi gramotnými dospělými a ještě ngramotnými dětmi, která způsobila proměnu vnímání dětství, jeho přijetí jako samostatné kategorie.¹⁶ Přijetí dětství jako samostatného a vlastní pozornost zasluhujícího období vedlo k vydělení specifických oblastí komunikace (výtvarné, literární, mediální...) dětem určené.¹⁷ Právě v 19. století, kdy dochází na našem území ke vzniku českojazyčných dětských časopisů, přichází i celá řada dalších fenoménů spojených s objevem a vyčleňováním dětství jako svébytné životní etapy. Pro děti se i v obydlí středních vrstev začínají budovat samostatné dětské pokoje, vzniká celý komerční obor výroby hraček atp.¹⁸

Ani po tomto (svého druhu) objevu nezůstalo dětství pasivním a neměnným faktem. Jeho pojetí, obrazy, symbolizace a reprezentace se proměňovaly během celého 19. a 20. století. „Kritici masové kultury, mezi jinými například Dwight MacDonal, už v padesátých letech upozorňovali na to, že dospělí, kteří příliš využívají prostředků masového sdělování, ‚dětinští‘, zatímco děti se probouzejí a rozvíjejí příliš rychle.“¹⁹ V dnešním světě dochází podle dalších autorů²⁰ dokonce k opětovnému zániku dětství jako takového, způsobenému (podobně jako při jeho vzniku) proměnami způsobu společenské komunikace. Konkrétně např. rozšířením televize, neboť ta nabízí programy, které dětem srozumitelně zpřístupňují i témata a diskurzy dříve

¹⁵Nodl (1996), ss. 7–8.

¹⁶Meyrowitz (2006), ss. 187–218.

¹⁷ „Objev“ dětství samozřejmě nezpůsobily jen proměny symbolických forem komunikace. Šlo o postupný proces, v němž hrály roli další společenské změny jako průmyslová revoluce, postupně prosazovaný zákaz dětské práce atd.

¹⁸ Lenderová-Jiránek-Macková (2009), ss. 186–190.

¹⁹Kuliczowska (1972), s. 617.

²⁰Viz např. Elkind (1981), Winn (1984), Postman (1994), ss. 65–142, Meyrowitz (2006), ss. 187–218. Jako polemiku k tématu viz např. Buckingham (2000-I).

vyhrazené dospělým, a tedy fakticky ruší zmíněnou informační bariéru, jejíž překročení bylo dříve podmíněno gramotností a hierarchizovaným přístupem k informacím. Někteří teoretici vnímají dokonce soudobé proměny mediálního prostředí obklopujícího dětství jako přenos moci z dospělých na děti.²¹

Dětství se proměňuje nejen vertikálně, historicky. Významně se liší i horizontálně, ve svých jednotlivých synchronních podobách. Jak ukazují specializované studie,²² odlišnost jednotlivých podob dětství, např. dětství selského, dělnického, buržoazního a šlechtického v totožném časovém období, může být velmi významná. I s touto odlišností se dětské časopisy v dějinách vyrovnávaly stratifikací svých titulů podle měřítek a ukazatelů sociálních, národnostních aj.

Dětství je členitelné i dle řady jiných, specifických hledisek. Jednotlivé druhy dětství se liší psychologicky, genderově,²³ dětství je přirozeně členěno věkovými stupni, každé individuální dětství má své vlastní rysy a je podmíněno odlišnými podmínkami, v nichž se odehrává. Každé dítě je svým způsobem specifické, je originálním druhem publika.²⁴

Zdánlivě neproblematický pojem dětství je tedy výrazně strukturován. Vnímání složitosti dětství je v očích dospělého často nivelizováno a sjednoceno pomocí zvnitřněné historické metafory „zrychlujícího se stroje“. Dětství bývá v dějinách osobních podobně jako pravěk v dějinách společenských nezřídka vnímáno jako jednodušší (a ve své kompaktnosti překonané) období s v podstatě pomalým vývojem, na rozdíl od hekticky se vyvíjející současnosti.²⁵ Dějiny dětských časopisů pomáhají problematičnost, různorodost a komplexnost dětství ve vší jeho složitosti a vývojové dynamice objevit.

0.2.2 – Děti a mediální studia

Výzkum a teorie masové komunikace reflektují dětství téměř od svých počátků. Největší důraz kladou v tomto ohledu na zkoumání *účinků* médií na dětské publikum. Účinky médií na děti se zabývala řada klasických prací: studie Paynova fondu z přelomu 20. a 30. let takto zkoumaly účinky filmů, na Annenberg School for Communication inicioval George Gerbner na konci 60. let dlouhodobý výzkum účinků televize (ve značné míře zaměřený na vliv televizního násilí) také na děti a mladistvé. Vlivem médií na děti se zabývala řada prací a odborných debat zkoumajících vedle účinků mediálního násilí např. účinky reklamy, roli médií v socializaci do

²¹Blažek (1996).

²²Viz např. Pleticha (1995), Nodl (1996) aj.

²³ O odlišných způsobech prožívání i formace dětství dle genderového klíče viz např. Pleticha (1995), s. 214.

²⁴ Strassburger-Wilson (2002), ss. 12–13.

²⁵Švec (2009), ss. 154–155.

společnosti, sexuální integraci jedince atd.²⁶

Vedle účinků se výzkum a teorie masových médií věnují i zkoumání *produkce* mediálních obsahů určených dětem, mediálních rutin s touto produkcí spojených, vlivu vydavatelských a vysílacích monopolů, intencemi podavatelů atd. Vlivnou knihou, zkoumající postupy korporací při konstrukci a produkci obsahů pro děti, je např. *Kinderculture* Shirley R. Steinbergové a Joe L. Kincheloea, zabývající se řadou kulturních fenoménů od dětských filmů přes sbírací karty až po kult panenky Barbie.²⁷ Jiné práce se zabývají např. mediálními rutinami či doporučují postupy, kterými by se masmediální produkce pro děti měla řídit.²⁸

Další oblastí zájmu mediálních studií je *recepce* dětských médií, zkoumání dětského publika, jeho pasivních a aktivních přístupů k recepci médií,²⁹ rodiny jako mediátora masově komunikačních sdělení,³⁰ mediální gramotnosti a jejího vývoje³¹ atd.

Důležitým polem zkoumání médií pro děti jsou samozřejmě jejich *obsahy*, analýzy žánrů a jejich pravidel, témat, sdílených předpokladů, světónázorového, estetického a společenského zacílení atd.³²

V neposlední řadě se mediální studia věnují rozborům jednotlivých *kanálů* masové komunikace směřující k dětem, jejich srovnávání, vývoji a vzájemnému ovlivňování.³³

0.2.3 – Dětské časopisy v kontextu studia masové komunikace

Jako jedno z klasických médií určených dětem jsou časopisy vhodným materiálem pro celou naznačenou paletu zkoumání mediálních studií. Nabízejí možnosti synchronních i diachronních analýz jejich účinků, produkce, recepce, obsahů i srovnání s ostatními masově komunikačními kanály pro děti a slibují v tomto směru zajímavé výsledky.

Dětský časopis je svým způsobem zrychlenou laboratoří umožňující zkoumání aktuálních proměn publika. „*Zvláštností práce v dětském časopisu je to, že se exponuje v generačně velice zúženém spektru. Nutné zaměření na tři nebo čtyři ročníky znamená, že během tří nebo čtyř let se*

²⁶Jako shrnující práce viz např. Strassburger-Wilson (2002), Pecora-Murray-Wartella (2007), dále např. Buckingham (2000-II), Dennis (1973), Schramm-Lyle-Parker (1961) a řada jiných.

²⁷Steinberg-Kincheloe (1997).

²⁸Viz např. Schneider (1989). Normativní teorie určující pravidla či návrhy vhodného obsahu jsou v teorii komunikace cílené na děti velmi rozšířené. Poměrově je snaha normovat dětská média pravděpodobně ještě o mnoho rozšířenější a především výraznější a diskurzivně silnější než podobné snahy a aktivity u médií pro dospělé.

²⁹Viz např. Livingstone-Bovill (2001), Cullingford (1984), Tobin (2000) aj.

³⁰Viz např. Zillmann-Bryant-Huston (1994), Hoover-Schofield Clark-Alters-Champ-Hood (2003), Brown-Linné (1976) aj.

³¹Viz např. Potter (2005), Jirák-Wolák (2007) aj.

³²Včetně médií nejnovějších, např. počítačových her. Viz např. Rutter-Bryce (2006), Steinberg-Kincheloe (1997), dále např. Cullingford (1984) aj.

³³Viz např. Livingstone, Bovill (2001).

*generace čtenářů zcela vymění. Tento proces probíhá plynule. S každým novým ročníkem časopisu k němu přichází část nových čtenářů. Nikdy nejsou tak úplně stejní, jako byli ti před nimi. Jejich mentální svět – svět jejich představ, jejich myšlenek a emocionálních vztahů – těží už z poněkud jiného horizontu vjemových skutečností a účastní se na poněkud jiné fázi univerzálního toku informací.*³⁴

Další z možností teoretického zkoumání periodik pro děti je např. významná role prostředníků při jejich recepci. Recepce dětského časopisu, podobně jako tvorby pro děti obecně, je ještě ve větší míře než u tvorby pro dospělé podmíněna zprostředkováním – mezičlánkem v komunikaci, jež tvoří obvykle rodiče, starší sourozenci a další příbuzní, škola, vrstevnická skupina apod. Tito prostředníci (v rolích opinion leaderů, či dokonce gatekeeperů svého druhu, kteří kupř. umožňují či neumožňují časopis si předplatit) významně podmiňují nejen přístupnost médií určených dětem, ale rovněž jejich interpretaci.³⁵ Výrazná role prostředníků při recepci časopisů tak může sloužit jako modelový příklad některých základních konceptů teorie masové komunikace.

Obsah a produkce dětských periodik umožňují zkoumat způsoby socializace, jíž média slouží lidskému společenství v jeho různých podobách. Na socializaci se podílí kód, kterým časopisy komunikují, jejich obsah i hodnoty a vzorce chování, které propagují a vyznávají či naopak zavrhuje. S nadsázkou se dá říci, že každé společenství nachází ve svých dětských časopisech svůj zvláštní obraz.

Vzhledem k variabilitě podob „dětství“³⁶ jsou časopisy pro děti výtečnou ukázkou možností stratifikace zacílení médií dle zmíněných škál a rozdílů věkových, genderových, sociálních, národnostních, náboženských a dalších. Dají se členit dle svého obsahu,³⁷ podavatelů, jazyka atd.

Tato práce, v jejímž základu je snaha shrnout co nejúplnější materiálovou základnu pro další podobná zkoumání, se zaměřuje nejspíše na *obsahové* proměny a vzájemné srovnávání časopisů, nabízí však i přesahy do ostatních naznačených oblastí. Všechny takové odkazy jsou ovšem jen dílčí a zasluhovaly by hlubší a komplexnější pozornost, kterou snad umožní další práce na vyznačeném teritoriu.

0.2.4 – Diferenciace dětských časopisů a jejich funkce

³⁴Pechar (1972), s. 621.

³⁵Viz např. Chaloupka (1982), ss. 135–146.

³⁶Viz oddíl 0.2.1 – *Koncepty dětství*.

³⁷Jedno z jejich tradičních dělení na této škále je např. na časopisy zábavné, novinové, účelové (např. vlastivědné) a na novinové koutky. Připomíná jej např. Siegllová (1985), s. 8. Podobných klasifikací si je samozřejmě možné představit celou řadu.

Jak už bylo řečeno, periodika pro děti je možné dělit dle řady kritérií. Tato práce, vzhledem ke svému historickému zaměření, preferuje členění dějinné, chronologické, užívá však i řady členění jiných:

- Nejvýznamnějším z nich je zřejmě členění věkové, diferenciací časopisů podle věku čtenářů, jimž jsou určeny. Dětství není jednotným obdobím a každá jeho vývojová etapa má vlastní potřeby i způsoby vnímání. Podle toho je možné časopisy dělit dle různých vývojových etap (např. časopisy pro předčtenáře, pro nejmladší čtenáře, pro mladší školáky, starší školáky, pro mládež apod., na škále, která je pro dané konkrétní zkoumání potřebná).³⁸

- S tímto členěním souvisí dělení genologické, žánrové, např. na časopisy převážně beletristické, „novinové“, didaktické, obrázkové, zábavné (např. luštitelské), specializované (např. filatelistické) apod.³⁹

- Neméně důležité je rozdělení genderové, na časopisy pro dívky, pro chlapce a samozřejmě určené pro obě pohlaví.

- Dílčím, ale rovněž důležitým rozdělením je stratifikace ideová (časopisy křesťanské, levicové, časopisy spolkové, stranické...).

- Kromě zmíněných naznačených kritérií je možné dětská periodika členit dle řady dalších hledisek, použitelných vždy pro účely konkrétního výzkumu a otázek, které si klade – např. na časopisy exkluzivní a laciné, časopisy obrázkové, textové a smíšené, časopisy barevné a černobílé, tituly konzervativní a avantgardní atd.

Dětské časopisy mají řadu funkcí, kterými naplňují různé potřeby svého publika i dalších účastníků komunikačního aktu a společnosti vůbec. Slouží mimo jiné:

- k *informování* svého publika
- k jeho *socializaci*
- k *výuce* a *výchově* dětí a dalšímu *pedagogickému působení* na ně
- k *popularizaci* nových poznatků vědy
- k *zábavě*, *odreagování* a *relaxaci*, a to jak dětí, tak rodičů či vychovatelů, kterým umožňují na čas utlumit pozornost dětem věnovanou
- k *estetické výchově* a jako *zdroj uměleckého zážitku*
- k *sebevyjádření* publika – např. v rubrikách určených pracím čtenářů
- k *organizaci společenského a spolkového života* dětí (v dětských a mládežnických

³⁸Bliže o jednotlivých etapách dětského vnímání viz např. Chaloupka (1982).

³⁹Genologické kategorie tu ovšem nejsou a ani nemůžou být jasně vyhraněné. Existuje řada jejich sad a možností pro různé účely popisu.

organizacích, ve čtenářských klubech...)

- jako *hračka*, případně inspirace, zdroj či doplněk hry
- jako *příklad ke cvičení mediální gramotnosti*, možných způsobů nakládání s mediálními obsahy
- jako *zdroj zisku* pro nakladatele, stejně jako pro autory
- jako *nositel reklamního sdělení*
- ke státní či jiné *propagandě a ideové výchově*
- jako *laboratoř* dětské literatury a výtvarného umění, sloužící k ověřování možností nových i zavedených autorů a textů, např. před knižním vydáním
- k řadě dalších věcí

Časopis byl a je jako komplexní komunikát schopný sloužit jako materiál pro množství zajímavých synchronních i diachronních analýz, ozřejmujících zákonitosti fungování médií, dějin i teorie dětského umění, pedagogiky i historie obecně. Základní přehled o dějinách domácích periodik pro děti a mládež může posloužit jako usnadňující výchozí bod těmto analýzám.

0.3 – Vymezení materiálu

Dětský časopis můžeme vnímat jako specifický, vlastní zákonitosti mající a vlastní funkce naplňující druh média. Těchto funkcí či zadání plní obvykle více. Roli v hodnocení a klasifikaci časopisu hraje nejen jeho obsah, ale i jeho celkové pojetí, způsob vycházení, tvorby, distribuce, míra samostatnosti, grafická podoba, použitý papír a technika tisku, komerční úspěch, interakce se zamýšleným publikem atd.

Vzhledem k řadě zadání mu určených a variabilitě možností jejich naplnění jsou hranice vymezení dětského časopisectví neostré. Je možné jmenovat řadu titulů pohybujících se na okraji klasifikace tohoto mediálního druhu, řadu mezistupňů, spojujících časopisy s jinými tištěnými médii (pro děti i pro dospělé), s audiovizuálními médii a obecně s řadou jiných mediálních druhů.

Pro zkoumání dějin českých periodik pro děti je třeba vymežit materiál, kterým se budou tyto dějiny zabývat. Podobné vymezení není snadné. Je diskutabilní, do jaké šíře popis rozvádět, aby neztratil srozumitelnost a smysl. Řada hraničních titulů vstoupila do historie dětského časopisectví či jeho reflexe podstatněji než některé tituly mezi dětská periodika zařaditelné bez pochyb. Nelze snadno rozhodnout, patří-li do probíraných dějin např. vlastivědné sborníky či regionální časopisy, z nichž některé (*Mladý čtenář od Trstenické stezky*, *Mladá stráž* či např. *Rychlé šípy* z Ostravy) měly mnohem širší význam, než by naznačoval původně oblastní rozsah jejich vycházení. Patří-li do těchto dějin oddílový časopis Foglarova druhého pražského skautského oddílu, nazvaný *Čigoligo*, tvořící svým způsobem pokusný předstupeň pozdějších významných titulů *Mladý hlasatel* a *Vpřed*. Patří-li do historie českých dětských periodik na Slovensku vydávané časopisy 1. republiky s celostátní ambicí (*Československé ráno*), českojazyčné časopisy vycházející mimo území českých zemí (*Útecha*, *Poupě*) či německojazyčné časopisy, vydávané naopak pouze na tomto území (*Das Erntefeld*), není jasné, měly-li být jejich součástí samostatné přílohy časopisů pro dospělé (*Štepnice*) atd.

Hranice naznačené uvedenými příklady a přesněji vymezené dále uvedenými kritérii jsou ve své většině prostupné, s řadou přechodů a pohybů i v mikrodějích jednotlivých titulů. V dějinách českých dětských časopisů se setkáváme s časopisy dvojjazyčnými (*Československé ráno*, *Malé noviny – Die kleine Zeitung*), s periodiky přecházejícími z regionální k celostátní působnosti (ostravské *Rychlé šípy*), s přílohami, které se postupně osamostatnily (*Dětský svět*), či naopak s časopisy, z nichž se přílohy staly (*Tribuna mládeže*).

Následující oddíly přesto vymezují základní kritéria pro výběr materiálu této práce. Toto vymezení se jeví jako nutné, nechceme-li se v záplavě materiálu ztratit. Stručně zde

připomeneme také související formy tištěných médií, které práce do dějin českých dětských časopisů v užším slova smyslu neřadí, které však s předkládanými dějinami souvisejí a tvoří kontext, bez něž jsou tyto dějiny neúplné.

Kartotéka titulů v druhé půli této práce obsahuje především ty časopisy, které naznačené vymezení splňují alespoň základně.⁴⁰ Kromě toho jsou v ní výjimečně obsaženy i tituly, jež některé z kritérií překračují, tvoří však přesto významný vklad do dějin českého časopisectví pro děti.

0.3.1 – Co je ČASOPIS

0.3.1.1 – Samostatnost (dětské rubriky a přílohy novin a časopisů pro dospělé)

Prvním kritériem pro vytyčení dětského časopisu je jeho samostatnost. Přes zdánlivou jednoznačnost je poměrně složité tuto kategorii vymezit. Přechody mezi rubrikou, přílohou a samostatným časopisem tvoří kontinuum.

Za přílohy pro děti (v kontrastu k dětským rubrikám) považuje tato práce ta periodika, která vycházela s vlastním nezávislým číslováním stran a v nezávislých sešitech (tedy nikoliv vloženě), byť byla např. přidružena k jinému časopisu, s jeho periodicitou a distribucí (kupř. časopis hnutí Volná myšlenka s názvem *Besídka* v prvních ročnících). Za přílohy samostatné pak pokládáme takové tituly, které bylo lze navíc v případě zájmu objednat a distribuovat samostatně (např. *Radost* jako přílohu *Lípy*).

Jako dětské časopisy v užším slova smyslu pak uvádíme periodika ve vydávání zcela nezávislá na titulech jiných. Do materiálu této práce nicméně zařazujeme i řadu důležitějších samostatných příloh a některé z nejvýznamnějších příloh nesamostatných.

Přílohy a rubriky věnované dětským čtenářům v pedagogických časopisech 19. století tvoří předstupeň samostatných časopisů. Svou specializací na dětské čtenáře připravovaly samostatným dětským časopisům cestu.

I po vzniku vlastních dětských časopisů vycházely některé z těch nejvýznamnějších formálně jako přílohy pedagogických titulů pro dospělé. Za všechny jmenujme první dlouhodobě vycházející dětský časopis *Štěpnice* jako přílohu časopisu *Škola a život* či *Matici dítek*, první

⁴⁰Málokterý z časopisů je ovšem naplňuje ideálně. I takové tituly, jako jsou např. *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Anděl strážný*, je možné z jistého úhlu řadit mezi časopisy zájmové, resp. spolkové, tedy takové, které by při přísné aplikaci dále uvedených kritérií do popisovaných dějin nepatřily. Při rozhodování, která periodika či další tisky do dějin zařadit a která ne, se práce neřídila jen přesně definovanými principy (což v daném případě skutečně není možné), ale především významem titulu pro širší historii dětských časopisů a intuicí vycházející ze zkoumání pramenného materiálu.

časopis určený výhradně mladším dětem, jako přílohu časopisu *Pěstoun*.

Symbióza periodik pro dospělé a jejich více či méně samostatných částí určených dětem má tedy dlouhou tradici. I po vzniku samostatných periodik pro děti se dětské rubriky a přílohy v periodikách pro dospělé rozvíjely. Tvoří jeden z důležitých srovnávacích kontextů pro podobu a působení dětských časopisů. Dětské koutky např. v denících či v nejrozšířenějších časopisech pro dospělé měly obvykle výrazně vyšší náklad, a svým způsobem tedy širší dopad na publikum než vlastní dětské časopisy. Vzhledem ke kratším lhůtám výroby mohly také deníkové přílohy přinášet dětem čerstvější a časovější informace, aktuálněji reagovat na společenské dění. V portfoliu dětské četby tak mají přílohy periodik pro dospělé významnou svébytnou, nikoliv jen doplňkovou funkci.

Pro svou aktuálnost, případně omezený rozsah, sice nemohly dětské rubriky deníků a časopisů většinou rozsahem ani pestrostí obsahu konkurovat dětským časopisům, přesto tvořily častou četbu dětí. Mladé čtenáře navíc přiváděly ke konzumaci dalšího obsahu nabízeného tituly pro dospělé.⁴¹

Dětské rubriky měly obvykle kolísavou úroveň závisující na osobnosti redaktora. Jen ty nejvýznamnější si držely dlouhodobě solidní standard. Blíže k nejvýznamnějším i některým dalším rubrikám pro děti viz *Přílohu č. 1*.

0.3.1.2 – Nadregionálnost (vlastivědné sborníky a další regionální periodika)

Druhým kritériem pro zařazení titulů do předkládaných dějin dětských časopisů je teritoriální rozsah jejich působnosti. Ten by měl být větší než úzce regionální (okresní, krajský). Hodnotit vliv a rozšíření některých časopisů je obtížné, proto práce používá v tomto ohledu negativní vymezení: Za předmět svého zkoumání považuje všechny tituly, které nejsou definovány regionálně⁴² či jako určené pro konkrétní skupinu dětí (např. časopisy vzniklé při některém z domů pionýrů, při konkrétní sokolské župě apod.).⁴³

Hranice oddělující regionální a nadregionální periodika může být pohyblivá. Celostátní časopis se může postupně stát časopisem regionálním a regionální časopis může získat celostátní působnost a význam. Tak se z poděbradského *Malého čtenáře* stal postupně nejrozšířenější domácí časopisecký titul pro děti a původně regionální ostravský časopis *Rychlé šípy* na sklonku

⁴¹Organizace, spolky, politické strany apod., které nepovažovaly za nutné vydávat vlastní samostatný dětský časopis nebo i vedle něj často využívaly dětské stránky ve svých periodikách pro dospělé jako platformu k ideové výchově mládeže. Materiály v dětských částech periodik se často vztahovaly k obsahu celého vydání a velká část jejich dětského publika svou četbu pravděpodobně neomezovala jen na obsah intencionálně určený jejich věkové skupině.

⁴²Práce zařazuje ještě časopisy vymezující se např. jako „moravské“.

⁴³ Příklady takových periodik lze nalézt v *Příloze č. 2*.

60. let vzhledem ke svému obsahu rychle získal oblibu v celé republice, jeho předplatitelé pocházeli ze všech jejích částí.

I regionálně ukotvené tituly jsou součástí širších dějin dětských časopisů, jejich důkladné zmapování jde však nad rámec i rozsah tohoto textu. Základní kontury dějin těchto časopisů práce obsahuje *Příloha č. 2*. Do vlastního materiálu práce zařazuje jen některé z nejvýznamnějších regionálních titulů (*Mladou stráž*, zmíněné *Rychlé šípy* a několik málo dalších). Několik málo příkladů běžných regionálních titulů (např. sedlčanské *Ohničky mláďi*) zařazuje do *Kartotéky titulů* pro ukázkou.

0.3.1.3 – Profesionalita (dětské a studentské časopisy)

Dalším rysem titulu, určujícím pro jeho zařazení do materiálu této práce, je profesionalita jeho podavatelů.

Jako profesionály přitom nevnímáme jen redaktory a vydavatele, pro něž byla tvorba dětského časopisu jediným či hlavním zdrojem obživy či zisku. Časopisy zejména v prvních obdobích svého vývoje málokdy takový jediný zdroj obživy představovaly. Jejich původci by však měli být profesionály, tedy dospělými tvůrci s profesními či profesionálními zájmy s časopisem spojenými.⁴⁴

Toto kritérium odsunuje za hranice zájmu práce bohatou tradici časopisů vydávaných dětmi, časopisů třídních, školních, oddílových či např. táborových. Reflexe (byť v úplnosti zřejmě neproveditelná) této bohaté historie by řekla mnoho i o dějinách profesionálních časopisů pro děti a mládež, neboť časopisy tvořené dětmi, časopisy vznikající v rodinách či vyráběné např. oddílovými vedoucími pro děti jim svěřené svérázným způsobem odrážely soudobou časopiseckou produkci v jejím odmítání či naopak kopírování, přejímání jejích vnějších znaků⁴⁵ a často až v nechtěné parodii.

Přechod mezi profesionálními a neprofesionálními časopisy je jako u ostatních kritérií při vymezování materiálu této práce pozvolný. Na jeho hranici stojí např. terezínský časopis *Vedem*,⁴⁶ inspirovaný dospělými, tvořený dětmi a pro děti ve specifické situaci terezínského

⁴⁴Měly by být např. autory spisů pro mládež, případně, tak jako v prvních obdobích historie domácích dětských časopisů, pedagogy či s dětmi pracujícími kněžimi.

⁴⁵Už první zaznamenané příklady podobné časopisecké produkce (periodika vydávaná v polovině 19. století na staroměstském akademickém gymnáziu) byly inspirovány beletristickým *Lumírem* F. Mikovce. Viz dále v tomto oddílu.

⁴⁶Tento svým způsobem vrchol časopisectví tvořeného dětmi práce do svého materiálu počítá. Vedle něj ovšem v terezínském ghettu vydávaly děti se svými vychovateli i řadu dalších ilegálních titulů. Kromě *Vedem* šlo o chlapecké tituly *Domov*, *Kamarád*, *Nešar*, *Noviny*, *Rim Rim Rim*, časopis pro malé děti *Hlas půdy Q 306* a *Bonaco* pro dívky. Dále v ghettu existovaly nedochované časopisy *List sedmičky* a *Tam-Tam*. Blíže viz Svobodová (2009).

ghetta a stojící na překvapivě vysoké úrovni.

Noviny a časopisy tvořené dětmi měly a mají celou řadu forem, od ručně či strojně psaných přes cyklostylované, sázené a tištěné až po internetové věstníky. Jejich zvláštní formou byly například i „stěngazety“, školní nástěnné noviny, populární a popularizované dle sovětského vzoru zvláště v první polovině 50. let 20. století, ale jako nástěnky přežívající dodnes.

Periodika tvořená dětmi se dají rozdělit do dvou základních kategorií: na periodika inspirovaná učiteli, vedoucími kroužků a obecně dospělými⁴⁷ a periodika vycházející z vlastní iniciativy dětí. V této souvislosti nelze opomenout ani to, že periodika tvořená dětmi tvořila nezanedbatelný předstupeň profesního vzdělávání budoucích mediálních profesionálů. Řada budoucích slavných i méně slavných novinářů zakládala v dětství a mládí podobný typ periodik nebo se podílela na jejich tvorbě.⁴⁸ Vznik prvních dětmi či studenty vytvářených českojazyčných časopisů spadá přibližně do stejné doby jako vznik dětských časopisů jako takových.⁴⁹ Jejich další historie je bohatá, v úplnosti však zřejmě nepodchytitelná.⁵⁰ Pro pokus o nástin základních dějin školních a studentských periodik viz Smrčková (2010), ss. 40–62.

⁴⁷O procesu jejich vzniku půvabně píše např. Leontýna Mašínová v *Úhoru* roku 1918. Mašínová (1918).

⁴⁸U jednoho z prvních domácích česky psaných studentských časopisů tak stál např. Vítězslav Hálek. Viz dále v tomto oddílu.

⁴⁹Zřejmě prvními zaznamenanými časopisy tvořenými studenty jsou už zmíněné tituly vzniklé na půdě pražského Akademického gymnasia staroměstského v letech 1851–1852. Časopisy byly rukopisné a vycházely podle vzoru oblíbeného beletristického *Lumíru* Ferdinanda Mikovce. Svůj časopis měla v daném období téměř každá třída gymnázia (na gymnáziu malostranském v té době vycházel rukopisný časopis *Der Schulbote* v němčině, redigovaný Vincencem Tobischem. Viz Roubík /1930/, s. 167). Jednotlivé tituly mají názvy jako *Rhetor* (později *Zora*), *Flora*, *Vlasta*, *Fialky*, *Čestmír*, *Ohlas*, *Záboj*, jako ilustrovaný humoristický list tvoří studenti *Hátu* aj. Nejvyšší list *Přípravka* (později s názvem *Varito a lyra*) vydával pod pseudonymem Vítězslav Dolínský student Vítězslav Hálek. Když se neopatrností studentů existence listů prozradí, znamená to nucený odchod ředitele gymnázia Václava Klimenta Klicpery, odeslání vlasteneckých pedagogů mimo Prahu a poněmčení ústavu. (Roubík /1930/, ss. 69–71).

⁵⁰Mezi další v odborné literatuře zaznamenané dětmi či studenty tvořené časopisy patří např. *Mladoň*, vycházející v kvintě gymnázia ve Vysokém Mýtě roku 1890. Na začátku roku 1919 vycházel na gymnáziu v pražské Křemencově ulici beletristický časopis *Oheň*. V ročníku 1935/1936 vydávala tercie I. státního reálného gymnázia v Praze beletristický měsíčník *Mladý literát*. Dále lze zmínit *Jeřáby*, studentský čtrnáctideník, vycházející na reálném gymnáziu v Jindřichově Hradci v letech 1937–1938, případně kvalitní, v *Úhoru* (viz *Úhor*, roč. 30 /1942/, č. 6, s. 103) chválený *Náš svět*, vydávaný kolem roku 1942 žačkami odborné školy pro dívčí povolání v Hradci Králové. Tradice dětských, studentských, oddílových či třídních časopisů tím zdaleka není vyčerpána, jejich ani stručný přehled však není v možnostech této práce, a v úplnosti ani v možnostech prací specializovaných (viz Smrčková, 2010).

0.3.1.4 – Periodicita (kalendáře, almanachy, neperiodické časopisy)

Významným kritériem pro vymezení dětských časopisů je jejich periodicita. V počátcích dětských časopisů byla pravidelnost vycházení vlastně tím jediným, co oddělovalo periodika od řady jiných příležitostných tisků určených dětem, neboť obsah byl u všech v podstatě obdobný. Pro naše dějiny se za periodikum považuje tisk vydávaný v pravidelných intervalech kratších než půl roku. Ve výjimečných případech je uveden i titul vycházející nepravidelně, pokud tak vycházel jen po jistou část své existence.

Obsah více či méně podobný obsahu dětských časopisů měla řada druhů neperiodických

tiskovin. Mezi nejrozšířenějšími můžeme jmenovat kalendáře,⁵¹ sborníky a almanachy,⁵² letáky politických stran,⁵³ reklamní tiskoviny, např. pohádky,⁵⁴ nepravidelné magazíny⁵⁵ a další tisky s rysy dětských časopisů.⁵⁶

0.3.1.5 – Pestrůst obsahu (knižnice, dětské knižní řady)

Periodicky kromě časopisů vycházely i další tisky pro děti a mládež. Byly to např. některé z knižnic dobrodružné či dívčí četby. Pro vymezení časopisu je proto dalším významným kritériem pestrý, nehomogenní obsah s tematickou a žánrovou návazností nejen uvnitř jediného vydání, ale i směrem k dalším svazkům.⁵⁷

⁵¹Kalendáře samozřejmě nemusely být určeny jen dětem. Některé z nich však mezi nimi své publikum hledaly. Takové vycházely obvykle na počátku školního roku místo roku kalendářního. Svůj *Kalendář*, určený mj. dětem a mládeži, vydávala od poloviny 80. let 19. století např. Ústřední matice školská. Redigovaly jej významné osobnosti domácí kultury, např. Jaroslav Vrchlický a Svatopluk Čech či Václav Beneš Šumavský. Obsahem kalendáře byly kromě seznamu trhů a stránek samotného kalendáře beletrie, ilustrace, naučné články, návody k různým činnostem (např. zakládání ovocnických zahrad) apod. Pro děti vycházel v desátých letech 20. století kvalitní *Kalendář žactva škol měšťanských*, nákladem Zemské jednoty učitelů měšťanských škol na Moravě. V období kolem 1. světové války vydávali své žakovské kalendáře také J. R. Vilímek (*Poučný Vilímkův Kalendář české mládeže*), František Hrnčíř a Lev Černín. Jejich kalendář se v roce 1913 jmenoval *Zápisník české mládeže*. Dalším podobným titulem byl *Kalendář pro školní mládež* a vydávalo ho Ústřední dělnické knihkupectví (Antonín Svěcený) v Praze.

Své dětské oddíly měly i kalendáře určené dospělým, např. oblíbené roční lidové kalendáře, jako byl *Palacký, Havlíček* (oba redigované zakladatelem dětského časopisu *Úsvit* Františkem Flosem), *Hasičský kalendář*, různé legionářské kalendáře aj. V letech 1893 a 1900 uspořádala pestrý beletristický almanach pro mladé dívky Vilma Sokolová. Vyšel v Šimáčkově nakladatelství s názvem *Dívčí svět* a měl pestrý, bohatě ilustrovaný obsah s příspěvky řady domácích i zahraničních básníků a prozaiků.

⁵²Almanachy vycházely obvykle jednou ročně, s podobně pestrým obsahem jako časopisy, ale jako obsáhlejší svazek. Mezi almanachy patřila např. *Kytice* redigovaná F. A. Zemanem, které vyšlo osm ročníků (1878, 1879, 1880, 1881, 1883, 1884, 1889 a 1893) či *Květnice mládeže* (1885) sestavená E. Musilem-Daňkovským roku 1885. Almanachy vydávaly i spolky, strany a církve, např. katolické Dědictví sv. Ludmily čili Zlatá kniha v Pisku vydávala od 60. let 19. století dlouho do století 20. každý rok dvě sbírky beletrie a poučných článků pro mládež pod názvy *Zlaté lístky* (pro děti do 12 let věku) a *Zlaté klasy* (pro starší děti, zejména dívky mezi 12 a 20 lety). Almanachy se coby vydavatelský „žánr“ udržely hluboko do první republiky, časopis *Úhor* ještě ve 20. a 30. letech 20. století otiskoval jejich recenze a hodnocení. K dějinám dětem určených almanachů a sborníků viz Chaloupka a kol (Nedatováno), ss. 50–56, případně Pírek (Nedatováno), ss. 101–103.

⁵³Jako příklad může sloužit neperiodická *Obrana mládeže*, „výchovný leták omladiny národně socialistické“ z let 1907–1908.

⁵⁴Viz oddíl 0.3.1.6 – *Význam (marginální a reklamní časopisy)*.

⁵⁵Takovým poločasopisem byla např. komiksová *Kometa* (1989–1992), která začala v nakladatelství Svěpomoc vycházet v dubnu 1989 s charakteristickými obálkami Káji Saudka. Prodávala se na novinových stáncích a vzhledem k neexistenci jakékoliv konkurence dosáhla záhy nákladu čtvrt milionu výtisků. První rok však vycházela nepravidelně, a nepatří tedy do našich dějin dětských periodik. Teprve po roce 1989 se stala měsíčníkem.

⁵⁶Takových tiskovin byla celá řada. Např. *Magazín chytrých dětí* vycházející na přelomu 50. a 60. let. SNDK tisklo číslovanou knižnici nazvanou *Magazín chytrých dětí* (a také knižnici *Magazín pro děvčata*) jednou ročně. Vydávalo v ní tematické svazky (např. *Lidé – věci – dobrodružství*, *Třiatřicet splněných přání*) se sebranými materiály. Svazek *Lidé – věci – dobrodružství* v roce 1959 měl více než 300 stran s pestrým obsahem, šlo vlastně o knihu inspirovanou časopiseckou strukturou, ale s ambicí přetrvat v knihovně déle než běžný časopis. Dalším příkladem tisku s rysy časopisu byly např. *Ilustrované sešity* vycházející v 80. letech 20. století v nakladatelství Panorama a věnované komiksu.

⁵⁷Tak román vycházející v periodické knižnici obvykle (nejde-li o román na pokračování) funguje jako samostatná, uzavřená textová jednotka, zatímco řada rubrik v časopisech, byť jde rovněž o uzavřené texty, předpokládá návaznost na předchozí vydání rubriky a také na její budoucí pokračování. Bez nich může být časopisecká rubrika dokonce nesrozumitelná. I v časopisech však samozřejmě vycházejí sebou ustavené a do sebe uzavřené texty jako povídky či izolované odborné články. Důležitá část časopiseckého obsahu však od počátku dějin dětských periodik

Na dětské časopisy pohlížela od počátku část pedagogické a další odborné veřejnosti jako na méněcenný, ne zcela hodnotný druh literatury pro mládež. Závažnou výtkou, která k časopisům jako k celku v řadě teoretických pojednání směřovala, bylo to, že tříští pozornost dětského čtenáře mezi různé a nesourodé materiály, že vychovávají k povrchnosti, a nikoliv k soustředěnému čtení. Vedle časopisů proto vznikal další druh publikací pro mládež, a to sériové, někdy i pravidelně vydávané knižnice a bibliotéky sešitových knížek. Tradice takových tisků se udržela dlouho do dvacátého století a v mírně modifikované podobě dodnes.

Ani vymezení podle pestrosti obsahu však nemusí být ve všech případech jednoznačné. Na hranici vymezení dětských časopisů leží např. tematické periodické sborníky. Přechod mezi tematickými čísly časopisů a podobnými druhy sborníků je nezřetelný. V sešitech vycházela rovněž řada knih na pokračování, vydávaných pod jednotnou hlavičkou knižnice a publikujících např. každý rok jiný román.⁵⁸ Jiné sešitové knižnice měly některé časopisecké rysy, pokoušely se na obálce zpestřovat svůj obsah časopiseckými žánry, např. kvízy, drobnými zprávami, kreslenými anekdotami apod.⁵⁹ Své vlastní, často periodické knižnice pro mládež měly i úspěšné dětské časopisy (*Malý čtenář*, *Srdíčko* atd.).⁶⁰

Mezi knižnice, které stojí na hranici mezi knihou a časopisem, patřila např. *Encyklopedie československé mládeže*, vycházející od roku 1929 v pražském nakladatelství Plamja. Inspirovala se zahraničními vzory, měla částečně časopisecké rubriky včetně zábavných křížovek a doplňovaček či závěrečných „Otázek a odpovědí“, gros jejího obsahu však tvořily neabecedně uspořádané naučné články z různých oborů lidské činnosti, díky kterým magazín dostával svému názvu. Encyklopedie, vycházející měsíčně (posléze neperiodicky) v sešitech, nakonec tvořila celé svazky seřazené po ročnících, jichž bylo celkově 8 (do roku 1938).⁶¹

Za okupace, od roku 1943, vydával Orbis pro Kuratorium pro výchovu mládeže pravidelnou periodickou *Knihovnu pro mládež*, sešity válečných a dobrodružných příběhů, vychvalujících hrdinství a další ctnosti německých, případně jiných vojáků Osy.⁶² Knižnice měla plnobarevnou obálku, na jejíž zadní straně byl obsah s částečně časopiseckými rysy (např. čtenářskými

předpokládá a vyžaduje seriálovost.

⁵⁸ Viz např. edici *Dívčí svět* pražského nakladatelství Šolc a Šimáček, vycházející v 1. republice.

⁵⁹ Takovou edicí byla např. *Karavana*, viz dále v tomto oddílu.

⁶⁰ *Malý čtenář* vydával i svůj vlastní každoroční *Kalendář Malého čtenáře*. Knižnice dětských časopisů se u úspěšných titulů staly téměř pravidlem. Svou knižní řadu mělo *Mládí*, *Mladý hlasatel*, *Vpřed*, *Mateřídouška*, *Sluníčko*, *Ohníček*, *ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Věda a technika mládeži* a např. i *Pionýrské noviny* (viz Chaloupka a kol. /Nedatováno/, ss. 2355–2356).

⁶¹ Více k ní viz *Úhor* (1929), ss. 35–36.

⁶² Jednotlivé příběhy měly názvy typu *Stavitel první ponorky Wilhelm Bauer*, *38 mužů dobývá Vichy*, *Stavíme bagdadskou dráhu*, *Boje o železnice v Norsku* či *Štuka a Špunt vítězí*. Více viz Špringl (2004), s. 168.

soutěžemi), uvnitř byl černobíle, na nekvalitním papíře tištěný, leč ilustrovaný příběh, v každém svazku jeden. Knihovna se snažila nahradit svazky předválečných edic *Rodokaps* (vycházela u Z. Holfelda) či *Rozruch* (v Melantrichu).⁶³

Podobně je hranice mezi knižnicí a časopisem nezřetelná např. v edici *Karavana* (v podobě brožovaných knih začala vycházet už roku 1958, od roku 1967 však přebrala řadu časopiseckých rysů a vycházela v sešitech), která v každém sešitu obsahovala jeden příběh, na obálce však tiskla časopisecký obsah typu rubriky s názvem „Zajímavosti“, na konci každého vydání byla část románu na pokračování, poslední strana obálky obsahovala obrázkový katalog (např. konkrétního druhu motýlů, vlajek evropských států atp.).⁶⁴

Přehled nejvýznamnějších knižnic pro děti a mládež včetně sešitových a přidružených k časopisům lze nalézt ve slovníku Chaloupka a kol. (Nedatováno), ss. 776–823, 3198–3206 a také ve slovníku Studenovský-Bláha (2000), ss. 206–212, jejich stručné zhodnocení v rukopisu Pírek (Nedatováno), ss. 112–117.

⁶³Khel (2007), ss. 265–266; Špringl (2004), s. 168.

⁶⁴Svazky této edice viz Studenovský-Bláha (2000), ss. 167–174.

0.3.1.6 – Význam (marginální a reklamní časopisy)

Práce do svého materiálu až na výjimky nezařazuje časopisy, kterým se nepodařilo překonat několik prvních čísel a které poté zanikly bez většího ohlasu i významu. Podobných pokusů o nové periodikum byly v dějinách českého časopisectví pro děti desítky a jen malá část z nich je zachycena v archivech, knihovnách, bibliografiích či odborné literatuře. Mezi svým významem marginální časopisy řadíme také dětské časopisy reklamní.

Některé z marginálních a reklamních titulů, které se práci podařilo zaznamenat, uvádí *Příloha č. 9*.

0.3.2 – Co je DĚTSKÝ časopis

Literatura pro děti a mládež (stejně jako časopisy či šířeji média pro děti a mládež) se už

z definice staví do systémového protikladu k literatuře pro dospělé (časopisům, médiím určeným dospělým).⁶⁵ Toto dělení je samozřejmě, jako každá jiná klasifikace v otevřených systémech, jimiž literatura i mediální diskurz jsou, problematické. Tato problematičnost (tak jako problematičnost čehokoliv obecně) není důvodem zmíněnou klasifikaci odmítat. Je naopak příležitostí uvědomit si pole její užitečnosti, stejně jako jejích omezení.

Média určená dospělým a média určená dětem se (z pohledu tohoto rozlišení) liší. Pojmenovat a analyzovat rozdíly však v žádném případě není jednoduché. K prolínání dospělosti a dětství dochází i v obsahu dětských časopisů. Řada jejich rysů je v současnosti čím dál shodnější s rysy časopisů pro dospělé a naopak velké množství obsahu určeného původně dospělým se postupně začalo objevovat v časopisech pro děti. Dějiny dětských časopisů jsou mimo jiné dokladem postupného přibližování obou světů, přebírání konkrétního obsahu i jeho žánrových forem mezi oběma vyčleněnými póly periodik (tak se v dětských časopisech v průběhu jejich dějin začaly objevovat např. politické zprávy či agitační publicistika, periodika pro dospělé proti tomu převzala od dětských časopisů např. jisté formy komiksu či luštitelských rubrik).

Vyčlenit časopisy přijímané dětmi z ostatních periodik přesně nelze. Děti přijímají mnohem širší paletu médií než jen tituly intencionálně připravené pro ně.⁶⁶ Mediální obsahy u dětí nejoblíbenější jsou často ty určené dospělým.⁶⁷

Teoretici dětské literatury fakt, že se děti věnovaly četbě časopiseckých obsahů určených dospělým, často neschvalovali: „... *velké procento žáků čte časopisy a noviny pro dospělé. I úřady by měly věnovat větší péči ochraně mládeže před zhoubným tiskem.*“⁶⁸ Přesto jí nemohli zabránit. Z historie je nakonec známa řada příkladů, kdy se z četby určené původně dospělým postupně stala tradiční četba dětí.⁶⁹

Naopak některé obsahy určené primárně dětem se staly četbou dospělých či dětí starších, než byl zamýšlený věk čtenářů.⁷⁰ Některé dětské časopisy měly přílohy či alespoň rubriky pro

⁶⁵Čeňková a kol. (2006), s. 12.

⁶⁶„*Pokud se (...) pamatuji, nečetla jsem v dětství – kromě několika ročníků Malého čtenáře – téměř žádnou literaturu tzv. pro mládež.*“ Kovaříková (1959), s. 566.

⁶⁷Dotazník organizovaný Ministerstvem školství a osvěty RČS ve školním roce 1921/1922, na který odpověděl vzorek více než 600 dětí, ukázal, že např. deník *Národní politika* čte z tohoto vzorku více než 360 dětí a *Humoristické listy* 173 dětí. Nejoblíbenější dětský časopis, *Malého čtenáře*, přitom pravidelně četlo jen 154 dětí a např. měsíčník sokolské mládeže *Skřivánek* jen 34 dětí, méně než *Sokolské listy* pro dospělé (51 dětí). (Khel /2007/, s. 289). U televizních programů tuto zákonitost svými výzkumy publika prokázal např. Cedric Cullingford. Viz Cullingford (1984). Tentýž princip u knih popsal např. Hostáň (1940).

⁶⁸Polášek-Topol (1937), s. 72.

⁶⁹Mezi takové případy patří *Robinson Crusoe*, *Gulliverovy cesty*, *Tři mušketýři*, romány Karla Maye, ale např. i pohádky Hanse Christiana Andersena. V české literatuře např. Erbenova *Kytice* či *Babička* Boženy Němcové.

⁷⁰Jsou známy skupiny dospělých fanoušků televizních *Teletubbies*, ale i v oblasti dětských časopisů existuje řada dospělých sběratelů, nadšenců a čtenářů starých příběhů z ABC, Mladého hlasatele, Vpředu aj. Z ankety provedené Otakarem Chaloupkou v polovině 60. let mezi 13letými žáky základních škol vyplynulo, že děti nejenže čtou

dospělé. Už první český dětský časopis *Včelka* vydával přílohu *Rozličnosti*, později *Rozmanitosti*, určenou rodičům a vychovatelům čtenářů.⁷¹

Pro vymezení materiálu této práce bylo však třeba určit dětským časopisům hranice. Za dětské tedy tato práce považuje tituly podávané dětem záměrně s ohledem na jejich věk a s tímto ohledem jako základním vydělením od časopisů ostatních. Blíže tato vymezení popisují následující oddíly.

0.3.2.1 – Intencionálnost (dětská četba původně určená dospělým)

Teorie dětské literatury se potýká s problémem, jak oddělit literaturu dětem záměrně určenou autorem od literatury dětmi přijímané bez ohledu na původní záměr autora. V některých svých pojetích považuje teorie „literaturu pro děti a mládež“ za podmnožinu nadřazeného pojmu, vyjádřeného např. souslovím „četba mládeže“,⁷² který zahrnuje obecně všechny texty dětmi a mládeží konzumované. V jiných terminologických pojetích se literatura pro děti a mládež dělí na tzv. intencionální (záměrnou) a neintencionální (nezáměrnou).⁷³

Časopisy určené dospělým i dětem zároveň (např. některá periodika publikující dobrodružnou beletrii či periodika oborová a zájmová) práce do svého materiálu nezařazuje.

Historie čtení periodik pro dospělé dětmi je dlouhá, počíná prakticky u samých počátků tisku, který publikum ještě intencionálně obvykle nerozlišoval podle věku, ale pouze podle gramotnosti. Obrozenská (nejen) lidovými periodika pro dospělé (*Hýblový Rozmanitosti* / 1816–1822/, *Zieglerova Dobroslava* / 1820–1822/ i *Přítele mládeže* / 1823–1835, 1838–1846/, *Sychrova Povídatele* / 1815–1817/ i *Kratochvilníka* / 1819–1820/) a další obrozenské časopisy četla už doložitelně i mládež, leckteré z těchto tisků publikovaly materiály dětem a mládeži přímo určené a tuto skutečnost zachycující.

Samotné zakládání časopisů pro děti a mládež je potom svým způsobem spojené

časopisy určené starší mládeži a dospělým, ale (dokonce častěji) i časopisy určené dětem mladším (pro 13leté to byl např. časopis *Ohníček*, či dokonce *Mateřidouška*). Více viz Chaloupka (1966).

⁷¹I v pozdějších časopisech byla takových rubrik celá řada. Některé byly účelové, návodné a inspirující k tomu, jak děti vychovávat (např. časopis Československého červeného kříže *Naše práce* vydával přílohu pro činovníky *Vedoucí dorostu*). Jiné byly obecnější, s na dětech méně závislým obsahem (podobnou rubriku pro rodiče a vychovatele pravidelně tisklo např. novodobé *Sluníčko*).

⁷²Polák (1987), s. 9.

⁷³Čeňková a kol. (2006), s. 12. Původ obou těchto klasifikací lze najít už u Tenčíka (1962), ss. 7–11. I tato druhá klasifikace je však problematická. Dětských časopisů se např. týká otázka, do jaké z těchto množin přiřadit výbory z četby (zejména klasiků) pro dospělé, určené speciálně dětem. Velké množství, a někdy dokonce samotný základ obsahu některých dětských časopisů tvořily texty původně určené dospělým, vybrané však z díla velkých spisovatelů speciálně pro dětské publikum. Rozhoduje v tomto případě intence autora textu, či autora výběru? Podobné otázky se vynoří v případě jakékoliv klasifikace rozdílů mezi četbou určenou dětem a dospělým.

s napodobováním periodik pro dospělé: „*Móda sice stará – ale zveličená. Děti chtějí mít to, co dospělí. Tatínek i maminka mají svůj žurnál, děti jej chtějí mít také. Móda ta přišla z Ameriky. Tam totiž převládá časopis nad knihou.*“⁷⁴ Dětské časopisy tak automaticky přebírají řadu rysů vlastních periodikům pro dospělé.

U některých časopisů nelze jasně rozlišit, jde-li o tituly určené dospělým či dětem,⁷⁵ případně se tato periodika zaměřovala na dospělé i děti zároveň přibližně ve stejném poměru.⁷⁶ Podobné projekty práce do svého materiálu většinou nezařazuje, jednak proto, že obvykle nesplňují ani další kritéria výběru, a jednak obvykle fungovaly jen krátce.

Jindy je složité kategorizovat ojedinělé, dětem určené projekty časopisů pro dospělé. Mezi intencionální dětskou četbu tak jistě patří výjimečná dětská čísla takových titulů.⁷⁷ Ani ona však většinou výrazně neovlivnila dějiny dětských časopisů, dala by se považovat spíše za výjimečné, příležitostné tisky než periodika, a proto je v této práci výrazněji neprobíráme.

0.3.2.2 – Věková hranice (časopisy pro mládež)

Věk předpokládaného publika je u dětských časopisů velmi důležitým rozlišujícím kritériem.

Tituly často pracují s jistou věkovou stratifikací, s představou o vlastním publiku.⁷⁸ Obvyklý termín „literatura pro děti a mládež“ může být v případě časopisů poněkud zavádějící. Dětské a mládežnické (adolescentní) publikum se ve svých charakteristikách, ve způsobu čtení i reakce na mediální obsahy výrazně liší.⁷⁹ Tituly pro děti pokládá tato práce v porovnání s tituly pro mládež za odlišné mediální druhy, žánry či obsahové kategorie.⁸⁰

⁷⁴Suk (1930), s. 143.

⁷⁵Např. obrázkový čtrnáctideník *Šimáčkův Čtyřlístek*, vycházející na počátku 20. století u nakladatele Františka Šimáčka v Praze, byl určen dospělým a mj. velmi inovativně u nás popularizoval vědu. Časopis *Úhor* ho však nadšeně zařadil mezi časopisy pro dospělejší děti a pravidelně jej recenzoval. Podobně jako titul pro mládež vhodný označoval např. *Pestrý týden*. *Úhor* na konci 20. let 20. století často zmiňuje také časopis *Cvrček* jako příklad oblíbené, leč nevhodné četby pro děti a mládež. *Cvrček* přitom dětem vůbec nebyl intencionálně určen.

⁷⁶V roce 1915 tak začal u F. V. Pokorného a v redakci J. Zikmunda v Brně vycházet např. časopis *Ráj* s podtitulem *Průvodce životem pro mládež i dospělé*. Byl typickým příkladem časopisu určeného zároveň dospělým i dětem. Zanikl velmi záhy. Podobným časopisem byla už olomoucká (posléze brněnská) *Hvězda* (1859–1864) vydavatele a šéfredaktora Václava Žirovnického. Měla široký záběr poezie, beletrie i popularizačních vědeckých materiálů ve formě stravitelné pro děti i ve člancích určených dospělým. Podobně obousměrně, pokud jde o věk předpokládaného publika, se profilovala řada regionálních časopisů a vlastivědných sborníků (viz *Přílohu č. 2*).

⁷⁷Např. komunistický týdeník *Proletkult* vydal už v prvním ročníku (1922) speciální číslo věnované dětským čtenářům s titulem *Naším dětem*, sestavené a autorsky naplněné především Janem Hostáněm. Nešlo však o počín periodický, jen výjimečný, proto se ani on v této práci neobjevuje jako dětské periodikum. (Více viz Siegllová / 1985/, ss. 47–48).

⁷⁸Blíže viz např. Poliak 1983, ss. 47–57.

⁷⁹Blíže viz např. Strassburger-Wilson (2002), ss. 13–16.

⁸⁰Časopisy pro mládež tvoří svébytný oddíl časopisecké produkce, jejich tradice obsahuje tak rozdílné tituly jako *Studentský časopis* a další periodika pro středoškoláky a vysokoškoláky, *Mladého technika*, *Mladý svět* a *Dívku*. Tvorba časopisů pro mládež má z výše zmíněných důvodů odlišná pravidla a produkuje obvykle odlišné struktury produkce, obsahu i recepce než tvorba časopisů pro děti.

Mezi časopisy pro děti a časopisy pro mládež je přesto plynulý přechod. Vývoj dětského nakládání s mediálním obsahem je postupný,⁸¹ proto se některé z titulů určených spíše mládeži objevují v dějinách dětských časopisů, pokud se do těchto dějin výrazněji zapsaly. Za přibližnou horní hranici předpokládaného publika časopisů pro děti tato práce považuje věk přechodu z dnešního základního na dnešní střední stupeň školství, tedy přibližně 12–15 let. I přesto samozřejmě existují tituly hraniční (*Mladý hlas*, *Mladý Čech* aj.), u kterých přesné rozřazení mezi časopisy pro děti či pro mládež není možné.

Dějiny časopisů pro mládež u nás nebyly dosud dostatečně zpracovány, byť by si toto zpracování zasloužily. S dějinami časopisů pro děti souvisí v mnoha ohledech.⁸² Některé z titulů určených starší mládeži měly významné přílohy určené dětem.⁸³ Jiné vycházely jako komplementární k časopisům pro děti v záměrně budované struktuře portfolia věkově a zájmově rozlišených časopisů jednoho nakladatelství, strany či spolku, případně podobné struktury celostátní.⁸⁴ Pro stručný přehled druhů a příkladů časopisů pro mládež viz *Přílohu č. 3*.

0.3.2.3 – Věk jako určující kritérium (zájmová periodika)

Dětem byla v minulosti určena řada časopisů zaměřených na určitý koníček či na odbornou či uměleckou specializaci. Některé z odborných časopisů byly určeny pro děti a mládež definicí (např. *Mladý filatelista*, *Mladý letec*, *Věda a technika mládeži* atp.), jiné mládež pojímají jako přirozenou část svého publika, aniž by ji explicitně oslovovaly (např. časopis *Modelář*).

Tato práce vnímá jako svůj předmět časopisy, které své publikum definují věkem. Zájmové časopisy byly obvykle určeny spíše mládeži než dětem. Skutečně dětské zájmové časopisy práce registruje v *Příloze č. 4*, ve vlastním materiálu práce se však objevují spíš výjimečně, především jako tituly průkopnické, první ve své kategorii apod.

Hranici mezi dětskými časopisy a periodiky příliš úzce zájmovými nelze vést striktně. I zde existují přechody. Např. *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Naše republika* byly rovněž svým způsobem zájmové časopisy, jejich pole zájmu bylo ale široké tak, že je vnímáme jako součást dějin dětských časopisů obecně.

⁸¹Strassburger-Wilson (2002), ss. 16–31.

⁸²Byť v jiných se od nich výrazně liší. Dějiny časopisů určené mládeži tak obsahují např. svébytnou tradici časopisů dívčích, časopisů určených středoškolským či vysokoškolským studentům (jejich vrcholem je zřejmě proslulý *Studentský časopis*, vycházející mezi lety 1922 a 1942, ke kterému však vycházela řada dalších titulů jako nápodoby či konkurence), mnohem širší než u dětských periodik jsou také dějiny mládežnických časopisů spolků a politických stran, časopisů trampských, turistických, zájmových atd.

⁸³Např. časopis *Mladý hlas*, vycházející po 2. světové válce, měl přílohu pro mladší děti *Sedmihlásek*.

⁸⁴Tak po roce 1945 začaly v nakladatelství Mladá fronta vycházet kromě *Vpředu* i časopisy pro mládež – *My 45*, *Středoškolák*, které měly podobné funkce a záměry, byly však orientované na starší mládež.

Velmi problematické je vymezení časopisů spolkových jako určených omezenému publiku. Některá periodika spolků (např. *Junák*, *Lípa* či *Sokolské jaro*) tvoří významnou součást dějin dětských časopisů a jejich publikum bylo daleko širší než čtenářstvo mnohých časopisů „obecných“ či komerčních. Spolky však vydávaly i řadu titulů marginálních, regionálních či určených jen pro děti jedné konkrétní části spolku, z nichž všechny tato práce do svého materiálu pojmout nemůže.⁸⁵ Vedle toho je problematická i otázka, do jaké míry považovat za spolkové časopisy tituly vydávané církvemi.

V těchto otázkách se práce řídí metodologicky špatně definovatelnou zkušeností, získanou během studia jednotlivých časopisů a jejich historie – jisté konkrétní časopisy považuje za významné a do svého materiálu je zahrnuje, ostatní odkazuje do zmínek v příslušných přílohách.

Zvláštní kategorie specializovaných dětských periodik tvořily časopisy věnované jednomu školnímu předmětu,⁸⁶ a také tituly luštitelské⁸⁷ či nakladatelské věstníky určené dětem.⁸⁸ Do práce vedle nich nezařazujeme ani časopisy pro vedoucí, učitele a kroužky dětí, a to nejen pedagogické, ale např. ani junácké či pionýrské.⁸⁹ Důvodem je především to, že už se nejedná o tituly cílené na dětské publikum, byť s jeho aktivitami obsah časopisu souvisí.

0.3.3 – Co je ČESKÝ dětský časopis

Pro dějiny českých dětských časopisů je třeba vymežit také to, která periodika považovat za „česká“.

Existují dvě základní možnosti, jak toto vymezení provést. Lze to učinit na podkladě

⁸⁵ Jen rozcestník na internetové adrese <http://skautska-literatura.skauting.cz/literatura/index.php?typ=C&razeni=nazev> uvádí data k více než 40 titulům historických junáckých a skautských časopisů, z nichž jen několik málo dostalo díky svému významu prostor v této práci. Příklady těchto titulů viz v *Příloze č. 4*.

⁸⁶Více o těchto titulech viz také *Přílohu č. 4*.

⁸⁷V roce 1940 začal vycházet např. hádankářský měsíčník pro děti *Louskáček*, vydávaný Ústředním učitelským nakladatelstvím a knihkupectvím v Praze s redaktorem Josefem Zimmermannem. Do stejné kategorie patřil např. nepravidelný sešit hádanek a rébusů *Klokánek*, vycházející v nakladatelství Panorama v letech 1981–1989, a řada dalších titulů.

⁸⁸Vedle dětí byly někdy určeny zároveň dospělým. Propagovaly obvykle dětské knižní tituly z produkce nakladatelství. Tak SNDK vydávalo drobný věstník *Knihy na palubu* a nakladatelství Albatros 1974 zajímavý měsíčník *Albatros – Opravdové noviny pro děvčata a chlapce* (1974–1989) jako neprodejné propagační periodikum, seznamující čtenáře s novinkami z nakladatelství, ale publikující mnohem pestřejší obsah, včetně zpráv, komentářů, recenzí, fejetonů, zábavného koutku, čtenářských soutěží, medailonů jednotlivých tvůrců a ilustrátorů literatury pro děti, fotografií, zpráv dopisovatelů atd. Časopis měl i naučnou rubriku pod názvem „Abeceda zvědavých“ a několik dalších podobných naučných rubrik („Slovníček literárních pojmů“) atp. Redaktorkou časopisu byla Ludmila Hobzová. Blíže k němu zejména Chaloupka a kol. (Nedatováno, ss. 32-34).

⁸⁹Mezi takové tituly patřil třeba *Skautský vůdce*, *Činovník*, *Skauting*, *Vedoucí pionýrů*, *Pionýrská štafeta* či protektorátní interní věstníky Kuratoria jako *Unsere Weg / Náš směr*, *Služba domoviny*, *Cvičitel*, *Vzorný roj*, *Tisková služba české mládeže* atd. – *Našeho směru* stejně jako *Služby domoviny* vycházely dvě verze – pro chlapce a pro dívky (viz Špringl /2004/, ss. 156, 161).

jazykovém, na základě jazyka daného periodika,⁹⁰ nebo teritoriálně, dle místa vycházení, případně rozšíření titulu. Tato práce používá obou vymezení současně a do svého materiálu počítá především tituly vycházející v českém jazyce na území přibližně vymezeném hranicemi dnešní České republiky.

Toto vymezení ale neznamená, že vliv a dějiny periodik, vycházejících buď v jiných jazycích na tomto území, nebo v češtině mimo něj, je možné pominout. Obojí je pro pochopení vlastních dějin časopisů českých nutné popsat blíže.

0.3.3.1 – Jazykové vymezení (jinojazyčné časopisy)

0.3.3.1.1 – Německojazyčná periodika

Prvními dětskými časopisy, které vycházely či se četly v českých zemích, nebyly tituly českojazyčné, ale německojazyčné. Šlo o periodika původem rakouská, německá, ale i tištěná v české části monarchie. Německojazyčné časopisy tvořily dlouhá desetiletí důležitou součást četby dětských dětí a také vzor, konkurenci a kontextualizujícího partnera časopisů českojazyčných.⁹¹

V dosud existujících přehledech českých časopisů pro děti se s německojazyčnými časopisy obvykle vůbec nepočítá, starší autoři je automaticky považují za tituly německé, byť byly distribuce i vliv některých z nich omezeny výhradně na území Čech a Moravy. Tento přístup, byť jej lze z různých pozic kritizovat, má racionální jádro. Časopis je převážně slovesný útvar a jazyk je obvykle jeho základním komunikačním prostředkem. Jazykové společenství je primárním příjemcem časopisu, proto je rozlišení národních periodik dle klíče jazykového spíše než územního logické, navíc umožňuje sjednotit dějiny časopisů a celých národních literatur bez územního omezení.⁹² Jazykového vymezení českých dětských časopisů se drží i tato práce, přesto je třeba stručně připomenout alespoň základní kontury podoby německojazyčných periodik na českém území vycházejících nebo jej zasahujících. Pro základní (neúplnou) informaci o německojazyčných periodikách vycházejících či působících na českém území viz *Přílohu č. 10*.

⁹⁰Tento způsob vymezení je prozatím v dílčích dějinách českých dětských časopisů naprosto převládající.

⁹¹ To, že se v českých zemích četla nejen periodika rakouská, ale i německá, ukazuje např. Graf-Graf (Nedatováno, nestránkováno), odd. 1.3.

⁹² Proto např. Franz Kafka logicky náleží do dějin německé literatury, zatímco jeho zařazení do dějin literatury české je složitější.

0.3.3.1.2 – Časopisy v dalších jazycích na území Čech a Moravy

Vedle časopisů německojazyčných vycházela na našem území také řada titulů v jiných jazycích. Šlo obvykle o dětská periodika národnostních menšin nebo o tituly sloužící k výuce některého z cizích jazyků. S tímto účelem vycházela i některá periodika dvojjazyčná.⁹³ Jiné tituly měly více jazykových verzí.⁹⁴ Zaznamenat lze i časopisy vycházející pro mládež v cizích zemích s cílem přiblížit jí českou či československou realitu a zapojit ji do komunikace s českými či československými dětmi.⁹⁵ Pro stručnou poznámku o konkrétních časopisech národnostních menšin a časopisech sloužících pro výuku cizích jazyků viz také *Přílohu č. 10*.

0.3.3.1.3 – Cizojazyčné časopisy vycházející v českém překladu

Dějiny českých časopisů pro děti zaznamenávají i tituly, které vycházely jako české mutace zahraničních periodik. Takovým časopisem byl např. *Černoušek* (1914–1940, vycházející rovněž pod názvem *Malý černoš*). Podobné „licencované“ tituly zahrnujeme do běžných dějin domácích periodik.

0.3.3.2 – Vymezení dle teritoria (emigrační a exilové časopisy, časopisy vycházející v češtině mimo hranice Čech a Moravy)

Časopisecké tituly vydávané v exilu jsou jedním z příkladů toho, jak se dějiny časopisů pro děti a mládež řídí v jisté míře odlišnými zákonitostmi než dějiny periodik ostatních. Zatímco exilové noviny a časopisy určené dospělým jsou stejně jako emigrační literatura významnou a obecně přijímanou součástí domácí literární, mediální i obecné historie, u dětských časopisů je situace složitější. Proto stručný nástin jejich historie řadíme mimo hlavní popsané dějiny dětských časopisů u nás.

Hlavním důvodem tohoto vyčlenění je provázanost dějin, významu, ohlasu a především působení dětských časopisů s obecným kontextem jazykového společenství – se školou, vrstevnickými skupinami, dětskými a mládežnickými organizacemi, s širším mediálním okolím

⁹³ Např. zlínské *Malé noviny – Die kleine Zeitung* (1934–1942).

⁹⁴ Např. *Věda a technika mládeži* vycházela v 50. letech krátce zároveň česky, polsky a maďarsky.

⁹⁵ Tak v Praze v 60. letech vycházel např. časopis *Czechoslovak Youth (La jeunesse tchécoslovaque, Tschekoslowakische Jugend)* v angličtině, francouzštině a němčině. Byl určen dětem a mládeži ve světě a vycházely v něm mj. adresy českých a slovenských dětí pro dopisování.

atd. Dětské časopisy jsou vzhledem ke své socializační funkci úzce propojené s tímto kontextem a závislejší na něm mnohem více než periodika ostatní. Exilové dětské časopisy nebyly na rozdíl od mnoha exilových periodik pro dospělé určeny publiku v původní vlasti. Jejich vlastní čtenářstvo, tedy převážně děti emigrantů žijících v nových, s domovem méně propojených souvislostech, přebíraly více či méně svůj nový (americký, německý, australský...) životní kontext za vlastní a socializovaly se v něm. Časopisy takovým dětem určené měly ve většině případů jiný účel než zabydlovat mladé čtenáře v širokém národním společenství, sloužily obvykle jako „záchranný“ prostředek pro zachování alespoň části historické paměti. Tak se v dětských periodikách vydávaných v cizině objevuje výrazně jiný obsah než v dětských časopisech domácích, např. časté „jazykové koutky“, lekce mateřštiny, připomínání samých základů historie a vlastivědy původního domova atd.

Hlavním zdrojem dětských časopisů v českém jazyce vydávaných v zahraničí byla krajanská sdružení, exiloví vydavatelé a nadšení jednotlivci za hranicemi českých zemí monarchie, monarchie samotné a později samostatné republiky. „... *dětské (či dětské literární) časopisy vycházely spíše individuální zásluhou svých vydavatelů než v rámci jakéhosi kontinuálního a přirozeného vývoje.*“⁹⁶ U exilových časopisů pro děti a mládež se dá těžko hovořit o provázaných „dějinách“. Vzhledem k prostorové vzdálenosti jednotlivých vydavatelů na sebe časopisy neměly téměř žádný vliv. Vývojově je můžeme považovat za samostatné výhonky té tradice českých dětských časopisů, která ještě v kontextu domácím ovlivnila jejich tvůrce a vydavatele.

Zařazení exilových časopisů přináší i další metodologické otázky, jako např. patří-li do dějin českých exilových časopisů i periodika v jiných jazycích, která vydávali exulanti a jejich potomci, programově se k češtví hlásící a k českému publiku se (byť jinak než česky) obracející. Vzhledem k rozsahu práce jsme si na tuto otázku odpověděli záporně, ovšem tato odpověď není jediná možná. Na druhou stranu vzhledem ke specifickým podmínkám řadíme do popisu historie časopisů i periodika vydávaná pro malou skupinu lidí (např. pro skautský oddíl) jen v nákladu několika desítek kusů – na rozdíl od dějin časopisů doma, kde by podobný rozsah publika k zaznamenání nestačil.

Stručný nástin základních dějin českojazyčných časopisů, vycházejících mimo území českých zemí monarchie a později mimo území republiky, lze nalézt v *Příloze č. 5*.

0.3.3.3 – Dětské časopisy na Slovensku

⁹⁶Příbáň (1993), s. 25.

Zvláštní kapitolu, úzce provázanou s dějinami dětských časopisů českých, tvoří historie periodik slovenských. Věnujme jí alespoň stručnou poznámku.

Vztah českých dětských časopisů k dětským časopisům slovenským je mnohostranný a začal už před vznikem společné republiky. České dětské časopisy tiskly materiály ze Slovenska, s folklorními sbírkami slovenských materiálů začala už *Štěpnice* v 19. století, další časopisy publikovaly slovenské autory či cestopisy z výletů po Slovensku. Předchůdci dětských časopisů psaných slovensky vycházeli před ustavením spisovné slovenštiny v češtině jako nejbližším ustaveném slovanském jazyku s kodifikovanou normou, používaném ostatně jako jazyk bohoslužebný u slovenských evangelíků.

Po vzniku Československa v roce 1918 se řada titulů z českých zemí i ze Slovenska snažila přibližovat druhou část republiky domácím dětem, české časopisy přetiskovaly materiály o Slovensku, ze Slovenska a především psané slovensky.

Slovenské časopisy přebíraly a překládaly materiály z časopisů českých, tiskly články o Čechách, Moravě, jejich reáliích a obyvatelích. Vzájemná spolupráce, zejména na autorské bázi, se stala běžnou. Některé z prvních slovenských časopisů pro děti v novém státě zakládali čeští učitelé, slovenští autoři psali pro redakce v Česku atd. Řada titulů, ať už vycházejících v Čechách (*Lípa*), či na Slovensku (*Československé ráno*), měla ambici celostátní.

Od vzniku Slovenského štátu se vzájemné přibližování českých a slovenských dětských periodik zastavilo a vlastně nikdy už v prvorepublikové míře neobnovilo. Po 2. světové válce, obnovení společného státu a příchodu KSČ k moci vznikly dvě paralelní struktury dětských periodik, vzájemně komunikující, avšak k naplnění masarykovské ideje jednotného československého národa nesměřující. Některé časopisy měly své česko-slovenské verze (*Člověk a příroda – Človek a príroda*) či verze s ne zcela totožným zaměřením (*ABC mladých techniků a přírodovědců – ABC pionierov*).

Vztah mezi českými a slovenskými časopisy pro děti rozhodně nebyl jednostranný ve směru inspirace jen z Česka na Slovensko. Ovlivňování bylo vzájemné, snahy o založení českého *Sluníčka* jako časopisu pro předčtenáře byly v 60. letech 20. století inspirovány mj. slovenskou *Včielkou*, která pro děti na Slovensku už úspěšně vycházela,⁹⁷ podobně např. týdeník *Pionýrské noviny* se (vedle sovětského vzoru) inspiroval stejnojmenným titulem vycházejícím na Slovensku.

Slovenské časopisy pro děti a mládež nicméně mají od počátku svou vlastní svébytnou tradici.

Pro její stručný popis viz *Přílohu č. 6*.⁹⁸

⁹⁷Viz Chaloupka (1960), s. 299.

⁹⁸Faktograficky solidní, byť dobově podmíněný přehled dějin slovenských časopisů pro děti se dá najít také in Kopál (1984), ss. 108-134.

0.4 – Kontexty historie českých dětských časopisů

České dětské časopisy vycházely a vycházejí v komplexním společenském prostředí – v průsečíku tradic, mód, politických a ekonomických tlaků, kulturních vlivů, osobních vkladů a celé řady dalších, lépe či hůře vydělitelných a popsatečných sil. Jejich vliv na produkci, obsah i recepci dětských časopisů je mnohostranný, stejně jako vliv, kterým dětská periodika zpětně působí na prostředí, z něž vycházejí.

V následujících oddílech načrtneme několik z nejdůležitějších dílčích kontextů, kterými se časopisy a jejich prostředí vzájemně ovlivňují. Historie časopisů pro děti tvoří se všemi svými kontexty mohutný proud, jehož vzájemné vazby jsou ve své složitosti těžko popsatečné. Jejich šíři i hloubku však je z výčtu několika z nich možné částečně nahlédnout. Všechny naznačené kontexty (a řada dalších) umožňují vlastní specifický, a přitom objevný a obohacující výklad dějin periodik pro děti a každý z nich by si zasloužil vlastní obsáhlé zpracování.

0.4.1 – Vznik dětských časopisů ve světě

Tradice českých a moravských časopisů pro děti částečně vyrůstá ze starší historie periodik světových. Porovnáme-li dobu vzniku domácích dětských časopisů s prvními periodiky pro děti vůbec, zjistíme, že časopisy v češtině začínají vycházet o 60–80 let později než první dětská periodika ve světě. Ta se v Evropě a v USA objevila v poslední třetině 18. století.

Cestu těmto prvním titulům otevíraly publikace, které ještě za časopisy v pravém slova smyslu označit nelze, tvoří však jejich předstupeň. Prvními periodickými tisky určenými dětem v Evropě byly ročenky. Stejně jako první časopisy se obsahem ani formou příliš nelišily od sborníků a dalších neperiodických příležitostných tisků vycházejících paralelně s nimi. Tím jediným, co první ročenky a časopisy odlišovalo od ostatních publikací pro děti, byla (skutečná, nebo alespoň předpokládaná) periodicita. Jejich hlavním obsahem byly naučné a moralizující verše, prózy a ilustrace.⁹⁹

Na půl cesty k dětským časopisům už stály jednak periodické tisky publikující samostatné uzavřené příběhy,¹⁰⁰ jednak publikace, které měly pestrý obsah a jejichž název k časopisům

⁹⁹První zaznamenanou, dětem určenou ročenkou je *Neujahrsblätter* (též *Neujahrstücke*), vycházející od roku 1645 ve švýcarském Curychu na oslavu Nového roku. Měla podobu jednotlivých listů s verši zdobených rytinami. Od roku 1753 vydával John Newbery ve Velké Británii *Nurse Truelove's New Year Gift*, rovněž novoroční tisk. Velkého rozšíření a obliby dosáhly ročenky v Evropě během 19. století. Carpenter-Prichard (1984), s. 26.

¹⁰⁰Tento a další podobné tisky připomínají svou podobou pozdější sešitové knižnice, u nás např. *Karavanu* vycházející od druhé poloviny 60. let. První příklad takové periodické edice pochází zřejmě z roku 1746, kdy se

odkazoval, jejich periodicitu ale ještě nebyla pravidelná nebo se jí nepodařilo udržet.¹⁰¹ Přejedem k časopisům byly také pravidelné dětské přílohy u periodik pro dospělé. Časopisem s podobnou přílohou byl např. *Wochenschrift zum Bestern der Erziehung und der Jugend* (1771–1772) C. G. Boeckha, vydávaný v Cottě u Stuttgartu.¹⁰²

Historie dětských časopisů jako takových začíná po několika neúspěšných pokusech až v 70. letech 18. století na území dnešního Německa. Během tohoto desetiletí se tu na různých místech objevilo hned několik snah založit dětský časopis. Nejvýznamnější z nich vyústila v titul *Der Kinderfreund* (1775–1782) C. F. Weisseho, týdeník pokládaný za první úspěšný a regulérní dětský časopis vůbec.¹⁰³ Vycházel najednou v různých německých městech, např. v Lipsku či v Halle, v letech 1780–1782 byl přetiskován rovněž v Praze.¹⁰⁴ Obsahoval prózu, poezii, obsáhlé texty tištěné v jednotlivých dílech na pokračování (a tvořících občas jejich jediný obsah) a výjimečně také ilustrace.¹⁰⁵

První dětský časopis ve Francii začal vycházet roku 1782,¹⁰⁶ v Rusku roku 1785,¹⁰⁷ ve Velké Británii roku 1788¹⁰⁸ a v USA roku 1789.¹⁰⁹ V Polsku vznikl první časopis pro děti roku 1824.¹¹⁰

Mary Cooperová v Londýně pokusila pro děti vydávat *Penny Medley, or Weekly Entertainer*, šlo však spíše o sérii jednotlivých oddělených titulů než o časopis v pravém slova smyslu. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 331).

¹⁰¹John Newbery na Mary Cooperovou navázal titulem *The Lilliputian Magazine* (1751–1752), původně zamýšleným jako periodikum. Časopisu vyšla zřejmě pouhá dvě čísla, posléze vydaná se třetím v souhrnném svazku. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 331; Hunt /1995/, ss. 36–37). Marie de Beaumont vydala roku 1756 ve své anglické emigraci francouzsky čtyřsvazkový *Magasin des enfants, ou dialogues entre un sage gouvernante et plusieurs de ses élèves*. Titul byl od počátku koncipován neperiodicky, pro vyjítí v souborných knihách. Obsah a název však připomínaly časopis. Šlo o rozhovory guvernanky a jejích svěřenců, prokládané příběhy. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 53).

¹⁰²Doderer (1984), sv. 2, ss. 165–166.

¹⁰³Carpenter-Prichard (1984), s. 331. Dětským časopisem, doloženým ještě před ním, je např. filantropický *Leipziger Wochenblatt für Kinder* (1772–1774), vydávaný J. Ch. Adelungem, zde je však vymezení časopisu ještě problematické.

¹⁰⁴Laiske (1959), ss. 65–66.

¹⁰⁵Viz také více v *Příloze č. 10*. Nástupcem *Kinderfreunda* se později stal podobně koncipovaný *Neuer Kinderfreund*, roku 1799 rovněž přetiskovaný i v Praze. Viz Laiske (1959), s. 82.

¹⁰⁶Vydavatelem prvního dětského periodika byl ve Francii Arnaud Berquin, který v letech 1782–1783 tiskl s měsíční periodicitou sbírku svých moralistních próz pod názvem *L'Ami des enfans*. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 56). Berquinův časopis vycházel 2 roky (Doderer /1984/, sv. 2, s. 399). Prvním časopisem s klasicky pestrým časopiseckým obsahem se ve Francii stal *Le Journal des enfants*, založený roku 1833. Vlivným časopisem evropského formátu byl *Magasin d'éducation et de récréation* Pierra Julese Hetzela, založený roku 1864 a vydávající např. jako první mnohé z textů Julese Verna. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 191).

¹⁰⁷Šlo o Novikovův titul *Detskoe čtenie dlja sedza i razuma*. Časopis vycházel pět let. (Doderer /1984/, sv. 3, ss. 626–631).

¹⁰⁸Ve Velké Británii se první dětská periodika pokusil vydávat John Marshall. Šlo o tituly *Juvenile Magazine* (1788), *Children's Magazine* (1799–1800) a *Picture Magazine* (1800–1801). V konkurenčním Newberyho nakladatelství vycházel péčí Elisabeth Newberyové *The Young Gentleman's and Young Lady's Magazine* (1799–1800). Ani jeden z těchto titulů však nepřežil déle než pár měsíců. (Carpenter-Prichard /1984/, s. 331). Pozdější tradice britských časopisů pro děti je ovšem svěbytná a bohatá.

¹⁰⁹Zřejmě prvním pokusem o dětský časopis v USA byl *Children's Magazine*, vydávaný ve městě Hartford, Connecticut, roku 1789. (Hunt /1995/, s. 110). Časopis vycházel jen čtvrt roku, publikoval tři čísla obsahující moralizující příběhy, verše a poučné články. Šest čísel magazínu *Youth's News Paper* vyšlo roku 1799 v New Yorku. Dlouhou tradici se podařilo ustavit titulu *The Youth's Companion*, který začal vycházet roku 1827 v Bostonu. Časopis vycházel více než devadesát let. (Řeřichová /2003/, s. 4).

¹¹⁰Jmenoval se *Rozrywki dla Dzieci* (1824–1828). Mezi další tituly vycházející do poloviny 19. století patřily např.

Rozvoj dětských časopisů v národním jazyce tu však podobně jako na území Čech a Moravy nastává až po polovině 19. století.

Dětské časopisy se od svého vzniku ve 2. polovině 18. století začaly rychle šířit. Do konce 18. století vycházelo na území Evropy více než 30 týdeníků či periodických almanachů pro děti a mládež.¹¹¹ Ve 30. letech 19. století se v západní Evropě začíná vedle klasických vzdělávacích periodik šířit zábavný typ levných dětských časopisů (penny dreadfuls, penny magazines, pfennig magazinien), často se senzace šířícím či krvavým obsahem.¹¹²

Německojazyčným periodikům šířeji a také časopisům slovenským se pro jejich blízkou souvislost s dějinami časopisů českých věnují samostatné kapitoly této práce.¹¹³

Pierwiosnek (1838–1843) či *Zorza* (1844). (Doderer /1984/, sv. 3, s. 67).

¹¹¹ Doderer (1984), sv. 2, ss. 165-166.

¹¹² Viz poznámky o odlišných tradicích vývoje dětských časopisů v oddílu 0.4.2 – *Kontakty se zahraničními časopisy*.

¹¹³ Viz *Přílohu č. 10* a *Přílohu č. 6*.

0.4.2 – Kontakty se zahraničními časopisy

Tradice českých a moravských časopisů pro děti, od počátku formovaná svébytným kulturním vývojem, získala zejména ve čtvrté a páté etapě svých dějin¹¹⁴ zcela zvláštní podobu, vlastní jen jí. Vzhledem k odlišné historii politické, literární i pedagogické se v různých zemích zformovaly

¹¹⁴Přibližně od poloviny 30. let 20. století.

systemy dětských časopisů (více či méně) odlišné, s odlišnými funkcemi i principy jejich naplňování.¹¹⁵

Dějiny dětských periodik v různých zemích se vzájemně ovlivňovaly, byť pravděpodobně ne v takové míře jako historie periodik pro dospělé.¹¹⁶ Toto vzájemné ovlivňování mělo v případě domácích titulů řadu podob.

V dějinách časopisů se objevují vzájemné vývojové paralely.¹¹⁷ Časopisy mohly také mít se zahraničními společnou ideovou či finanční základnu, která determinovala jejich obsah.¹¹⁸ Některé tituly využívaly odlišný vývoj v jiných zemích a jejich specificky rozvinuté tradice dětského časopisectví k obohacení vlastního obsahu.¹¹⁹

Domácí časopisy se světovými v různé míře komunikovaly. Od samého počátku se cizími časopisy inspirovaly, přebíraly úspěšné prvky jejich obsahu i konkrétní materiály.

Později, zejména po 2. světové válce, se vzájemná spolupráce stala vyrovnanější. Rozvíjela se zejména mezi redakcemi dětských časopisů východního bloku,¹²⁰ často byla motivována

¹¹⁵V USA v 19. století např. vznikla a dodnes přežívá silná tradice církevních časopisů pro děti, v poslední třetině 19. století tam tyto tituly tvořily dokonce naprostou většinu všech dětských časopisů (viz Philips, 2009, s. 85). V řadě evropských zemí stejně jako v USA či v Japonsku se dále např. utvořila zcela svébytná, později dokonce v dětském časopisectví dominantní tradice časopisů komiksových. V jiných zemích se dodnes pro děti vydávají především časopisy pedagogické.

¹¹⁶Mediální komunikace určená dětem je zaměřena na ustavování a fixaci kolektivních kulturních vzorců dané společnosti obvykle ve větší míře než mediální komunikace zaměřená na dospělé. Věnuje se také obvykle tématům publiku teritoriálně bližším.

¹¹⁷Britský trh s dětskými časopisy např. v 19. století charakterizoval souboj mezi tzv. penny dreadfuls, lacinými časopisy či dalšími tisky obsahujícími hrůzostrašné a fantastické příběhy pro pobavení mas, (Carpenter-Prichard / 1984/, ss. 399–400) a časopisy, jež se jim za stejnou cenu snažily konkurovat kvalitní četbou, jako byl *Boy's Own Magazine*, *Children's Prize* či *Chatterbox*. (Carpenter-Prichard /1984/, ss. 331–332; Hunt /1995/, ss. 157–162). Podobný boj proti škodlivé četbě se u nás odehrál ve 40. letech v zápasech proti „morzakeru“ (dobová souhrnná zkratka pro „mordy za korunu“, označující souhrnné edice jako Rodokaps, Rozruch, Večery pod lampou apod.). Tento boj se podobně jako v Británii odehrával v ideologické rovině, na rozdíl od ní však byli jeho exponenti schopni „morzaker“ vymýt administrativním zásahem díky státní kontrole tisku. Snaha nahradit edice dobrodružné četby však někdy podobně jako v Británii vyústila v pokusy vydávat podobně „napínavé“ texty s „ideově přijatelnějším“ vyzněním, např. za protektorátu v edici *Knihovna pro mládež*.

¹¹⁸Podobný obsah, strukturu i způsob vydávání měly např. ve dvacátých a třicátých letech domácí a německé časopisy komunistické. Časopisem *Růžový palouček* (1921–1941) k nám např. také dorazila významná tradice časopisů inspirovaných hnutím protestantských nedělních škol, jež v USA první poloviny 19. století hrálo ve vydávání dětských časopisů téměř dominantní roli a mělo velký vliv na vydávání těchto periodik také ve Velké Británii.

¹¹⁹Ve 20. století, zejména jeho druhé polovině, se v USA, Francii, Japonsku, ale i např. Německu stal jedním z dominantních žánrů časopisů pro děti časopis komiksový. Ve všech těchto zemích se vytvořily specifické tradice komiksově tvorby, např. v USA jde o komiks se superhrdiny, v Japonsku komiksy stylu anime a manga. (Blíže k historii světového komiksu viz např. Kruml /2007/). České dětské časopisy této tradice využívaly, už *Mladý hlasatel* tiskl americké disneyovské komiksy, později přetiskovalo francouzské, německé i jiné komiksy *ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Sedmička pionýrů* i další časopisy, a to např. i v letech hluboké normalizace. (Viz např. Čenková /2000/, s. 8). Specifická tradice českého komiksu existovala také, až do šedesátých let ji ale nepodpořila tradice vlastního komiksového časopisu a i poté se déle udržel jen velmi specifický, mladším dětem určený *Čtyřlístek*, zatímco časopis věnovaný komiksu obecněji vznikl až v roce 1989 v *Kometě*. Izolace vedla ke zcela svébytné tradici českého komiksu, na dlouhá léta odštěpené, na druhou stranu s vlastními pravidly a historií.

¹²⁰Tak např. v březnu 1966 připravila redakce české *Mateřídoušky* celé české číslo jugoslávského časopisu *Poletarac*, a o několik měsíců dříve dokonce vyšlo ukázkové číslo *Mateřídoušky* (srbochorvatsky *Majčica dušica*) v Jugoslávii jako takové. (Zlatý máj /1966/, č. 5, s. 52).

politicky.¹²¹ Spolupráci podporovaly i státní a stranické orgány, objevilo se několik snah ustavit ji i institucionálně.¹²² Časopisy pořádaly mezinárodní akce.¹²³ Některé české časopisy dosáhly (omezeného) mezinárodního ohlasu,¹²⁴ jiné o něj usilovaly.¹²⁵

Kontakty mezi dětskými periodiky u nás a v cizině existovaly, byť se je až na ojedinělé případy¹²⁶ nepodařilo dlouhodoběji či pravidelně udržovat. Inspirace odlišnými tradicemi vydávání časopisů pro děti je často zřejmá, jde však obvykle o inspiraci na dálku, nepodloženou pravidelným kontaktem mezi redakcemi či vydavatelstvími. Některé redakce udržovaly se zahraničními osobní kontakty na úrovni jednotlivců.¹²⁷

0.4.3 – Dětské časopisy a škola

Počátky dějin dětských časopisů jsou i u nás úzce spjaty s dějinami školství.¹²⁸ Nevýběrová, povinná základní (obecná) škola byla od svého vzniku jedním z nejvýznamnějších (často jediným) místem styku dětského publika s literaturou, jediným místem nabízejícím dětem

¹²¹V roce 1961 vyzvaly např. časopisy *Mateřídouška*, *ABC-Zeitung*, *Swierczyk* a *Plomyczek* své čtenáře ke společné výtvarné soutěži s mottem „Nakreslíme všechno, co máme rádi! – Dospělí ať to chrání před atomovými bombami“. Západoněmecký časopis *Freizeit und Wandern* spoluúčast na soutěži odmítl.

¹²²Tak se v roce 1961 v Praze konal např. *I. mezinárodní seminář pokrokových dětských časopisů* s účastníky z Estonska, Bulharska, Maďarska, NDR, Polska, Rumunska, Československa, SSSR a také zástupci levicových dětských časopisů z Itálie (*Pioniere*) a Francie (*Vaillant*). (Viz *Zlatý máj* /1961/, č. 7–8, ss. 337–343). V roce 1965 se setkání redakcí těchto časopisů opakovalo v Moskvě. Domácí reflexi dětských časopisů přinesla zajímavou reflexi a podpořila vznik názoru, že v dětském časopisectví zaostáváme za světem, protože nemáme časopis pro předškolní věk, nemáme žádný týdeník, nemáme tlustý literární žurnál po vzoru sovětského *Pioněra* či *Kostjoru* atd.

¹²³Od roku 1956 pořádal např. polský pionýrský časopis *Świat młodych* mezinárodní sportovní závody, kterých se účastnili pionýři ze všech socialistických zemí. (*Zlatý máj* /1961/, č. 7–8, ss. 340–341). Podobné soutěže v různých oborech organizovala např. i česká *Mateřídouška* či *ABC mladých techniků a přírodovědců*.

¹²⁴Např. komiksový *Čtyřlístek* vycházel v 80. letech poměrně úspěšně v Řecku. (<http://chrz.wz.cz/?stranka=809>. Návštěva provedena 19. 5. 2009). Samotný vznik komiksového *Čtyřlístku* byl ovšem inspirován komiksovými časopisy, vycházejícími v Západním Německu. (<http://www.gong.cz/clanky.php?c=160>. Návštěva provedena 19. 4. 2009).

¹²⁵Českou *Mateřídoušku* či *ABC mladých techniků a přírodovědců* využívaly jiné (např. slovenské, východoněmecké, jugoslávské aj.) časopisy jako vzor. Jaroslav Foglar se proti tomu neúspěšně pokoušel rozšířit ideu svých časopisů např. do Švýcarska (viz Polák /2003/, s. 80).

¹²⁶Např. spolupráce mezi *ABC mladých techniků a přírodovědců* a východoněmeckým časopisem *Frösi*, která fungovala několik desítek let a odehrávala se i na úrovni vzájemných redakčních návštěv.

¹²⁷Tak Vlastislav Toman popisuje, jak *ABC mladých techniků a přírodovědců* díky osobní známosti s redaktorem časopisu *Junyj technik* v SSSR získalo barevnou fotografii Jurije Gagarina s osobním věnováním pro otištění v časopisu a souhlas s udělováním čestného titulu pro raketové posádky časopisu. (Toman /2005/, s. 37).

¹²⁸Obecněji jsou dětské časopisy jedním z typických produktů západní, osvětské tradice výchovy. Mohou nám pomoci uvědomit si základní kulturní rozdíly mezi výchovou v pojetí křesťansko-euroatlantickém a v pojetích jiných (např. tradičním kmenovém, hinduistickém, muslimském), jejichž modely výchovy vzhledem k odlišným východiskům podobné výstupy ze své vlastní podstaty neprodukuje. Podoba dětských časopisů navíc rovněž zobrazuje rozdíly v jednotlivých pedagogicko-výchovných tradicích evropských a dalších zemí stejného kulturního okruhu.

čtenářskou zkušenost. Vzájemný kontakt se školou znamenal pro dětskou literaturu a pro dětské časopisectví jak zdroj síly a inspirace, tak mnohá omezení. „Prvním problémem, který se už v XIX. století vynořil před literaturou pro děti, bylo dilema, patří-li do literatury nebo do pedagogiky. Zrodila se, jak známo, sub auspiciis pedagogiky a obdělávala své „políčko“ pod jejím diktátem, literární „nástroje“ byly chápány jako podřízené, sloužící úkolům pedagogické praxe (...) Spor literatury a pedagogiky nebyl samozřejmě rozřešen, v jiných formách se vrací dodnes.“¹²⁹

Školní zaměření prvních dětských časopisů z nich činilo také periodikum omezené sociálně na střední vrstvy. V době vzniku prvních českojazyčných dětských časopisů u nás měla povinná školní docházka sice už více než půlstoletou tradici, stále však přežíval např. zvyk uvolňovat děti chudších rolníků ze školy v době polních prací. Na druhou stranu děti ze šlechtických rodin obvykle školy nižších stupňů nenavštěvovaly, neboť je vychovávali domácí učitelé.¹³⁰

Pedagogická funkce dětských časopisů se do jejich obsahu promítá po celé jejich dějiny. Periodika jsou se školstvím propojena profesně (redaktory dětských časopisů byly v podstatě až do 2. světové války převážně učitelé či katechetové a kněží) i ekonomicky (úspěch či neúspěch časopisu často podmiňovala jeho schopnost přimět učitele či ředitele škol k jejich odebrání, řadu titulů vydávaly pedagogické spolky). Časopisy sloužily jako nositelé progresivních (či naopak retardačních) pedagogických koncepcí, někdy dokonce jako alternativní čítanky (zejména v počátcích svých dějin, ale často i v přelomových obdobích národních dějin, kdy nebyl dostatek materiálů pro školní četbu v nových podmínkách).¹³¹ Pro bližší popis souvislostí historie dětských časopisů a domácího školství viz *Přílohu č. 7*.

Mezi zvláštní druh periodik výrazně propojených se školní výukou patřily časopisy zaměřené na jeden školní předmět. Zpočátku šlo zejména o předměty umělecké výchovy (hudebně a výtvarně zaměřené časopisy), později také o tituly věnované historii, technickým vědám a matematice a konečně jazykům.¹³²

¹²⁹Kuliczzkowská (1972), s. 612–613.

¹³⁰ Lenderová-Jiránek-Macková (2009), ss. 200–201.

¹³¹Ve formě dětského časopisu tak v letech 1918–1919 vycházela např. *Listová čítanka mládeže československé* jako první školní čtecí pomůcka v novém samostatném státě. Pro děti na Podkarpatské Rusi vycházel jako listová čítanka časopis *České čtení* (1925–1926). Podobnému účelu měl po roce 1948 sloužit časopis *Cesta* s přílohou Literární výchova.

¹³²Více o těchto časopisech viz *Přílohu č. 4*.

0.4.4 – Dětské časopisy a dětská literatura

Dětské časopisy měly vedle školy od počátku velmi úzký vztah k soudobě vznikající a prosazující se umělecké literatuře pro děti.

Dětská literatura s uměleckými ambicemi u nás začíná vznikat až ve druhé polovině devatenáctého století.¹³³ Její existence je podmíněna jednak uznáním dětství jako samostatné sociální kategorie, přijetím dětí a mládeže jako možného zvláštního publika s vlastními potřebami a zájmy a jednak vůlí autorů vytvářet pro toto publikum specifická (posléze dokonce

¹³³Spisy bez primárně estetických ambicí, určené dětem, či spíše mládeži, vznikaly v česky psané literatuře samozřejmě daleko dříve, už od středověku. Měly obvykle formu nábožensky a morálně výchovných ponaučení (Husova *Dcerka*, texty Tomáše ze Štítného, *Radu otce synovi* Smila Flašky z Pardubic atd.), případně spisků určených ke speciální výchově konkrétních potomků panovnických či šlechtických domů. Dlouhou tradici má literatura určená studentům (např. tzv. *Řeči ke studentům*), stejně jako literatura studenty tvořená. (Tříška /1985/). Za první domácí spis věnovaný skutečně dětem můžeme považovat Komenského *Orbis pictus* (1658). Stručný přehled počátků české literatury pro děti a mládež viz Čeňková a kol. (2006), ss. 13–15, případně Chaloupka-Voráček (1984), ss. 13–15, šířeji o dětské četbě raného obrození viz (ideologicky poměrně výrazně zatížený) Tenčík (1962).

esteticky hodnotná) sdělení.¹³⁴

Ve druhé polovině 19. století se časopisy staly jedním z nositelů progresivní změny v dětské literatuře, charakterizované zejména odklonem od spisů tezevitě moralistních.¹³⁵ I dále pak obvykle patřily k průkopníkům progresivních změn v dětské literatuře. Prosazovaly do ní nové žánry (komiks, dobrodružnou beletrii, chlapeckou a dívčí beletrii...), autorské osobnosti (Josefa Václava Sládka, Františka Hrubína, Ondřeje Sekoru...) i konkrétní díla (např. *Ladovy příhody kocoura Mikeše* vycházely nejprve v časopisu *Radost* a vznikly na popud jejího redaktora Ferdinanda Krcha).¹³⁶

V dětských časopisech se dětská literatura od počátků až dodnes ověřuje a tříbí. Řada budoucích knih vyšla nejprve časopisecky, řada románů vycházela v časopisech na pokračování, řada výborů byla sestavena z časopisecké produkce, naopak časopisy z již hotových knih znovu zpětně čerpaly. Časopisy dotovaly své vlastní knižnice, ve kterých vycházely i významné tituly. Dětské knihy se od počátků v časopisech inzerují.

Pro výskyt literatury v dětských časopisech platí i určitá obecnější pravidla. Směrem od časopisů pro mladší děti k časopisům pro děti starší např. v periodikách zřetelně ubývá poezie.¹³⁷ Tento úbytek nastává i diachronně, časopisy z prvních období vývoje dětských periodik tisknou více poezie než tituly novější.

Pro stručný, ale obsažný přehled dějin české dětské literatury ve světovém kontextu viz Čeňková (2002-II).

0.4.5 – Dětské časopisy a překlady

Kromě podpory a ustavování domácí literární tradice zprostředkovávaly české dětské časopisy ve svých dějinách čtenářům i významnou část světové literatury (nejen) pro děti a mládež. Česká kultura se dá charakterizovat jako kultura překladu a dějiny domácích dětských periodik tento její rys potvrzují. Domácí dětská literatura, v počátcích svých moderních dějin

¹³⁴Blíže k tomuto přerodu dětské literatury a diskusím o něm viz např. Chaloupka-Voráček (1984), s. 17. Ještě v sedmdesátých letech 19. století při svém prvním vydání totálně zapadli Karafiátovi *Broučci* (jejich autor se pod ně poprvé odhodlal podepsat až při desátém vydání v roce 1912), aby byli objeveni o sedmáct let později, v roce 1893, kdy je odborná veřejnost už byla schopna docenit a přijmout.

¹³⁵První tituly jako *Včelka*, *Štěpnice* atd. nabízely dětskému publiku mnohem širší okruh námětů, od textů naučných až po beletrizované životopisy či příběhy z přírody (Chaloupka-Voráček /1984/, s. 16). Jde především o (dnešním termínem) „non-fiction“ literaturu, která se pomocí dětských časopisů začíná ustavovat jako žánr.

¹³⁶Vavřda (1971), nestránkováno, oddíl „U Ladů“.

¹³⁷ Tento pohyb je vysledovatelný např. synchronním řezem mezi časopisy v ustáleném systému s jediným vydavatelstvím dětských periodik, který u nás fungoval po většinu období mezi lety 1948 a 1989. Časopisy pro menší děti (*Sluníčko*, *Mateřídouška*) tisknou poezie poměrově nejvíce, v časopisech pro střední školní věk (*Ohníček*) ji ještě lze nalézt a časopisy pro starší děti (*ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Pionýr*) ji zejména v pozdějších letech prakticky pomíjejí.

často parafrázující německé a jiné vzory,¹³⁸ dospěla v časopisech posléze k rozsáhlé překladatelské činnosti, jež dokázala přinášet čtenářům to nejvýznamnější ze světové dětské literatury a konfrontovat to s domácí tvorbou.¹³⁹ Mnohá klasická díla světové literatury pro děti a mládež (knihy Gustava Nieritze, Julese Verna, Karla Maye, ale např. i Arkadije Gajdara) vyšla v českém překladu nejprve časopisecky.

0.4.6 – Periodika pro děti a žánry

Dětské časopisy jsou nositeli některých specifických textových žánrů, vzorců, které se v jiných periodikách (kvůli zaměření na jiné publikum) objevují zřídka – např. dobrodružného komiksu či pohádky. V rámci samotné literatury pro děti a mládež pak časopisy samy o sobě přispěly ke vzniku a udržení tradice mnohých svébytných a charakteristických žánrů, zejména různých druhů kratší beletrie,¹⁴⁰ ale i dalších, jako jsou rébus, hádanka, román na pokračování či dopisy čtenářů.¹⁴¹

V dětských časopisech se objevovaly prakticky všechny žánry literatury pro děti a mládež (včetně dlouhých románů v přílohách a encyklopedií na pokračování). Vycházela v nich poezie, folklorní tvorba, pohádky lidové i umělé, pověsti, bajky, legendy, příběhy ze života dětí, dívčí prózy, dobrodružná i umělecko-naučná literatura, dále publicistika a mnoho dalších druhů obsahu. I podle žánrů v obsahu převažujících by se časopisy daly dělit.

Některé rubriky (např. hádankářská stránka či populárně-vzdělávací materiál typu životopisu) jsou součástí dějin dětských časopisů od samého počátku a zajímavé je sledovat jejich postupný vývoj. Jiné rubriky (např. rozhovor) se do časopisů dostaly až poměrně pozdě, další (např. dětská loutková hra) v průběhu jejich vývoje víceméně zanikly.

Mezi typické textové vzorce, nacházející se v dětských časopisech, patří vedle už zmíněných např. pohádka, komiks, dívčí stránka, články „výchovně-naučné“ či „umělecko-naučné“¹⁴² a další. Na dějinách a proměnách těchto žánrů je možné dokumentovat dějiny časopisů samých.

Dějiny dětských časopisů jsou naplněny boji o „problémové“ žánry, bez výjimky čtenářsky populární (pohádka, komiks, chlapecká či obecně dobrodružná literatura), které determinují

¹³⁸Chaloupka-Voráček (1984), s. 117.

¹³⁹Stručný, byť ideologicky zatížený přehled dějin překladů dětské literatury lze nalézt in Chaloupka-Voráček (1984), ss. 117–119.

¹⁴⁰Voráček (1987).

¹⁴¹Bliže k variabilitě a vzájemným vztahům žánrů dětské literatury viz např. Čenková a kol. (2006).

¹⁴²Toman (2003-II). Beletrizovaná a další popularizující naučná literatura prošla v dětských časopisech během jejich historie zajímavým vývojem s proměnami motivickými, tematickými i diferenciací nejpoužívanějších textových vzorců, naučný materiál se v dětských časopisech vyvíjel i po stránce ilustrační a podobně jako další žánry by si zasloužil samostatnou vývojovou studii.

vývoj a historické hodnocení celých titulů.

Úspěšné verze textových vzorců (např. dokreslovačka typu „spojte číslice“ na hádankářské stránce), byť třeba velmi specifických, se rychle šíří napříč časopisy.¹⁴³

Dějiny jednotlivých žánrů fungují jako obraz dějin obecných. Tak se např. komiksy stávají polem ideologického boje, ať už jako jedna ze záminek k rušení nezávislých titulů typu *Vpředu* po roce 1948, nebo naopak jako prostředek ideové výchovy, když se předválečná postavička Ferdy Mravence, stvořená Ondřejem Sekorou, mění v uvědomělého bojovníka za socialismus v komiksech *Ferda cvičí mraveniště* (1947), *Ferda Mravenec ničí škůdce přírody* (1951) a *Mravenci se nedají* (1954).

0.4.7 – Vztahy dějin dětského tisku a tisku pro dospělé

Časopisy pro děti a mládež koexistovaly ve velmi úzkém vztahu s dějinami jiných periodik (a médií obecně). Často sdílely jejich osud, vycházely ve stejných vydavatelstvích, procházely touž cenzurou a vznikaly s tímž polygrafickým zázemím. Časopisy pro děti komunikovaly s tituly pro dospělé, přebíraly jejich obsahové vzorce a o jiné je samy obohacovaly.

Dětské časopisy se často vydělovaly z příloh novin či časopisů pro dospělé (*Besídka*, *Tribuna mládeže*, *Matice dítek* atd.), jiné s nimi sdílely redakční či autorské zázemí. Časopisy pro děti často parafrázovaly a zjednodušovaly informace, pocházející původně z periodik nedětských.¹⁴⁴

Periodika pro děti neměla ve vztahu k periodikům pro dospělé rovné postavení, byla jim svým způsobem podřazena, byla předmětem jejich hodnocení. Reflexe dětských časopisů probíhala (probíhala-li vůbec) na stránkách „dospělých“ periodik. Toto hodnocení často měnilo obsah, faktické postavení i budoucnost reflektovaných časopisů.

Propojenost dějin dětských periodik a periodik pro dospělé je neoddiskutovatelná, byť

¹⁴³Např. v rubrice „Kartotéka“ časopisu *Pionýrská stezka* se čtenář setkával s podobnými vystřihovacími kartotéčnými lístky o přírodninách, známých osobnostech apod., jaké nacházel už dříve v *ABC mladých techniků a přírodovědců*. Podobně po úspěchu čtenářských klubů *Mladého hlasatele* se řada jiných periodik pokusila tento fungující model okopírovat.

¹⁴⁴Podobné přebírání materiálů bylo jedním z pilířů obsahu např. tzv. novinových časopisů pro děti (*Mladý svět*, *Mladé snahy*, *Děti republiky*), zejména v období 1. republiky.

historie dětských časopisů prokazuje i vlastní vývojovou dynamiku. Stručný přehled základních vývojových paralel dějin časopisů pro děti a pro dospělé lze nalézt v *Příloze č. 8*.

0.4.8 – Dětské časopisy a technologie

Na podobě a vývoji časopisů pro děti se výrazně podílel technický pokrok. Pro úspěch časopisu měla často velký význam jeho barevnost, kvalita ilustrací a reprodukcí, tisku, papíru atd. Vývoj časopisů výrazně ovlivňovaly technologické novinky, nové způsoby tisku, vynález a rozšíření fotografie atd.¹⁴⁵ Někdy byla polygrafická náročnost důvodem finančních potíží, vedoucích k zániku časopisu (jako v případě *Jarého věku*), jindy byla naopak podmínkou jeho úspěchu (např. u *Srdíčka*). Totéž platí i naopak – pro technologickou a finanční nenáročnost některých titulů.

Až téměř do konce 19. století měl český polygrafický průmysl vzhledem k malým nákladům periodik několikaleté zpoždění za světovým.¹⁴⁶ Později, v první polovině 20. století, dělila technika časopisy velkých vydavatelství a tiskáren (např. Melantrichu či Neubertova podniku na Smíchově) od časopisů vydavatelů menších. Zatímco velké podniky si mohly dovolit dražší a náročnější techniku, ofsetový tisk a hlubotisk (např. melantrišský *Mladý hlasatel* byl tištěn na drahém ofsetovém čtyřbarvotiskovém stroji), menší tituly byly stále tištěny klasickými metodami.¹⁴⁷

Technologické (případně ekonomické) potíže výrazně ovlivňovaly vycházení jednotlivých titulů¹⁴⁸ či celého spektra dětských časopisů.¹⁴⁹

Technologický rozvoj neovlivňoval vývoj časopisů jen v oblasti polygrafie. Například

¹⁴⁵Způsob, jakým velké technologické změny ovlivňovaly vydávání a všechny další okolnosti a rysy vycházení dětských časopisů včetně obsahu, můžeme takřka říci „v přímém přenosu“ sledovat na změně, kterou v jejich světě způsobil a způsobuje internet. Dětské časopisy jsou dnes vyráběny jinak než dříve, pomocí počítačových programů, data se posílají do tiskárny pomocí webových rozhraní. Časopisy užívají CD, přikládají data, mají internetové stránky. Děti mají jiný vztah ke čtení, k technologiím, obecně používají informace jinak. „Domov je tam, kde mám hardware.“ (Hutchby-Moran-Ellis /2001/, ss. 13–27).

¹⁴⁶Barták (2004), ss. 27–30, 35.

¹⁴⁷Barták (2004), ss. 184–186, 195–197.

¹⁴⁸Nekvalitní papír, používaný Vilímkovým nakladatelstvím pro obálky *Malého čtenáře* v polovině třicátých let, vedl nakonec kmenového malíře nakladatelství Zdeňka Buriana k odmítnutí tento časopis dále ilustrovat (Khel /2007/, s. 189). Tříbarevnou ofsetovou rotačku, již Jaroslav Foglar zakoupil společně se synem nakladatele Kobese během 2. světové války v Německu a na níž se tiskl poválečný *Vpřed*, nedokázal po válce několik měsíců nikdo bezchybně zprovoznit. Nízká kvalita tisku pak byla jedním z hlavních bodů kritiky, již teoretici z časopisu *Štěpnice* vůči *Vpředu* měli (kvůli nutnosti zmenšovat písmo např. kritici vyčítali časopisu, že kazí mládeži oči. Viz Khel /2007/, s. 192) a jež nadlouho určila místo tohoto časopisu v dějinách české dětské literatury (Polák /2003/, ss. 24–25 a 75–77).

¹⁴⁹Nedostatek papíru po 2. světové válce vedl ke kolektivně organizovaným sběrovým akcím, které organizovaly dětské časopisy, na jejichž čtenáře se často nedostalo číslo. Redakce vyzývaly k tomu, časopisy si např. půjčovat. (Khel /2007/, ss. 302–303). Dětská periodika v letech 1945–1948 vycházela často zpožděně, nepravidelně, špatně dodržovala periodicitu, a to včetně titulů nejkvalitnějších, jako byla *Mateřídouška* či *Vpřed*. (Khel /2007/, s. 342).

příchod elektronických médií hluboce proměnil podobu obsahu periodik. Zatímco v počátcích se např. rozhlasové a televizní vysílání v pořadech pro děti řídily magazínovou strukturou, dnes se časopisy snaží přiblížit klipům a obrázkovým spotům z rozhlasu, televize a internetu. Přibližování obsahu časopisů obsahu elektronických médií probíhalo postupně během celé druhé poloviny dvacátého století.

0.4.9 – Vzájemné vztahy dětských časopisů

Vztahy mezi jednotlivými periodiky pro děti byly v celých jejich dějinách mnohasměrné a komplexní.

Jednotlivé tituly si často vzájemně konkurovaly, a to jak ekonomicky, tak např. v prestiži (kupř. v rámci jednoho nakladatelství).¹⁵⁰ Jejich vztahy však byly mnohem složitější. Časopisy navazovaly na své předchůdce,¹⁵¹ vymezovaly se proti starším formám časopisů a také např. vzájemně kopírovaly koncepce a obsahy. Některé tituly sloužily jako vzor, či dokonce téměř archetyp dětského časopisu pro řadu jiných.¹⁵²

Dětské časopisy se navzájem komentovaly, propagovaly či naopak odmítaly. Řada z nich byla propojena personálně, přecházeli mezi nimi redaktoři a psali či kreslili do nich titíž autoři.¹⁵³ Jiné tituly se navzájem slučovaly,¹⁵⁴ či naopak oddělovaly od dalších titulů¹⁵⁵ a existovaly na společné ideové či ekonomické základně. Některé časopisy nahrazovaly časopisy zrušené či z politických důvodů zastavené.¹⁵⁶ V neposlední řadě pak autoři, vydavatelé a případně i konzumenti různých dětských časopisů patřili často do týchž profesních či zájmových skupin a vzájemně se podporovali v různých aktivitách.¹⁵⁷ I v období politicky podmíněné spolupráce

¹⁵⁰V extrémních případech mohla např. existence jednoho časopisu způsobit zánik druhého, byť šlo rovněž o titul úspěšný. Tak např. nakladatelství J. R. Vilímka zastavilo v roce 1892 časopis *Naší mládeži*, protože mělo v portfoliu dva podobné časopisy a k dalšímu rozvoji si vybralo *Malého čtenáře*.

¹⁵¹Např. *Květy mládeže* se programově odkazovaly na *Jarý věk*, podobně jako *Mateřídouška* v první polovině 50. let 20. století na komunistického *Kohoutka*.

¹⁵²Celá řada časopiseckých titulů se např. ve druhé a třetí etapě vývoje dětských časopisů připodobňovala *Malému čtenáři*. Mnoho titulů se snažilo vytvořit podobný systém dětských klubů, jaký měl *Mladý hlasatel*, s úspěchem se to po *Vpředu* podařilo až *ABC mladých techniků a přírodovědců*. *Pionýrská stezka* přejala a přizpůsobila si některé formáty (vystřihovací sběratelské kartičky apod.) právě od *ABC* atp.

¹⁵³Markantní je tento fakt např. ve druhé etapě dějin dětských časopisů, kdy došlo ke značnému rozvoji počtu titulů, aniž by tomu odpovídal podobný kvantitativní rozvoj autorské základny. Velká část časopisů tak disponuje totožným, či přinejmenším velmi podobným okruhem přispívajících autorů. Podobná situace nastává i v páté etapě dějin, kdy se tvoří jistý základní autorský fond uznaných a povolených autorů, který využívají téměř všechny existující tituly.

¹⁵⁴Např. časopisy menších skautských organizací během postupného slučování s organizací největší a tím i jejím hlavním periodikem – *Skautem-Junákem* během 1. republiky. Z politických důvodů se nuceně sloučili *Junák* se *Vpředem* do časopisu *Junáci vpřed!* na přelomu 40. a 50. let 20. století.

¹⁵⁵Např. *Radost*, určená menším dětem, od sokolské *Lípy*.

¹⁵⁶*Rudý trubač* na *Kohoutka*, *Sedmička* na *Pionýrské noviny* atd.

¹⁵⁷Různé dětské časopisy spolupřádaly totožné akce, případně podporovaly tytéž aktivity.

jednotlivých titulů se však redakce vzájemně na stránkách časopisů alespoň drobně popichovaly.

158

0.4.10 – Dětské časopisy a jiná média určená dětem

Dětská literatura a dětské časopisy jsou už z podstaty své recepce komplexním komunikátem – publikum je přijímá řadou různých způsobů. Četbou, poslechem, sledováním mimiky a gestiky čtoucího (např. rodiče, vychovatele, sourozence, učitele apod.).

Paleta médií věnovaných dětem se přitom neomezuje na časopisy. Pro děti se vydávají knihy, vyrábějí televizní a rozhlasové pořady, píší a inscenují divadelní hry, tvoří internetové stránky. Velký význam mají „polotovarová“ média stvořená proto, aby je děti samy naplňovaly obsahem, případně alespoň spolutvořily (omalovánky, dětské divadelní hry, loutky, některé televizní či rozhlasové pořady). Dětské časopisy a dětská literatura existovaly a existují s jinými médii v zároveň konkurenčním i symbiotickém¹⁵⁹ vztahu, jehož napětí vytváří kontext, který je při studiu historie dětských časopisů nutné brát v úvahu.

Tato periodika existovala a existují v širokém kontextu jiných médií pro děti, nejprve především ve vztazích s knižní dětskou literaturou, později s filmem, rozhlasem, televizí atd.

Časopisy samozřejmě kooperují i s takovými druhy médií, jako je např. muzeum či výstava (ve vzájemné spolupráci jde např. o podporu výstav, vzájemné slevy, časopisy zdarma, výstavy časopisů atd). Stále také s rozšířenými folklorními obsahy, lidovou slovesností jako zdrojem kolektivního sdělení. Kooperují s „médiem“ zvaným „škola“, využívají či nahrazují „médiem“ zvané „hračka“.¹⁶⁰ Důležitým průvodním médiem pro dětské časopisy je knihovna, v níž mohou být velké části jejich předpokládaného i skutečného publika dostupné.

Vzájemný vliv dětských časopisů a jiných (zejména elektronických) médií byl nejen explicitní a zřetelný, projevoval se i v postupných či na prvních pohled nezjevných proměnách formy a obsahu.

Kooperace časopisů a dalších médií pro děti měla řadu forem. Časopisy např. vydávaly jiná

¹⁵⁸V případech, jako bylo zveřejnění nepovedené fotografie Václava Neckáře v *Ohníčku* roku 1968, které redakce vysvětlila neprofesionalitou redakce *Pionýra*, či ve sporu o prvenství v tištění Jaroslava Foglara mezi redakcemi *ABC* a *Pionýra* v roce 1969.

¹⁵⁹Viz např. Ziminski (1988), ss. 22–28, obecněji Dětská literatura a nová média (1988).

¹⁶⁰Termín „médiem“ zde užíváme ve velmi širokém významu „zprostředkovatel kontaktu“.

média jako své přílohy.¹⁶¹ Mohly jiná média inspirovat¹⁶² a samy se inspirovat jimi.¹⁶³ Mohly tvořit přímo náplň jiných médií,¹⁶⁴ případně obsah jiných médií využívat jako náplň svou.¹⁶⁵ Dětské časopisy se s jinými médii mohly ztotožňovat a vzájemně se s nimi podporovat.¹⁶⁶ Tiskly materiály o práci v jiných médiích a samy se stávaly objektem jejich zájmu.¹⁶⁷ Možnosti, jak obsah dětských časopisů modifikovat v jiných médiích či naopak, je nespočet.¹⁶⁸

Mezi časopisy samozřejmě neexistoval jen vztah symbiózy, ale také konkurence.¹⁶⁹ Konkurenční vztahy mezi tištěnými periodiky (a povšechně dětskou literaturou) a ostatními (zejména audiovizuálními) médii jsou zřetelné od samého počátku. „*Nesmíme zapomínat, že kniha a četba vůbec má nyní značné a významné konkurenty v rozhlase a televizi. A získat dítě pro četbu je jistě prvořadý úkol,*“¹⁷⁰ zaznívá v odborné literatuře velmi často už od 50. let 20. století. Audiovizuální média zbabila časopisy části publika, či alespoň jeho pozornosti.

¹⁶¹Dnes jde zejména o k časopisům přiložená CD či DVD, podobný způsob obohacování obsahu je však daleko starší. Časopisy často přikládaly svým předplatitelům knihy, případně sbírací kartičky či (konfesionální časopisy) např. svaté obrázky. Jan Jelínek v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století vydával v Nizozemsku kromě exilového časopisu *Inu* a sborníků *Čtení při svíčke* pro děti své *Oběžné kazety* i s přílohou vysvětlující českou gramatiku (viz *Přílohu č. 5*). Takřka každý významnější z dětských časopisů vydával kromě pravidelných čísel zvláštní tisky, románové přílohy, kalendáře, zápisníky, jednotlivé tituly měly celé vlastní knižnice apod. Dějiny těchto příloh, proměn jejich podoby a druhů jsou rovněž specifickou kapitolou dějin médií pro děti.

¹⁶²Pro menší děti se na přelomu 50. a 60. let např. v Československém rozhlasu vysílal brněnský *Kohoutek* (názvem odkazující na komunistický časopis pro děti z 1. republiky), pro pionýry pravidelná úterní, páteční a nedělní *Pionýrská jitřenka* s podtitulem „Rozhlasové noviny našich dětí“. Měla pestrý publicistický i zábavný obsah včetně rubrik, jako byl vlastivědný „Zvědavý mikrofon“. (Blíže k obsahu vysílání *Pionýrské jitřenky* viz Zajíček /1959/.) Jeho televizní obdoba nesla název *Zvědavá kamera*, doporučovala dětem nové knižní tituly atd. Vysílala se od roku 1952 a strukturou i zaměřením byla podobná dobovým dětským časopisům (Zajíček /1960/, s. 248).

¹⁶³Tak dětské časopisy často využívaly obsahů či postav známých dětem z jiných médií (např. z knih či filmů – Vinnetou, Harry Potter – či z televizních večerníčků).

¹⁶⁴Dětské časopisy např. může jako zdroj svého obsahu využívat školní rozhlas. Setkání čtenářů časopisu *ABC mladých techniků a přírodovědců* se stalo roku 1959 námětem filmové reportáže a postupně se akce tohoto časopisu staly pravidelnou náplní televizních pořadů pro děti. Viz Toman (2005), ss. 25, 69.

¹⁶⁵Tak řada časopisů tiskla např. scénáře známých divadelních scének, písňové texty, návody pro loutkové divadlo, fotografie z koncertů atp. Časopis *Pionýrská stezka* pravidelně tiskl obsah rozhlasové *Pionýrské Jitřenky* a také rozhlasových *Pionýrských novin*, které se vysílaly v pátek odpoledne na stanici Praha. *Pionýrská stezka* využila rovněž jiného „médiu“, a to telefonu, k organizování zajímavé interakce se čtenáři. V polovině sedmdesátých let taky vznikla rubrika „Telefonické setkání s hvězdami“, v lečtem připomínající dnešní internetové „chaty s celebritou“. Čtenáři mohli v určenou dobu volat do redakce, kde na jejich dotazy odpovídal jimi předtím vybraný host (jako první např. Naďa Urbánková, dále Miloslav Šimek, Jiří Holeček a další herecké, hudební či sportovní hvězdy.). Výběr z otázek a odpovědí posléze vyšel v časopisu tištěně.

¹⁶⁶Přímým propojením dětského časopisu a jiného média určeného dětem byl např. v druhé polovině 30. let 20. století časopis *Rozhlas mladých* (viz jeho heslo v *Kartotéce titulů*).

¹⁶⁷Tak např. v *Pionýrské stezce* roku 1971 redaktori představili práci televizní *Vlaštovky* („*Pohled do hnízda*“, *Pionýrská stezka*, /1971/, č. 10, s. 19).

¹⁶⁸Pro představu můžeme zmínit alespoň některé základní adaptace příběhů komiksových Rychlých šípů jako typického časopiseckého produktu. „*Připomeňme comicsově zpracování Záhady hlavolamu Kájou Saudkem, stálou přítomnost Jana Tleskače jako zosobnění spravedlnosti v Marešově časopiseckém komiksu Zelený Raoul (Reflex), televizní seriál Záhada hlavolamu, celovečerní film Rychlé šípky, CD nahrávku Rychlých šípů jako audioknihy. Foglarovy romány vyšly v Braillově písmu, autor má samostatnou internetovou stránku i nové muzikálové ztvárnění, které představují adaptační kondenzace.*“ (Urbanová /2003/, s. 152).

¹⁶⁹Viz např. Toman (2003).

¹⁷⁰Šmerhovský (1959), s. 470.

Přetvářela také jejich obsah ve vlastním vysílání a sama působila změny v obsahu časopiseckém.¹⁷¹

Dětský časopis má stále vůči jiným mediálním obsahům svá specifika a konkrétní funkce. „*Proti jiným sdělovacím prostředkům (např. rozhlasu a televizi) má pak časopis pro čtenáře výhodu „soukromí“, protože k časopisu se může vracet, kdy chce, má jej mnohem déle pro sebe před očima a v rukou, může si jej ukládat tak jako knihu atp.*“¹⁷² Přesto existuje s ostatními médii (nejen) pro děti a mládež v celé škále složitých interakcí.

Stručný přehled dějin domácí televize pro děti, jejich magazínů atd. lze nalézt v samostatném hesle ve slovníku Chaloupka a kol. (nedatováno), ss. 3629–3639. Dějiny domácího rozhlasu pro děti tamtéž v rovněž samostatném hesle, viz Chaloupka a kol. (nedatováno), ss. 3073–3084.

0.4.11 – Dětské časopisy a reklama

Specifický vliv měla na dějiny dětských časopisů inzerce. Reklama, určená pro dětské publikum, používá specifické formy komunikace, jazykový i obrazový kód a má také zvláštní, často diskutabilní důsledky a výrazné účinky.¹⁷³ Inzerce v časopisech, byť třeba jen jejich vlastní sebepropagace, měla vždy své odpůrce.¹⁷⁴

Mnohá dětská periodika však bez ohledu na to obsahovala reklamu cílenou na děti, případně na jejich rodiče. Produkty propagované v časopisech byly různé, od předplatného vlastního titulu přes knihy, sladkosti, kosmetiku a čisticí prostředky, kulturní akce až po automobily či periodika určená pro dospělé. Existovaly tituly na inzerci ekonomicky postavené, a dokonce tituly od počátku založené jako reklamní a jednu značku propagující.¹⁷⁵

¹⁷¹Tak se při pohledu např. na dětské časopisy z počátku a konce 20. století jasně vyjeví posun ve způsobech jejich komunikace, způsobený mj. nutným srovnáváním a soutěží s elektronickými médii a částečným přizpůsobením jejich komunikačnímu stylu. Zatímco rané rozhlasové a televizní relace pro děti (*Pionýrská jitřenka*) měly obsah strukturovaný téměř magazinově, pozdější pořady (např. televizní *Pionýrská vlaštovka*, dále *Magion* či *Vega* atd.) už samy inspirovaly a svým vlivem částečně ovlivňovaly časopisecký obsah.

¹⁷²Gebhartová (1987), s. 93.

¹⁷³Bliže k teorii a výzkumům účinků reklamy na děti viz např. Strassburger-Wilson (2002), ss. 34–71.

¹⁷⁴Už roku 1906 se k ní v referátu pro valnou hromadu pedagogického spolku Dědictví Komenského roku A. Rambousek vyslovuje takto: „*Co zajišťuje nejznámějším u nás listům úspěch, není umělecká jejich hodnota; vždyť nejlepší naše listy toho druhu jako svého času Jarý Věk, finančně zápasí, ale věc, která s ní naprosto nesouvisí, ba ji přímo v nevážnost uvádí (...) Není-li zrovna ponižující pro náš stav, rozhodne-li se učitel, že doporučí dětem určitý časopis, protože bude pak mít nárok na pojistku, los, obraz, a třeba kalendář tobolekový či humoristický a nějaký ten klosetový papír? (...) Protože pak hříčky samy o sobě by děti záhy omrzely, udržuje se uměle jejich zájem na odebrání listu zase odměnami – a těmi nebývají jen knihy, které nějak už vycházejí z módy, nýbrž zasílají se hodinky, ozdobná pouzdra, těžítka, kalamáře – div, že ještě na spořitelni knížky nedošlo.*“ (Rambousek /1906/, ss. 147–148).

¹⁷⁵První reklamní časopis pro děti vydávala u nás zřejmě Kolínská továrna na kávové náhražky. Firmy tiskly letáky, reklamní obrázky a také dětské „časopisy“ či přílohy. (Sedláček, 1914). Zřejmě od roku 1908 vychází např. *Vitáčkův rodinný časopis*, měsíčník zasílaný zákazníkům obchodu s kávou, čajem atp. Oldřich Vitáček v Karlíně. Časopis má

Řada časopisů naopak sama reklamu užívala, a to nejen jako sebepropagaci v titulu samém. Inzerovaly v pedagogických i jiných listech, v prodejnách tisku, na plakátech či akcích určených dětem atd.¹⁷⁶

Postupně se objevují snahy zušlechtit dětskou reklamní literaturu podobně jako dětskou literaturu obecně. Apeluje se na význam a dosah práce, na rozšířenost reklamního sdělení a zodpovědnost autorů.¹⁷⁷ Reklama se však v dětských časopisech vyskytuje stále, její vliv se oslabuje až po roce 1948, a to především z politických důvodů a ve prospěch politické propagandy. Různé formy sebepropagace, případně podpory jiných produktů, však časopisy v menší míře publikovaly i v tomto období.¹⁷⁸

i dětskou přílohu *Našim dětem*, s podtitulem „příloha pro naše dívky“, svým obsahem připomínající běžný dobový dětský časopis. Příloha není striktně ukončena, ostatně celý obsah listu je možné vnímat jako určený dětem. Od roku 1937 do roku 1942 vydávala firma Baťa ve Zlíně *Malé noviny* s podtitulem „Obrázkový měsíčník věnovaný našim malým zákazníkům“. „*Propagační pohádky určené dětem byly většinou (...) variacemi na jedno téma. Jejich cílem bylo přesvědčit malé spotřebitele, že nějaké neoblíbené, ale podle dobových představ důležité jídlo nebo nepohodlné, ale zdravé oblečení posílí jejich tělo a mysl, tak jak se to stalo i pohádkovým hrdinům. Mimořádnou pozornost si vysloužily v této souvislosti různé úpravy rybiho tuku, který se prodával jako preventivní lék proti křivici a vysloužil si vzhledem ke své chuti nenávisť mnoha dětí. Výrobci se sice snažili ji překonat a nabízeli rozmanitá chuťová vylepšení. Přidávali rybí tuk do různých sladkých krémů nebo ho mísili se sladem. Výsledku však sami příliš nevěřili, a proto se obraceli o pomoc k pohádkovým postavám. Kašpárce a Honzové posílili podobnou odpornou směsí vyhrávali spolehlivě své soubroje s drakem nebo řešili i ty nejsložitější hádanky náročných princezen.*“ (Vošahlíková /1999/, s. 90).

¹⁷⁶Tak už v prvním čísle *Úhoru* roku 1913 inzeruje A. Holub své časopisy *Krásné čtení* a *Česká dívka* v inzerátu s titulkem „*NEJ-NEJ-NEJ-NEJ!*“.

¹⁷⁷Sedláček (1914).

¹⁷⁸Byť v modifikované podobě. Např. *Pionýrská stezka* klasický čtenářský nábor předplatitelů na konci prvního ročníku inzerovala formou soutěže „*Staňte se rozvědčíkem*“ (– a najděte své vrstevníky, kteří ještě neodebírají náš časopis).

0.4.12 – Dětské časopisy a dějiny kultury

Obsah, ať už literární, či výtvarný, dětských periodik byl úzce provázaný s dějinami estetických koncepcí, uměleckých hnutí a směrů. Souvisejí s nimi nejen dějiny literárních mód, ale i historie časopiseckých ilustrací a vůbec výtvarného doprovodu dětských periodik. S jednotlivými tituly spolupracovala řada domácích malířů, ilustrátorů a fotografů, včetně těch nejvýznamnějších. Časopisy můžeme vnímat jako svého druhu malá muzea, přehlídku historie literární a výtvarné kultury určené dětem. Jejich obsah je často nezpracovaným zdrojem uměleckých pokladů, jejich koncepce dokladem dobových kulturních trendů a mód. Dětské časopisy by bylo lze strukturovat dle obecně kulturních kategorií, např. na časopisy ruchovsko-lumírovské (*Jarý věk*), secesní (tituly vedené Janem Dolenským jako *Květy mládeže* či *Mladý Čech*), levicově avantgardní (*Jaro*, *Úsvit*, *Kohoutek*) atd. Historie těchto periodik obsahuje řadu příkladů a příběhů charakterizujících dané kulturní a společenské proměny se všemi jejich výkyvy a je svého druhu podmnožinou kulturních dějin „velkých“.¹⁷⁹

0.4.13 – Dětské časopisy a ideologie

Historie dětských časopisů souvisí rovněž s dějinami *ideologií*. Každý text věnovaný dětem jistý druh ideologie obsahuje,¹⁸⁰ je však možné a často potřebné rozlišovat druhy a stupně propagandizace obsahu časopisů vzhledem ke společenské situaci, v níž vycházely. Řada časopisů byla přímo stvořena pro šíření konkrétní ideologie.¹⁸¹ Jiné jistou ideologii sdílely či jí

¹⁷⁹V dětské literatuře a umění obecně se pochopitelně promítaly fenomény typické pro zmíněnou dobu. V období normalizace zde např. fungovali tzv. „pokrývači“, kteří podepisovali texty oficiálně nepovolených autorů, aby mohly vyjít (Urbanová /1990/, ss. 63–64). I v časopisech se objevovaly autorské pohádky podepsané jménem jiným než autorovým, jiné texty nesměly vůbec vyjít, případně byly cenzurovány, náklad zastaven atd. Mnohé texty zcela nezávislých žánrů, např. umělecko-naučné literatury, nesměly vyjít a jejich sazba byla rozmetána kvůli politickému prohřešku či jen neloajlnosti autora (Urbanová /1990/, s. 269). Podobných příkladů pronikání dějin obecných do historie časopisů pro děti a mládež existuje mnoho (cenzurní zásahy, estetické pojetí jednotlivých titulů, dobová estetická kritika atd.).

¹⁸⁰Bližší k různým formám ideologie v obsazích určených dětem viz Hollindale (1992).

¹⁸¹Jako nejmarkantnější případy jmenujme např. komunistického *Kohoutka* či protektorátní časopisy Kuratoria pro

byly nuceny dávat část prostoru v části své konkrétní historie. Někdy byly časopisy součástí širšího celku velkých propagandistických akcí.¹⁸² Řada titulů z ideologických důvodů zanikla,¹⁸³ případně jim nebylo povoleno šíření.¹⁸⁴ Ideologické vlivy zasahovaly do personálního obsazení redakcí¹⁸⁵ i do konkrétního obsahu časopisů.

Různé formy zásahů ideologie do produkce i obsahu dětských periodik ukazuje v našich dějinách např. situace po roce 1948. Řada titulů byla z ideologických důvodů zrušena. Redakce některých časopisů se pokoušely zachránit urychlenou publikací „vyhovujícího“ typu materiálů a omezením jiných, méně vyhovujících obsahů, do obsahu začala pronikat výrazná míra autocenzury.¹⁸⁶ Zbylé a nově vzniklé časopisy se zapojily do vytváření obrazu nového světa, v němž vše ze Západu bylo špatné a válečné, vše z Východu dobré a mírové. Světa, kde je jednotlivec podřízen kolektivu a přítomnost budoucnosti.¹⁸⁷ Časopisy zveřejňovaly příběhy ubohých západních dětí, které musejí pracovat na továrny a jsou stále hladové. Publikovaly „dětské rezoluce“ při politických procesech, zapojovaly se do kampaní za nábor nových hornických učňů v tzv. Lánské akci, i do sběru „amerického brouka“ mandelinky bramborové.¹⁸⁸

Za hlavní znaky ideologizace obsahu periodik v období od roku 1948 do přibližně poloviny padesátých let lze považovat: vymizení překladů z angloamerické a francouzské dětské četby a naopak zvýšenou koncentraci překladů z jazyků slovanských, zejm. z ruštiny, vymizení jakékoliv křesťanské tematiky a také klasických folklorních pohádek, odmítnutí jakékoliv formy „nadpřirozena“, publikaci tzv. „reálných pohádek“, v nichž hraje hlavní roli Lenin či Stalin, a

výchovu mládeže *Správný kluk* a *Dívčí svět* (Špringl /2004/).

¹⁸²Např. při protektorátních Letních hrách mládeže, pro něž několik týdnů vycházel speciální časopis, či v propagandistických akcích po roce 1948. Např. akce krajského tajemníka Otty Šlinga nazvaná Mládež vede Brno tak byla symptomatickým příkladem významu, který nový společenský systém v oficiální ideologické struktuře mládeži i masové propagandě jí určené přiznával. Dle jejího příkladu se vzápětí po ní odehrály další podobné akce, např. Mládež vede Hustopečsko, Mládež vede Znojmo či v Praze Mládež vede Arbesovo reálné gymnázium. Viz Pernes (2004).

¹⁸³Vlny úředního zastavování dětských časopisů přicházejí v jejich domácích dějinách zejména v letech 1939–1942, 1948–1950, 1969–1970.

¹⁸⁴Bezprostředně po únoru 1948 vypracovaly státní orgány seznam periodik, jejichž import do republiky na příště nebyl povolen. Byly mezi nimi i dětské časopisy, např. disneyovský Mickey Mouse (Formánková, 2007, s. 17).

¹⁸⁵Tak musel např. Břetislav Mencák opustit redakci *Malého čtenáře* velmi brzy po jejím převzetí po otištění (pro protektorátní úřady) závadného materiálu (Foglar /1990/, s. 42). Šlo zřejmě o upoutávku na román Ference Molnára *Chlapci z naší ulice* (později v češtině vycházející pod názvem *Chlapci z Pavelské ulice*), v níž se mj. charakterizuje jeden z hrdinů takto: „A nejmenší a nejslabší z nich, přehlížený a odstrkovaný hošík Němeček...“ (*Malý čtenář*, roč. 59, s. 192). Podobně se Karel Bureš snažil zachránit časopis *Vpřed* po únorových událostech roku 1948 urychleným vstupem do KSČ, ani to však sloučení časopisu s *Junákem* nezabránilo. Rudolf Čechura musel opustit redakci *Vědy a techniky mládeži* po opakovaném udání z ideových prohrůšek (Fencel /Nedatováno/, s. 8) apod.

¹⁸⁶To je např. případ jednoho z posledních originálních děl komiksu „Rychlé šípy“, který Jaroslav Foglar účelově umístil na stavbu mládeže a později se k němu odmítal hlásit. Komiks přes svou naprostou ideologickou závislost sloučení *Vpředu* s *Junákem* nezabránil, stejně jako obálka 30. čísla 3. ročníku *Vpředu* s motivem a sloganem „Sjednocení mládeže pod praporem SČM je splněním upřímného přání našich chlapců a děvčat“.

¹⁸⁷Formánková (2007), ss. 18–20.

¹⁸⁸Formánková (2007), ss. 18–20.

oslavu specifických symbolů nové ideologie, např. hornické práce aj.¹⁸⁹ Ideologie se i v tomto období promítala do osobních osudů redaktorů a autorů dětských časopisů.¹⁹⁰

S dějinami ideologie v časopisech úzce souvisí i historie cenzury a tiskových zákonů. Cenzura na dětské časopisy dopadala kromě výjimečných krátkých období prakticky po celou dobu jejich existence popsané v této práci.

¹⁸⁹Viz Malenová (2006) na příkladu časopisu *Mateřídouška*.

¹⁹⁰Tak např. Karel Bureš a krátký čas i Jaroslav Foglar jako tvůrci časopisu *Vpřed* posléze začali spolupracovat se Státní bezpečností (viz Polák /2003/, zejm. s. 112). Velké množství redaktorů odcházelo z redakcí po roce 1968, jiní byli do redakcí naopak dosazováni. Řada autorů nesměla nikde, tedy ani v periodikách pro děti, publikovat. Např. Jiří Pištora byl po otištění ideově „závadných“ veršů v časopisu *Mateřídouška* v roce 1969 donucen odejít ze zaměstnání ve Svazu spisovatelů a vzápětí spáchal sebevraždu. Více viz <http://www.velkaepocha.sk/200706152776/Lapkove-Jiriho-Pistory-detska-rikanka-ktera-rozhnevala-komunisticky-rezim.html>, návštěva provedena dne 16. 6. 2009.

0.4.14 – Další kontexty

Kontextů, se kterými dětské časopisy interagují, které spoluvytvářejí a jimiž jsou spoluvytvářeny, je samozřejmě nepoměrně více.

Historii časopisů velmi ovlivňovaly dějiny obecné. Státní a společenské převraty, změny režimů, vnitřní podmínky jednotlivých státních zřízení atd. výrazně proměňovaly strukturu dětských periodik a podmínky jejich vycházení. Časopisy probíhající dějiny reflektovaly, často komentovaly a hledaly si k nim postoj. Jindy je jen zaznamenávaly a seznamovaly své publikum s fakty, která ze společenských proměn vyplývala.¹⁹¹

S historií časopisů úzce souvisí dějiny ekonomické, historie rostoucích a klesajících nákladů, vztahů jednotlivých periodik k tiskovým koncernům a nakladatelským domům.

Zajímavý by byl popis i vztahu dětských časopisů k dějinám dětských organizací a spolků. S historií periodik úzce souvisí dějiny mód a trendů.¹⁹² Významným příspěvkem k dějinám dětských časopisů by byl biografický popis života řady osobností, které se na jejich vydávání významně podílely, časopisy tu nabízejí v dějinách své existence nepřebornou řadu velkých osobních příběhů svých tvůrců, ale vlastně i čtenářů. Dějiny časopisů souvisejí s historií náboženství, které řadu titulů a jejich tvůrců inspirovalo, i filozofie, z níž jejich existence obecně i v konkrétních případech vychází. V neposlední řadě pak dětské časopisy významnou měrou zasahují dějiny budoucnosti – komunikují s dětmi, které budoucnost každé z minulých dob nakonec utvořily, a tím tuto budoucnost mohou více nebo méně ovlivnit. Vysledovat, jaké vzorce z dětských periodik se objevují později v tvorbě budoucnosti, když generace jejich čtenářů dospějí, je významný možný úkol jejich popisu. V souvislosti s tím by bylo zajímavé zkoumat i „možné“ dějiny periodik nikdy nevzniklých, avšak plánovaných či zamýšlených, případně zaniklých krátce po počátku vycházení, neboť i ty by mohly pomoci při zkoumání intencí a společenských pohybů, z nichž existence časopisů vychází.¹⁹³

¹⁹¹Tak časopis *Větrník* na konci roku 1968 vyzývá své čtenáře, aby nenavštěvovali a netábořili v lesích, v nichž se nacházejí jednotky zahraničních armád. (Viz *Větrník*, /1968/1969/, č. 2, s. 34).

¹⁹²Dětské publikum je náchylné podléhat módám a krátkodobým společensky, ekonomicky či esteticky motivovaným vlivům. Obsah dětských časopisů tyto tendence odráží a umožňuje vysledovat podobu a sílu těchto mód. Tak měla na počátku 20. století celá řada dětských časopisů na svých stránkách esperantské okénko. Později, ve 20.–40. letech rovněž filatelistický koutek. Časopisy 1. republiky často těžily z dobové oblíbenosti postavy Kašpárka, vycházely tak specializované *Kašpárkovy noviny* a další časopisy alespoň zaváděly kašpárkovské rubriky (např. i spolkové tituly jako *Sokolské jaro* apod.) Na počátku 60. let tyto časopisy reflektovaly dětský zájem o vesmír a kosmonautiku a na jejich sklonku se v nich velmi často objevovala tematika Divokého západu díky popularitě nově natočené série filmů o indiánském náčelníku Vinnetouovi. *ABC mladých techniků a přírodovědců* tak díky zájmu o Vinnetoua muselo v polovině 60. let uměle a načerno navýšit náklad pro obrovský zájem čtenářů. Viz Toman (2005), s. 67.

¹⁹³K podobnému přístupu blíže viz Ferguson (2001).

0.5 – Zhodnocení dostupné sekundární literatury

Tato práce využila velké množství dílčí sekundární literatury. Přistupovala k ní s vděčností, a zároveň kriticky. Hodnocení dětských časopisů v historii bylo vždy (stejně jako je v této práci) dobově a ideově podmíněné. Práce je výsledkem kompilace a studia primárních pramenů, přičemž zahrnutí výsledků dřívějších badatelů bylo jedním z úkolů, které si zadala. Nejdůležitější zdroje, které použila, se dají rozdělit do několika skupin:

0.5.1 – Monografie

Prvotním zdrojem faktů a hodnocení vývoje časopisů byly pro tuto práci dva dosud nepublikované texty. Jednak diplomová práce Markéty Fialové *Od prvních časopisů pro děti po internet*¹⁹⁴ a jednak souhrnná práce Zdeňka Pírka *České časopisy pro děti a mládež*,¹⁹⁵ která je v rukopise uložena v archivu Památníku národního písemnictví.¹⁹⁶

Oba texty poskytují základní vhled do dějin dětských časopisů u nás. Zdeněk Pírek navíc v závěru připojuje kartotéku nejvýznamnějších titulů. Práce Markéty Fialové je na diplomovou práci výtečná a obsažná, přesto jde však jen o základní nástin, založený převážně na shrnutí nejdostupnější literatury a opakující se část jejich nepřesností (v datech, osobnostech atd.). Pírkův text je dosud nejobsažnějším pokusem o popis dějin dětských časopisů u nás. Ve své terminologii a částečně i v hodnocení časopisů je poplatný době svého vzniku, to mu však neubírá na informační nabitosti. Přesto se vzhledem k průkopnické roli, kterou jeho práce měla hrát, Pírek musel omezit na nejpodstatnější tituly. Řadu i úspěšných časopisů nejmenuje vůbec a jeho popis vývoje dětského časopisectví je víceméně technický, vynechávající řadu důležitých kontextů.

Obě popsané práce však představovaly nejvýznamnější zdroj dat i jejich klasifikace pro tento text, jejich role pro něj byla iniciační a pro dějiny dětských časopisů u nás vlastně průkopnická.

0.5.2 – Slovníky a bibliografie

¹⁹⁴Fialová (2002).

¹⁹⁵Pírek (Nedatováno).

¹⁹⁶Text Pírka připravoval k vydání pro nakladatelství Albatros, po roce 1989 však k vydání ani přes podstatné úpravy už nedošlo. Náš pokus vydat jej dnes alespoň na internetu ztroskotal na nesouhlasu dědiců autorských práv.

Velkou roli při sestavování kartotéky časopisů sehrály slovníky a bibliografie.¹⁹⁷ Obsáhlá a kvalitní hesla o některých nejvýznamnějších časopisech obsahuje *Lexikon české literatury*¹⁹⁸ a *Slovník českých literárních časopisů, sborníků a almanachů*¹⁹⁹. Největší počet titulů popisuje nevydaný slovník *Česká literatura pro děti a mládež*²⁰⁰, jehož rukopis je uložen v archivu Ústavu české literatury a literární vědy FF UK. Autorem časopiseckých hesel je tu však Zdeněk Pírek a hesla kopírují obsah i strukturu z rukopisu jeho výše zmíněné rukopisné knihy.

0.5.3 – Dějiny literatury a dětské literatury

Přehledy dějin literatury se dětské literatuře (a časopisectví zvláště) věnují obvykle jen okrajově. Příkladem tu může být např. Arne Novák, jehož *Přehledné dějiny literatury české*²⁰¹ jsou ohledně dětských časopisů často zdrojem rychlých soudů a chybných dat. Situace se u obecných přehledů dějin literatury mění až ve 2. polovině 20. století. Nově vznikající akademické *Dějiny české literatury*²⁰² a *Dějiny české literatury 1945–1989*²⁰³ se dětskou literaturou už zabývají podrobněji a jsou pramenem zajímavých postřehů i o dětském časopisectví.

Specializované dějiny dětské literatury sice periodika popisují také spíše okrajově, nicméně slouží jako užitečný přehled základních titulů. Dětským časopisům se už v první knižní práci, která u nás o dětské literatuře vyšla, věnuje František Hrnčíř.²⁰⁴ Přehledu dětských časopisů dávají samostatné kapitoly jak *Dětská literatura česká*²⁰⁵ Otakara Pospíšila a V. F. Suka, tak *Kontury české literatury pro děti a mládež*²⁰⁶ O. Chaloupky a J. Voráčka. Václav Stejskal v knize *Moderní česká literatura pro děti*²⁰⁷ dětské časopisy téměř nezmiňuje. Nejnovější přehledové práce, zejména Svatavy Urbanové,²⁰⁸ se jim také věnují spíše výjimečně

0.5.4 – Časopisecké a další materiály

¹⁹⁷Roubík (1930), Roubík (1936), Příbáň (2003), Kubiček a kol. (2004, 2004-II, 2006, 2007), Tauerová (1985) aj.

¹⁹⁸ Lexikon české literatury 1-4 (1985-2008).

¹⁹⁹ Dokoupil (2002).

²⁰⁰ Chaloupka a kol. (nedatováno).

²⁰¹ Novák-Novák (1936).

²⁰² U nich především čtvrtý díl, viz *Dějiny české literatury IV* (1995).

²⁰³ Janoušek a kol. (2007-2008)

²⁰⁴Hrnčíř (1890). Hrnčíř se tu věnuje nejen časopisům českojazyčným, ale hodnotí např. i periodika ruská (ss. 31-33).

²⁰⁵ Pospíšil-Suk (1924).

²⁰⁶ Chaloupka-Voráček (1984).

²⁰⁷ Stejskal (1962).

²⁰⁸ Např. Urbanová (2003).

Největší bohatství zdrojů k dějinám dětských periodik je v jednotlivých člancích a studiích, uveřejněných časopisecky, v odborných titulech věnujících se především dětské literatuře, ale i v časopisech pedagogických, literárních a historiografických. V možnostech této práce nebylo rešeršovat všechny takto vymezené tituly, hlavní stati a periodika se však pokusila zaznamenat.

Reflexe dětské literatury a dětských časopisů se objevuje v pedagogických titulech (*Komenský, Pedagogické rozhledy* aj.) a v časopisech specializovaných na dětskou literaturu. Jejich prvním příkladem byly u nás *Listy školské správy* (1887-1888) jako příloha Andrlíkových *Literárních listů*,²⁰⁹ udržely se však jen krátce. Významným oborovým časopisem se tak stal až *Úhor* (1913-1944),²¹⁰ za ním následovala *Štěpnice* (1946-1952),²¹¹ *Zlatý máj* (1956-1997)²¹² a *Ladění*.²¹³

Za nejvýznamnější ze zmíněných titulů pro reflexi dětských periodik považujeme *Úhor* a *Zlatý máj*. *Úhor* od počátku svého vycházení reflektoval nová čísla dětských časopisů. V posledních letech svého vydávání zavedl sledování divadla, rozhlasu a filmu pro mládež a usouvztažňoval je s dětskou literaturou. Na to později navázal *Zlatý máj*, který činil totéž. V 60. letech se stal *Zlatý máj* tribunou myšlení o dětské literatuře s evropským dosahem. Mapoval situaci dětské literatury v zahraničí dle jednotlivých zemí – včetně dětských časopisů. Ve svém 9. (1965) a 10. (1966) ročníku uveřejňoval velkou mezinárodní anketu o stavu dětských časopisů u nás i v různých jiných zemích. Časopis otevíral diskuse, často posunující dobové vnímání dětské literatury a bořící její hranice.²¹⁴

V neposlední řadě byly pak zdrojem dat pro tuto práci vzpomínkové knihy, výběry z článků a monografie týkající se význačných osobností časopisectví pro děti a mládež, obvykle pedagogů či spisovatelů dětské literatury.²¹⁵

0.5.5 – Zhodnocení reflexe

²⁰⁹Více viz Chaloupka a kol. (nedatováno), ss. 2096-2097.

²¹⁰O *Úhoru* blíže viz Stejskal (1962), ss. 143-145, či též František Bulánek Dlouhán ve *Zlatém máji* (1970), ss. 219-225.

²¹¹Její nástupce, časopis *Literatura ve škole*, se už reflexi dětských časopisů příliš nevěnoval. Viz Chaloupka a kol. (nedatováno), ss. 2123-2125. O *Štěpnici* viz Stejskal, ss. 207-209.

²¹²Historii *Zlatého máje* se velmi dobře věnuje speciální číslo *Zlatý máj* (1991), č. 6.

²¹³Existence časopisů specializovaných na reflexi dětské literatury měla často nejen příznivce, ale i odpůrce. Tak za vznik časopisu *Zlatý máj* bojoval např. František Hrubín, proti jeho vzniku byla např. Marie Majerová, která se obávala, že vznikem samostatného časopisu pro dětskou literaturu dojde k definitivnímu oddělení této literatury i její reflexe od literatury „dospělé“ v médiích (25 ZM /1982/, s. 94).

²¹⁴Takto na jeho stránkách proběhly debaty o braku, o Jaroslavu Foglarovi, Karlu Mayovi a jejich dílech, ohlasy starších teoretických sporů o pohádku a po roce 1989 i debaty o vlastní roli časopisu v dějinách dětské literatury, např. v normalizačním období po roce 1969.

²¹⁵Viz např. Hrubín (1976) či Rýdl (2009).

Tato práce využívá práce předchozích generací badatelů a historiků dětské literatury ve značné míře. Stejně jako je sama podmíněna dobou, v níž vzniká,²¹⁶ musí reflektovat a do recepce jednotlivých zdrojů zahrnout i jejich vlastní podmíněnost, nebo spíše podmíněnosti mnoha okolnostmi, v nichž vznikaly. Čtení sekundární literatury v této práci se pokouší být kritické. Zároveň se však snaží zdroje a jejich názory nepomíjet z ideových důvodů, neboť i ideologicky podmíněná reflexe zůstává reflexí, a často navíc ovlivňuje a spolutvoří horizonty, k nimž se vztahují dětské časopisy, jejich tvůrci i publikum.²¹⁷

Práce vzniká v rámci mediálních studií, její východiska se tedy částečně liší od východisek historiků dětské literatury. Přesto se tato východiska vzájemně nepopírají, naopak mohou symbioticky koexistovat ve vzájemném inspirujícím dialogu.

Reflexe dětské literatury má u nás dlouhou tradici, sahající do druhé poloviny 19. století. Jednotlivé etapy jejího vývoje dobře dokumentují přehledy, ale zejména antologie myšlení o dětské literatuře v daném období.²¹⁸

Hana Šmahelová rozeznává tři základní pohledy na dětskou literaturu, které se v reflexi této literatury vždy mísí: a) pohled didaktický, hodnotící výchovné a vzdělávací působení této literatury; b) pohled psychologický, zaměřující se na vhodnost dětské literatury pro dětského čtenáře z hlediska jeho zralosti; c) pohled autonomně umělecký, ohledávající estetickou hodnotu uměleckého díla.²¹⁹ Všechna tři hlediska jsou v hodnocení dětské literatury obvykle přítomna, jen se mění jejich vzájemné vztahy a postavení. Toto rozlišení nástrojů pro reflexi dětské literatury je inspirativní i pro naše dějiny dětských časopisů. Ideová východiska jejich tvůrců, ať už reflektovaná či nereflektovaná, stojí v pozadí tvorby dětských časopisů, a rovněž jsou tam, podobně jako v reflexi výsledku, přítomna vždy všechna najednou, jen v různé míře a stupních dominance.

V souvislosti s tím můžeme první období periodizace dějin dětských časopisů, kterou tato

²¹⁶Současná literární věda, historie a historie obecně „... se nachází mezi dvěma krajními póly: postmoderní hravost a ambivalentnost ji odkazují do sféry její vlastní „virtuální reality“, konjunkturální metodologie sociálních věd ji naopak nutí vystupovat ze sebe, vzdávat se svých výlučností i smyslu své existence a sloužit jen jako materiálový podklad.“ (Pospíšil /1998/, s. 2).

²¹⁷Na řadě míst tato práce používá a cituje tendenční předlistopadovou literaturu (např. práce Jaroslava Voráčka, Otakara Chaloupky atd). V daném tématu ji jednoduše nelze paušálně odmítat či ignorovat, neboť je v ní provedeno obrovské množství heuristické práce, skryta spousta dat i užitečných postřehů. Je si však třeba uvědomovat její ideologická východiska. Práci badatelů a oficiálních institucí čtyř desetiletí před rokem 1989 považujeme za součást dějin naší historické reflexe.

²¹⁸Viz Šmahelová (1999) či Siegllová-Zapletal (1982). Obecným, třebaže ideologicky podmíněným přehledem vývoje českého myšlení o dětské literatuře jako celku je Voráček (1982). Kompaktní shrnutí dějin českého myšlení o literatuře pro děti a mládež viz Čeňková (2002), případně Voráček (1987), s. 28-32, 47-49 a Čeňková a kol. (2006), ss. 18-20.

²¹⁹Šmahelová (1998), s. 5-6.

práce používá, vnímat jako to, v němž byla dominantní hodnotou dětské literatury její didaktičnost, druhé a třetí období jako převážně autonomně estetické a čtvrté a páté období jako čas přiblížení dětských časopisů psychologii a stupni zralosti čtenářů ve stupni, který je ojedinělý i ve světovém kontextu.

Reflexe dětské literatury se však od počátku zaměřovala mnohem více na knihy než na časopisy. Tato situace byla a je svým způsobem paradoxní: „*A přece jeden z nich má náklad 120 tisíc výtisků, jiný 300 tisíc a jiný ještě víc. To jsou čtrnáctideníky a měsíčníky. Dětské knihy vycházejí v nákladu 5-10 tisíc. Píší se o nich – a právem – recenze, kritiky, rozborů. Časopisy, které mohou mít a mají daleko větší vliv, dlí patrně podle přesvědčení většiny ne zrovna přímých jejich účastníků někde na Vystrkově, kam se netřeba namáhat. Jejich redakce jsou patrně obsazeny dokonalými lidmi, kteří nepotřebují ani trochu kritiky nebo alespoň kritické spolupráce.*“²²⁰ Hodnocení role dětských časopisů, vyskytlo-li se už, přitom nebylo v teorii dětské literatury vždy jednoznačně kladné. Proti časopisům jako celku se vyslovuje např. A. Rambousek v referátu pro Dědictví Komenského roku 1906: „*Přímo škodlivý je způsob čtení, k němuž časopis již svým uspořádání svádí. Dítě miluje na př. vypravování dějepisní. Zahloubá se do svého Aloise Dostála, ale zrovna v nejlepším je historie přerušena. Pokračování příště! Ale po druhé – hlad je na 20 stran a zase jen pár hubených sloupců – a tak třeba celým ročníkem. A toto rozdělení četby nebývá účelné, nýbrž náhodné, zrovna jako v románových přílohách novin. Již po druhé nechte se s touž pozorností, přelítne se jen děj – však se ještě jednou vrátíme, až bude povídka celá! – ale po mých zkušenostech zřídka kdy dojde k novému čtení v naší rozptýlené době, jejíž vlivy tolik se jeví zejména na dětech velkoměstských. Ještě hůře pochodí ostatní články v časopise, nejhůř asi ty „poučné“. Přehlédnou se obrázky, tu ona řádka upoutá a dost. Není to systematická příprava k povrchnímu čtení, zlu, které vybuchlo v ony desetitisíce čtenářů senačních románů, jež činí člověka nezpůsobilým k četbě hlubších knih, ano i vážných listů politických a odborných?*

Připusťme, že dítě je tak svědomité a čte všechno, jak v listě za sebou běží a leží: Heydukovu básničku, starověkou pověst, vypravování u kamen, básničku od Ter. Mellanové, povídku o dráteníčkovi, básničku o mravenci od J. Nečasa, povídku, aforismy, úvahu o kapalném vzduchu, úvahu o zdraví, o právech a povinnostech občanů, drobnosti z celého světa atd. (ukázka obsahu jediného čísla!). Lze myslit, že si na den uloží jedinou partii? A kdyby: než dojde nové číslo, staré dojmy vyprchaly, nemá-li ujít souvislost, bude čísti staré znovu a nové s ním spojí? A tak nezbytně obé se navzájem ruší. Není klidu, myšlenkový proud nevalí se jediným směrem, jako tomu při čtení knihy, která pozornost soustřeďuje a udržuje. Výchovný význam však má toliko

²²⁰ok (1946), s. 179.

silný, hluboký, trvalý zájem na velikém, ušlechtilém a krásném, jež tu chvíli všecku duši naplňuje. Obdobou k charakterisovanému tu způsobu čtení časopisů je naše obyčejné vyučování školské se svými osnovami, rozvrhy a předpisy, při čemž často – zvláště kde vyučuje učitelů několik – křížují se různé zájmy a rodí se zrovna momenty protichůdné, že přese všechno úsilí o předepsanou koncentraci cítíme, jak chybí jednotící idea, a že k pravé duševní práci se nedostáváme.

Bez časopisu (mám na mysli časopis zábavný v běžném slova smyslu) dítě se může dobře obejít. Pokud má potřebu a pokud čísti, dostačí mu plně kniha...“²²¹

Hodnocení dětských časopisů bylo velmi často dobově podmíněné.²²² Zatímco některé tituly procházejí všemi popisy dějin víceméně s totožným hodnocením,²²³ u jiných se popis jejich kvality a role v průběhu doby radikálně proměňuje.²²⁴ Reflexe, ať už individuální, či institucionalizovaná,²²⁵ však zároveň ustavovala základní rámce přemýšlení o časopisech, dávala jim úkoly a často výrazně ovlivňovala jejich podobu.²²⁶

V reflexi dětských periodik se po celou dobu její existence opakují charakteristické motivy a myšlenkové figury:

- Od počátků až dodnes motiv nedostatečnosti a nekvality časopisecké produkce pro děti.²²⁷

²²¹Rambousek (1906), s. 149.

²²²Stejně jako hodnocení celé dětské literatury. Dobovou podmíněnost kritického myšlení o literatuře trefně dokumentuje např. Jaroslav Toman srovnáváním seznamů „klasického dědictví“ literatury pro děti a mládež vzniklých v minulosti od roku 1895 do poloviny 50. let 20. století s knihami, které v dětské literatuře skutečně zůstávají v centru čtenářského zájmu. Toman (1999).

²²³Ani zde přitom nemusí jít o hodnocení „objektivní“ a věcně nediskutabilní. Např. v případě konfesijních dětských periodik ze druhé a třetí etapy dějin dětských časopisů jde v teorii a historii všech dob takřka o jednohlasné odsouzení, jemuž obsah časopisů nemusí odpovídat, jak dokazuje i častá čtenářská oblíbenost těchto titulů. Kritika se vždy může velmi mýlit či se se skutečným smyslem kritizovaného naprosto míjet.

²²⁴Naprosto odlišný je např. výklad komunistického dětského časopisu *Kohoutek*. Zatímco Pospíšil a Suk (str. 279) časopis představují jako nenávidný: „*Je vydáván (...) nikoliv proto, aby působil na mravní výchovu a vzdělání těchto dětí, ale aby v jejich duších zaséval nenávisť k vrstvám lépe situovaným. Není to pokrok, není to pravda a dobro, nýbrž jed, který tu vniká do nezkažených srdcí dětských, jichž jest jen litovati.*“ Dějiny dětské literatury z dob socialismu tento výklad samozřejmě výrazně korigují. Např. Oldřich Kryštofek (Kryštofek /1961/) časopis adoruje jako první skutečně socialistický list u nás. Podobně se liší např. dobové (viz např. Puchýř /1951/) hodnocení *Vpředu* a jeho přechodu k titulům *Junáci vpřed!* a *Vpřed pionýři* a dnešní hodnocení tohoto pohybu v této práci. Pro další příklady toho, jak odlišně byly hodnoceny dětské časopisy např. za normalizace, viz Siegllová (1985), ss. 12-15.

²²⁵Kritice dětských časopisů a pokusům o jejich ovlivnění se často věnovaly i společenské, pedagogické či literární instituce. Vedle stran a státu to byly organizace jako Dědictví Komenského, Kruh přátel dětské knihy, Česká sekce IBBY, Společnost přátel literatury pro mládež atd.

²²⁶Zajímavým příkladem, jak reflexe ovlivňovala obsah dětských časopisů, jsou např. téměř celé 20. století probíhající teoretické boje o (umělou i tradiční) pohádku. Snahy bojovat proti pohádkám jako škodlivé dětské četbě se vyskytly už v *Úhoru* roku 1916, dále zejména ve třicátých letech. Vyvrcholily knihou *Boj o pohádku* Jaroslava Freye z roku 1942, pokračovaly však i po roce 1948. (Viz Stejskal /1962/, ss. 318-319). Všechny tyto polemiky se odrazily v obsahu dobových dětských časopisů, jejichž redaktori a autoři byli často účastni konfliktu, a to na různých stranách.

²²⁷Za protektorátu se v hodnocení křesťanských dětských časopisů uchyluje Rudolf Hrdlička např. k tomuto obecnému tvrzení: „*Právě v nedostatku opravdových tvůrčích osobností (zjev v dětském časopisectví téměř obecný) spočívá nízká úroveň beletrie v nábožensko-tendenčních časopisech v přítomnosti.*“ (Hrdlička /1941/, s. 156). Na přelomu 50. a 60. let 20. století píše pro *Zlatý máj* Jan Brzechwa: „*Dětské časopisy se rojí veršíky, v nichž se*

– Souvisejícím motivem je zdůrazňování nedocenění dětské literatury v kontextu literatury ostatní.²²⁸

– Jako další můžeme jmenovat motiv překonání předchozího vývoje a odstříhnutí se od něj, snaha vymezit se vůči starší časopisecké tradici. Ve všech obdobích reflexe dětské literatury se pravidelně objevuje snaha odstříhnout nová periodika od celého předchozího vývoje a zhodnotit je jako kvalitativně zcela nový druh časopisů pro děti. Inzerát časopisu *Mateřídouška* z kritické revue literatury pro mládež *Štěpnice* v roce 1946 tvrdí: „*Dětská četba, i časopisecká, byla téměř vždy doménou anonymních pisálků, jejichž heslem bylo: snadná práce, čili nevkus oblékaný do okatých a trapných mravoučných tendencí. Jak má vypadat dobrý dětský časopis ukazuje obsahem i úpravou sedm dosud vyšlých čísel MATEŘÍDOUŠKY...*“²²⁹

V kontrastu ke všem těmto figurám považuje tato práce dětské časopisy za doklad ve svém souhrnu kvalitní a obdivuhodné tradice, ovlivňující velkou měrou generace čtenářů a vykazující kontinuální, na sebe navazující a (v rámci sledovaného období) vzestupnou kvalitativní tendenci vykazující vývoj.

0.6 – Metoda práce

Nejdůležitějším záměrem této práce je vzhledem k dosavadní nedostupnosti takového souhrnu²³⁰ poskytnout co nejobsažnější a nejkompletnější přehled českojazyčných titulů dětských časopisů. Periodizace, klasifikace a hodnocení časopisů je v této práci spíše nadstavbou a nabídkou pro další pokusy na částečně shromážděném materiálu. Práce se pokouší být svého druhu materiálovou základnou k dalším možným interpretacím bohaté a inspirativní historie dětských časopisů, stejně jako k hlubšímu proniknutí do jejich dějin zkoumáním podmínek jejich produkce (např. vydavatelských, společenských, osobních), recepce (např. nákladů, předplatitelských systémů, ohlasů), obsahu atd.

absolutně nic neděje, které jsou si podobny jako vejce vejci, psány jsou zpravidla ve čtyřveršových strofách, z poloviny jenom rýmované, a to ještě zpravidla špatně a nedbale. Chtělo by se zvolat slovy Šcedrinovými: „Prokleta budiž ta husa, která poskytla svá pera k napsání takových výtvorů“ (Brzechwa /1959/, ss. 304-305).

²²⁸Ve vzpomínce na profesora V. F. Suka nazývá Otakar Pospíšil dětskou literaturu „*ubohou literární Popelkou*“ (Pospíšil /1943/, s. 129). Sám V. F. Suk v recenzi *Ottova Slovníčku literárního* píše téměř samozřejmě: „*Je viděti z toho, že přece jen také G. Pallasovi, jako Arne Novákovi, jest literatura pro mládež věci podružnou.*“ (Suk /1922/, s. 147).

²²⁹*Štěpnice* (1946/1947), číslo 5-6, třetí, nečíslovaná strana obálky. „*Zrozením Mateřídoušky dostala se časopisecká tvorba pro malé čtenáře (a posluchače, neboť i s nimi je tu třeba počítat) na základnu vyšší a namnoze i odlišnou ideovou a uměleckou úroveň (...). Vzpomeňme si ze svého dětství na Srdíčko nebo na Puntíu, jak hanebnou kresebnou i literární, čistě provýdělečnou měly úroveň.*“ (Slabý /1960/, s. 523).

²³⁰Přes neocenitelný a významný přínos dílčích studií zmíněných výše.

Text práce vychází ze dvou základních receptivních postupů: ze zkoumání a shrnutí dosud existující literatury k tématu a ze studia a interpretace samotných pramenných titulů. Toto zkoumání ani v jednom případě, zvláště však u časopisů samých, nemohlo být vzhledem k objemu této materiálové základny vyčerpávající, řada objevů v obsahu historických časopisů ještě čeká na odkrytí.

Tato práce přijímá vzhledem ke svému pokusu popsat „dějiny“ časopisů za své základní členění časovou osu, rastrem přijatým pro strukturaci jejího materiálu je pro ni chronologie. Ostatní členění používá jako pomocná.

Práce se pokouší popsat dějiny dětských periodik jako svébytný proces s vlastními zákonitostmi, vyplývajícími z podstaty zkoumaného materiálu. Při vědomí všech souvislostí vývoje dějin časopisů pro děti se práce soustředí na rysy vlastní především jim a na základě především jejich proměn své téma popisuje. Dějiny zkoumaného materiálu jsou součástí mnoha kontextů. Periodizace dle rysů vlastních především tomuto materiálu je jen jednou z periodizačních křivek a vln, jejichž harmonie, překrývání, posilování a naopak střety tvoří mnohohlasou symfonii, k níž můžeme metaforicky přirovnat dějiny jako takové i dílčí dějiny čehokoliv jako jejich součást.

Pětidílná periodizace, již tato práce používá,²³¹ neodpovídá klasické představě „periodizace akcelerující“ od delších vývojových období s pomalým postupem změn ke zrychlujícím se periodám se stále se zkracujícími intervaly mezi důležitými zlomy.²³² Dějiny dětských časopisů rozčleňujeme do pěti období o nestejně a nepravidelně se měnící délce (cca 20 let, 40 let, 20 let, 13 let a 40 let). Věříme, že tato struktura účelně popisuje imanentní členění popisované historie podle jí vlastních zákonitostí, pohybů a zlomů. Tato periodizace ne vždy akcentuje dějinné zvraty dějin politických (vznik či zánik státu, války, převraty), dějin hospodářských (hospodářské krize, poválečné obnovy) ani jiných (např. dějin školství), byť všechny tyto dějiny s dějinami časopisů úzce souvisejí a ovlivňují je. Historii dětských časopisů se práce pokouší popsat jako děj s vlastní dějinnou logikou.

Z tohoto popisu vyplývá několik překvapivých závěrů. Především ten, že za vrchol dějin českých dětských periodik (paradoxně stejně jako za jejich nejhlubší pád) práce ve zvláštní, byť vzájemně související kontradikci k dějinám státním a národním považuje období let 1935-1948.

Epochy, naznačené tímto rozčleněním, v žádném případě nejsou pevnými škatulkami, do nichž patří všechny zahrnuté tituly a které souhrnně popisují všechny jejich rysy. Jejich popis je založen jen na zdůraznění základních zákonitostí, určujících dané období. Podobně jako po

²³¹První období – 50.-70. léta 19. století. Druhé období – 80. léta 19. století až rok 1914. Třetí období – 1915-1935. Čtvrté období – 1935-1948. Páté období – 1948-1989.

²³²Viz Švec (2009), ss. 151-155.

příchodu televize nepřestala promítat kina a v období internetu pravděpodobně nepřestane vysílat televize i v každém z nastupujících období vývoje dětských časopisů přežívají periodika, jejichž podoba a obsah vycházejí z rysů vlastních období předchozím. Dětské časopisy (po jednom i ve svém souhrnu) vždy plnily řadu různých funkcí najednou.²³³

Tato práce je svým způsobem velmi ambiciózním pokusem o popis dílčí oblasti dějin médií v širokém časovém horizontu. Svému cíli jistě nemohla dostát dokonale, její čtenář bezpochyby narazí na doklady jejích omezení časových, materiálových a zejména autorských. Snad předložený výsledek všechny tyto oprávněné výhrady ospravedlní alespoň částečně.

²³³Např. funkce výchovná a pedagogická, jeví se v prvním a částečně druhém období dějin dětských časopisů jako pro jejich obsah nejzásadnější, z nich nikdy nevymizela, byť nadále obvykle nebyla funkcí převládající. Podobně záměr čtenáře bavit, charakteristický zejména pro časopisy od druhého a třetího vyznačeného období dále, byl v zárodcích přítomen už v obsahu nejranějších titulů. Periodizace zdůrazňuje jen jejich vzájemný poměr a převládající rys obsahu, funkce a intence podavatelů dětských časopisů v daném období.

0.7 – Úvod k přehledu dějin dětských časopisů

Následující kapitoly se zabývají základními rysy vývoje českojazyčných dětských časopisů v pěti obdobích jejich dějin. Počet a hranice těchto pěti období vplynuly přirozeně ze studia časopisů i jejich reflexe. Každá z popsaných fází se vyznačuje specifičností vůči ostatním především v charakteristickém obsahu, ale i v produkci a dalších okolnostech vycházení. Hranice jednotlivých období představují kontinuální přechody v chápání a funkcích dětských časopisů, stejně jako ve způsobech jejich pojímání světa. Zvolená periodizace, jakkoliv v žádném případě není jediná možná, by měla umožnit co nejučelnější pochopení proměn „paradigmat“ vycházení a základních obsahových, motivických a strukturních vzorců, které dětská periodika naplňovala.

Pět kapitol popisujících pět etap dějin domácích časopisů pojmenovává a zdůrazňuje nejcharakterističtější rysy vysledované v rámci této práce na materiálu dětských periodik v daných obdobích. To ovšem neznamena, že by šlo o rysy jednoznačně platné či omezující se pouze na tato období. Řada charakteristik popsaných jako typické pro konkrétní etapu má své kořeny ve fázích předchozích (jako např. státní propaganda, pronikající do obsahu dětských časopisů nikoliv až na konci 30. let 20. století, ale prakticky od počátku jejich vycházení). Jiné rysy doby (např. nadšenečtí pedagogové, pokoušející se o vlastní dětské periodikum) přetrvávají dlouho po časech, v nichž jsou popsány jako typické. Téměř každý z trendů připisovaných konkrétnímu období dějin je vysledovatelný i v ostatních, ne-li dokonce všech pěti popisovaných fázích historie časopisů, jen s různou intenzitou, silou a mocí působit na celkový obraz krajiny dětských periodik u nás.

Plastičtější obraz a představu dějin časopisů pro děti, naznačených v následujících kapitolách, je možné získat dynamickou interpretací. Čtením, které bude interpretovat jednotlivé popsané rysy vývoje jako sice dominantní a nesoucí vývoj periodik vpřed právě v období, kde na ně text klade důraz, přítomné však i ve všech obdobích ostatních. Interpretace schopná prolnout do sebe vzájemně popisy jednotlivých období, uvažovat o existenci popsaných trendů (komercializace časopisů, ustavování národního vědomí atp.) v různých obdobích se přiblíží podstatě a smyslu dějin předkládaného materiálu. Tyto dějiny tvoří jak lineárně jdoucí vývojovou řadu, tak v kruhu se opakující výchovu a socializaci dětí stále stejného věku k podobným cílům a do národního společenství pracujícího s vědomím vlastní kontinuity.

1 – Dětský časopis jako školní pomůcka

(50. až 70. léta 19. století)

Tituly

Předchůdci

Bibliotéka mládeže (1828-1832, 1843-1846)

Poučný zábavník pro milou českou mládež (1849, 1853)

Časopisy

Včelka (1850-1856)

Zlaté klasy (1853-1856)

Štěpnice (1855-1889)

Klásky (2. roč. pod názvem Balzamíny, 1857-1858)

Komenský (1865-1866)

Budečská zahrada (1869-1889)

Naší mládeži (1873-1892)

Přítel dítek (1874-1925)

Historie českojazyčných časopisů pro děti a mládež se začíná psát na počátku 50. let 19. století – v období, které je pro národní vlastenecké společenství jedním z nejsložitějších v historii. Politický život národa, v dobách předbřeznových pomalu se probouzející, je paralyzován, politický tisk po bouřlivém rozvoji z let 1848-1849 umlčen. „*Státní reglementace tisku, která vedle cenzury a přímých zákazů publikace zahrnovala systém kaucí, koncesí, zdanění inzerce, zákaz volné kolportáže, kolkovné a omezení distribuce novin, se stala jedním z důležitých strukturotvorných prvků rakouského, a v jeho rámci i německého a českého tisku vydávaného v Čechách.*“²³⁴

Těžiště národních snah se přesouvá od státními úřady přísně regulované a sledované politicko-společenské debaty k vědě a k odborným diskusím (a také k periodikům humoristickým a zábavným). Rozvíjí se odborný tisk, včetně tisku pedagogického. Právě do něj patří i první dětské časopisy, vydávané a obsahově naplňované pedagogy a kněžími pro potřeby českojazyčných škol a mimoškolní dětské výchovy.

²³⁴ Kubíček a kol. (2004-II), ss. 55-56. Blíže o státní regulaci tisku v 50. letech 19. století viz např. Roubík (1930), ss. 45-56.

Po pádu režimu ministra Bacha se postupně uvolňuje i regulace tisku.²³⁵ Vznikají další a další časopisecké tituly pro děti, sloužící především jako alternativní pedagogická pomůcka učitelům. Periodika pro děti začínají díky své dostupnosti hrát významnou osvětovou, pedagogickou a národně-uvědomovací roli, podmíněnou samozřejmě okolnostmi svého vycházení a možnostmi svých vydavatelů.²³⁶

1.1 – Stručný přehled vývoje

1.1.1 – Materiály pro děti v časopisech pro dospělé

Dříve než časopisy, jejichž obsah byl zcela či převážně určen dětskému publiku, věnovala nejmladším čtenářům občasnou, později pak pravidelnou pozornost obrozená periodika pro dospělé.

Beletristické materiály určené dětem, ať už původní, či překladové, se z buditelských časopisů a tiskovin časopisům blízkých objevovaly např. v *Měsíčním spisu k poučení a obveselení obecného lidu* Františka Jana Tomsy (1787), v *Hlasateli českém* Jana Nejedlého (1806, 1807, 1808 a 1818)²³⁷ či v nepravidelně vycházejících *Rozmanitostech* (1816-1822) a dalších lidových časopisech redigovaných či z německých předloh přebíraných Janem Hýblem (*Český lidomil* /1810-1811/, *Hyllos* /1820-1821/ či *Jindy a nyní* /1828-1832/). Beletristické, lidová vyprávění obsahující sborníky *Povídatel* (ve třech svazcích 1815-1817)²³⁸, *Kratochvilník* (ve dvou svazcích 1819-1820) či *Kratochvilná včelička* (1827) obrozenkého kněze Matěje Josefa Sychry sloužily stejně jako budoucí první dětské časopisy učitelům jako alternativní rozšíření čítanek. Ony a také časopis *Přítel mládeže* (1823-1835 a 1838-1848, od roku 1839 s titulem *Časopis pro československé národní školy*) Josefa Liboslava Zieglera²³⁹ se už k mládeži obracely pravidelně a programově.

²³⁵ Postupnou liberalizací tiskového práva je tisk v letech 1859-1899 zákonnými nařízeními postupně vyňat z pravomoci policejních úřadů, ruší se systém výstrah a koncesí i suspenze listů, zavádějí se tiskové porotní soudy, ruší inzertní daň, kauce a konečně i novinový kolek.

²³⁶ „Časopisy pro děti byly (...) namnoze jedinými, a to finančně přístupnými zprostředkovateli beletrie. Jejich obsah, ideové a výchovné zaměření a jejich kvalita byly závislé na podmínkách vydavatelských institucí, na škole a církvi, na dobročinných spolcích a akcích, a zprvu se jen pramálo dotýkaly otázek literárních.“ (Chaloupka-Voráček /1984/, s. 24).

²³⁷ Zde byli autory pohádek, bajek, anekdot, populárně-naučné a didaktické prózy a poezie např. hlavní redaktor Jan Nejedlý, dále Vojtěch Nejedlý, Vincenc Zahradník, Ignác Schiessler, Aleš Pařízek, František Jan Tomsa, Josef Jungmann, Josef Rautenkranc, či Josef Linda. Didaktické a beletristické materiály se hojně překládaly. Časopis otiskl hned v prvním ročníku mimo jiné známé Jungmannovo *Dvojí pojednání o jazyku českém*. Blíže o časopisu viz např. Peřina, Miller, Kvapil, Millerová (2005), s. 3-4.

²³⁸ Celým názvem *Povídatel aneb Sbírká rozmanitých pamětihodných příběhů, povídaček, důvtipných nápadů a průpovědí k poučení a obveselení*.

²³⁹ Ziegler vydal rovněž podobně zaměřený dvoudílný sborník *Věrný raditel rodičů, dítek a učitelů* (1824).

Čtvrtletník *Přítel mládeže* s podtitulem „zásoba spisů ku prospěchu a potěšení učitelů a vychovatelů duchovních i světských“ byl našim prvním časopisem pedagogickým. Přispíval do něj svými výchovnými básněmi a mravoučnou prózou i průkopník literatury pro děti a mládež Josef Chmela, na časopisu spolupracoval Josef Jungmann a řada dalších obrozenců jeho generace.

Přítele mládeže nahradil *Posel z Budče* (1848-1851) se stejným zaměřením. Po jeho zániku se jej pokusila nahradit *Škola* (1852-1854), již vydával katecheta Josef Havelec. Na ni s větším úspěchem navázala po Havelcově smrti *Škola a život* (1855-1889) Františka Josefa Řezáče. Jako další pedagogický časopis můžeme jmenovat katolicky orientovaného *Školníka* (1852-1878). Vedle českých pedagogických časopisů na domácí učitelskou veřejnost působily časopisy a ročenky německé.²⁴⁰

1.1.2 – Předchůdci a první časopisy pro děti

Právě pedagogicky zaměřené časopisy postupně začaly umísťovat materiály určené školní mládeži do zvláštních rubrik, a posléze dokonce příloh, které tvořily mezistupeň k existenci samostatných dětských časopisů. Bohatá tradice dětských příloh či rubrik nebyla ukončena ani později a tvořila dětským periodikům doplněk i konkurenci.²⁴¹

Podobným mezistupněm jako dětem určené přílohy pedagogických listů byly zvláštní knižnice spisů pro mládež, v nichž vycházely desítky samostatných titulů. Jako časopisu nejpodobnější lze jmenovat *Zahradu budečskou* (1850-1859) bratří Bačkorů,²⁴² na niž v šedesátých letech navázal úspěšný časopis *Budečská zahrada*.

Z dalších knižnic lze jmenovat např. *Zábavy pro mládež* J. Pospíšila (1857-1899), v nichž vyšlo celkově 185 svazků, *Dědictví maličkových*, založené roku 1860 a vycházející až do 1. republiky, či *Besedy mládeže* (1868-1914).²⁴³ Vycházely také roční almanachy, např. v Písku *Zlaté lístky* a *Zlaté klasy* (oba od roku 1863), první určený mladším, druhý starším dívkám. Podobně jako přílohy i dětské knižnice a edice pokračují ve své tradici dodnes. Některé byly a jsou časopisům velmi blízko např. svou periodicitou či přidaným obsahem, který je možné

²⁴⁰ Např. pedagogická ročenka *Schullehrer-Kalender* či na ni navazující *Jahrbuch für Lehrer, Eltern und Erzieher* Ignáce Jaksche. Více viz např. Peřina-Miller-Kvapil-Millerová (2005), s. 10.

²⁴¹ Viz Přílohu č. 1.

²⁴² Vycházela jako „neperiodický časopis“ (Roubík /1930/, s. 179) nejprve u nakladatele B. Stýbla, později ji vydával Štěpán Bačkora sám. Knižnice měla tematické autorské svazečky, nazvané např. *Malý kejklíř (různé hračky pro děti)*, *Noční rozmlouvání pejska Štěka a kočička Míchy Macíkovy*, *Popsání nebes (astrologie pro mládež)*, *Zpěvník pro mládež* či *Povídky otce Jaromíra (vypravování ze starověku)*.

²⁴³ Do vydání Pospíšilovy a Sukovy knihy *Dětská literatura česká* v roce 1924 napočítali její autoři podobných dětských knižnic a edic 240. Pospíšil, Suk (1924), s. 139.

nazvat časopiseckým.²⁴⁴

První snahy vydávat dětský časopis nezaznamenaly dlouhodobější úspěch. Josef Jungmann zmiňuje v šestém dílu své *Historie literatury české Noviny pro děti s obrázky a výklady v šesti řečích*, které měly vycházet roku 1808 ve Vídni.²⁴⁵ U tohoto tisku však šlo spíše o obrázkovou knihu, a nikoliv o periodikum.²⁴⁶ V letech 1828-1832 a 1843-1846 vyšlo celkově deset drobných svazků *Bibliotéky mládeže*, vydávané částečně z překladů a částečně z původní tvorby Josefem Věnceslavem Vlasákem u J. Pospíšila. Roku 1849 (a ještě jednou roku 1853) se pedagog Vojtěch Vlastimil Janota pokusil vydávat tisk podobného druhu s názvem *Poučný zábavník pro milou českou mládež*.²⁴⁷ Zůstalo však jen u pokusu, který se nepodařilo udržet.

Za první skutečný dětský časopis u nás považujeme (podobně jako starší práce²⁴⁸) *Včelku*, vydávanou v letech 1850-1856 humpoleckým učitelem Janem Sluníčkem.²⁴⁹ *Včelka* jako první vykazovala všechny znaky časopisu pro děti, pravidelnou periodicitu, pestrý obsah, jednotnou grafickou úpravu, nezávislost na jiném titulu atd.²⁵⁰ *Včelka* svou kvalitou nadlouho ustavila vzor dětského časopisu u nás.

1.1.3 – Nástupci Včelky v 50. letech. Štěpnice – první časopis s dlouhodobou tradicí

Sluníčkův příklad inspiroval další pedagogy.²⁵¹ Středoškolský učitel Jan Václav Rozum²⁵² začal v říjnu 1853 vydávat týdeník *Zlaté klasy* (1853-1856), jehož obsah se stal brzy součástí

²⁴⁴ Viz oddíly 0.3.1.4 - *Periodicita (kalendáře, almanachy, neperiodické časopisy)* a 0.3.1.5 - *Pestrost obsahu (knižnice, dětské knižní řady)*.

²⁴⁵ Jungmann (1849), s. 465.

²⁴⁶ Srov. Soukup (1924), s. 154.

²⁴⁷ Šlo zatím spíše o almanachy než o dětské časopisy v pravém slova smyslu. Viz Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 50.

²⁴⁸ Novák-Novák (1936), Pospíšil-Suk (1924), Pírek (nedatováno), Chaloupka-Voráček (1984) aj.

²⁴⁹ Tománková (2008), s. 7, uvádí jako první dětské periodikum u nás *Pravého vychovatele dítek*, vycházejícího ve Slezsku v letech 1849-1850. Vzhledem k nedoloženosti a v autorčině textu zmíněné nedostupnosti tohoto periodika a k dalším nepřesnostem v její práci však je možné předpokládat, že zde došlo k záměně za jeden z časopisů pedagogických, určených dospělým pedagogům, a nikoliv dětem.

²⁵⁰ Viz oddíl 0.3 – *Vymezení materiálu*.

²⁵¹ Jak uvádí Josef Polák (Polák /1987/, ss. 38-39), nebyl v šedesátých letech 19. století nad literaturou pro děti a mládež dohled státních úřadů tak pevný jako nad literaturou a časopisy pro dospělé. Vedle prakticky jediného beletristického časopisu pro dospělé – *Lumíra* – tak vychází hned několik časopisů pro děti a mládež.

²⁵² Vedle své praxe pedagogické rovněž překladatel, jazykovědec, folklorista, editor, spoluzakladatel pedagogické *Školy a života* a vydavatel staročeských památek.

oficiálních školních čítanek.

Táborský a humpolecký učitel a spisovatel Josef V. Nikolau se pokusil vydávat pravidelnou sbírku povídek a veršů pro děti *Klásky* (1857-1858 – druhý ročník vyšel pod jménem *Balzamíny*). Šest svazků *Zábavných i poučlivých pohádek, báchorek, bajek, hádanek, životopisů a deklamovánek* většinou z cizích předloh upravil František Cyril Kampelík pod pseudonymem D. Lipčanský. Vydával je u Ladislava Pospíšila v Hradci Králové po dva roky (1859-1860). Edice stála na pomezí knihovny a časopisu.

Jiný osud měla *Štěpnice* (1855-1889), první dětský časopis, kterému se podařilo vycházet dlouhodobě. Přestože často měnila nakladatele, trvala její historie téměř třicet pět let. *Štěpnice* vycházela v Praze jako samostatná příloha pedagogického časopisu *Škola a život*.

Od roku 1859 vydával časopis určený jak dospělým, tak dětem středoškolský profesor Václav Žirovnický v Olomouci. Titul měl název *Hvězda* (1859-1864).

1.1.4 – Šedesátá a sedmdesátá léta 19. století

Po pádu ministra Bacha a jeho restriktivního režimu došlo i u dětských časopisů k rozšiřování a zpestřování nabídky. „*Proměna dosavadní tereziánské školské soustavy prostřednictvím řady školských reforem, revize školních knihoven i zlomení monopolu církve v dohledu nad školskou výukou vyvolaly především v řadách učitelů snahu vyjádřit své potřeby a aktualizovat nové zásady pro výchovný proces. Příčinou nárůstu časopisů bylo také rozšíření vyučovacích předmětů, které vyvolalo řadu pokusů o původní uměleckonaučnou literaturu, čerpající náměty z oblasti přírodních a společenských věd.*“²⁵³

Ve školním roce 1862/1863 vydávali Julius Grégr a F. Šimáček *Osvětu*, určenou především středoškolské mládeži. Finančním neúspěchem skončil bohatě ilustrovaný, naučný čtrnáctideník Františka Tesaře *Komenský* (1865-1866). Mnohem šťastněji si vedl Tesařův další pokus, *Budečská zahrada* (1869-1889). Titul svou kvalitou a mnohostranností zakrátko konkuroval *Štěpnici*, a podle Arna Nováka ji dokonce nahradil na pozici nejkvalitnějšího soudobého dětského periodika.²⁵⁴

Třetím důležitým dětským časopisem 60. a 70. let bylo vedle *Štěpnice* a *Budečské zahrady* *Naší mládeži* (1873-1892). Časopis nakonec po téměř dvacetileté existenci přestal vycházet jen proto, že měl jeho vydavatel J. R. Vilímek v portfoliu dva podobné, konkurující si tituly a rozhodl se zachovat *Malého čtenáře*.

²⁵³ Fialová (2002), ss. 12-13.

²⁵⁴ Novák (1936), s. 605.

Čtveřici nejvýznamnějších periodik pro děti daného období doplňuje evangelický měsíčník *Přítel dítek* (1874-1925).

1.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

1.2.1 – Časopis jako alternativní školní čítanka

Na rozdíl od soudobých dětských periodik v jiných jazycích, první dětské časopisy v Čechách a na Moravě nesloužily především domácímu čtení, nýbrž školní výuce. „*Vznik a rozvoj časopisů odrážel konkrétní potřebu školy doplňovat osnovy zejména v oblasti přírodních a společenských věd. Časopisy reagovaly na proměny tereziánské školní soustavy.*“²⁵⁵ Časopisy vznikly jako doplnění a alternativní varianta školních čítanek, především pro učitele počátečních škol.²⁵⁶ Z obsahu prvních dětských periodik (např. *Štěpnice* či *Zlatých klasů*) významně čerpaly i

²⁵⁵ Siegllová (1991), ss. 3-4.

²⁵⁶ Viz oddíl 0.4.3 – *Dětské časopisy a škola.*

skutečné čítanky budoucí.²⁵⁷ Autory časopisů byli (tak jako autory dětské literatury obecně) především učitelé.²⁵⁸ Některé z nejvýznamnějších časopisů tohoto období (jako právě *Štěpnice*) byly samostatnými přílohami titulů pedagogických. Hlavním úkolem dětského časopisu prvního období bylo stát se „*prostředkem ku vzdělání národního učitelstva a pozitivním prostředkem ku vzdělání mládeže*“.²⁵⁹

Vzhledem k progresivnosti svých redaktorů se dětské časopisy už během prvních let své existence etablovaly jako aktuální, dostupný a zpestřující výukový materiál. Jejich hlavním cílem bylo vzdělávat a vychovávat dětské publikum a poskytnout pedagogům, rodičům a vychovatelům pomocníka pro zábavnější, ale i účinnější výuku, důvody jejich vzniku byly především „*pedagogicko-utilitární*“.²⁶⁰ Nejvýznamnější z nich pomáhaly ustavovat nové trendy jak v pedagogice, tak v dětské literatuře, v přístupu k ilustraci pro děti, později k organizaci mládeže atd. „*Včelka v době, kdy nebylo řádných učebnic reálií, zastupovala tyto a výchovu spojovala, byla studnicí, z níž čerpal učitel i děti ve všech vyučovacích předmětech, byla jakýmsi zkoncentrováním veškeré práce v tehdejších školách, ovšem nebyla koncentrace její myšlena tak, jak my dnes koncentraci rozumíme. Byla to moderní čítanka, jakých naše škola národní vlastně dosud nemá.*“²⁶¹

Časopisy otiskovaly často přírodopisné, cestopisné a dějepisné materiály, a to včetně například návodů k dětským fyzikálním experimentům, sloužícím jako ilustrace výuky na školách.²⁶²

Školní původ českých dětských časopisů se v některých jejich rysech udržel dodnes. Naprostá většina historických i současných domácích titulů např. řadí ročníky dle školního roku (první číslo nového ročníku tak vychází na podzim a ročník končí před prázdninami či v srpnu), a kopíruje tak roční rytmus dětskému čtenáři nejpřirozenější. Velké množství časopisů také vycházelo či dodnes vychází s prázdninovou přestávkou.

1.2.2 – Národněmancipační snahy

Moderní česká literatura pro děti a mládež byla ve svých počátcích v ještě těsnějším sepětí

²⁵⁷ Hrnčíř (1890), s. 8.

²⁵⁸ Hrnčíř (1890), s. 3.

²⁵⁹ Janů (1898), s. 172.

²⁶⁰ Chaloupka a kol. (nedatováno), s. 438.

²⁶¹ Šimek (1921), s. 116.

²⁶² Viz např. „*O stereoskopu*“, *Budečská zahrada*, roč. 5 (1873/1874), ss. 41-42, 55-57, či Šimáček, Josef: „*Několik pokusův z obecného života*“. In: *Komenský*, roč. 2 (1866), ss. 132-133, 157-159, 170-171, případně nepodepsaný článek „*Čáp*“, in: *Komenský*, roč. 1 (1865), ss. 138-140. Podobně *Štěpnice* takto otiskovala jednoduché naučné články či verše s názvy jako „*Žába*“, „*Fialka*“, „*Říp*“ apod.

s tvorbou německou než soudobá literatura pro dospělé. Ze 70 knih, vydaných česky pro mládež mezi lety 1814 a 1829, jich tři čtvrtiny tvořily překlady z němčiny.²⁶³ Obvykle šlo o mravoučnou literaturu z pera či po vzoru Ch. Schmida, G. Nieritze a později F. Hoffmanna.

Snaha vydávat českojazyčný časopis pro děti vyšla z okruhu učitelů-vlastenců²⁶⁴ kolem Budče, pedagogického učiliště Karla Slavoje Amerlinga.²⁶⁵ Autoři prvních pokusů o český dětský časopis (bratři Bačkorové, Jan Sluníčko, Jan Ladislav Mašek aj.) byly prominentními členy tohoto kruhu pedagogů, spolupřítomali Amerlingova pravidelná učitelská setkání (později institucionalizované a úředně schválené Porady budečské) a vycházeli z totožných odborných i politických východisek.²⁶⁶ Obecnou snahou Amerlingovy Budče v oblasti učitelství bylo jednak navázat na Komenského pedagogickou tradici názorné školy, především však ustavit českou či širěji slovanskou pedagogiku, vymezující se vůči pedagogice německé.²⁶⁷ Některé z pedagogických a prvních dětských časopisů (*Budečská zahrada*, pedagogický *Posel z Budče*) byly s Budčí propojeny i organizačně.

První českojazyčná dětská periodika vycházejí v době, kdy v českých zemích existuje už několik desetiletí tradice časopisů německojazyčných. Ze vztahů k této konkurenci vychází i obsahové směřování prvních českých titulů. Jejich obsah je ve značné míře orientován slovansky.²⁶⁸ Už *Bibliotéka mládeže* jako předchůdkyně dětských časopisů otiskuje prakticky pouze vlastenecké materiály, básně a prózy s názvy typu „*Mělník, domov můj*“, „*Slovo o jazyku českém a o knihách v něm sepsaných*“, „*Václav a Boleslav*“, „*O stavbách starého města Pražského za časů Karla IV.*“, „*Zrada vlasti trestu neujde*“ či paralelní otisk českého a polského Otčenáše. Beletrie, je-li už přeložena z němčiny, bývá v časopisech obvykle výrazně pozměněna a počestěna.

Národní emancipace se tak projevuje i v oblasti jazykové. Pedagogové Amerlingova okruhu, včetně zakladatelů prvních dětských časopisů Štěpána Bačkory a Jana Sluníčka, se zasazovali o čistotu češtiny, její emancipaci od germanismů nejen lexikálních, a o nahrazení tradice německojazyčné dětské literatury literaturou českojazyčnou.²⁶⁹

Materiály v časopisech se vyznačují opěvováním české minulosti a krás Čech a Moravy,²⁷⁰

²⁶³ Voráček (1967), s. 326.

²⁶⁴ K pojmu a zařazení těchto učitelů do soudobého generačního kontextu viz Somr a kol. (1987), s. 158.

²⁶⁵ Viz např. Somr a kol. (1987), ss. 160-161.

²⁶⁶ O podobě, cílech a atmosféře budečských schůzek se sympatií i ironií píše Jan Sluníčko in: Janů (1898), ss. 27-34.

²⁶⁷ Morkes (2006). Emancipační snahy postihují i reflexi dětských časopisů a dětské literatury. Téměř až do současnosti bývají dějiny dětské literatury a časopisů vykládány a strukturovány téměř výhradně na principu jazykovém, nikoliv teritoriálním. Příkladem je přes svou snahu alespoň v úvodu zmínit paralelní dějiny dětských časopisů německojazyčných i tato práce.

²⁶⁸ Viz např. povídku „*Ivan, cár ruský*“ v *Komenském* (1866), ss. 130-131.

²⁶⁹ Voráček (1982), s. 11.

²⁷⁰ Viz např. oslavnou báseň „*Česká země*“ na titulní straně 2. čísla časopisu *Budečská zahrada* z 15. 11. 1873.

stejně jako národních velikánů, světců a hrdinů.²⁷¹ „Není města vedle zlaté naší Prahy, jež by chovalo tolik a tak drahocenných památek z dob minulých. Kdyby však bylo město jiné i bohatší na poklady podobné, nemohlo by přec poutati nás v té míře, jako hlava drahé vlasti naší, jako Praha, rodné město sv. Václava.“²⁷² Budečská zahrada uvádí svá čísla vlasteneckými básněmi.²⁷³

1. 3 – Produkce a recepce

1.3.1 – Redaktoři a práce v redakci

Redaktory prvních domácích časopisů pro děti byli pedagogové, většinou, jak bylo už zmíněno, ideově vycházející z okruhu Amerlingovy Budče a jejích Budečských porad. Motivace těchto zakladatelů byla především pedagogická, národněuvědomovací a teprve v dalším plánu také finanční. Ekonomická situace učitelů na primárních (obecných) školách nebyla ve 40.–70. letech 19. století nijak snadná. Tehdy „mohl na venkovských školách jen takový učitel žít a něco rodině zachovati, který si hleděl buď hospodářství polního, nebo nějakého obchodu; škola byla tehdy věcí vedlejší. I mé sporé příjmy stačily sotva na nejnnutnější domácí potřeby; odkud bráti úspory na vychování rodiny, odkud prostředky k jejímu zabezpečení pro případ nemoce neb mého úmrtí? Mé zásady však nepřipouštěly hledati výdělků na úkor povinností, na škodu svěřené mi mládeže“²⁷⁴, líčí zakladatel časopisu *Včelka* Jan Sluníčko. Přes tuto situaci se rozhodl podpořit místní vznikající ústav evangelických sirotků a vdov založením dětského časopisu. „Mínění své sdělil jsem několika známým učitelům, najmě Václavu Šimonkovi v Lečicích a Mat. Rohanovi v Krabšicích; tito přistoupivše k mému návrhu svolali hned r. 1848 schůzi evangelického učitelstva do Velími, kde stanovy spolkové upraveny a zároveň usnešeno bylo vydávati časopis pro mládež se zvláštní přílohou pro rodiče a učitele, ve které by se dal pokrok spolkového jmění stopovati a pro zdar ústavu dále pracovati. Ku přání veškerých kolegů uvázal jsem se v redakci toho listu spoléhaje na činnou podporu shromážděných učitelů. Byl to podnik nesnadný, ano pro tehdejší poměry odvážný; listu podobného ani u katolíků ještě nestávalo, rodičové nebyli zvyklí na vzdělání svých dětí nějaký ten šart obětovati a spolehlivých spolupracovníků také nebylo. Nejbližší tiskárna v Jihlavě postrádala poštovního spojení

Budečská zahrada (1873/1874), s. 17.

²⁷¹ Viz např. článek „Svatý Václav“, *Budečská zahrada* (1873/1874), ss. 103-106.

²⁷² *Komenský*, (1866), s. 7. Časopis věnoval další články např. svatováclavské koruně a jiným starším symbolům české státnosti.

²⁷³ Viz např. báseň V. M. Kněžského „Návrat“, *Budečská zahrada*, (1874), s. 33.

²⁷⁴ Sluníčko, Jan: *Svéživotopis*. In: Janů (1898), s. 46.

s Humpolcem a českých sazečů nebylo těž, což působilo při korektuře ovšem velkých obtížích. K tomu přidružila se ještě starost o obrázkovou přílohu, která by mládež ke čtení ponoukala a jí potřebného vysvětlení čteného podávala. Všecka ta práce věštila mi pouhou škodu. Jen naděje ve prospěch naší evangelické mládeže a v budoucí podporu našim vdovám a sirotkům pobouzela mne k činnosti bez ohledu na okamžitý hmotný zisk a zaháněla obavy před patrnou škodou. Tak vyšlo v březnu r. 1849 první číslo spolkového měsíčníku pod názvem „Včelka“, ovšem na mé vlastní výlohy, tiskem J. Ripla v Jihlavě. Obrázkové přílohy ryl jsem sám do kamene (památka to z dob mé umělecké perrody. – Tak se časem vše hodí, čemu jsme se v mládí naučili!) Včelka získala asi 300 předplatitelů po 50 kr. c. m., což právě tak stačilo na zapravení tisku a papíru. Slibovaná podpora se strany učitelstva byla příliš skrovná; mnohý učitel odbíral jediný výtisk, na který žáci musili přispívati, načež jej celá škola pořadem čtla. – O spolupracovníky byla nouze ještě větší; jen několik katolických učitelů pomáhalo, abych nebyl spisovatelem, redaktorem, rytcem a expeditorem sám jediný. Vzdor všem obtížím položen „Včelkou“ ústavu vdovskému pevný základ, takže dnes již vládne jistinou 20.000 zl.²⁷⁵

Hnacím motorem prvních vydavatelů a redaktorů dětských periodik bylo nadšenectví a obětavost. Práci na časopisech nezískávali relevantní finanční ohodnocení, neměli podporu redakcí ani vydavatelství. Síť spolupracovníků i odběratelů byly u většiny titulů řídké a nespolehlivé.

Časopisy prvního období vydávali tedy aktivní pedagogové jako vedlejší produkt své vlastní pedagogické praxe. Tituly neměly profesionalizovanou redakci a nesloužily svým vydavatelům ani redaktorům jako zdroj obživy. Často na ně bylo třeba dokonce doplácet, což při zmíněné tradičně nízké úrovni mezd ve školství²⁷⁶ představovalo u řady jejich autorů nezanedbatelnou osobní obět. „Sluníčko nesl veškeren náklad sám a musil obstarávati veškery práce administrační i buditi zájem mezi učitelstvem nejen, aby žáci časopis odbírali, ale aby i učitelé do časopisu přispívali.“²⁷⁷

Podobnou námahu vyžadovalo vydávání i všech ostatních dětských časopisů, navazujících na Včelku v tomto období. Při posuzování jejich podoby, významu a podmínek jejich vzniku „nelze přehlédnout skutečnost, že je vydávali a redigovali většinou obětaví jedinci (převážně učitelé), kteří svému, někdy až fatálnímu zaujetí pro tvorbu časopisu věnovali nejen vlastní materiální prostředky, ale zříkali se i různých výhod, riskovali střetnutí s představenými, sváděli zápas jak s poměry, tak s nízkou úrovní tvorby a okrajovým postavením literatury pro děti a

²⁷⁵ Sluníčko, Jan: *Svéživotopis*. In: Janů (1898), ss. 47-48.

²⁷⁶ Viz Morkes (2005).

²⁷⁷ Šimek (1921), s. 92.

*mládež v národní literatuře i s úřady*²⁷⁸.

Časopisům prvního období se často nedařilo dodržet slíbenou periodicitu, v jednom ročníku jich někdy vyšlo méně, jindy se čísla zpožďovala. Tak se např. *Včelka* omlouvá v květnovém 3. čísle 6. ročníku (1855), že ani tento rok nevyjdou všechny její sešity, a prosí předplatitele za prominutí.²⁷⁹

²⁷⁸ Chaloupka a kol. (nedatováno), s. 438.

²⁷⁹ *Včelka*, (1855), s. 94.

1.3.2 – Distribuce

Distribuce časopisů probíhala v počátcích dětských časopisů pomocí předplatného, které sice vydavatelům prvních titulů přináší řadu administrativních problémů, ale zároveň jim dává alespoň nějakou jistotu finanční návratnosti a umožňuje jim přesněji odhadovat náklad, byť to málokdy znamená bezproblémové přežití titulu: „*Našim milým čtenářům. Dnešním číslem ukončeno jest první půlletí Vašeho časopisu. Navzdor skoro nesnesitelným poměrům, jenž všeliká podniknutí v době nynější tak velice tíží, nechceme předce, aby jediný tento časopis Váš měl zaniknouti. Zveme Vás tudíž, abyste předplacení svá na třetí čtvrtletí laskavě obnovili. Bůh žehnej vcházení i vycházení našemu,*“ píše redakce *Komenského* čtenářům v polovině druhého ročníku, který byl pro časopis ročníkem posledním.²⁸⁰

Předplácení časopisů jako hlavní forma jejich financování přežilo až hluboko do 20. století, do níž se také v časopisech pravidelně objevují podobné výzvy, ba dokonce výhrůžky, že jména neplatičů budou v časopisu zveřejněna.²⁸¹

Jak plyne i z oslovování čtenářů v časopisech, např. ve *Včelce* (resp. v její příloze *Rozličnosti*, určené dospělým), byli za hlavní odběratele časopisů považováni učitelé, kteří měli jednotlivé výtisky distribuovat svým žákům.²⁸² Více než polovinu (151) výtisků *Včelky* odebíraly školy.²⁸³ Za další potenciální publikum byli samozřejmě považováni rodiče, které

²⁸⁰ Komenský (1866), s. 192.

²⁸¹ Viz např. *Svítání* (1915), s. 140: „Z ADMINISTRACE: Ještě několik lidí dosud nezaplatilo. Je to nesvědomitost, neboť kdo nechce nebo nemůže svým dětem věnovat 6 haléřů, měl vrátit hned druhé číslo. Zastavíme jim zasilání a jména jejich zveřejníme; na štěstí je jich nemnoho.“

²⁸² Viz Janů (1898), s. 163. Výjimkou v tomto „hromadném“ odebírání nebyli ovšem učitelé, kteří odebírali jeden či dva výtisky časopisu pro celou školu a nechávali ho mezi žáky kolovat. Janů (1898), ss. 44, 163.

²⁸³ Janů (1898), s. 178.

časopis vyzýval k předplacení.

1.3.3 – Náklad – stovky výtisků

Náklad Sluníčkovy *Včelky* jako prvního dětského časopisu u nás nebyl velký. Sám Sluníčko píše ve svém *Svěživotopise* o 300 až 400 kusech.²⁸⁴ I náklad ostatních periodik (*Komenského*, *Klásků* atd.) prvního období se pohyboval ve stovkách kusů. Některé tituly počítaly čtenáře dokonce spíše v desítkách, např. později zvláště ceněné *Zlaté klasy* neměly více než 200 předplatitelů.

1.4 – Obsah

1.4.1 – Rubriky a převažující obsah

Časopisy prvního období tisknou většinu důležitých a rozsáhlejších materiálů na pokračování. Tituly často nemají pevné, jednotně pojmenované rubriky, případně mají jednu závěrečnou, zábavnou a hádankářskou,²⁸⁵ někde také rubriku zpráv a drobných oznámení.²⁸⁶ Pokud se rubriky s jednotným názvem objevují, často nejsou pravidelné a vyskytují se až na výjimky²⁸⁷ jen v některých číslech. To ale neznamená, že je jejich obsah strukturovaný jen náhodně. Tituly drží především formu úvodního či hlavního materiálu (básně, prózy na pokračování apod.) Stejně typy materiálů se v číslech objevují na podobných místech.

Beletrie, obzvláště původní a umělecká, je v titulech prvního období řídkší než v obdobích dalších. Těžiště obsahu časopisů leží především v naučných článcích, případně ve folkloru, případně moralistních verších.²⁸⁸ „*Přesvědčení osvícenské pedagogiky, že první četba má vychovávat, že teprve vyspělejšímu čtenáři smí být dovolena četba zábavná, nesdíleli jen nakladatelé, vychovatelé a učitelé, ale i vzdělané matky.*“²⁸⁹

Už první dětské časopisy publikují písně i s notovými zápisy. Na pokračování tu vycházejí první materiály naučné, ať už z oboru přírodních věd, historie, či texty o technickém pokroku.²⁹⁰ Ty jsou často beleztrizovány, vyprávěny pomocí konkrétních postav, obvykle dospělých

²⁸⁴ Janů (1898), s. 44.

²⁸⁵ Např. „Dětské hry a zábavy“ v *Budečské zahradě*, „Úlohy“ v *Komenském* apod.

²⁸⁶ „Zprávy“ ve *Včelce*, „Směs“ v *Komenském* aj.

²⁸⁷ Např. „Rozmanitost“ ve *Včelce*.

²⁸⁸ Brožová (2005), s. 55.

²⁸⁹ Lenderová-Jiránek-Macková (2009), s. 342.

²⁹⁰ Např. Mašek, J. L.: „*Drobnosti z přírodopisu, průmyslu a obchodu*“. *Budečská zahrada*, roč. 5 (1874), na pokračování. Či „*Přírodopisný katechismus*“ či „*Krátký přehled dějů českých*“, vycházející na pokračování ve 4. ročníku *Včelky*, „*Jiří Stephenson, tvůrce a zakladatel železnic*“ v *Komenském* (1866), ss. 74-75 aj.

vysvětlujících a vykládajících látku příspěvku vedlejšími postavám – dětem.²⁹¹ Některé tituly publikují na pokračování rubriky hospodářsko-naučné a přírodovědné,²⁹² a také zajímavosti ze světa.²⁹³ Objevují se první románové přílohy (např. v *Naší mládeži*) či rubriky věnované dospělým, rodičům a vychovatelům (ve *Včelce*).

V jednotlivých titulech se projevují zárodky budoucí diferenciace např. podle věku. Tak je *Štěpnice* už typograficky (větším písmem) i délkou jednotlivých článků určena spíše mladším čtenářům než např. *Komenský*.

Časopisy publikují i moralizující beletrii, především povídky, pohádky, bajky a obrázky ze života.²⁹⁴ Dále scénky pro děti, většinou neurčené ke konkrétní inscenaci, spíše k předčítání.²⁹⁵ Oblíbeným obsahem jsou také návody k dětským hrám.

Tituly tisknou první výjimečnou reklamu, většinou na knihy či další tiskoviny a umístěvanou obvykle na obálkách, tištěných často na jiném papíře než vnitřek čísla. Vlastní sebepropagaci mají svázané ročníky časopisů, promující např. celkový počet vyobrazení atp.

Pokud jde o přímou interakci s dětskými čtenáři, časopisy prvního období ji neprovádějí. Dopisy a sdělení redakce míří k vychovatelům, přispěvatelům a obecně dospělému publiku. Ve *Včelce* či její příloze určené dospělým opakovaně vycházejí upomínky odběratelům a výzvy učitelům, aby titul odebírali a více podporovali i svými příspěvky,²⁹⁶ a také informace o zvýšení ceny,²⁹⁷ případně pochvalné seznamy škol, které časopis odebírají hromadně.²⁹⁸ Časopis otiskoval také uznalé a pochvalné dopisy čtenářů.²⁹⁹

Redakce *Budečské zahrady* publikovala „Listárnu redakce“ se stručnými odpověďmi na dopisy (obvykle dospělých) čtenářů a přispěvatelů.

1.4.2 – Obraz dětství – esenciálně černobílé dítě

Dětský hrdina básní a próz, nacházejících se v časopisech prvního období dějin dětských periodik, je zjednodušeným a zploštělým obrazem, sloužícím k ilustraci základní výchovné teze. Děti v periodikách prvního období jsou černobílé bytosti, jejichž hodnota bývá v textech jasně pojmenována už v expozici příběhu „*Radoslávek, pilný hošík, / ačkoliv byl ještě malý, / do*

²⁹¹ Viz např. „*O stereoskopu*“, *Budečská zahrada* (1874), ss. 41-42 a 55-57, či „*Temnice*“, tamtéž, ss. 106-107, či „*Na vycházce*“, tamtéž, ss. 152-155, 183-185.

²⁹² Viz např. seriál „*Památná místa a stavby světoznámé*“, *Budečská zahrada*, roč. 5 (1874).

²⁹³ Viz např. nepravdělná „*Směs*“ v *Budečské zahradě* či v *Komenském*.

²⁹⁴ Viz např. „*Malá a velká ryba*“ či „*Čáp a žába*“, *Štěpnice*, (1855), s. 2.

²⁹⁵ Viz např. Peška, B.: „*Jarní hra*“, *Budečská zahrada*, (1874), ss. 108-109.

²⁹⁶ Viz Janů (1898), ss. 163-164, 166-168, 171-175, 205-206.

²⁹⁷ Viz Janů (1898), ss. 169-170, 184.

²⁹⁸ Viz Janů (1898), ss. 177-179.

²⁹⁹ Obvykle pod hlavičkou „*Výňatky z přátelských dopisů*“. Viz Janů (1898), ss. 187-191.

každé již se měl práce, / dychtivý a vytrvalý.³⁰⁰ Často v kontrastu ke svému negativnímu obrazu: „Nedbalci, že dobrých knížek / zjednat sobě nehleděli, / třeli jednou bídu, nouzi, / protože nic neuměli. // Radoslav, že užitečné / volil čtení ku zábavě, / v srdci svém byl ušlechtilý, / a měl také něco v hlavě.“³⁰¹ Hlavní hrdinové příběhů jsou často programově kladní, především pak poslušni svých rodičů, a právě proto nakonec jejich příběhy končí šťastně.³⁰² Také žánry, v nichž se dětské hrdinové vyskytují, předurčují, či dokonce vyžadují podobný typ hrdinů, jde často o jednoduchá exempla či programově výchovná rozmlouvání.³⁰³

Děti slouží jako jednoduchá ilustrace jediné kladné či záporné vlastnosti, komplexnější charakteristiky obvykle nemají. „Ve sousedství vedle sebe / Bydleli dva výrostkové: / Nestejně hned od mladosti / Uplynuli jejich dnové. // Bureš líný byl a lehký, / K furiantství nakloněný, – / Blažej pro svou příčinlivost / U všech moudrých oblíbený.“³⁰⁴ Kladné vlastnosti texty neuvádějí jako implicitní skutečnosti vyplývající z příběhu, ale pojmenovávají je jako úkol pro čtenáře. Mravní výchova je v časopisech ve většině případů zároveň totožná s výchovou náboženskou.³⁰⁵

Modelový čtenář dětských časopisů, vepsaný do beletrie v nich publikované, je prvoplánově ovlivnitelný obsahem, je cílem podatelovy ideové „záračné střely“, prakticky bezbranný proti působení textu a vychováván jím k žádoucímu obrazu dítěte pouhým pojmenováním ideálu. Za své vlastnosti jsou dětské hrdinové časopisecké prózy a poezie prostě a obvykle bezodkladně odměněni či potrestáni.³⁰⁶ „Představy o tom, co je, či není vhodné pro děti, se značně lišily od představ nejen současných, ale i minulého století. V knihách určených dětem byla naprostým tabu erotika, nikoli smrt, nikoli – z pohledu čtenáře 20. věku – drastické výjevy, ve kterých si autoři libovali především v případě, kdy bylo třeba ztrestat pochybení knižního hrdiny.“³⁰⁷ Žadoucí vlastnosti časopisy naproti tomu pojmenovávají a explicitně žádají jako normu.³⁰⁸

Vztah dětských hrdinů k dospělým je uctívačný, dobré děti bezvýhradně důvěřují svým rodičům i vychovatelům a jsou jich poslušné. Pro rodiče naproti tomu jsou děti největší radostí a smyslem života. „Marie, dceruška jejich, byla hodné, milé dítě, v níž všechny své naděje skládali.“³⁰⁹ Rodiče jsou líčeni obvykle jako ideální lidé i vychovatelé.³¹⁰

³⁰⁰ Doucha, František: „Horlivý čtenář“. In: *Komenský* (1866), s. 2.

³⁰¹ Doucha, František: „Horlivý čtenář“. In: *Komenský* (1866), s. 2.

³⁰² Viz např. povídka „Učedlník“, *Komenský* (1866), ss. 3-5, 34-37.

³⁰³ Brožová (2005), ss. 56-61.

³⁰⁴ Doucha, František: „Dva výrostkové“ in: *Komenský* (1866), s. 49.

³⁰⁵ Lenderová-Jiránek-Macková (2009), s. 182

³⁰⁶ Viz např. povídka L. Ungra „Petřík“ o nezbedném hochovi, kterého trápení berana naostřenou tyčí posléze přivede až ke ztrátě ruky a žebráctví. *Budečská zahrada* (1874), ss. 2-3.

³⁰⁷ Lenderová-Jiránek-Macková (2009), s. 344.

³⁰⁸ Viz např. „Bud' poctivý!“, *Budečská zahrada* (1874), ss. 14-15, Poctivost v *Komenském* (1865), s. 145.

³⁰⁹ Charakteristika z povídky „Marie“ z *Komenského* (1866), ss. 146-152.

³¹⁰ Viz např. seriál „Mateřská moc a chloubá“ o slavných matkách v *Budečské zahradě* (1874).

Akcent výchovy k národnímu sebevědomí, v časopisech prvního období zásadní a ovlivňující obsah zejména ve výběru témat naučných článků a promluv ke čtenářům,³¹¹ se v titulech ještě obvykle nepromítá do zobrazení dětství. Dítě jako nositel národních vlastností či častěji národního údělu se výrazněji vyskytuje až v obsahu dětských časopisů období následujícího. Přesto už časopisy v prvním období líčí dětem slovanskou vzájemnost a vybízejí je k lásce a úctě k dětem jiných slovanských národů.³¹²

³¹¹ „Kdo je Čech, ne podle jména toliko, nýbrž podle skutků a obyčejů svých proslulých otců: ten drží slovo. Já sobě aspoň přeji, abych se jednou takovým Čechem stal, a proto – tu jest můj slíbený druhý list.“ „Cvičení v dopisech“, *Včelka* (1853), s. 68.

³¹² Viz např. „Listina školákov Slovanských k Českým“, *Včelka* (1853), ss. 70-71.

2 – Dětský časopis jako umění, zábava a zdroj zisku

(od 80. let 19. století do 1. světové války)

Tituly

Trvající z předchozího období

Štěpnice (1855-1889)

Budečská zahrada (1869-1889)

Naší mládeži (1873-1892)

Přítel dítek (1874-1926)

Nové

Besídka malých (1879-1896, 1901-1913)

Anděl strážný (1882-1940)

Malý čtenář (1882-1941)

Jarý věk (1883-1888)

Zlaté mládí (1885-1895)

Matice dítek (1885-1895)

Květy a kvítky pro hodné dívky (1887)

Přítel dítek (1887-1897)

Zahrádka maličkových (1888)

Včelka (1888-1889)

Vínek pro dívky československé (1888-1890)

Přítel mládeže (1888/9-1892)

Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti, které nedávno naučily se čísti (1890-1906)

Rajská zahrádka (1892-1943)

České mládeži (1894-1896)

Květy mládeže (1894-1898)

Český jinoch (1895-1914)

Česká mládež (1898-1901)

Mladý Čech (1900-1902)

Dětské květy (1901-1904)

Mladý Slovan (1904-1905)
Krásné čtení (1904-1906, 1910-1914)
Dětský máj (1904-1914) (navazující na Dětské květy)
Česká dívka (1904-1914, 1920, 1923-1937)
České mládeži (1905-1911)
Školáček (1905-1912)
Sokolské besedy (1905-1914, 1916-1941)
Vzkříšení (1905-1914, 1923-1936)
Rozhledy mládeže (1906/07)
Mládí (1907-1908, 1914)
Dětské noviny pro žactvo nejnižších tříd školy obecné (1907-1909) (navazující na Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti, které nedávno naučily se čísti)
Jaro (1907-1914, 1919-1921)
Dítě (1908-1910) (navazující na Mládí)
Kvítky (1908-1915)
Našim dětem (1911-1912)
Naše omladina (1911-1940)
Svět (1912)
Náš rozkvět (1912-1914)
Pán přichází (1913-1941)
Mládí (1914, 1919-1941)

V 80. letech 19. století nabývá české národní společenství čím dál mohutnějšího ekonomického, kulturního, odborného i politického sebevědomí. Prakticky teprve předchozím obdobím se ideově uzavírá a dovršuje národní obrození, charakterizované emancipační snahou oddělit český svět od hegemonického světa německého, vyrovnat se mu v co nejvíce oblastech, a obhájit tak samotnou národní existenci. V 80. letech už národní společenství existuje beze všech pochyb, jeho ekonomická, odborná i kulturní elita nabývá evropského rozhledu, český živel se stává v zemích Koruny české postupně živlem dominantním. To se týká i vývoje domácího tisku. Zatímco v předchozích obdobích *„se německy vydávaný tisk rozvíjel rychleji než jeho český protějšek a udržoval si předstih v absolutním počtu listů a v relaci počtu titulů k celkovému*

obyvatelstvu dané národnosti. Hospodářský vzestup české buržoazie i rozvoj kulturního a politického života však předstih německého tisku postupně vyrovnávaly a tempo rozvoje českého tisku po roce 1881 předstihlo dynamiku růstu početního stavu německy vydávaných listů.³¹³

Společnost nabývající čím dál mohutnější ekonomické síly především (ale nejen) díky rozvoji průmyslu získává v tištěných periodikách svůj hlavní komunikační kanál. V Německu a v předlitavské části mocnářství stoupl mezi lety 1870 a 1913 odbyt časopisů desetkrát.³¹⁴

Rozmach, patrný ve všech oblastech společenského života, se projevuje v celém tomto období i u časopisů pro děti. V souvislosti s rozvojem českojazyčného tisku obecně dochází k výraznému nárůstu počtu titulů dětských časopisů, k jejich diferenciaci a k zásadní proměně podmínek a způsobu jejich vycházení, které jsou charakteristické pro čtyři desetiletí od 80. let 19. století až do první světové války.

I v nových podmínkách samozřejmě vycházely časopisy fungující na podobné bázi, jaká byla obvyklá v předchozích obdobích. Např. titul *České mládeži* vydávali ještě polovině 90. let 19. století učitelé Františka Mašínová a Bohumil Bouška se značným osobním vkladem a bez profesionální podpory a v redakci vykonávali vše včetně administrativního zajištění. Vývoj progresivních časopisů už ale směřoval dále.

Nová generace dětských časopisů si od 80. let 19. století kladla nové cíle. Už časopis *Naší mládeži* tiskl o desetiletí dříve dobrodružné povídky Karla Maye, jeho ambice však byly stále převážně výchovné. K přesunu pojetí dětských časopisů od školní pomůcky k zábavnému čtení došlo teprve ve zmíněných letech osmdesátých. Nejvýznamnějším představitelem této tendence se stal *Malý čtenář*, nejrozšířenější titul až do konce 30. let 20. století.

Všechny časopisy své výchovné angažmá neopustily. Méně progresivní (např. náboženské) tituly udržovaly starší pojetí časopisu jako moralistně-edukativního nástroje, jiné časopisy se pokusily toto pojetí redefinovat. V 90. letech 19. století se odborná veřejnost, ovlivněná moderní německou pedagogikou, začala zasazovat o vznik umělecky hodnotné literatury i výtvarného umění pro děti, a především o výchovu mládeže k jeho vnímání. Byli znovuobjeveni Karafiátovi *Broučci*, začaly vznikat knihovny „hodnotné“ dětské literatury. Ideálem dětského časopisu se stalo periodikum s vysokou estetickou hodnotou, vychovávající své publikum k tříbení vkusu a působící na morální vývoj dětí pomocí uměleckých obrazů. Exkluzivní časopisy jako *Jarý věk* či *Zlaté mládí* naplňovaly ideály výchovy uměním a k umění výlučným a pestrým obsahem. Tituly vydávané s touto motivací (dále např. *Dětský máj*, *Květy mládeže* apod.) stále netiskly, na rozdíl od produktů komerčních, prakticky žádnou reklamu.

³¹³ Kubíček a kol. (2004-II), s. 61.

³¹⁴ Graf-Graf (Nedatováno), nestránkováno, oddíl 1.1.

2.1 – Stručný přehled vývoje

2.1.1 – Rozmach časopisů pro děti v osmdesátých letech 19. století a jeho vrcholy

V 80. a 90. letech 19. století došlo v souvislosti s rozvojem národního hnutí, diferenciací domácího společenského života a rovněž díky probíhající pedagogické a literární diskusi ke zvýraznění pozornosti věnované dětské literatuře. Výrazně se zvýšil počet dětských časopisů, které také získaly mnohem širší publikum. Vedle starších úspěšných titulů (*Štěpnice*, *Naší mládeži*, *Budečské zahrady* a evangelického *Přítele dítek*) vznikla celá řada nových periodik.

Čtenářsky nejoblíbenějším titulem byla v polovině 80. let obsahově konzervativnější *Besídka malých* (1879-1896 a 1901-1913).³¹⁵ Časopisem z hlediska dobové kritiky nejkvalitnějším byl luxusní, pestrý a umělecky progresivní *Jarý věk* (1883-1888). Přes svou nepopiratelnou kvalitu *Jarý věk* po šesti letech vycházení zanikl pro nezájem předplatitelů. Jeho roli exkluzivního časopisu převzal měsíčník *Zlaté mládí* (1885-1895).

Nejslavnějším dětským časopisem, který vznikl v 80. letech 19. století, je však bezpochyby *Malý čtenář* (1882-1941), jež založila skupina poděbradských učitelů, aby ho později převzal pražský nakladatel J. R. Vilímek a učinil z něj nejčtenější dětské periodikum a do 30. let 20. století prakticky archetyp dětského časopisu jako takového.

2.1.2 – Počátky diferenciaci dětských časopisů

V osmdesátých a devadesátých letech devatenáctého století se čtenářská základna dětských časopisů rozšířila natolik, že dokázala ekonomicky udržet i tituly věkově či jinak specializované. Prvním věkově blíže vyhraněným časopisem bylo u nás *Naší mládeži* J. V. Krátkého, určené starším dětem a vycházející od roku 1873.

Prvním časopisem pro děti mladší se stala *Malice dítek* (1885-1895), určená čtenářům mezi 6. a 9. rokem věku. Kromě ní vznikly další dva časopisy pro nejmladší čtenáře, v Dačicích *Květy a kvítky pro hodné dívky* (1887) a v Olomouci vznikla *Zahrádka maličkových* (1888). Ani jeden z nich se však déle neudržel.

První dva „genderově“ rozlišené dětské časopisy (pomineme-li starším dívkám určenou

³¹⁵ Její náklad se pohyboval kolem 14 000 výtisků.

Anežku)³¹⁶ vznikly roku 1888. Byl to jednak *Vínek pro dívky československé* (1888-1890) z Prahy s přílohou pro nejmenší děvčátka „Pomněnky pro malé dívenky“ a jednak pestřejší a hodnotnější olomoucká *Včelka* (1888-1889).

Vedle zaměření rodového či věkového vznikly v osmdesátých letech i první časopisy zaměřené tematicky. V Třešti začaly vycházet např. *Hudební květy* (1884-1890) s podtitulem „Měsíčník pro zábavu a cvičení mladých pianistů“.

Periodika pro děti a mládež začaly v tomto období vydávat ve zvýšené míře církve. Jejich časopisy byly charakteristické především snahou vychovávat mládež v duchu katechismu té které církve, případně v duchu křesťanském obecně. Pokoušely se však své publikum také zaujmout, buď podbízivějším obsahem, nebo například rozdávaním zdarma v kostelích či při výuce náboženství. Církevních (zejména katolických) časopisů vznikla celá řada. K nejvýznamnějším patřily *Anděl strážný* (1882-1940), odrostlejšími chlapcům věnovaný měsíčník *Český jinoch* (1895-1914) a výrazně klerikální *Rajská zahrádka* (1892-1943).

2.1.3 – Vznik nových titulů v 90. letech 19. století

Na konci osmdesátých a počátku devadesátých let 19. století přestalo z ekonomických důvodů vycházet hned několik kvalitních periodik pro děti. Vedle krátce vycházejícího *Přítele mládeže* (1888/9-1892) a *Naší mládeži* to byl zejména *Jarý věk*, nejzajímavější a nejlépe hodnocený dětský časopis své doby. Když byl proto roku 1892 založen pedagogický spolek Dědictví Komenského, který měl podporovat vycházení naučných spisů a kvalitní literatury pro dětské čtenáře, bylo součástí plánu jeho činnosti také vydávání kvalitního dětského časopisu. Toto zadání se naplnilo roku 1894 prvním číslem čtrnáctideníku *Květy mládeže* (1894-1898). Titul vedl Jan Dolenský. *Květy mládeže* programově navazovaly na *Jarý věk*, mimo jiné i názvem rubriky pro mladší děti „Lístky a poupata“. Přes kvalitní obsah časopisu vedení Dědictví Komenského už ve čtvrtém ročníku rozhodlo, že jeho další vydávání nebude podporovat, a pokus Jana Dolenského vydávat časopis vlastním nákladem po jednom ročníku zkrachoval.

Dolenský se pokusil pokračovat podobně náročným titulem *Česká mládež* (1898-1901). Na počátku 20. století vydával Dolenský ještě časopisy *Mladý Čech* (1900-1902) a *Mládí* (1907-1908). Ani tyto pokusy však nebyly úspěšné.

Roku 1890 vstoupily do konkurence s (už šest let vycházející) *Maticí dítek nové Ma-lé noviny pro dě-ti, které nedávno naučily se čísti* (1890-1906), určené začínajícím čtenářům. Od

³¹⁶ „List pro křesťanské panny“, vycházející od roku 1879 měsíčně až hluboko do 1. republiky v Českých Budějovicích s redaktorem Antonínem Skočdopolem (srov. Roubík /1936/, s. 5).

roku 1907 vycházely pod názvem *Dětské noviny pro žactvo nejnižších tříd školy obecné* (1907-1909) a ještě později pod názvem *Malé noviny pro děti nejnižších tříd školy obecné* (roku 1914).

Se značným osobním nasazením a v nepříznivých ekonomických podmínkách vydávala pražská učitelka Františka Mašínová vlastním nákladem měsíčník *České mládeži* (1894-1896).

2.1.4 – Počátek dvacátého století

Nejvlivnější pedagogická organizace své doby – Dědictví Komenského – neměnila své záporné stanovisko k vydávání dětských časopisů ani v příštích letech.³¹⁷ Nesouhlas byl založen na převažujících dobových pedagogických názorech o škodlivosti roztříštěného obsahu časopisů v porovnání s obsahem dětských knih. Dětská periodika tak zůstala vedle církví téměř výhradně v rukou soukromých komerčních vydavatelů. Ti se pokoušeli starší a zavedené tituly (*Malý čtenář*, *Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti* atd.) přizpůsobovat novým podmínkám a měnicím se požadavkům dětských čtenářů.

Na přelomu století se v odborné i laické veřejnosti šíří požadavek formulovaný německými teoretiky (Alfred Lichtwark, Heinrich Wolgast) a vyjádřený heslem „umění do škol“. Mezi jeho propagátory se zařadili i Tomáš Garrigue Masaryk, Otakar Hostinský, František Xaver Šalda aj. Dědictví Komenského a významní nakladatelé (Laichter, Kočí, Topič, Promberger) zakládají edice náročně vypravených kvalitních dětských knih.³¹⁸

Nadšení ojedinělých pedagogů ústilo přes všeobecný názor nepřející vydávání dětských časopisů ve snahy založit a udržet tituly nové. Vedle úsilí Jana Dolenského (viz minulý oddíl) obnovil ročníkem 1901/02 *Besídku malých* Jan Svoboda. Titul udržel až do roku 1913. Zkušený pedagog, autor a teoretik literatury pro mládež František Hrnčář začal roku 1901 vydávat *Dětské květy*. Dva časopisy pro dívky vydával paralelně učitel Alois Holub v Lysé nad Labem. Prvním z nich byl měsíčník *Česká dívka* (1904-1914, 1920, 1923-1937) se složkou beletristickou a rukodělnou, druhým beletristický obsah *České dívky* kopírující měsíčník *Krásné čtení* (1904-1906, 1910-1914).

³¹⁷ Ve svém orgánu *Pedagogické rozhledy* otiskla roku 1906 programní referát A. Rambouska, přednesený na valné hromadě sdružení 28. září 1906, proti dětským časopisům (Rambousek /1906/) a za ním kolektivní provolání, které vydávání časopisu pro mládež samotnou organizací odmítlo.

³¹⁸ Pospíšil, Suk (1924), s. 17-19.

2.1.5 – Další tituly vzniklé na počátku 20. století

Do skupiny časopisů katolických přibyly před první světovou válkou pražské *Kvítky* (1908-1915) a olomoucký *Pán přichází* (1913-1941). Všechny působily v tradičním duchu katolických časopisů pro děti.

Odlišný obsah nabízela dvě levicová periodika, *Vzkříšení* (1905-1914) a *Jaro* (1907-1914). Rozšířil se také počet časopisů spolkových. V roce 1905 tak vznikly např. *Sokolské besedy* (1905-1914).

Mnohé nově vzniklé časopisy, např. jilemnický *Mladý Slovan* (1904-1905), *Školáček* (1905-1912) či královopolské *Našim dětem* (1911-1912) se staly jen kopiemi starších či paralelně vycházejících titulů, především *Malého čtenáře*. Takovým časopisem byl i titul *České mládeži* (1905-1911) ze Slezské Ostravy, první dětský časopis vycházející ve Slezsku, stejně jako ostravský *Náš rozkvět* (1912-1914).

Některým titulům se nepodařilo přežít první číslo. Takový osud stihl např. zajímavé plzeňské *Přírodovědné rozhledy pro mládež* (1907) či prostějovské *Poupě* (1908). Další časopisy zanikly také velmi záhy, ať už to byl brněnský *Svět* (1912), či ilustrovaný měsíčník *Mládí* (1914) Josefa Soukupa, navazující na jeho stejnojmenný titul z ročníku 1907/1908) a pokoušející se o podobně aktuální politickou a sociální výchovu mládeže jako Navrátilovo *Vzkříšení* (viz výše v tomto oddílu). Stejný osud potkal kvalitní tituly, jakým byly starším dětem určené *Rozhledy mládeže* (1906/07). Po prvním ročníku časopis zanikl pro nedostatek předplatitelů.

Jen 6 čísel stihl vydat před válkou další časopis s názvem *Mládí* (1914, později 1919-1941), vydávaný moravskými učiteli.³¹⁹ V roce 1911 začala v Brně vycházet *Naše omladina* (1911-1940).

2.1.6 – Zájmové a odborné časopisy

³¹⁹ Titul stejného jména vydával roku 1914 i Josef Soukup, viz výše v tomto oddílu. Nejde o tentýž časopis. Viz také Lexikon české literatury 3/I (2000), ss. 295-297.

Kromě všeobecněji pedagogicky a zábavně zaměřených periodik vycházely od přelomu století rovněž specializované tituly, orientované na jednu oblast poznání. V Třebíči vycházely *Historické rozhledy* (1898-1902). Mladým přírodovědcům byly určeny už zmíněné *Přírodovědné rozhledy pro mládež* (1907). V Brně vycházel od roku 1909 časopis *Náš směr* pro školní výuku kreslení.

Celá řada časopisů se věnovala hudbě. Po *Hudebních květech* Emanuela Binka, které vycházely od osmdesátých let 19. století, začaly roku 1904 především pro mladé houslisty vycházet vinohradské *Hudební noviny mládeže* a v roce 1908 obecněji zaměřené *Hudební listy pro mládež*.³²⁰

³²⁰ Blíže k zájmovým titulům viz *Přílohu č. 4*.

2.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

2.2.1 – Komeracionalizace

S rozvojem ekonomické síly české buržoazie vzniká ve druhém období dějin českých časopisů pro děti několik silných nakladatelských domů, které proměňují vydávání časopisů z vlastenecké aktivity nadšených učitelů v obchod. Řada titulů i dál vychází v původních podmínkách, jiné však díky novým koncepcím, důrazu na zábavu, pestrý a ilustrovaný obsah velice dobře vydělávají. Velcí nakladatelé buď zakládají tituly své, nebo přebírají ty už vzniklé, které dosáhly čtenářského úspěchu, ale potřebují finanční zázemí (tak *Malý čtenář* či *Naší mládeži* přechází pod J. R. Vilímka, *Budečská zahrada* pod J. Otta atd.). U vydavatelských domů toto zázemí nacházejí, a stávají se tak součástí jejich podnikatelského úspěchu ve vydávání spisů pro děti, který např. u J. R. Vilímka vedle úspěšných dětských časopisů *Malý čtenář* a *Naší mládeži* spoluprotvoří např. vydávání spisů Verneových, Laurieových či Backerových.³²¹

Všechny časopisy, ať už pedagogické, spolkové, či komerční, mají zájem na co nejvyšším počtu čtenářů, odbytu a zisku.³²² Obsah časopisů se proměňuje. Stále v nich mají své místo naučné články, ale titul, který chce komerčně uspět, už obvykle čtenáře láká velkými ilustracemi a povídkami s dobrodružnou zápletkou (byť třeba z domácí historie).

Typickým příkladem titulu, který vznikl jako regionální učitelský projekt a po převzetí významným nakladatelem se změnil (byť s původní redakcí) ve zdroj zisku, je nejznámější dětský časopis tohoto období, *Malý čtenář*. Vznikl jako projekt tří učitelů měšťanské školy v Poděbradech, aby ho po šesti ročnících převzal velký nakladatel (J. R. Vilímek), a proměnil ho v komerčně nejúspěšnější dětské periodikum od sklonku tohoto období až hluboko do první republiky. *Malý čtenář* publikoval jako jeden z prvních časopisů vícebarevné obrázky a sloužil mimo jiné jako nositel reklamy, zejména produkce nakladatelství J. R. Vilímek (např. na aktuálně vycházející Jiráskovy *Staré pověsti české*), a to i na titulní straně.

Příklad *Malého čtenáře* se snažila následovat řada dalších periodik. Těžiště obsahu časopisů se přesunulo od didaktických a výchovných materiálů k zábavě. Některé z titulů na výchovu rezignovaly zcela a zábava tvořila jejich jediný obsah.

Časopisy, obsahově si často podobné, volily různé strategie pro přilákání čtenářů a především předplatitelů.³²³ Některé vkládaly do čísel barevné obrázky (*Besídka malých*,

³²¹ Voráček (1982), s. 33.

³²² Graf-Graf (Nedatováno), nestránkováno, oddíl 3.1.

³²³ Řada titulů nabízela předplatné čtvrtletní, pololetní a celoroční, některé pouze celoroční, jiné dávaly celoročním předplatitelům proti ostatním výhody.

Dětský máj aj.), drobné plakátky (*Zlaté mládí*), větší plakáty barvotiskové (*Naší mládeži*), jiné pravidelně vyhlášovaly úspěšné luštitelé hádanek a rébusů (*Budečská zahrada*), organizovaly soutěže o ceny (*Naší mládeži*, *Dětský máj*)³²⁴ a přidávaly předplatitelům a stálým odběratelům knižní prémii (*Mládí*). Katolický *Anděl strážný* sliboval ve svém 1. ročníku všem předplatitelům jako prémii „olejomalebny obrázek“.³²⁵

V dětských periodikách se začala objevovat rovněž reklama. Nejprve na tituly z vydavatelství, které vydávalo samotný časopis (tak např. B. Kočí inzeroval své knihy na zadní straně *Mládí*, podobně postupoval *Malý čtenář*, *Mladý Čech* a řada jiných titulů), později na různé výrobky a služby určené dětem i rodičům (místo k inzerci nabízel i tak konzervativní katolický časopis jako *Český jinoch*). Reklama běžně pronikala do obsahu určeného čtenářům, tak už zmíněné nakladatelství B. Kočí inzerovalo v časopisu *Mládí* jednu ze svých knih např. jako tajenku doplňovačky, kterou měli čtenáři vyluštit.³²⁶

2.2.2 – Estetizace

Role časopisů jako nástroje výchovy nebyla v tomto období už jejich rolí jedinou, přesto stále patřila k rolím stěžejním. Pedagogové nadále tvořili většinu redaktorů jednotlivých titulů. O dětských časopisech a jejich účelu se začaly vést teoretické debaty. Reflexe časopisů a dětské literatury obecně vedla na konci 19. století k požadavku stručně shrnutelnému do hesla „výchova uměním“. Starší koncepce účelového pedagogického obsahu časopisů byla v teorii napadena, významné osobnosti domácí pedagogiky i estetiky a filozofie (Otakar Hostinský, T. G. Masaryk) nastolily na podkladě německých koncepcí³²⁷ požadavek umělecky hodnotné a náročné tvorby pro mládež.³²⁸ „Didaktický“ směr uvažování o dětské literatuře tak pomalu uvolňoval místo směru „estetickovýchovnému“,³²⁹ byť nikdy z teoretické reflexe dětské literatury ani dětských časopisů zcela nevytizel.

Nové tituly (např. časopisy vydávané Janem Dolenským) z těchto snah vycházejí a uvádějí je do praxe. Podporují vznik původní, kvalitní dětské literatury i ilustrace, stojí u zrodu řady klasických děl domácího umění pro děti.

Prvním esteticky náročným časopiseckým titulem pro děti byl právě *Jarý věk*. Každé jeho

³²⁴ „100 odběratelů „*Dětského máje*“, kteří správně rozluští hádanky v tomto čísle a podají trefný a stručný výklad žertovných obrázků na str. 15. a 16., obdrží odměnou skvostně vázanou knížku; mimo to 5 luštitelů odměněno bude po podílu Národního Podniku v Praze v ceně po 20 K.“ *Dětský máj* (1905), s. 16.

³²⁵ Tománková (2008), s. 13.

³²⁶ *Mládí* (1908), s. 63.

³²⁷ Viz Přílohu č. 7.

³²⁸ Blíže o tomto přerodu viz např. Chaloupka-Voráček (1984), s. 17.

³²⁹ Voráček (1982), ss. 27-55.

číslo bylo vyzdobeno desítkami náročných ilustrací, včetně celostránkových, a to i u naučných materiálů. Texty byly uvozeny bohatými originálními iniciálami. K ideji výchovy krásnem se však postupně připojují další periodika, *Budečská zahrada*, *Zlaté mládí*, *Květy mládeže* atd. Časopisy věnující se téměř výhradně umění určenému dětem (*Jaro*) vycházely paralelně s časopisy převážně zábavnými a tvoří důležitý předstupeň časopisů pozdějších (až k *Mateřídoušce*).

2.2.3 – Výchova k vlastenectví

Vedle zdroje zisku a cíle esteticko-pedagogického působení je dítě v časopisech 2. období vnímáno jako nositel budoucí slávy národa. Jako takového je ho třeba vychovat k úctě a lásce k vlasti a k její obraně před cizími vlivy. *„V prostředí etnicky nejednotné monarchie se obsah výchovy k vlastenectví během 19. století proměnil od zdůrazňování identity a starobylosti vlastního národa až k pěstování vyhraněného nacionalismu.“*³³⁰

³³⁰ Lenderová-Jelínek-Macková (2009), s. 182

Zvláště v prvních desetiletích tohoto období přetrvává zásadní důraz na národní výchovu a vlastenecký obsah. Jedním ze zásadních úkolů, který je na děti kladen, je udržování lásky k vlasti, její historii, řeči atd.³³¹ Vlast je srovnávána s exotickými a lákavými kraji a shledávána krásnější. Její opuštění je těžkým hříchem, který vždy provází trest, případně pro pravého vlastence zhola nemožné: „*Mně v noci zdálo se, že plul jsem po moři, / jež v písni racků dál se valí; / pak sednuv na balvan, jsem chytil motýle, / již od ostrovů přilétali. // Byl to kraj nádherný s tím lastur bohatstvím, / jež třpytily se v ranní rose, / a divná zvířata můj úžas budila, / mně však tam přesto zastesklo se. // Ach ne, já nechtěl bych svou opustiti vlast', / již nad svět celý sobě cením; / v tom krásném koutečku, v svém českém domově / jsem šťasten rád i s utrpením.*“³³² Hlavním distributorem vlastenectví směrem k dětem je škola. „*Český dítě patří do český školy.*“³³³

Časopisy tisknou životopisy slavných Čechů a Moravanů a popisy krás domova, vychovávají k vlastenectví pomocí důrazu na domácí úspěchy, velikány a na vše, na co může být národ hrdý. Tyto materiály mají často podobu didaktických textů.³³⁴

2.3 – Produkce a recepce

2.3.1 – Diferenciace a stratifikace titulů

„*V samotných začátcích časopisectví pro děti a mládež nebyly časopisy v podstatě nijak diferencovány – měly charakter „zábavně naučných“ časopisů pro veškerou mládež.*“³³⁵ Druhé období vývoje dětských časopisů znamená částečný přechod od této nerozlišenosti ke stratifikaci titulů především podle věku a posléze podle pohlaví předpokládaných čtenářů. Tento

³³¹ Tímto národním citem jsou prodchnuty časopisy jako *Jarý věk* (viz např. básně „*Cti svou řeč mateřskou*“ v roč. 1 /1883/, s. 9, „*Česká škola*“ v témže ročníku, s. 47, „*Žáčkova žalost*“ tamtéž, s. 71), *Český jinoch* a většina dalších titulů.

³³² Geisslová, Irma: „*Hochův sen*“. *Budečská zahrada* (1888), s. 23.

³³³ *Květy mládeže* (1895), s. 16. O odrodilých rodičích, kteří téměř zničili své talentované dítě posláním do německé školy, je např. povídka S. Kamenického „*Ze života českého dítěte*“, otištěná v *Malém čtenáři*, (1883), č. 3, ss. 10-12. Ještě v *Jaru* z roku 1913 publikuje F. Cajthaml-Liberté povídku „*Zavřená škola*“ o touze dětí po vyučování v češtině, která neuspokojena vede citlivého chlapce až k šílenství (*Jaro* /1913/, ss. 34-35).

³³⁴ V povídce B. Klimšové „*Sidonie*“ v *Malém čtenáři* (1883), č. 3, ss. 1-4, kupecké děvčátko, pyšné na své cizokrajné oblečení až z Paříže, postupně zjišťuje, že všechno její nejlepší oblečení vyrobili v cizině čeští dělníci, kteří za hranicemi budí oprávněný obdiv. Dále viz např. Libín, T.: „*Karel V. Rais*“. *Malý čtenář* (1882), č. 1, ss. 2-5 či „*Čechy*“, *Malý čtenář*, (1882), č. 1, ss. 6-8, případně Brunclík, Josef: „*Václav Beneš Třebízský*“, *Matice dítek*, (1886), č. 6, ss. 41-42.

³³⁵ Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 424.

proces probíhá u českých časopisů paralelně s podobným vývojem u časopisů evropských, zvláště německých.³³⁶

Prvním impulzem pro stratifikaci se stalo výrazné rozšíření nabídky titulů. Na počátku tohoto období se tedy výrazně zvýšil počet titulů, i když jejich podoba se řídila prakticky jediným vzorem: „*Máme nyní, tuším, dvanáct časopisů pro mládež, jimž všem dosti dobře se daří. Dalo by se mysliti, že každý z nich má svůj zvláštní směr, neb alespoň že poněkud liší se mezi sebou svým obsahem. Ale až na formát, úpravu, jméno redaktorovo a nakladatelovo je všude vše stejné, ba i jména příspěvatelů všude tatáž,*“ píše František Hrnčíř v 80. letech 19. století.³³⁷

Dětské časopisy se záhy začaly diferencovat i obsahově. Nejprve se vydělily tituly dle věku čtenářů. Z původních rubrik a příloh pro nejmenší (jako byly „Lístky a poupatá“ v *Jarém věku*) vznikly samostatné časopisy (jako první *Matice dítek* roku 1884, dále *Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti* aj.) a podobně se začaly specializovat i časopisy pro děti starší (*Český jinoch* aj.).

Brzy následovalo také dělení genderové, resp. vznik specializovaných časopisů pro dívky (*Včelka*, *Česká dívka* aj.). Později vznikly i první specializované tituly pro chlapce, např. katolický *Český jinoch*. Vycházet dále začaly první dětské časopisy zájmové. Svá vlastní periodika pro děti začaly vydávat církve a spolky (např. Sokol či Volná myšlenka). Jednotlivé tituly se počaly stratifikovat i ekonomicky. Vedle titulů exkluzivních a také finančně náročných (*Jarý věk*) vycházely rovněž časopisy laciné, ba stavící na této vlastnosti svou propagaci (*Mladý Slovan*).

Všechny naznačené směry členění dětských časopisů se během druhého období rozvíjely, zatím však nešlo o hlubší diferencii strukturní či obsahovou. Časopisy pro menší děti měly jednodušší texty i obrazový doprovod, časopisy pro dívky tiskly vzory ženských ručních prací, exkluzivnější časopisy měly více náročných ilustrací, samotné rozložení obsahu však bylo u většiny titulů velmi podobné. Všechny časopisy tiskly dětem určenou beletrii, naučné texty, básně od týchž básníků a podobný druh ilustrací.³³⁸ Většina z nich (krom nejkonzervativnějších pedagogických časopisů) měla hádankářský koutek, řada také rubriku dopisovou a rubriku věnovanou drobným zprávám a zajímavostem. Diferenciace ideová, stejně jako obsahová, rozvíjející se v plné míře v dalším období, se začala projevovat spíše v zárodcích. Tak se časopisy propagující slovanskou vzájemnost, jako byl *Jarý věk* či *Česká mládež*, některými materiály a rubrikami lišily od časopisů konzervativně katolických, jako byl *Anděl strážný* či

³³⁶ Graf-Graf (Nedatováno, nestránkováno), odd. 3.1.

³³⁷ Hrnčíř (1890-II), s. 30.

³³⁸ Všechny druhy tohoto obsahu se však začaly diferencovat vnitřně. Vyvíjely se nové formy dětské poezie, ilustrace i naučné literatury, v níž našly nové místo např. „*přírodopisný či vlastivědný obrázek, črta (...), vyprávění o minulosti a místní i národní pověst*“ (Chaloupka-Voráček /1984/, s. 20).

Rajská zahrádka. Podobně zábavněji orientovaný *Malý čtenář* působil poněkud pestřeji než exkluzivní či výhradně pedagogické tituly jako *Zlaté mládí* či *České mládeži*. Základní vzorová struktura, kterou se tvorba časopisů řídila, byla víceméně totožná. Jejich nejvýznamnější rozlišení je tedy pro publikum nejmladší – všeho věku – dospívající, dále se vydělily tituly speciálně dívčí a časopisy specializované na publikum ekonomicky slabší versus silnější.

2.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

S pojetím komerčních časopisů především jako zdroje zisku souvisí i poloprofessionalizace či úplná profesionalizace jejich autorů a redaktorů. Vedení dětského časopisu se v tomto období může stát dominantním (byť obvykle ne jediným) zdrojem obživy. Vznikají první profesionální redaktoři dětských periodik, obvykle u velkých vydavatelství a největších titulů (např. František Serafínský Procházka jako redaktor *Malého čtenáře*).³³⁹ Nadšenectví minulého období, kdy učitel jako autor a redaktor zajišťoval též všechnu potřebnou administrativní práci, přechází v systém dělby práce, rozdělují se úkoly redakce a administrace (u *Květů mládeže* už mají roku 1896 obě v tiráži i odlišné adresy).

Prací pro dětské časopisy se začínají živit specializované profese, např. ilustrátoři (jako Věnceslav Černý, dvorní malíř pro děti u vydavatelství J. R. Vilímek, ilustrující mnoho čísel časopisů *Malý čtenář* i *Naší mládeži*). Ilustrátoři začínají být u svých děl také častěji uváděni. Profesionálové, už autoři, redaktoři, ilustrátoři atp., se však stále obvykle neživí prací pro jediný časopis. Jsou-li spojeni jen s jedním titulem, mají kromě práce pro něj ještě jiné zaměstnání. Spolupracují-li autorsky s tituly několika, může taková spolupráce tvořit významnou část jejich příjmu, ani v tomto případě však obvykle ne jedinou.

Poloprofessionalizace redaktorů časopisů platí stále především pro největší a nejúspěšnější tituly. Redaktory většiny ostatních dětských časopisů jsou i ve druhém období jejich vývoje stále kněží a učitelé.³⁴⁰ Podmínky učitelského povolání nejsou ani nadále ideální ekonomicky ani společensky,³⁴¹ situace se však zvláště ke konci 19. století a na počátku století nového zlepšují. „Zásadní změny nejen v celém školství, ale i v odměňování učitelů, přinesl říšský školský zákon z roku 1869. Zákon ve svém paragrafu 55 jasně stanovil, že učitel musí již dostávat pouze peněžní plat a že i nejmenší plat, vyměřený učiteli, musí být takový, aby se učitel mohl plně věnovat svému povolání „jsa prost všelikého mu překážejícího zaměstnání

³³⁹ Veselý (1927), ss. 25-26.

³⁴⁰ Jako zakladatelé *Malého čtenáře*, učitelé G. Smetana, K. Vognar a J. Zelený, nebo zakladatelé *Anděla strážného* P. Placid Mathon a Vilém Ambrož.

³⁴¹ Dobovou parodii údělu učitele viz např. Muczény (1893) či Drnkačka (1893).

vedlejšího“.³⁴² „Učitel také byl obecně váženou a uznávanou osobou a obec si svých učitelů také patričně vážila. Projevovalo se to nejen jejich důstojným postavením v místní hierarchii, ale i snahou obcí, aby pro svoji školu získaly kvalitní a zanícené učitele.“³⁴³

Někteří redaktoři vydávání časopisu stále obětují nemalé osobní náklady.³⁴⁴ Časopisy motivované esteticky (*Jaro*, *Besídka malých*, *Jarý věk*, *Budečská zahrada*) netisknou reklamu nebo jen minimálně, časopisy komerční (*Malý čtenář*) ano.

2.3.3 – Náklad – tisíce až desetitisíce

V průběhu druhého období se těžiště prodeje a distribuce časopisů přesunulo pomalu z předplatného a prodeje v knihkupectvích k (nejprve úředně téměř znemožněné) kolportáži a k volnému pouličnímu prodeji.³⁴⁵ Podíl předplatitelů byl u některých titulů i na konci tohoto období stále dominantní. Náklad úspěšných titulů se posunul ze stovek do tisíců, v závěru období dokonce až desetitisíců výtisků. V polovině 80. let 19. století dosáhla čtenářsky nejúspěšnější *Besídka malých*, byť šlo o obsahově konzervativnější časopis, na svou dobu obrovského nákladu 14 000 výtisků, na počátku nového století pak až 18 000. Časopis *České mládeži* měl také dočasně až 12 000 výtisků, jeho pravidelný náklad se pohyboval kolem 6000. Nejúspěšnější titul tohoto období, *Malý čtenář*, se z počátečních 2000 čtenářů po přechodu do silného nakladatelského domu postupně vypracoval v závěru druhého období až na 35 000 čtenářů.

Čtenářský oběh časopisů se stále nevyčerpává aktuálním číslem. Až do konce devatenáctého století bylo běžnou vydavatelskou i knihkupeckou praxí vázat jednotlivá vydání exkluzivnějších časopisů (*Jarý věk*, *Budečská zahrada*) po skončení ročníku do knih, a ty ještě léta po samotném vydání prodávat.³⁴⁶

2.4 – Obsah

2.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

Během druhého a třetího období dějin dětských časopisů dochází k rozvoji pravidelných rubrik

³⁴² Morkes (2005).

³⁴³ Morkes (2004).

³⁴⁴ Např. Jan Dolenský prakticky při všech pokusech o kvalitní dětský časopisecký titul. Podrobnější popis podmínek vydávání dobového učitelského časopisu viz např. Víták (1904), ss. 148-196.

³⁴⁵ Graf-Graf (Nedatováno, nestránkováno), odd. 1.2 a 1.3.

³⁴⁶ Tak se ještě v roce 1890 prodávaly jednotlivé ročníky *Jarého věku* z let 1883-1885. Viz Hrnčíř (1890), s. 7.

jako takových. Některé tituly zejména na počátku (např. *Besídka malých*, *Budečská zahrada*, *Jarý věk*) pravidelné rubriky stále prakticky nepoužívají³⁴⁷ nebo v nich je opět v závěru jen rubrika jediná. Tou je obvykle na závěr umísťovaná část luštitelská a hádankářská³⁴⁸ či zábavná.³⁴⁹ Zvyk umísťovat pravidelné rubriky na poslední stránky časopisu je nadále velmi rozšířený, v porovnání s ostatním obsahem zabírají opakující se pojmenované rubriky obecně malý prostor.

Některé časopisy (např. *Malé noviny pro děti nejnižších tříd školy obecné*) jsou stále koncipovány mj. jako školní pomůcka.

Řada textů, především ty nejzásadnější, stále vychází na pokračování, a to často přes několik čísel, či dokonce celý ročník. Typickým obsahem čísla je vedle naučných článků beletrie, především pohádková či ve formě obrázků ze života s ponaučením, později se objevuje a rychle nabývá na oblíbenosti dobrodružná povídka. Časopisy tisknou stále mnoho poezie, ať už původní, psané pro děti, či vybrané z děl klasiků. Veršovaný je často i historický či jinak naučný obsah.³⁵⁰

Některé časopisy publikují samostatné části věnované menším čtenářům, typograficky výrazné a s odlišným druhem ilustrací. Typickým příkladem takové rubriky jsou např. „Lístky a poupata“ v *Jarém věku* a později stejnojmenný závěrečný oddíl v časopisech Jana Dolenského (*Květy mládeže*, *Česká mládež*). Oblíbenou se stává příloha věnovaná dětským pracím, dívčím i chlapeckým (např. v časopisech *Česká dívka* či *Náš rozkvět*). *Český jinoch* ve svých prvních číslech publikuje cosi jako pravidelný úvodník, oslovující čtenáře.

Těžiště obsahu časopisů se ve druhém období přesouvá od naučných článků a folkloru k původní beletrii. Tento posun je vidět i v proměnách titulů, které existují už od předchozího období dějin dětských časopisů, např. *Štěpnice*.³⁵¹

V jednotlivých titulech se objevují odkazy na slovanskou vzájemnost. Tak *Česká mládež* tiskne „Slovanskou čítanku“ jako stručnou učebnici několika slovanských jazyků. *Květy mládeže* pak otiskují stylizované nářeční „dopisy“ z různých regionů Čech, Moravy, ale i Slovenska či např. Srbska. Publikují také cestopisné obrázky např. z Moskvy či historické stati o slovanských národech.

Už na počátku tohoto období (např. v *Jarém věku*) se objevují scénáře divadelních her pro děti. Časopisy dále publikují dětské písně i s notovými zápisy, oblíbené jsou také žertovné

³⁴⁷ Na rubriky však není děleno ani levicové *Jaro* v samém závěru tohoto období.

³⁴⁸ V *Jarém věku* „Počtářské a kreslířské zábavky“, v *Dětském máji* „Ořechy a oříšky“, u *Besídky malých* jsou to „Rozmanitosti“ s hádankami, rébusy a drobnými žerty.

³⁴⁹ Např. „Veselý koutek“ v *Malém Buditeli*.

³⁵⁰ Viz např. báseň Karla V. Kuttana „Nastolení knížete Břetislava r. 1037“, *České mládeži*, (1895), ss. 73-74.

³⁵¹ Brožová (2005).

obrázky na závěr, nejprve ve formě jakýchsi beztextových či veršovaných protokomiksů (*Dětský máj*, *Malý čtenář*) a posléze plnohodnotných komiksů jako takových.

V závěru období začínají časopisy ve větším počtu otiskovat dětské práce, vzniká i titul, jeho koncepce je na dětských textech a výtvarných projevech postavena (*Svítání*). Tituly tisknou i žertovné anekdoty ze života dětí, založené zatím především na slovním humoru a dětské naivitě (např. rubrika „Noviny z veškerého světa“ v *Malých novinách pro děti nejnižších tříd školy obecné*).

U textů se začínají objevovat čtenářské pastě (vysvětlující „boxy“, citace aj.), přibližující známé autory statí či obrazového doprovodu, tištěné odlišným písmem a sloužící jako servisní materiál k velkým textům (takto své materiály zpracovává např. *Dětský máj*). Časopisy v závěru tohoto období tisknou také fotografie, které se masověji rozšíří až v období třetím.

V časopisech se pro zvýšení jejich komerčního úspěchu vyskytují specializované přílohové materiály, které mají čtenáře nalákat ke koupi. Např. v *Květech mládeže* jsou to velkoformátové obrázky, které si čtenáři můžou vytrhnout jako celou stranu či dvoustranu, prakticky ve formě pozdějších časopiseckých plakátů. V *Besídce malých* jsou to vlepované kolorované ilustrace na tvrdém kartonu.

Interakce se čtenáři je na počátku tohoto období (např. v *Jarém věku*) prakticky nulová. *Malý čtenář* začíná v osmdesátých letech otiskovat „Listárnu redakce“, v níž redakce stručně odpovídá na jednotlivé dopisy čtenářů, většinou však dospělých. I ostatní časopisy pak publikují dopisy redakce dětským čtenářům, v závěru období i (pochvalné) ohlasy čtenářů na titul a čím dál častěji vlastní dětské práce. Jejich první příklady (především v *Malém čtenáři*) sbírají pedagogové z prací svých žáků, později se objevují materiály, které čtenáři záměrně zasílají do redakce k otištění.

2.4.2 – Obraz dětství – dítě jako zákazník, esteticky ovlivnitelný objekt a nositel národní budoucnosti

Ve druhém období se modelový čtenář dětských časopisů stává zákazníkem. Začíná na něj cílit reklama, byť zatím jen v titulech komerčních.³⁵² Pro děti se v časopisech vyhlašují soutěže o věcné ceny, získávají výhody a slevy na další produkci nakladatelství. Dětského čtenáře komerční časopisy nově vnímají jako osobu disponující určitým objemem peněz či schopnou

³⁵² Jako např. v *Malém čtenáři*, který publikuje od prvních stran výraznou reklamu na knihy vydavatelství J. R. Vilímek.

ovlivnit nakládání s nimi.

Naproti tomu dětští hrdinové v časopisecké beletrii jsou stále zobrazováni jako pasivní součásti děje.³⁵³ Jejich význam a význam jejich činů se odvozuje až od hodnocení dospělých.³⁵⁴ Často vedou naivní dialogy, pronášejí roztomile absurdní sentence a chovají se jako nesvéprávné bytůstky, neschopné reflektovat realitu. To vše společně funguje jako znaky a symboly dětství, odlišující ho od dospělosti.³⁵⁵ Děti v časopisech tohoto období mají vlastní, nedospělou, půvabně retardovanou logiku, protože nerozumějí světu dospělých.³⁵⁶ Zároveň jsou děti tím nejdražším, pro co dospělí žijí, jejich význam pochází z jejich postavení v rodině, právě pro ně rodiče žijí a pracují.³⁵⁷ Rodina, stejně jako v beletrii předchozího období, existuje především kvůli dětem.

Děti jsou (podobně jako v předchozím období) bezvýhradně poslušné svých rodičů,³⁵⁸ kterým se za dobrou výchovu posléze odvděčují starostí a láskou.³⁵⁹ Rodiče jsou nezpochybnitelná, téměř božská entita, milující a zároveň nutná pro zdárný vývoj.³⁶⁰ Děti se v časopisech často objevují jako čistá srdce, idealizované dobromyslné postavičky, které proměňují i okoralá srdce a názory dospělých a přimějí je k milosrdným činům.³⁶¹ Typický popis dítěte začíná stejně jako v předchozím období zhodnocením jeho charakteru, přiřazujícím ho k dobré, či zlé straně světa. „*Karlíček byl hodný a mravný žák školy doupovské.*“³⁶²

Především na počátku tohoto období dále přežívá i popis dětí jako ilustrací jediné vlastnosti či charakterového rysu,³⁶³ který je posléze odměněn či potrestán. „*Byl jeden chlapeček,*

³⁵³ Vyprávění dospělých často poslouchají bez jakéhokoliv přerušení a téměř se zbožnou úctou. Viz např. povídku „*Z „černých hodin*“ Aloise Jiráska“, otištěnou na pokračování v časopisu *Česká mládež* (1898).

³⁵⁴ Viz např. povídku Elišky Krásnohorské „*Na číhadle*“, otištěnou na pokračování v časopisu *Česká mládež* (1898). Hodný chlapec v ní učí zlobivou dívku zeměpisu. Teprve po zásahu dospělého dívka zmoudří a začne se se svým spolužákem-vychovatelem učit.

³⁵⁵ Viz např. povídka „*Před štedrým dnem*“ od Pavly Maternové. *Česká mládež* (1898), ss. 111-116, či povídka „*Malý jenerál*“ od V. Podhradského, *Malý čtenář* (1894), ss. 251-253.

³⁵⁶ Viz povídka J. Voka „*Prší*“ *Jaro* (1914), ss. 12-15, 29-32.

³⁵⁷ Viz např. povídku „*Dítka a kvítky*“, v níž matka nevymění své děti ani za pohádkové bohatství. (*Jarý věk* / 1883/, ss. 55-56), či črtu „*Sen*“ (*Květy mládeže* /1898/, ss. 155-156). „*Vždyť vy, děti, jste vlastně hybnou silou v rodině. Co vaši rodičové konají, co počínají, je všecko pro vás.*“ (Povídka „*Pětník*“, *Dětský máj* /1902/, s. 109).

³⁵⁸ „*Hodným dítkám se zdává o hezkých věcech. Jaký potom div, že měl Vítek překrásný sen; vždyť jest hošík velmi hodný. Tatička i matičky poslouchá na slovo, ba rozumí každému jejich pohledu. Proto jest Vítek rodičů miláček a jejich potěšení. Býti rodičům potěšením, to jest jistě hodného dítko největší radostí.*“ (*Jarý věk* /1883/, s. 222).

³⁵⁹ Viz např. povídku „*Jiříkův štedrý večer*“, *Květy mládeže* (1898), ss. 127-128. Je-li základní integrita vztahu rodič-dítě porušena, je na vině vždy dítě, které se za toto vychýlení velmi trápí a snaží se je napravit, seč může. Viz např. povídka E. Jelínka „*Z rozmaru*“, *Malý čtenář* (1894), ss. 186-188.

³⁶⁰ Viz např. povídka Violy Podhradské „*Na prahu života*“, *Česká mládež* (1899), ss. 91-98.

³⁶¹ Viz např. povídka „*Dobré srdéčko*“ o chlapci, který dal svůj poslední krejcar žebrákovi (*Besídka malých* / 1887/, ss. 26-27), či „*Malá dobrodějka*“ o dívce, která rozdává peníze, za které si chtěla nakoupit věci před Vánoci. (*Budečská zahrada* /1888/, ss. 97-99, 140-142).

³⁶² „*Perly*“, povídka Ant. Ott. Justa, *Besídka malých* (1887), s. 48.

³⁶³ Např. šetřivosti jako v povídce o šetrném Pavlovi z povídky „*Úsporný lístek*“ (*Besídka malých* /1887/, ss. 4-10).

*jmenoval se Milíř. Ten ráno sám nikdy si nechtěl umývat obličej, ani sám se nechtěl učesati.*³⁶⁴
*„Co viděl Jiřík dělati u jiných, to chtěl dělati po nich.*³⁶⁵ Jako výchovný prostředek bývá dětem prezentován výčet vlastností, které jsou u nich žádoucí (pokora, poslušnost, prostota, pravdymilovnost, доброта...), vedle jiných, které jsou nežádoucí (pýcha, marnivost, lenost, lež, hněv, zášť, svéhlavost...).³⁶⁶

Postupně se během druhého období postavy dětí v nejprogresivnějších časopisech stávají komplexnějšími, bojují s více protichůdnými motivy, případně se potýkají s vlastními chybami či nepřízní osudu.³⁶⁷

Jako důležitá, ne-li hlavní síla, která děti vychovává, se v časopisech prezentuje umění.³⁶⁸ Ideální děti touží po vzdělání³⁶⁹ a výchova uměním je pro ně neodolatelná.³⁷⁰ Nejmocnější silou, která působí na vývoj a výchovu dítěte, je cit vzbuzený buď životní skutečností, nebo uměním, které krajní životní situace dětem osvětluje v očištěné podobě.³⁷¹ Často se dítě díky umění zbaví některé své špatné vlastnosti.³⁷²

Častým motivem spojeným s dětstvím je v dětských časopisech druhého období obraz chudoby, dětí nemajetných, a to především ve čtyřech základních motivických vzorcích: a) chudoby veselé, která ani v nouzi neztrácí chuť do života;³⁷³ b) chudoby silné, která cti netratí a obvykle v kontrastu k bohatství prezentuje jiné hodnoty (rodinnou soudržnost, styk s přírodou apod.) jako důležitější;³⁷⁴ c) chudoby schopné, která pomocí nadání a vytrvalosti překoná nástrahy nemajetnosti a přivádí chudé dítě ke štěstí;³⁷⁵ d) chudoby ubohé, sloužící jako zdroj

³⁶⁴ *Jarý věk* (1883), s. 111.

³⁶⁵ *Jarý věk* (1883), s. 139.

³⁶⁶ Viz např. povídku Vlasty Lužické „Kvítek pokory“ (*Budečská zahrada* /1888/, ss. 7-11).

³⁶⁷ Např. povídka „Pětník“ (*Dětský máj* /1905/, průběžně v několika číslech ročníku) či povídka „Co umíš?“ v témže ročníku také v několika pokračováních.

³⁶⁸ Tak první číslo prvního ročníku *Jarého věku* uvozuje báseň Jaroslava Vrchlického „Přejme dítkám!“, v níž se o dítěti říká: „V té knize jeho než dovede čísti, / než pochopí hvězd krásu – jaké taje! / a jaká báseň padající listí! / Sem povídky a písničky a báje, / ať jako v pohádce svět se mu zjeví, / jen samý květ a smích a ptačí zpěvy.“ (*Jarý věk* /1883/, s. 1). Totéž číslo uzavírá drobná povídka „O Bohušce“, v níž příroda symbolizovaná vrabci za oknem glorifikuje malou dívku za to, že ráda čte (*Jarý věk* /1883/, s. 28). Neduživý chlapec v povídce Jana Klecandy „Jesličky“, která vychází na pokračování v 2. a 3. čísle *Jarého věku* (1883), pak dosahuje uznání společnosti díky svému od malička rozvíjenému výtvarnému nadání.

³⁶⁹ Viz např. povídka „Touha po vzdělání“, vycházející na pokračování v několika číslech 1. ročníku časopisu *Jarý věk* (1883) od 3. čísla dále.

³⁷⁰ V povídce „Z památníku školáka Václava Racka“, která vychází na pokračování na počátku 1. ročníku časopisu *Květy mládeže* (1894), titulní hrdina přemožen dojetím a štěstím brečí, protože dostal sešit, do kterého si může psát deník.

³⁷¹ Jako v povídce Františka Homolky „Trpitelé“ (*Jaro*/1914/, ss. 247-250).

³⁷² Jako např. hrdinka Cilka nepořádnosti v povídce Věnceslavy Lužické „Dítě z ulice“, *Malý čtenář* (1934), ss. 146-148.

³⁷³ Viz např. báseň „Chudý synek“, *Květy mládeže* (1898), s. 5.

³⁷⁴ Viz např. povídku „Pravda a touha“, vycházející na pokračování ve 4. ročníku *Květu mládeže* (1898), od č. 1, s. 8.

³⁷⁵ Např. povídka „Jařmo hroudy“ od Františka Hrnčíře, vycházející na pokračování během celého 2. ročníku *Dětského máje* (1902).

k vyvolání čtenářského dojetí a soucitu.³⁷⁶

Vedle toho je dítě v časopisech také nositelem národní budoucnosti, je „nadějí národa“. Spatřuje se v něm záruka budoucí prosperity jazyka a etnika jako celku. K úkolu tuto prosperitu udržet a zvýšit je však třeba dítě vychovávat.

³⁷⁶ Viz např. povídka „*Matka*“, *Česká mládež* (1899), ss. 1-4.

3 – Dětský časopis jako výchova ke skupinové příslušnosti

(léta 1915-1935)

Tituly

Trvající z předchozího období

Přítel dítek (1874-1926)

Anděl strážný (1882-1940)

Malý čtenář (1882-1941)

Rajská zahrádka (1892-1943)

Česká dívka (1904-1914, 1920, 1923-1937)

Sokolské besedy (1905-1914, 1916-1941)

Vzkříšení (1905-1914, 1923-1936) (ve druhém období navazující na Skřivánka)

Jaro (1907-1914, 1919-1921)

Naše omladina (1911-1940)

Pán přichází (1913-1941)

Mládí (1914, 1919-1941)

Nové

Co mají děti rády? (1914)

Malý černoš (1914-1918)

Svítání (1915-1920)

Ráj (1915)

Junák (1915-1919, pod příbuznými názvy dále 1920-1940, 1945-1948, 1968-1970)

Dívčí práce (1915-1921)

Mladé Rakousko (1916-1918)

Děti republiky (1918-1925)
Dětský svět (1918-1938)
Mladá stráž (1918-1941)
Průkopník (1919)
Mladý republikán (1919)
Našim dětem (1919) (navazující na Jaro)
Listová čítanka mládeže československé (1919-1920)
Jitro (1919-1921)
Skřivánek (1919-1923)
Úsvit (1919-1931)
Černoušek (1919-1940) (navazující na Malého černocho)
Květy mládí (1919-1941)
Mládí (1919-1941)
Jitro (1919-1942)
Zlatá brána (1919-1943)
Mladý svět (1920-1925)
Chaloupka (1920-1922)
Měsíčník dorostu Červeného kříže (1921-1925)
Skaut Průkopník (1921-1932)
Růžový palouček (1921-1941)
Náš dorost (1921-1942)
Tribuna mládeže (1922-1928)
Besídka (1922-1929)
Kohoutek (1922-1930)
Oheň (1922-1932)
Klas (1922-1942)
Malý Čechoslovák (1923-1933, 1935-1939)
Radost (1924-1942)
Dětský svět (1925-1928)
Kulíšek (1925-1943)
Koule (1926-1928)

Volání přírody (1926-1927)
Lípa (1926-1940) (navázala na Měsíčník dorostu Československého červeného kříže)
Noviny malých (1927-1932) (navazující na Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti a Dětské noviny)
Československé ráno (1928-1930)
Úsměv (1928-1932)
Mladý svět (1929-1934)
Mladé snahy (1930-1936)
Naše republika (1930-1939)
Legio angelica (1930-1941)
Kašpárkovy noviny (1931-1935)
Jaldut (1931-1938)
Mladý Zlín (1931-1944)
Paleček (1932-1933)
Roj (1932-1942)
Srdíčko (1932-1942)
Kašpárkovo slovíčko (1933-1934)
Robinson (1933-1935)
Havlíčkoví studenti (1933-1937)
Školský rozhlas (1934-1935)
Zora (1934-1939)
Rozhlásek (1935-1937) (navazující na Školský rozhlas)
Sokolské jaro (1936-1941) (navazující na Vzkříšení)
Poupě (1936-1941, 1945-1949)
Rozhlas mladých (1937-1942) (navazující na Rozhlásek a Školský rozhlas)
Český domov (1939-1940) (navazující na Naši republiku)

První světová válka svým rozsahem a délkou trvání rozrušila ustálený způsob života v monarchii a skončila jejím rozpadem. Vyhlášení československého státu znamenalo výrazné rozšíření společenského života českého národního společenství.³⁷⁷ Vznikla řada nových spolků, organizací, od katolické církve se odštěpila církev československá, vznikly nové politické strany.

³⁷⁷Byť neznamenala zánik paralelní struktury tisku německého. V novém státě, který převzal i tiskové právo monarchie, tak dále společně existovaly a rozvíjely se dva víceméně nezávislé a víceméně úplné systémy tisku. Více viz Kubíček a kol. (2004-II), ss. 61-75. Česká (nejen dětská) literatura však na vznik samostatného státu a možnosti, které přinášel, přirozeně reagovala mohutným kvantitativním rozmachem (viz Chaloupka-Voráček /1984/, s. 102).

Rozmach a diverzifikace zasáhly téměř všechny oblasti společenské komunikace. „*Obsáhlé období české literatury od dvacátých let (...) není vnitřně jednotné, zahrnuje velmi mnohotvárnou a často i protichůdnou skutečnost široce rozepjatého literárního dění, v němž se formovaly, upřesňovaly a střetávaly různé názory a tendence nejen umělecké, nýbrž i společenské a ideové.*“³⁷⁸

Dětské časopisy vzniklé v tomto období sloužily především jako orgány jednotlivých skupin a jejich zájmů, jejich cílem byla formace mladého publika směrem k ideji či ideologii vydávající organizace. Vedle nich vycházely i tituly starší či na starší navazující, pedagogické, zábavné atd., které do 1. republiky přenášely a v ní rozvíjely koncepty starší, na spolkovém či politickém životě závislé méně.

Během 1. světové války vycházelo jen několik dětských časopisů (zanikla většina starších, vyjma nejvýznamnějších katolických titulů a *Malého čtenáře*), vzniklo jen málo nových (zejména *Junák* a *Svítání*). Po vyhlášení samostatného státu nastal boom nových periodik. Poválečná ekonomická situace byla však složitá a náklady na vydávání vysoké, jen malé procento dětí si mohlo své časopisy předplatit.³⁷⁹ Situace byla v prvních letech po skončení války dokonce taková, že učitelé dostávali výzvy k zakládání třídních předplatitelských družstev, aby se časopisy k dětem dostaly.³⁸⁰ Také proto se dokázalo udržet jen velmi málo nezávislých titulů a většina déle vycházejících časopisů za sebou měla ekonomicky silnou organizaci, ať už šlo o politickou stranu, spolek, či církev.

Přesto se počet časopisů stále výrazně rozšiřoval. Dobová kritika mluví o „záplavě“ nových titulů a vyzývá redaktory jednotlivých periodik, novinových příloh, vlastivědných sborníků atd., aby se sešli a vytvořili společný orgán k vedení periodické dětské literatury.³⁸¹ V roce 1930 u nás vycházelo celkově kolem 60 dětských časopisů či oddělitelných příloh periodik pro dospělé.³⁸²

Tisk obecně byl ve 3. období dominantním společenským médiem, navíc ve víceméně svobodné společenské situaci. Po celé toto období hrál zásadní roli jako hlavní všeobecný zdroj informací i zábavy pro dětské čtenáře. Teprve v závěru 3. období začal část této role přebírat také rozhlas.

³⁷⁸Chaloupka-Voráček (1984), s. 101.

³⁷⁹Většina časopisů pro děti fungovala stále ještě na základní bázi předplatného.

³⁸⁰Viz Wenig (1922).

³⁸¹Viz redakční výzva v *Úhoru* (1925), ss. 34-35.

³⁸²Suk (1960), s. 143.

3.1 – Stručný přehled vývoje

3.1.1 – První světová válka

První světová válka znamenala pro mikrosvět českých časopisů pro děti a mládež otřes. Na samém jejím prahu přestaly vycházet nejen levicové časopisy jako *Jaro* či *Vzkříšení*, ale i většina dalších titulů, např. *Dětské noviny*, *Dětský máj*, *Mládí*, *Náš rozkvět*, *Sokolské besedy* či *Ruch*. Z významnějších nekonfesijních časopisů nezanihl prakticky jen *Malý čtenář*, který se politice a válce zdaleka vyhýbal a dál sloužil jako zdroj nenáročného a zábavného čtení. Některé tituly se zániku snažily bránit. Časopis *Česká dívka* Aloise Holuba vydal alespoň roční almanach *Věno českých dívek* (1915), pro předplatitelky časopisu levnější než pro ostatní veřejnost.

Bez úhony přežily časopisy katolické, někdy devótně promonarchistické, jindy politiku záměrně netematizující. I konfesijní periodika však provázely finanční problémy. Pitoreskní novinkou mezi nábožensky orientovanými časopisy byl misijní *Malý černoš* (1914-1918, v roce 1919 přejmenovaný na *Černouška* a vycházející až do roku 1940). Oficiální prodynastickou linii prezentoval nově vzniklý titul *Mladé Rakousko* (1916-1918).

Kromě něj během války mnoho nových dětských časopisů nevzniklo. Zajímavým a z hlediska obsahu poměrně úspěšným pokusem bylo *Svítlání* (1915-1920), založené na spolupráci redakce s dětskými čtenáři. Obnovit se v roce 1916 podařilo *Sokolské besedy* (1916-1941), které úspěšně navázaly na dobu předválečnou. Dalším spolkovým časopisem, který vznikl až během 1. světové války, byla budoucí legenda českého časopisectví pro děti a mládež *Junák* (1915-1940, 1945-1948, 1968-1970). Tematickým titulem byla *Dívčí práce* (1915-1921), zaměřená na pomoc děvčatům s ručními pracemi.

Několik málo dalších pokusů o nový časopis zaniklo brzy po zahájení vydávání. Příklady

mohou být brněnské časopisy *Ráj* (1915) či titul *Co mají děti rády?*, jehož vyšla v roce 1914 dvě čísla.

3.1.2 – Situace starších titulů po vzniku republiky

Vznik samostatné republiky a nadšení, které vyvolal, způsobily spontánní přehodnocení všech oblastí společenského života.³⁸³ Rozvoj samostatné národní existence vedl také k dalšímu rozvoji počtu a pestrosti titulů časopisů pro děti a mládež.

Časopisy starší reagovaly na novou situaci různě. Nejživotascopnější tituly přežily společenskou změnu bez větší úhony. To se týkalo zejména *Malého čtenáře*, který zůstal i nadále (téměř do začátku 2. světové války) spolu s nově vzniklou *Radostí* a *Zlatou branou* nejčtenějším dětským periodikem.

Rovněž nejdůležitější konfesijní časopisy vycházely i v nové republice dále, ať už šlo o časopisy katolické (brněnského *Anděla strážného*, olomoucký *Pán přichází* nebo pražskou *Rajskou zahrádku*), či o evangelického *Přítele dítek*. Časopis o katolické misii *Malý černoš* se přejmenoval na *Černouška* (1919-1940).

Periodika mládežnických a tělovýchovných organizací navázala na svou předválečnou a válečnou činnost. *Sokolské besedy* vycházely po přerušení z let 1914-1916 i nadále. *Junák* v roce 1919 vycházel pod novým názvem *Junák – Skaut československý* a od roku 1921 pak *Skaut–Junák* (1921-1938).

Jiné časopisy vznik republiky nepřežily, případně přestaly vycházet jen několik málo měsíců či let po něm. Mezi tituly, které zanikly, patřilo *Svítaní*. Ze snahy redaktora Franka Mužíka o jeho znovuvydávání zbyly jen almanachy *Vánoce* (1919) a *Jarmil* (1920). Rukodělná *Dívčí práce* ukončila vycházení ročníkem 1920/21.

Došlo k pokusům o obnovení některých starších předválečných časopisů. Ústřední dělnické knižkupectví a nakladatelství v Praze se pokusilo navázat na sociálnědemokratické *Jaro* nejprve časopisem *Naším dětem* (1919), později i s převzatým názvem *Jaro* (1919-1921). List se

³⁸³Částečně můžeme snad situaci přirovnat k podobnému spontánnímu přehodnocení po pádu režimu v listopadu 1989.

nepodařilo obnovit v jeho původní kvalitě a pestrosti, rozvinout se proti tomu podařilo brněnské *Mládí* (1919-1941), které úspěšně navázalo na svých pouhých několik předválečných čísel.

Ne všechny předválečné časopisy začaly znovu vycházet hned. Kupříkladu původně levicové *Vzkříšení* začalo vycházet až v roce 1923 jako náhrada rušeného *Skřivánka* pod patronací Československé obce sokolské.

Dvakrát začala znovu vycházet *Česká dívka* (1920, 1923-1937). První pokus učinil její vydavatel Alois Holub už v roce 1920, dlouhodobější existenci časopisu se mu však podařilo udržet až od roku 1923.

3.1.3 – Rozmach počtu nových titulů po roce 1918

Z nadšení po vzniku samostatného státu vznikl téměř nepřehledný počet nových časopisů. Podpořil ho i vznik nových spolků a organizací, které měly přání vydávat vlastní dětský časopis. Většina takových titulů vycházela jen krátce. Příkladem může být *Listová čítanka mládeže československé* (1919-1920). V Mladé Boleslavi se vydavatel Rudolf Mates pokusil vydávat beletristický časopis *Jitro* (1919-1921). Neudržel se ani výchovně zaměřený *Průkopník* (1919). Od roku 1920 vycházela v Praze *Chaloupka* (1920-1922), které se také nepodařilo zaznamenat výraznější úspěch.

3.1.4 – Beletristické, zábavné a dobrodružné časopisy

Trvalým a úspěšným projektem se stala *Zlatá brána* (1919-1943), určená menším dětem a patřící mezi čtenářsky nejoblíbenější dobové časopisy vůbec. Vrcholní pedagogové a teoretici dětské literatury, soustředění především kolem kritické revue *Úhor*, se účastnili vydávání časopisu *Úsvit* (1919-1931), určeného starším dětem.

Pokusem o moderní dětský časopis byl brněnský měsíčník *Mladý svět* (1920-1925). Mezi dalšími časopisy zaměřenými na kvalitní domácí i překladovou literaturu můžeme jmenovat pražský čtrnáctideník *Klas* (1922-1942).

V letech 1925-1928 vycházel v Nymburku týdeník *Dětský svět*.³⁸⁴ Jen nedlouho existovalo dvojjazyčné, na myšlenku česko-slovenské vzájemnosti zaměřené *Československé ráno* (1928-1930). Zajímavým titulem byl *Roj* (1932-1942), určený starším dětem.

K časopisům zábavným patřila pražská *Tribuna mládeže* (1922-1928). Od dvacátých do čtyřicátých let vycházel v Brně časopis *Kulíšek* (1925-1943). Zvláštním druhem časopisu pro

³⁸⁴ Jeho název je totožný s katolickým časopisem, vycházejícím mezi lety 1918 a 1938, nejde však o tentýž titul.

děti a mládež byla *Koule* (1926-1928), inspirovaná zábavnými tituly vycházejícími v zahraničí a stojící na pomezí zábavného časopisu a novin pro děti.

Novinkou mezi dětskými časopisy byly tituly obsahující převážně dobrodružnou beletrii. V roce 1932 začal vycházet týdeník *Paleček* (1932-1933) s dobrodružným a zábavným obsahem. V letech 1933-1935 vycházel časopis *Robinson*, pokoušející se spojit zábavu a dobrodružství s výchovnými záměry.

Zajímavým a moderním titulem určeným dívkám byla *Zora* (1934-1939).

3.1.5 – Časopisy pro nejmladší čtenáře v první republice

Prvním nově vzniklým časopisem pro nejmenší byla v 1. republice už zmíněná *Zlatá brána* (1919-1943). *Noviny malých* (1927-1932) se snažily oživit ideu starších časopisů *Ma-lé no-vi-ny pro dě-ti* a *Dětské noviny*, určených mladším dětem.

Další časopisy pro menší děti se objevily ve třicátých letech. Patřilo mezi ně zejména oblíbené komerční *Srdíčko* (1932-1942) a *Kašpárkovy noviny* (1931-1935, do roku 1933 pod titulem *Kašpárkovy noviny Vojty Mertena*), postavené na postavě Kašpárka populárního herce Vojty Mertena. Podobně koncipováno bylo méně výpravné brněnské *Kašpárkovo slovíčko* (1933-1934).

3.1.6 – Novinové časopisy pro děti

Některé z časopisů, nově vzniklých po vzniku samostatného Československa, se pokoušely hrát roli „novin“ určených dětem. Částečně se inspirovaly grafickou podobou denních listů, převzaly z nich některé rubriky a nabízely dětským čtenářům i upravené a věku přizpůsobené zpravodajství z domácích i světových událostí.

Prvním takovým titulem byl nedlouho vycházející *Mladý republikán* (1919). Úspěšnějším pokusem bylo obnovené *Mládí* (1919-1941). Čtyři roky po zaniklém *Mladém světě* začal vycházet novinami inspirovaný časopis stejného jména – *Mladý svět* (1929-1934). Výrazně novinový ráz měly také brněnské *Děti republiky* (1918-1925) a *Mladé snahy* (1930-1936). Novinám se spíše svou vnější podobou blížila také regionální plzeňská *Mladá stráž* (1918-1941), její obsah byl však především beletristický.

3.1.7 – Časopisy spolků a organizací v první republice

Vedle starších titulů *Skaut-Junák*, *Vzkříšení* a *Sokolské besedy* vznikla v nové republice řada dalších časopisů spolků a organizací.

Bezprostředně po 1. světové válce začal vycházet *Skřivánek* (1919-1923), který později nahradilo už zmíněné *Vzkříšení* (1923-1936), později *Sokolské jaro* (1936-1941). Sokolským časopisem pro nejmenší byl měsíčník *Poupě* (1936-1941, po válce obnoven do roku 1949). Svě časopisy pro děti měly i některé sokolské župy v regionech, např. při *Věstníku Východočeské sokolské župy Pippichovy* vycházela od roku 1925 pro mladší děti příloha *Naděje vlasti*, později zvaná *Sokolská budoucnost*.

Vedle Sokola vydávala svá periodika pro děti i tělovýchovná jednota Orel. Byly to zejména brněnské *Květy mládeže* (1919-1941). Svaz dělnických tělovýchovných jednot vydával časopis *Náš dorost* (1921-1942).

Kvalitní beletristickou *Besídku* (1922-1929) vydával jako osvětový ateistický časopis ústřední odbor sociální péče Volné myšlenky československé. Pro starší děti vydávala Volná myšlenka měsíčník *Havlíčkovi studenti* (1933-1937).

Velmi dobré časopisy pro děti vydával Československý červený kříž. Časopis *Lípa* (1926-1940) vycházel původně pod názvem *Měsíčník dorostu Červeného kříže* (1921-1925). Jeho později osamostatněnou přílohou pro mladší děti byla *Radost* (1924-1942). Jako další přílohu *Lípy* a její slovenské obdoby *Slniečka* vydával Československý červený kříž od roku 1927 také „věstník našeho dorostu“ s názvem *Naše práce*. Rovněž Klub československých turistů vydával pro svůj dorost časopis, a to *Volání přírody* (1926-1927).

3.1.8 – Časopisy církví

Nová periodika pro děti začaly vedle tradičních vydávat v nové republice také církve. Od roku 1918 vycházel katolický *Dětský svět* (1918-1938). Katolický byl i časopis určený středoškolákům s názvem *Jitro* (1919-1942)

Pro děti nově vzniklé církve československé začal vycházet časopis *Malý Čechoslovák* (1923-1933, 1935-1939). Křesťansky nabádavým výchovným titulem byl rovněž *Růžový palouček* (1921-1941), časopis Svazu nedělních škol v Československu. Mezi dalšími periodiky s nábožensky-výchovnou tendencí můžeme jmenovat např. *Úsměv* (1928-1932) či úspěšný časopis organizace mladých ministrantů *Legio angelica* (1930-1941), v mnohém předjímající budoucí časopisy foglarovské. Kruh přátel židovské mládeže vydával měsíčník *Jaldut* (1931-1938).

3.1.9 – Časopisy politických stran

Během první republiky vydávala své časopisy pro děti či mládež politické strany. Mezi taková periodika patřila sociálnědemokratická *Omladina* (1917-1927) či *Jiskry* (1920-1921), oba však určené však spíše mládeži než dětem.

Významnou roli mezi levicovými časopisy pro děti a mládež³⁸⁵ hrál *Kohoutek* (1922-1930). Podobně levicovým časopisem pro děti jako *Kohoutek* byl *Oheň* (1922-1932). Mezi dalšími levicovými časopisy můžeme jmenovat „časopis FPT *Dělnická tělovýchova (...)* přílohy pro děti a mládež v *Rudém právu*, *Haló novinách*, *Rozsévače*, v časopise bezvěrců *Maják* i v časopisech pro mládež“.³⁸⁶ Časopis dělnických Spartakových skautů práce se jmenoval *Skaut Průkopník* (1921-1932) a můžeme ho podobně jako k časopisům levicovým řadit k časopisům junáckým.

Za list Československé strany lidové můžeme v první republice považovat klerikální *Rajskou zahrádku*, případně další katolické časopisy (*Anděla strážného* aj.). Promyšlený systém dětského tisku si na Slovensku vybudovala Slovenská strana ľudová.³⁸⁷

3.1.10 – Zájmové časopisy

Vlastivědným titulem pro děti byla *Naše republika* (1930-1939, v letech 1939-1940 časopis vycházel pod názvem *Český domov*). Brněnské nakladatelství Pazdírek prodloužilo tradici vydávání hudebních časopisů pro děti titulem *Hudební besídka* (1924-1928). V 1. republice začal od roku 1920 ve Valašském Meziříčí jako příloha časopisu *Drobné umění* vycházet rovněž sborník pro výtvarné umění, určený pro děti a mládež, s titulem *Probuzení*.³⁸⁸

Československý rozhlas založil jako prostředníka mezi svým vysíláním a mladými posluchači časopis *Rozhlas mladých* (1934-1942, původně s názvy *Školský rozhlas /1934-1935/* a *Rozhlásek /1935-1937/*). Svůj vlastní časopis měli dětští fanoušci letectví. Jmenoval se *Mladý letec* (1929-1934).

³⁸⁵A především v pozdější socialistické historiografii dětské literatury, pro niž byl tento časopis jedním z nejvýznamnějších titulů své doby.

³⁸⁶Beránková-Křivánková-Ruttkey (1988), s. 128.

³⁸⁷Viz *Přílohu č. 6* a také Beránková-Křivánková-Ruttkey (1988), s. 192-193.

³⁸⁸Pospíšil, Suk (1924), s. 271. Časopis *Drobné umění* vedl F. P. Malý.

3.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

3.2.1 – Nástroje ideové výchovy

Po říjnu 1918 došlo k výraznému rozmachu veřejného, zejména politického života v novém státě. Na něj reagovaly i dětské časopisy. Vyvinuly se celé nové formy periodik pro děti, jako nejviditelnější z nich časopisy inspirující se podobou i obsahem novinami a obracející pozornost dětských čtenářů k věcem veřejným.

Většina dětských časopisů se aktivně zapojila do budování národní ideologie nového státu. Tituly tiskly oslavné články o prezidentu Masarykovi, mužích 28. října, československých legionářích, propagovaly ideu čechoslovakismu

K tradičním organizacím předválečných českých zemí (Sokol, Orel, Volná myšlenka), přibyla po roce 1914 a zejména 1918 řada nových (Junák, Církev československá). Ty a také nově se rozvíjející politické strany začaly vydávat svůj vlastní tisk, včetně periodik pro děti a mládež.

Spolkové a stranické časopisy nedosáhly v nákladu ani oblíbenosti na stále vycházející tituly tradiční (*Malý čtenář*, *Anděl strážný*), přesto tvořily zásadní část a progresivní podobu českého časopisectví pro děti.

Svůj časopis pro děti či mládež měl téměř každý výraznější spolek či církev. Tak Volná myšlenka vydávala zajímavou *Besídku* a pro starší děti *Havlíčkovy studenty*, Armáda spásy *Mladého vojína*, abstinentský časopis *Vyšší národ* vydával jako přílohu časopis *Sluníčko*, Klub čs. turistů časopis *Volání přírody* a pražská YMCA pro členy svého chlapeckého oddělení časopis *Krb*. Velké spolky jako Sokol či Junák vydávaly hned několik titulů, včetně regionálních, svá periodika měly také organizace k největším paralelní (Orel, Spartakovi skauti práce apod.). Redakce *Malého Čechoslováka* přiznává hned na obálce prvního čísla, že časopisů pro děti je sice dost, žádný však není určen výhradně pro děti Církve československé, a proto se rozhodla založit nový titul.³⁸⁹

Ideová výchova byla ve všech těchto časopisech zřetelná. Spolky, strany či církve v nich své čtenáře seznamovaly se slavnou historií vlastních idejí.³⁹⁰ Vštěpovaly jim také stranickou či

³⁸⁹ *Malý Čechoslovák* (1923/1924), č. 1. Druhá strana obálky.

³⁹⁰ Např. v sokolských časopisech tvořila historie sokolství značnou část obsahu. *Sokolské jaro* pojmenovalo rubriku představující slavné Sokoly, jejichž jména dnes upadla víceméně v zapomnění, názvem „Nesmrtelní“.

spolkovou mytologii (pomocí vzdělávacích článků, zábavných rubrik, soutěží a např. i výběru vhodných písní), vysvětlovaly s její pomocí události současné i minulé. Využívaly i dobových módních dětských ikon.³⁹¹ *Lípa* jako časopis Československého červeného kříže publikovala materiály o F. Nightingalové a dalších významných osobnostech mezinárodního zdravotnického hnutí. Časopisy mezinárodních organizací zprostředkovávaly také styk dětí s jejich zahraničními souputníky ve stejné organizaci (pro Červený kříž *Lípa*, *Vzkříšení* pro Sokoly), židovský *Jaldut* organizoval dopisové výměnné akce s židovskými dětmi v Palestině a učil své čtenáře hebrejsky. Cílem ideové výchovy v časopisech byla formace osobností – budoucích pilířů jednotlivých organizací. Tak byl neskrývaným ideálem ministrantského měsíčníku *Legio angelica* kněz a jasným cílem a vrcholem práce v organizaci vstup do semináře a kněžské svěcení.

Obsahově vyhraněné byly dětské časopisy radikální levice, zejména *Kohoutek*. Velkou část jeho obsahu tvořily agitační materiály vyzývající k třídní nenávisti, včetně karikatur církve, vlády a velkoburžoazie. Věnoval se propagaci ruské revoluce, v jeho pojetí byl Lenin pro děti „komunistickým Mikulášem“ či v přímé soutěži s prezidentem Masarykem „tatičkem Leninem“. Beletrie v časopisu obsažená tiskla dojemné příběhy o chudobě a končila výzvami k jejímu revolučnímu odstranění. Podobně zaměřený byl měsíčník *Oheň*. Na titulní straně 2. čísla 5. ročníku např. otiskuje koláž čtyř obézních lidí s textem „*A přece je četníci z lesa nehoní... Žádný četník ani hajný vás nebude honit, i kdybyste ještě více zasvinili les, než tihle měšťáci – jen přijedete-li v autu a budete tak tlustí jako oni*“.³⁹² Stranické dětské časopisy se stranickosti nebály a otevřeně ji proklamovaly. V sebepropagačních materiálech psal odpovědný redaktor *Kohoutka* jasně: „*Kohoutek odlišuje se ostře od všech ostatních dětských časopisů svojí neskrývanou tendencí. Ne pro výchovu uměním, ne pro výchovu estetickou, ale pro socialistickou, komunistickou výchovu, pro výchovu dětí k sociální revoluci vydáváme náš list, pro opravdové (...) duševní osvobození proletářského dítěte z drápů kapitalismu a měšťácké kultury.*“³⁹³ Mezi samotnými tvůrci časopisů často docházelo k ideovým sporům o politické směřování periodik.³⁹⁴ Nejen levicové časopisy potom tiskly také útoky na politické či ideové oponenty.³⁹⁵

³⁹¹ Tak v časopisu *Vzkříšení* nevystupuje jako veselá průvodcovská postavička obyčejný Kašpárek, ale „bratr sokolský Kašpárek“, který vysílá svůj „Kašpárkův rozhlas“ ze stanice Tyršův dům a nejvíc ze všeho se těší na sokolský slet. Na titulní straně *Vzkříšení* se v ročníku 18. objevují postupně podobizny 7letého, 18letého, 20letého Miroslava Tyrše atd.

³⁹² *Oheň* (1929), č. 2, s. 1

³⁹³ Cit. in: Siegllová (1985), s. 55.

³⁹⁴ Tak např. z časopisu *Zlatá brána*, vydávaného Svazem dělnických tělovýchovných jednot, odchází po roce Ferdinand Krch a jeho nástupce Hanuš Sedláček-Promyk byl už před započítáním nového ročníku obviňován z politizace listu směrem vlevo. Krch mu odmítl předat redakci, a dokonce práva na dotištění materiálů na pokračování z minulého ročníku. (Promyk /1921/, s. 55).

³⁹⁵ Např. *Besídka* vydávaná Volnou myšlenkou tak pravidelně útočila na církve a náboženství vůbec. *Děti*

Dokladem spolkovnictví či spíše spolkaření rozmáhajícího se ve společenském ovzduší 1. republiky a nevyhýbajícího se ani světu dětí, může být příklad českého skautingu. Skautské hnutí, které do země přinesl Antonín Benjamín Svojsík a zakotvil ho ve svém spolku Junák – český Skaut, se po vzniku republiky rozštěpilo do mnoha odnoží, vzájemně se osočujících, rozdělujících se a opět slučujících a často vydávajících svá dětská periodika. Vlastní časopisy tak aspoň v některých obdobích své existence vydávali Spartakovi skauti práce, katoličtí Skauti Liliového kříže, Skauti Psohlavci, Baden-Powellovi skauti, Liga československých woodcrafterů, E. T. Setonovi skauti, Děti přírody, Sdružení zálesáků republiky Československé, Socialističtí woodcrafteri, Spojené sbory sokolských junáků, Skauti Volnosti, Zálesácká liga a další podobné organizace.³⁹⁶

Proti stranicí v dětské literatuře se už na počátku ozývala kritika. „... *ne stranicí, ne třídní směrnice mají býti ozdravujícím proudem dětské literatury. Není zde míněno pouze stranicí politické. Nedělati literatury pro tendenci,*“ snaží se vyplout proti proudu časopis *Úhor*,³⁹⁷ sám ovšem např. v hodnocení dětských náboženských časopisů tendenční.³⁹⁸

„Politika, která rozvrátila celý náš soukromý i veřejný život, vtírá se i do dětských duší, aby zbavila je kouzla čistého mládí, zbavila je úsměvu, radosti ze života a otrávil hned v době, kdy má se dětem podávat jen nápoj Krásy, Pravdy a Dobra, kdy mají se klásti základy k budování příštího šťastného života. Děti sotva plénkám odrostlé tahají se po politických průvodech a dělají stafáž táborům, oblékají se do stranických uniforem, aby barvami svých úborů lákaly nezkušené davy, a sotvaže dovedou dobře na nohou stát, již musí býti členy Sokola, Dělnických Tělocv. Jednot, Fed. DTJ, Orlů a jak se všechny ty spolky nazývají, a to ne vždycky proto, aby se tělesně cvičily a ušlechtily vychovávaly, ale hlavně aby byly bezpečným kádrem k politickým účelům,“ hrozí se této tendence v recenzi časopisu *Kohoutek* redaktor *Úhoru* Otakar Svoboda.³⁹⁹ V ročníku 1925 vyzývá *Úhor* dokonce k ustavení státovorného státního časopisu, který by konkuroval všem tendenčním periodikům jediného politického zaměření.⁴⁰⁰

republiky, vycházející na počátku 20. let, na německé, maďarské a polské obyvatelstvo a úředníky, vystupující proti nové republice, *Skaut-Průkopník* na nesocialistický Svojsíkův skauting, později na Federaci proletářské tělovýchovy atd.

³⁹⁶ Více viz <http://skautska-literatura.skauting.cz/literatura/index.php?typ=C&razeni=nazev> a také *Přílohu č. 4* v této práci.

³⁹⁷ Stehlík (1920).

³⁹⁸ Viz např. Suková (1930). Pro další příklad a doložení širší tendence v hodnocení prakticky každého katolického dětského časopisu v *Úhoru*: v roce 1923 nazývá *Úhor* klerikální dětské časopisy „*nebezpečnou hlízou na zdravém těle národa*“, proti níž se musí „*pokroková část národa*“ bránit. Viz *Úhor* (1923), s. 94. V roce 1924 podobně útočí na *Anděla strážného* za nevinnou poznámku k Žižkovu jubileu, viz *Úhor* (1924), s. 168.

³⁹⁹ Svbd. (1922), ss. 168-169.

⁴⁰⁰ J. P. (1925). Odmítavou odpověď na tento návrh a obranu byvších periodik proti nařčení z přílišné tendenčnosti viz *Promyk* (1925).

3.2.2 – Zisk

Druhou hlavní motivací vydávání dětských časopisů vedle konkrétně cílené spolkové a stranické socializace, byl ve třetím podobně jako ve druhém období jejich vývoje zisk. Řada titulů (*Kulišek*, *Koule*, *Srdíčko* a další) vznikla a existovala především jako zdroj zisku pro vydavatele. Téměř všechny časopisy, včetně pedagogických a spolkových, tiskly reklamu.

Reklama, objevující se už v časopisech všeho typu včetně náročnějších beletristických titulů (např. *Mládí*), začíná využívat tradičního časopiseckého obsahu a jeho forem (tak se v *Malém čtenáři* objevuje např. reklamní „Thymolinový koutek“).⁴⁰¹ Dětské časopisy publikují i reklamu určenou dospělým (*Kašpárkovy noviny* např. reklamu na automobily Praga či čtenářskou soutěž propagující motocykly Jawa), ba dokonce seniorům.⁴⁰² Reklama se zvláště v komerčních titulech šíří na značnou část obsahu. Např. v 7. čísle 4. ročníku *Kašpárkových novin* zabírá z 20 stran obsahu plných 7. Ze 7 inzerátů na těchto stranách 4 zaštiťuje přímo titulní postava Kašpárka v podání herce Vojty Mertena, další 2 strany jsou potom s obsahem časopisu spojeny (slevou pro čtenáře a čtenářskou soutěží).

⁴⁰¹Např. *Malý čtenář*, (1935/1936), č. 19, 3. strana obálky.

⁴⁰²Např. reklama na tuk Ceres Schicht Spokojené stáří v *Kulišku* (1932), č. 43, s. 9.

3.3 – Produkce a recepce

3.3.1 – Další diferenciacie titulů

„Naše děti, podle svých různých povah a sklonů, si věru nemohou naříkati, že by si nemohly v časopisech vybrati. Jsou obsahově všeho druhu: zábavné i poučné dohromady, dobrodružné, vlastivědné-krajinské, odborně vzdělávací (hudební, zeměpisné), sokolské, skautské, náboženské, dívčí, pro Slovensko zvlášť nebo pro československou vzájemnost, časopisy pro hluchoněmé a slepé děti, novinového rázu, ba i zvláštní novinové přílohy a koutky – tedy opravdu všehochuť, skoro nic není zapomenuto.“⁴⁰³ S růstem počtu dětských časopisů se ve třetím období jejich dějin dále zvýraznila stratifikace na škále žánrové, věkové i tematické. Rozvinuly se další formy tiskovin určených dětem a stojící na hranicích vymezení časopisu pro děti, např. dětem určené almanachy či vlastivědné sborníky.

K novým formám dětských periodik patřily už zmíněné tituly „novinové“ (*Děti republiky*, *Mladé snahy* aj.), ale i další nové formáty, např. časopisy vyhraněně zábavné (*Koule*, *Kašpárkovy noviny*, *Paleček*). Ty obvykle netiskly žádné naučné materiály nebo jejich minimum, posláním těchto periodik bylo děti rozptýlit a rozesmát. Byly výrazně komerční, tiskly větší množství reklam než jiné dětské časopisy a pořádaly např. předplatitelské soutěže za získání největšího množství dalších předplatitelů.⁴⁰⁴ Mezi takové časopisy patřil např. *Kulišek*, ale velké množství reklam tiskla např. i ve Státním nakladatelství vydávaná *Naše republika* či časopis *Školský rozhlas*.

Časopisy se diferencovaly na rozdíl od předchozích období i obsahově. Vznikaly charakteristické rubriky, zcela nové typy obsahu a materiály určené pro konkrétní, specifickou část dětského publika. Specificky pohádkovým, programově optimistickým titulem bylo např. *Srdíčko*,⁴⁰⁵ časopisem nabízejícím převážně dobrodružnou četbu zmíněný *Kulišek*, vznikl i dětský časopis věnující se ručním pracím pro dívky s názvem *Dívčí práce*, navazující na starší *Českou dívku*, ale obsahově vyhraněnější než jeho předchůdce a věnující dívčím pracím naprostou většinu obsahu.

⁴⁰³Suk (1930), s. 143.

⁴⁰⁴ Viz např. *Kašpárkovy noviny*, (1935), č. 1, jako extrémní příklad.

⁴⁰⁵Viz vzkaz „*Všem přátelům a přispěvatelům*“, *Srdíčko* (1935/1936), s. 481.

Zábavné časopisy přizpůsobily svůj obsah co nejširšímu publiku, tiskly dobrodružné materiály, veselé hříčky a využívaly pro svůj obsah vlny dětských mód (např. módu skautingu, filatelie či dobovou oblibu postavy Kašpárka). Vznikly také u nás první tituly komiksové (*Punt'ovy příhody*, *Kocour Felix* aj.). Časopisy pro starší děti (*Roj*, *Robinson*) se přiblížily periodikům pro dospělé, ať už vnějším vzhledem (vícesloupcovou sazbou, bohatým využitím dokumentárních fotografií), tak náměty a články v číslech otištěnými.

Vedle toho samozřejmě zůstaly pro čtenáře připraveny tradičnější tituly, ať už náboženské (zavedený *Anděl strážný* i některé nově vzniklé, ale klasickou koncepcí přijímající, např. českobratrský *Růžový palouček*), či beletristické (*Malý čtenář*) a další.

Vznikly zcela specifické tituly se zajímavým konceptem, výrazně odlišným od dosud známých forem (*Svítání*, založené na konfrontaci dětských prací s klasickou uměleckou produkcí, *Mladý svět*, obsahující výňatky ze světové literatury, přizpůsobené pro dětské publikum, či *Besídka*, jejíž obsah tvořily návody k veřejným dětským vystoupením). Obsah dětských časopisů se svou pestrostí začal přibližovat obsahu periodik pro dospělé.

3.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

Ve třetím období se počet profesionálních redaktorů časopisů zvyšuje, stále však nejsou v redakcích většiny titulů. Nejcharakterističtějším časopisem třetího období je časopis spolkový, případně stranický. Redaktory spolkových časopisů pro děti jsou buď pedagogové jako v období předchozím, nebo aktivisté jednotlivých spolků či politických organizací, pro něž je práce v dětském periodiku jen jednou z forem práce pro ideu, jíž propagují. Tak sociálnědemokratický básník, kritik, esejista, překladatel, autor divadelních her a především redaktor mnoha levicových periodik Antonín Macek vede i časopis pro děti *Jaro*,⁴⁰⁶ podobně je redaktor časopisu *Oheň* Antonín Trousil významným komunistickým aktivistou s řadou funkcí, z nichž vedení dětského časopisu není zdaleka tou nejdůležitější.⁴⁰⁷

Redaktory dalších výrazných dětských periodik jsou také pokrokoví učitelé, zastánci nových výchovných metod a alternativních školských postupů jako redaktor *Svítání* Frank Mužik či redaktor *Lípy*, *Radosti* a *Zlaté brány* Ferdinand Krch.⁴⁰⁸

Vedení časopisů je jen v některých případech (např. *Malý čtenář*, *Srdíčko*) hlavním zdrojem obživy redaktora, často tvoří jeho vedlejší pracovní poměr k jinému zaměstnání. U časopisů se zázemím ve větším vydavatelství získával každý takový titul také podporu celého vydavatelství

⁴⁰⁶Kos (1980), ss. 93-94.

⁴⁰⁷Viz Trousil (1962).

⁴⁰⁸Viz např. Vavrda (1971).

s řadou centralizovaných funkcí (administrativa a distribuce, vydavatelští ilustrátoři, písáčky atp.).

3.3.3 – Náklad – desetitisíce

Ve třetím období dosáhlo nákladu několika desítek tisíc výtisků hned několik úspěšných časopisů, především titulů vydávaných nejmasovějšími spolky (Sokolem či Červeným křížem). Vedle *Malého čtenáře*, který si svou pozici držel tradičně už z období předchozího, tak mělo kolem roku 1930 vysoký náklad přibližně 45 000 výtisků např. sokolské *Vzkříšení. Radost*, kterou pro nejmenší členy svého dorostu vydával Československý červený kříž, měla v téže době více než 30 000 výtisků, podobný náklad měla i *Zlatá brána*, vydávaná Svazem dělnických tělovýchovných jednot.

3.4 – Obsah

3.4.1 – Vytváření státního vědomí

Po skončení 1. světové války a vzniku nového státu se většina dětských časopisů aktivně zapojila do tvorby nového státního povědomí, do budování symbolických a mytologických základů nového státu. Vyzývala je k tomu i odborná veřejnost, v *Úhoru* se v letech 1919-1920 objevovala řada referátů hodnotících časopisy podle toho, vychovávají-li správné občany pro novou republiku. První číslo prvního ročníku *Úsvitu*, na jehož tvorbě se teoretici dětské literatury podíleli nejvíce, otevírala báseň F. S. Procházky „*Dětem vítězů*“, programově vyzývající k budování republiky a k jednotě česko-slovenské („*Jeden jazyk, jedna vlast / od Rudohoří k Váhu!*“)⁴⁰⁹. Dále tiskne *Úsvit* na pokračování rubriku „Dopis jinochu, který chce býti dobrým republikánem“, později jeho dívčí variantu „List mladým republikánkám“.

Toto nové státní vědomí bylo třeba budovat ve dvou směrech. Nové bylo jak státní zřízení (republika), tak nutnost vytvořit a internalizovat v nových občanech ideje a mytologie nového státu proklamovaného národa „československého“, navíc ještě s dalším „státovorným“ národem karpatskoruským či rusínským. Nová ideologie „čechoslovakismu“ byla vtělena i do školních

⁴⁰⁹Procházka, František Serafinský: „*Dětem vítězů*“. In: *Úsvit* (1919/1920), s. 1.

Dětské časopisy, zvláště nově vzniklé, se těchto výzev chopily. Vznik republiky byl propagován jako vyvrcholení staletého úsilí, dějiny země byly často vykládány jako zjednodušená verze Masarykovy mytologie o duchu národa, navazujícím na Husa, Žižku, Chelčického, Komenského, Havlíčka a Palackého, s Masarykem jako dovrшитelem jejich díla.⁴¹¹

Tituly z 1. republiky vyjadřují svou loajalitu ke státu a aktuálnímu státnímu zřízení mnohem výrazněji než časopisy dob předchozích. Řada časopisů tiskne během celého tohoto období při různých příležitostech oslavné články o T. G. Masarykovi⁴¹² a dalších ikonách nového státu (např. A. Jiráskovi, M. R. Štefánikovi, A. Rašínovi). *Lípa* uveřejňuje dojemnou reportáž o předání černého beránka k 80. narozeninám samotnému TGM slovenským členem Červeného kříže.⁴¹³ I časopisy pro nejmenší (např. *Radost*) svým čtenářům připomínají významné postavy a data nového státu, a to často zároveň s výchovnými ponaučeními: „*Chod'me všetci za vzácným vzorom nášho prezidenta a neotravujme sa alkoholom.*“⁴¹⁴ I komerční tituly jako *Kašpárkovy noviny* svou loajalitu novému státu vyjadřují. Židovský *Jaldut* tiskne smuteční báseň k výročí úmrtí TGM.⁴¹⁵

Řada titulů se v souvislosti se vznikem společného státu věnuje Slovensku a tiskne materiály ve slovenštině (*Lípa*, *Radost*, *Slovenský koutek v Mládí*). Slovenské texty tisknout i nejkonzervativnější tituly jako *Rajská zahrádka*.

Mnohé časopisy (*Děti republiky*, *Úsvit* aj.) propagovaly národní velikány české i slovenské (M. R. Štefánika, Martina Kukučina...), případně přátele republiky v zahraničí (A. Denise, prezidenta USA W. Wilsona aj.). Apoteóza T. G. Masaryka převzala řadu rysů oslav císařského domu z časů monarchie (v časopisu *Mládí* vyšla ve 4. čísle 8. ročníku povídka o chlapci, který překoná řadu protivenství včetně strachu rodičů a dlouhé cesty ve vražedném počasí jen proto, aby ve škole mohl přednést oslavnou báseň na prezidenta; ve stejném časopisu, čísle 13. třináctého ročníku měla rubrika „Různé“ tento obsah: „*Rodný dům T. G. Masaryka*,“ „*Rodiče p. prezidenta*,“ „*Masaryk a císař*,“ „*Dárek p. prezidentovi*,“ „*Naše říční lod'stvo*,“ „*Školství v cizině*“ a „*Čich hlemýžďe*“⁴¹⁶).

⁴¹⁰Somr a kol. (1987), s. 219.

⁴¹¹Viz např. *Sokolské jaro*, (1936/1937), s. 3, další oslavné články o Masarykovi viz např. *Besídka* (1922/1923), s. 98-99, mnoho materiálů v časopisu *Děti republiky* aj.

⁴¹²Jako např. oslavné texty u příležitosti jeho narozenin. Viz např. „*Prezidentových osmdesát let*“ in *Lípa* (1930), ss. 98-100, či báseň „*Pohádka 7. března*“ a scénka „*Monogram*“, *Mládí* (1934), ss. 89-90.

⁴¹³„*Baranček pána prezidenta*“ in: *Lípa* (1930), ss. 67-68.

⁴¹⁴Klusák, Karel: „*Pán prezident na dožinkách*“ in: *Radost* (1930), s. 18.

⁴¹⁵*Jaldut*, (1938), č. 1, s. 7.

⁴¹⁶*Mládí* (1929/1930), s. 103. Tyto a podobné materiály jsou srovnatelné např. s oslavami císaře v časopisu *Mladé Rakousko*. Viz např. článek „*Císař a král v Čechách*“ in: *Mladé Rakousko* (1917), ss. 49-54, či následující materiál

Prezidentovým narozeninám různé časopisy často věnovaly celá čísla,⁴¹⁷ jiné je připomínaly ve zvláštních oslavných člancích.⁴¹⁸

Řada časopisů (*Mládí*, *Malý Čechoslovák*, *Zlatá brána* aj.) oslovovala T. G. Masaryka přídomek „tatiček“.⁴¹⁹ Českobratrský časopis *Růžový palouček* otiskl na obálce 7. čísla osmého ročníku (1927/1928) báseň svého čtenáře Pavla Dlouhého s názvem Lány: „*Lány, širé lány / jak jste vy teď pusté, / na záhonech vašich / kvítečka neroste! // Zním též jiné Lány, / kde je vždycky milo, / tam náš pan prezident / má své letní sídlo. // Sídlí tam tatiček / drahý náš a milý, / chtěl bych ho spatřiti / třeba jen na chvíli. // Vždycky si tak myslím: / Lány, milé Lány, / nevíte vy ani, / jak jste požehnány!*“⁴²⁰

Bezvýhradně prostátní byly dětské časopisy sokolské (*Sokolské jaro*, *Vzkříšení*, *Skřivánek* či přílohy sokolských věstníků jako *Sokolská budoucnost*).⁴²¹ Mytologie nového státu byla se sokolským hnutím výrazně propojena a sokolské dětské časopisy byly plně oslavných článků na ikony nové republiky, prezidentem Masarykem počínaje a státními ministry zdaleka nekonče.⁴²² Na typické obálce *Vzkříšení* se např. ve 2. čísle 15. ročníku objevuje rozesmátý sokolík s československou vlajkou, na titulní stránce pak prezident Masaryk, vyvedený v oleji Jánem Šrámkem.

Oslavám republiky a jejich představitelů se věnovaly nejen spolkové, ale i čistě komerční časopisy. Tak *Kašpárkovy noviny* věnovaly velkou část 4. čísla čtvrtého ročníku oslavám 28. října (s básněmi o 28. říjnu a veselou divadelní hříčkou „*Loutky přejí republice k svátku*“).

Stejně oddaně budovaly dětské časopisy nové vztahy se Slovenskem. Řada titulů publikovala příspěvky slovenských literátů, už zmíněné texty ve slovenštině (*Roj*, *Skřivánek*, *Mládí*), ba dokonce celá čísla věnovaná Slovensku (např. *Úsvit*, roč. 2, č. 5, *Děti republiky*, roč. 4., č. 6, aj.) či Zakarpatské Ukrajině.⁴²³ Po vzniku nového státu bylo třeba překonávat i jazykové

„*Náš císař a král – Příhody ze života císaře Karla I.*“ in: *Mladé Rakousko* (1917), ss. 54-56.

⁴¹⁷ Moravský *Mladý svět* např. v roce 1921 celé 13. číslo věnoval prezidentovým jednadsmesátinám, čtrnáctideník *Mládí* věnoval Masarykovým dvaosmdesátinám 13. číslo patnáctého ročníku, pětaosmdesátinám číslo 12. ročníku osmnáctého, časopis *Besídka* číslo 13. hned 1. ročníku (1922/1923) atp.

⁴¹⁸ Viz např. *Robinson* (1933/1934), s. 208. *Po práci*, časopis pro živnostenský dorost (1931/1932), s. 97 aj.

⁴¹⁹ „*Náš tatiček prezident T. G. Masaryk promlouvá 27. října 1928 k žactvu pražských národních škol.*“ Tento popisek k fotografii publikoval časopis pro menší děti *Zlatá brána* v prvním čísle 9. ročníku (1927/1928).

⁴²⁰ *Mládí* (1927/1928), č. 7, 3. strana obálky.

⁴²¹ „*Bratře redaktore! Byla jsem radostně překvapena krásnou knihou o panu prezidentovi Masarykovi „Od piky“, která na mne připadla vylosováním za správné rozluštění soutěže „Vzkříšení“. Těším se, že ji s tatičkem přečtu v nejbližší době, a děkuji Vám srdečně za užitek, který jistě z toho budu mít. Se sesterským pozdravem, Věra Bauerová, žačka Sokola v Jindřichově Hradci,*“ píše v časopisu *Sokolské jaro* čtenářka v otištěném dopise. *Sokolské jaro* (1936/1937), s. 24.

⁴²² Sokolové se těšili podpoře státních orgánů, což se projevovalo i v dětských časopisech. Např. do prvního čísla časopisu *Sokolské jaro* napsal roku 1936 uvítací článek ministr školství a národní osvěty E. Franke, do druhého čísla F. Machník, ministr národní obrany.

⁴²³ Slovenské materiály publikovaly už i časopisy předválečné, nikoliv ale v takové šíři. Většinou šlo navíc, jako

bariéry, a tak některé tituly tiskly školy slovenštiny či seriály o rozdílech mezi oběma jazyky (sokolský *Skřivánek* aj.) Mnoho prvorepublikových titulů (*Mládí*, *Tribuna mládeže* aj.) mělo pravidelný slovenský koutek. Časopis *Vzkříšení* se s ohledem na své slovenské čtenáře dokonce přejmenoval na *Sokolské jaro*: „Přejmenovali jsme jej podle jednoho z Vašich návrhů po přání našich žáků a žaček slovenských, kterým se dřívější název těžko vyslovoval.“⁴²⁴ Česko-slovenské vzájemnosti se věnoval celý časopis *Československé ráno*.

S vytvářením ideje nového státu bylo spojeno i odmítání všeho připomínajícího stát starý. Tak se v článku o sv. Václavu z časopisu Československého červeného kříže *Lípa* mluví o „nenáviděné císařské hymně“⁴²⁵ v časopisu *Sokolské jaro* o Habsburcích jako o „věrolomném rodu“⁴²⁶ v časopisu *Úsvit* se v programovém článku prvního čísla mluví o době císařství jako o času „národního utrpení“, který uplynul, načež nadále „Ve všem musíme jít za předními představiteli našeho národa, za svými drahými hlavami, mezi nimiž na prvním místě je náš vůdce, prezident T. G. Masaryk. Jeho hluboká slova ať se stanou naším vůdčím evangeliem, jeho směr příkazem, abychom došli tam, kam dojít máme.“⁴²⁷ Podobně jako o Habsburcích psaly časopisy v souladu s aktuální státní mytologií např. i o „zrádné“ české šlechtě, která „sotva se česky smluvila“.⁴²⁸

Státotvorné materiály otiskovaly časopisy v roční periodě zejména u příležitosti narozenin T. G. Masaryka a kolem výročí 28. října. Dvě největší širší vlny vlastenectví v dětských časopisech proběhly jednak v prvních letech po vzniku samostatného státu a poté v době jeho ohrožení a konečně i zániku ve druhé polovině 30. let.

Částečnými protichůdci „státovorných“ časopisů byla velká skupina méně pro novou republiku angažovaných (byť ji v žádném případě nenapadajících), zejména katolických titulů, reprezentujících paralelní proud dětského časopisectví 1. republiky. Dobová literární kritika i následné hodnocení literární historie tato periodika (často z ideových důvodů) obvykle odsouvá na okraj svého zájmu, a to přesto, že šlo o tituly velmi vlivné a čtenářsky oblíbené. Tyto časopisy hrály v nově vznikající společenské struktuře roli držitelů tradičního, konzervativního pojetí výchovy, navazující na období předválečné, a nikoliv ho zcela negující. Plnily tak důležitou stabilizační společenskou funkci, a navíc naplňovaly některé z potřeb dětského publika, pro které

např. u časopisu *Jarý věk*, časopisů Jana Dolenského a dalších, o propagaci myšlenky všeslovanské, slovenské texty byly tedy obvykle publikovány v souvislosti s texty ruskými, polskými, lužickosrbskými a dalšími.

⁴²⁴*Sokolské jaro* (1936/1937), s. 2.

⁴²⁵*Lípa* (1929/1930), s. 2.

⁴²⁶*Sokolské jaro* (1936/1937), s. 30.

⁴²⁷*Úsvit* (1919/1920), s. 2.

⁴²⁸*Viz Klas* (1922), s. 191.

progresivnější časopisy neměly místo.⁴²⁹ Hegemonie jednoho výkladu dějin dětské literatury tu stále čeká na přehodnocení přijetím mohutného, avšak dosud spíše neviditelného proudu pramenného materiálu.

⁴²⁹ Např. potřeby rozvíjení dětské spirituality či potřeby porozumět světu díky jeho jasnému rozdělení na dobro a zlo.

3.4.2 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

Tituly třetího období postupně rozvíjejí koncept pravidelných rubrik a diverzifikují materiály v časopisech do dříve nevídané šíře.

Časopisy spolkové a časopisy organizací publikují rubriky zabývající se vnitřním životem organizace (*Lípa*, *Junák*, *Vzkříšení*) a jejich mládežnických odnoží, stejně jako významným datům a postavám jejich interní mytologie. Spolkové a církevní časopisy organizují rubrikami život spolků či církevních mládežnických organizací.⁴³⁰ Periodika se zabývají ve zvýšené míře rovněž tělocvikem a představují (zatím poměrně řídké) např. sportovní hvězdy.

Jednotlivé tituly reflektují nové módy a zájmy čtenářů, vznikají specializované zájmové rubriky. I starší časopisy (jako *Malý čtenář*) věnují zvláštní rubriky filatelii⁴³¹ či např. fotografií, které dříve prosadily tituly progresivnější (např. *Mláď*). Objevují se rubriky ručních prací, a to

⁴³⁰V *Lípě* je to např. „Práce v...“ (daném měsíci). V evangelickém *Růžovém paloučku* „Noviny“.

⁴³¹Podobně jí věnují zvláštní rubriku „Malý filatelista“ i *Kašpárkovy noviny*, určené mladším dětem.

nejen dívčích (v *Úsvitu* je to „Dílňa“, v *Andělu strážném* „Koutek pro ruční práce“, v *Malém čtenáři* např. nepravidelná rubrika „Z umělecké dílny“). V souvislosti s rozvojem techniky a technologií časopisy čtenáře inspirují k novým dovednostem (tak časopis *Robinson* ve svém 1. ročníku uveřejňuje na pokračování návod na to, jak si sestavit vlastní radiopřijímač). V mnoha titulech (*Klas*, *Kulišek*...) se objevil jazykový kurz esperanta jako jazykové módy spojené se společenským ideálem dorozumění mezi národy. V časopisech, i genderově nerozlišených, se častěji objevují rubriky určené dívkám (především s návody k domácím pracím).⁴³²

V periodikách ubývá materiálů na pokračování, obvykle se vyskytuje pouze jediná jejich forma, román na pokračování, zveřejňovaný často v celém ročníku a ve formě umožňující jeho vynětí z celku a samostatné svázání a uchování. Do časopisů se vkládají odlišně zalomené texty, určené k vytržení a sestavení do drobné knížky (*Sokolské jaro*, roč. 1, apod.). *Úsvit*, programově vychovávající čtenáře uměním, publikuje rubriku „Naše obrazárna“, komentující obrazový doprovod časopisu, zejména reprodukce slavných výtvarných děl.

Časopisy využívají dobově populární figurku Kašpárka. Vycházejí nejen celé *Kašpárkovy noviny*, ale řada časopisů tiskne samostatné rubriky s kašpárkovskými scénami či žerty (např. *Lípa*, *Radost*, *Srdíčko*).

V časopisech se objevují „zpravodajské“ rubriky, informující dětské publikum o událostech doma i v zahraničí. Objevují se především v novinami inspirovaných titulech, které jsou mezi časopisy novinkou. Šíří se však i do periodik beletristických. V časopisu *Mládí* se taková rubrika jmenuje např. „Co nového“, v *Úsvitu* „Noviny Úsvitu“, v *Kašpárkových novinách* „Z celého světa“, v *Andělu strážném* „Okénka do světa“ atd. V novinami inspirovaných titulech se dělí do dalších rozlišených rubrik.⁴³³

V hádankářských koutcích se objevují kromě tradičních žánrů také např. obrázky typu „najdi x chyb“. Velmi oblíbené jsou čtenářské soutěže, v řadě časopisů jich lze v jediném čísle najít hned několik (*Sokolské jaro*, roč. 1, č. 5), lze je najít i v titulech určených nejmenším (viz např. *Radost*, roč. 6, obálka č. 1). Zvláště komerční časopisy vyhlašují čtenářské, např. hádankářské soutěže téměř v každém čísle (např. *Malý čtenář*). V časopisech pro děti se objevují křížovky (pravidelně je tiskne např. *Robinson*) a také nové formy soutěží (jako např. fotosoutěž).

V jednotlivých titulech se objevují i inzerátové rubriky dětí, obvykle bezplatné (např. „Co bych si chtěl vyměnit“ v *Robinsonu*).

Tituly běžně otiskují dopisy čtenářů (např. *Mládí*, *Sokolské jaro*). *Lípa* tiskne jejich texty

⁴³²V *Andělu strážném* je to „Dívčí koutek“.

⁴³³V časopisu *Děti republiky* jsou to např. rubriky „Doma“, „Za hranicemi“, „Za vzděláním“, „Školství“, „Národní hospodář a práce“, „Sociální péče a zdravotnictví“, „Beseda“ a „Drobničky“.

spolu s označením školní třídy autora, *Radost* publikuje dětské práce jako součást běžného, od ostatních textů nijak neodděleného obsahu. Tradičnější časopisy (*Růžový palouček*, *Anděl strážný*) věnují dětským pracím prostor v samostatných rubrikách.

Nově se místo tradičních slohových prací a obrázků objevují výzvy k vlastní žurnalistické činnosti dětí. *Robinson* tak pro čtenáře zavádí rubriku „Malý reportér“. Časopisy (např. *Radost*) publikují i výtvarné práce svých čtenářů a organizují pro ně nové formy soutěží, např. fotosoutěže (*Anděl strážný*).

Redakce odpovídají na poštu v samostatných odpovědních rubrikách se stručným pojmenováním adresáta a krátkou odpovědí.⁴³⁴

Některé progresivní tituly začínají čtenáře oslovovat nikoliv obecným pojmenováním jako děti („děvčata a chlapci“ apod.), ale nabízejí jim konkrétní identitu, spjatou s časopisem. Tak časopis *Robinson* oslovuje své čtenáře „*Robinsoni*“, *Kašpárkovy noviny* ústy Kašpárka mj. „*Milá děťata*“ či „*Nazdárek, dětičky*“ apod.

3.4.3 – Obraz dětství – dítě jako cíl ideologické a národněuvědomovací formace, dítě jako tvůrce

Typickým titulem třetího období dějin dětských periodik je časopis spolku, organizace, církve či politické strany. Časopisy vychovávají své čtenáře k obrazu ideálního člena spolku. Sokolské tituly prezentují ideál dítěte jako tělesně a morálně zdatného jednotlivce, vlastence, ochotného položit život za rodnou zem.⁴³⁵ Časopisy Československého červeného kříže se věnují výchově ke zdravotě. Podporují také vzájemné styky členů spolku s jejich domácími i zahraničními souputníky (např. *Lípa* věnovala zvláštní rubriku „Meziškolní dopisování“ korespondenci mezi českými a zahraničními dětmi).

V progresivních titulech, vydávaných pokrokovými pedagogy, teoretiky dětské literatury a autory knih pro nejmenší, jsou děti prezentovány jako morálně i citově složité osobnosti, řešící etická dilemata, selhávající, ale neztrácející tím vlastní hodnotu.⁴³⁶ Konzervativní časopisy (*Růžový palouček*, *Rajská zahrádka*, ale např. také *Srdíčko*) udržují charakteristický obraz dětí

⁴³⁴Viz např. rubrika „Strýčkův amplion“ v časopisu *Naše republika*.

⁴³⁵Viz např. *Sokolské jaro* (1936), č. 1, ss. 3-4.

⁴³⁶Viz např. povídka „*Hrdina dne*“ (*Sokolské jaro* /1936/, ss. 92-96), v níž hlavní hrdina nejprve obelže rodiče, aby však později zachránil kamaráda před utopením. Případně črta „*Styděl se za maminku*“, v níž mladý student nejprve zapřel vesnickou matku, která za ním přišla do města, ale později se za to stydí a matku citově odškodní. (*Lípa* / 1930/, ss. 120-122).

jako bytostí černobílých,⁴³⁷ reprezentantů jedné vlastnosti,⁴³⁸ dětí po zásluze potrestaných za neposlušnost,⁴³⁹ případně poetických zbožných bytůstek à la Kája Mařík, jehož autorka pravidelně publikovala v *Andělu strážném*. Obecně je však prezentace dětství v časopisech už mnohem komplexnější. Už velmi malé děti jsou v řadě materiálů zorbazovány jako eticky komplexní, protikladné, byť okouzlující individuality.⁴⁴⁰

V časopisech se poprvé objevují děti jako hlavní postavy dobrodružných příběhů, v nichž je dobrodružství pojato jako motiv s vlastní hodnotou, sám o sobě stojící za prožití bez morálně-etického či jiného výchovného náboje.⁴⁴¹ Děti také v některých příbězích prokazují jistou (např. tělesnou, vědomostní či schopnostní) převahu nad některými dospělými a hrdinství či nepominutelný význam ve vypjatých situacích.⁴⁴²

V obsahu časopisu se stále objevuje motiv chudoby, prakticky ve stejných intencích jako v předchozím období.⁴⁴³ Periodika si v tomto období poprvé uvědomují potřebu autonomie dětského kolektivu. „*Besídka jest pořádána mládeží pro mládež, jen tak zůstane dětskou. Dospělí jsou přítomni jen ve výjimečných případech. Obyčejně přestává pak býti besídkou a stává se napodobením veřejných produkcí a zábav. Zůstane-li omezena na děti, nevádí jí nedokonalost, neboť ji vyváží vlastní vaše součinnost.*“⁴⁴⁴ Tuto formální autonomii však dospělí stále potřebují téměř do detailu kontrolovat, řídit a určovat jí program (za citovaným textem je otištěn desetibodový program s přesným popisem dané besídky). Výchova dětí je otevřenější, ale stále pevně v rukou dospělých.⁴⁴⁵

Komerční časopisy určené menším dětem (*Kašpárkovy noviny*, *Punt'a*) prezentují mladší děti jako naivní, důvěřivé až nablblé bytosti, prožívající příhody, které v „dětských očích“, jak je vnímá časopis, znamenají mnoho, ačkoliv jejich váha je věcně pramalá a takto i ukazovaná. Děti

⁴³⁷Tak se půdorys povídky „*Malé dobroditelky*“ (*Rajská zahrádka* /1929/, ss. 21-24) o dívkách obětujících ušetřené peníze pro chudé dítě podobá základnímu motivu povídky „*Malá dobrodějka*“ z časopisu o více než čtyřicet let staršího (*Budečská zahrada* /1887/, ss. 97-99, 140-142), ba dokonce motivu básně Františka Douchy „*Žebráček*“ (*Komenský* /1866/, s. 17), tedy materiálu staršímu více než 60 let. Podobně bezproblémově kladné děti se zvláště v konfesijních časopisech objevují častěji (viz např. povídka J. Máchy „*Na dříví*“, *Rajská zahrádka* /1929/, ss. 69-72). V povídce „*Co vyprávěla matka o svém synáčkovi*“ (*Rajská zahrádka* /1929/, s. 79) tak zbožnost dítěte překoná i vážnou nemoc, v povídkách „*Syn chudé vdovy*“ či „*Pamatoval na maminku*“ v témže ročníku (*Rajská zahrádka* /1929/, ss. 93-96, resp. 98-101) láska k rodičům překoná chudobu. V povídce „*Co tatínek vypravoval*“ (*Rajská zahrádka* /1929/, ss. 106-109) je naopak dítě, které ve škole podvádělo, po zásluze potrestáno.

⁴³⁸Viz např. „*Zapomětlivá Baruška*“, povídka V. Špačka v *Rajské zahrádce* (1929), ss. 4-8. „*Letní pohádka*“ F. Šálka v „*Srdíčku*“ (1936), ss. 456-457, či báseň Vojtěcha Cinybulka „*Slávek-počtář*“ v *Srdíčku*, (1936), s. 478.

⁴³⁹Viz např. básně Josefa Káše „*Potrestaný Pepík*“ a Františka Šálka „*Spravedlivý trest*“, *Srdíčko* (1936), s. 438, případně povídku Aloise Záruby „*Chlapec a aeroplán*“, *Mládí* (1934), s. 71

⁴⁴⁰Viz např. „*Andělíček s růžky*“, povídka Karla Doubravského, *Mládí* (1933), s. 42-43.

⁴⁴¹Viz např. povídka Jiřího Jordána „*Nenasytný kanoista*“, *Robinson* (1934), s. 33.

⁴⁴²Viz např. povídka „*Toník trubačem*“, zveřejňovaná na pokračování ve 2. ročníku časopisu *Robinson* (1934).

⁴⁴³Viz např. povídka „*Šťastná chudoba*“ Joži Toucové-Mettlerové v 1. čísle 1. ročníku časopisu *Úsvit* (*Úsvit* /1919/, ss. 31-38). V konfesijních časopisech, jako je *Rajská zahrádka* či *Anděl strážný*, je chudoba často spojována s dobrotou srdce a prostotou a odměňována osudem.

⁴⁴⁴*Lípa* (1930), s. 38.

⁴⁴⁵Viz např. povídku „*Můj hošík*“ (*Lípa* /1930/, ss. 159-160).

jsou roztomilé svým prvoplánovým chápáním slov a věcí,⁴⁴⁶ stejně jako důležitostí přikládanou maličkostem.⁴⁴⁷ Jsou víceméně neschopné obstát samy ve světě.⁴⁴⁸

Dítě se v časopisech třetího období objevuje často i v souvislosti s humorem. Obvykle jako nevědomý a naivní autor slovní hříčky či absurdního sylogismu, podobně jako v období předchozím⁴⁴⁹, poprvé už ale také jako původce vědomého a originálního žertování, a to na úkor vrstevníků i dospělých.⁴⁵⁰

Ve třetím období dějin dětských periodik se v nich masověji začíná objevovat nová podoba jejich modelového čtenáře, a to dítě v podobě tvůrce. Časopisy především začaly překotně publikovat dětské práce. Tento trend, byť některými teoretiky a pedagogy kritizovaný, se velmi rozšířil. V prvním čísle šestého ročníku (1929/1930) se už časopis *Radost* chlubí, že se v titulech Československého červeného kříže v uplynulém ročníku objevilo více než 100 dětských prací, a pro nový ročník vyhlašuje příspěvatelskou soutěž o 300 věcných cen.⁴⁵¹ I další časopisy (*Sokolské jaro*, *Malý čtenář*, *Puntá*, *Zlatá brána*) vyzývaly své čtenáře ke spolupráci a otiskovaly jejich práce, *Svítání* mělo na těchto příspěvcích postavený celý svůj koncept, dle původního programu, který se mu nepodařilo zcela naplnit, mělo vydávat výhradně dětské práce. *Besídka* Volné myšlenky počítala s dospělými řízenou divadelní tvorbou dětí a vycházela jako soubor vhodných materiálů k veřejnému inscenování.

⁴⁴⁶Viz např. povídku Jana Petruse „Poprvé do školy“, *Kašpárkovy noviny*, roč. 2, č. 3, ss. 11-12, případně povídku M. Mervartové-Klímové „Mamička-carevna“, *Kašpárkovy noviny* (1933), č. 1, ss. 17-18.

⁴⁴⁷Viz např. text Hanuše Sedláčka „Kaňka“, *Kašpárkovy noviny* (1933), č. 7, ss. 6-7.

⁴⁴⁸Viz např. povídku Joži Toucové-Mettlerové „Vašíček, moudrá hlavička“, *Kašpárkovy noviny* (1933), č. 6, ss. 4-5

⁴⁴⁹Obvyklé je takové pojetí dětského humoru např. rubrice „Kašpárkovy žertíky“ *Kašpárkových novin*.

⁴⁵⁰Viz např. „Kdo je silnější?“ (*Radost* /1930/, s. 24), či rubrika „Pro zasmání“ v časopisu obecně.

⁴⁵¹*Radost* (1929/1930), číslo 1. Druhá a třetí strana obálky. Do soutěže nakonec došlo více než 8000 příspěvků (Viz *Radost* /1929/1930/, číslo 5. Druhá strana obálky).

4 – Dětský časopis jako tvůrce autonomního dětského světa

(léta 1935-1948)

Trvající z předchozího období

Anděl strážný (1882-1940)

Malý čtenář (1882-1941)

Rajská zahrádka (1892-1943)

Česká dívka (1904-1914, 1920, 1923-1937)

Sokolské besedy (1905-1914, 1916-1941)

Vzkříšení (1905-1914, 1923-1936)

Naše omladina (1911-1940)

Pán přichází (1913-1941)

Mládí (1914, 1919-1941)

Junák (1915-1919, pod příbuznými názvy dále 1920-1940, 1945-1948, 1968-1970)

Mladá stráž (1918-1941)

Černoušek (1919-1940)

Květy mládí (1919-1941)

Jitro (1919-1942)

Zlatá brána (1919-1943)

Skaut Průkopník (1921-1932)

Růžový palouček (1921-1941)

Náš dorost (1921-1942)

Klas (1922-1942, 1945-1948)

Malý Čechoslovák (1923-1933, 1935-1939)

Radost (1924-1942)

Kulišek (1925-1942)

Lípa (1926-1940) (navázala na Měsíčník dorostu Československého červeného kříže)

Mladé snahy (1930-1936)

Naše republika (1930-1939)

Legio angelica (1930-1941)
Jaldut (1931-1939)
Mladý Zlín (1931-1944)
Paleček (1932-1933)
Roj (1932-1942)
Srdíčko (1932-1942)
Zora (1934-1939)
Rozhlásek (1935-1937) (navazující na Školský rozhlas)
Sokolské jaro (1936-1941) (navazující na Vzkříšení)
Rozhlas mladých (1937-1942) (navazující na Rozhlásek a Školský rozhlas)
Český domov (1939-1940, 1945-1949) (navazující na Naši republiku)

Nové

Mladý hlasatel (1935-1941)
Punt'á (1935-1942)
Dětská neděle (1935-1944)
Poupě (1936-1941, 1946-1949)
Vzhůru na stráž (1937-1939)
Vlaštovička (1937-1941, 1945-1949)
Droby (1938-1939)
Zemské divadlo dětem (Divadlo mládeži) (1938-1941)
Mladý křesťan (1939-1943)
Moravěnka (1940-1941)
Poupě (1940-1945)
Vedem (1942-1944)
Dívčí svět (1943-1944)
Správný kluk (1943-1945)
Zteč (1943-1945)
Radostné mládí (1945-1948)
Vpřed (1945-1948)
Mladý hlas (1945-1950)
Brouček (1945-1949)
Mateřídouška (1945-1989)

Jaro (1946-1948)

Nazdar (1946-1948)

Skautka (1946-1948)

Zdravý svět (1946-1948)

Karavana (1946-1949)

Mladý technik (1946-1952)

Studánka (1947-1949)

Na konci 30. let dochází k ohrožení samostatnosti státu, posléze národní suverenity a nakonec v dlouhodobé perspektivě i samotné národní existence. V této složité době vzniká paradoxně (nicméně podobně jako ve složité době 50. let. 19. století) kvalitativně nový druh časopisů, ustavující originální domácí tradici periodik pro děti a mládež.

Přelomové desetiletí 1938-1948, během nějž se na našem území prostřídalo pět režimů a proběhla světová válka, bylo zjitřenou dobou i pro českou a moravskou mládež. Jako jistý únik před nejistotami světa dospělých slouží dětem koncept autonomního, co možná nejapolitičtějšího⁴⁵² dětského světa především v nejrozšířenějších časopisech *Mladý hlasatel* a později *Vpřed*. Před propagandou a obavami dospělých unikají dětská čtenáři do čtenářských klubů, k činnosti, v níž panující nestálé a z mnoha úhlů pohledu nesmyslné zákony dospělých i jejich tragické důsledky hrají co možná nejmenší roli.

Během okupace a 2. světové války došlo ke zpretrhání tradic předválečného českého tisku. Během let 1939-1945 bylo na území protektorátu zastaveno téměř 1900 titulů novin a časopisů,⁴⁵³ včetně prakticky všech periodik dětských. Po válce vedly ekonomické problémy, projevující se např. nedostatkem papíru a dalšího materiálu, jakož i snaha odstříhnout se nejen od okupačního, ale i prvorepublikového společenského systému k omezení přirozené návaznosti na předválečný vývoj.

Přestože společenská situace přerušovala přirozený vývoj časopisů po (v podstatě) velmi krátké době, podařilo se moderním dětským periodikům čtvrtého období ustavit způsob práce se

⁴⁵² Tato apolitičnost se týkala smyslu a cílů dětských časopisů, nikoliv jejich kompletního obsahu. V jednotlivých titulech se naopak zřetelněji než dříve objevovaly informace ze světa domácí i mezinárodní politiky, případně materiály vynucené dobovou propagandou. Hlavní část dětské pozornosti a činnosti však zmíněné časopisy směřovaly do vlastního dětského světa s dobovou politickou situací nesouvisejícího. Vznikající čtenářské kluby nejsou vázány na žádnou politickou sílu, jejich činnost (kromě např. výjimečné pomoci uprchlíkům z pohraničí) nijak neodráží dobové dění. Např. v masově oblíbených kreslených seriálech z doby okupace (stejně jako ze všech ostatních období) se atributy politické situace doby téměř nevyskytují.

⁴⁵³ Jedličková (2008), s. 37.

čtenářem, na něž mohly navázat na konci 50. let 20. století nejprogresivnější dětské časopisy, které zmíněnou specifickou tradici rozvinuly.

Časopisy se ve složitém období let 1935-1948 musely vyrovnávat s tlaky ekonomickými, ideologickými a politickými, které se odrážely nejen v podmínkách jejich vycházení (vedoucími až k zastavení vydávání), ale i v obsahu. Prakticky všechny tituly, včetně těch programově nejapolitičtějších, byly nuceny zabývat se těžko odmítnutelnou politickou objednávkou všech procházejících společenských systémů. Přirozenou odpovědí byla zmíněná snaha odpoutat alespoň část obsahu od aktuálního společenského dění směrem k autonomnímu prostoru dětství, nacházejícímu se svým způsobem „mimo čas“.⁴⁵⁴ Tato odpověď samozřejmě nebyla jedinou, v obsahu dětských časopisů se dá nalézt celý vějíř způsobů vypořádávání se s politickými tlaky, od jejich dobrovolného přijetí a rozvíjení až k různým stupňům odporu a rezistence.

4.1 – Stručný přehled vývoje

4.1.1 – Nové tituly před 2. světovou válkou

V polovině 30. let vycházelo v republice na 30 větších časopisů pro děti a mládež.⁴⁵⁵ Přesto se nakladatelství Melantrich na popud Jaroslava Foglara rozhoduje vydávat nový titul. Dostává jméno *Malý hlasatel*, který po roce mění na *Mladý hlasatel*. Vycházel od roku 1935 do roku 1941, kdy byl protektorátními úřady zastaven. Během šesti svých ročníků přinesl a zdokonalil zcela nové pojetí časopisectví pro děti a mládež.

Populárním časopisem pro nejmenší se stala rovněž brněnská *Vlaštovička* (1937-1941), po válce byl časopis obnoven v letech 1945-1949). V letech 1935-1942 vycházel pro nejmladší

⁴⁵⁴ Mimočasovost dětského světa je specifickým rysem části dětské literatury. Řada jejích hrdinů, od Old Shatterhanda po Rychlé šípy, žije ve fikčním světě, v němž sice fungují běžné časové zákonitosti a vztahy přítomnosti k blízké minulosti a budoucnosti, směrem dále dopředu i vzad se však časová osa rozmlžuje, až zcela mizí. Mimočasoví hrdinové dětské literatury tak prakticky neprožívají dětství ani stáří, a počet jejich dobrodružství daleko převyšuje časové možnosti dané jejich předpokládanému věku. Tato mimočasovost se objevuje v dějinách dětské literatury konstantně (byť není jediným jejím možným vypořádáním se s časem – Kája Mařík roste a dospívá, Karafiátův Brouček se žení, vychovává děti a umírá atd.). Ve složitých časech mezi lety 1938 a 1945 se však mimočasovost stala v dětské literatuře, měřeno jejím čtenářským ohlasem, dominantním motivem, a to nejen v ohledu „mimočasovosti“ jednotlivých hrdinů. Publikum dětské literatury a dětských časopisů hledá v (nejen) foglarovských verzích mimočasového světa alternativu k nesnesitelnosti světa „skutečného“, neliterárního. Tento únik k alternativnímu prožívání je svým způsobem podobného druhu jako únik dospělého publika i tvůrců do (už podobně mimočasového) světa národní historie. Ten měl ovšem také další významy v podobě posilování národního vědomí, osobního odhodlání atd. Rysy útěku k „mimo-“ či „nadčasovému“ světu lze připisovat i charakteristickému přechodu řady tvůrců od literatury pro dospělé k tvorbě pro děti během války i posléze po roce 1948 (J. Seifert, F. Halas, F. Hrubín aj.).

⁴⁵⁵ Polák (2003), s. 11.

skupinu čtenářů komerční komiksový časopis *Puntá*. Jako nový náboženský titul pro děti vznikla *Dětská neděle* (1935-1944) a také *Drobtý* (1938-1939). Zemské divadlo v Brně vydávalo časopis propagující divadlo jako uměleckou formu s názvem *Zemské divadlo dětem* (1938-1941) a na podporu obrany státu začal pro děti vycházet měsíčník *Vzhůru na stráž* (1937-1939), zobrazující a podporující armádu a život v ní.

4.1.2 – Zastavování časopisů v letech okupace

Stejně jako pro ostatní periodika znamenala i pro scénu dětských časopisů okupace drastickou redukci počtu titulů. Tato redukce neproběhla najednou, ale postupně v souvislosti s postupným utužováním protektorátního režimu, vývojem politické a ekonomické situace za protektorátu a 2. světové války.

Okamžitě po příjezdu okupačních vojsk došlo k přejmenování časopisů s názvem neodpovídajícím nové situaci. *Malý Čechoslovák* církve československé se změnil na *Mladého křesťana*. Vlastivědná *Naše republika* změnila titul na *Český domov*, ani tak však nepřežila rok 1940.

V roce 1941 došlo v první hromadnější vlně zastavování periodik. Týkala se všech sokolských časopisů, titulů pro nejmladší děti *Poupě* a *Vlaštovička*, časopisů *Mládí*, *Květy mládí* a *Mladá stráž*, některých konfesijních titulů, např. *Růžového paloučku*, a konečně nejoblíbenějších časopisů, jako byl *Malý čtenář* a už zmíněný *Mladý hlasatel*.

Další časopisy potkal tentýž osud za heydrichiády v roce 1942. Šlo například o tituly *Roj*, *Klas*, *Lípa*, *Radost*, *Srdíčko*, *Český domov*, *Rozhlas mladých*, *Náš dorost*, *Jitro* či *Zlatá brána*. Zachovány zůstaly především časopisy náboženské a také *Kulišek* a baťovský *Mladý Zlín*.⁴⁵⁶

4.1.3 – Pokusy o nové dětské časopisy v protektorátu

Vedle vlastivědného *Českého domova* (1939-1940), který nahradil *Naši republiku* a brzy zanikl, se v protektorátu jako nový titul objevila podobně zaměřená *Moravěnka* (1940-1941).

Protektorátní úřady, konkrétně Kuratorium pro výchovu mládeže, jediná povolená organizace mládeže na území protektorátu, inspirovaná německou Hitlerjugend, se pokusily vydávat vlastní časopisy pro starší děti a pro mládež pod názvy *Správný kluk* (1943-1945), *Dívčí svět* (1943-1944) a *Zteč* (1943-1945). Všechny tituly měly svou pevně danou cílovou skupinu i propagandistickou úlohu a byly doplněny časopisy pro vychovatele a vůdce oddílů

⁴⁵⁶ Chaloupka-Voráček (1984), s. 173. Viz také Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 449.

Kuratoria.⁴⁵⁷

Periodika vydávaná Kuratoriem provázela (ve srovnání s tituly předválečnými) menší zájem čtenářů,⁴⁵⁸ byť je řada spolků, tříd a organizací odebírala povinně. Na konci války se paleta dětských časopisů zúžila na několik málo skomírajících titulů, potýkajících se s cenzurou i autocenzurou, a bez valného dopadu na publikum.

4.1.4 – Exilový časopis pro děti a časopis v terezínském ghettu

Československá válečná emigrace sestávala často z celých rodin. Pro děti z těchto rodin vycházel ve Velké Británii sborník, později měsíčník *Poupě* (1940-1945).

Jako jeden z vrcholů časopisectví tvořeného dětmi lze vnímat časopis *Vedem*, vydávaný v letech 1942-1944 v terezínském ghettu. Vedle něj zde vycházely i další rukopisné dětské časopisy.

4.1.5 – Časopisy navazující po roce 1945 na předválečnou tradici. Vpřed

Po skončení 2. světové války se jen několik dětských časopisů pokusilo navázat na svou předválečnou historii. Jejich úspěch byl různý, žádný z tradičních časopisů se však neudržel delší dobu po nástupu komunistické strany k moci v roce 1948. Nové společenské podmínky s sebou posléze přinesly i kompletně nové portfolio dětských časopisů.

Vývoj dětského časopisectví po 2. světové válce nepřinesl zdaleka takový boom nových titulů, jaký přinesl konec světové války první. Obnoveny nebyly ani tak úspěšné tituly jako např. *Malý čtenář*, *Radost* či *Zlatá brána*, některá vydavatelství od vydávání periodik pro děti a mládež zcela upustila⁴⁵⁹. „Rychlejšímu rozvoji časopisectví bránila poválečná hospodářská situace, nedostatek papíru a tiskárenských kapacit.“⁴⁶⁰

Z předválečných časopisů začaly po obnovení republiky vycházet *Vlaštovička* (1945-1949) či *Poupě* (1946-1949). Dalších ročníků se dočkal také *Klas* (1945-1948) s podtitulem „časopis mladých“. Obnoven byl předválečný *Skaut-Junák* pod názvem *Junák* (1945-1948) a také vlastivědný měsíčník *Český domov* (1945-1949).

Časopisy vycházející za protektorátu nesměly vycházet se stejným názvem, proto bylo

⁴⁵⁷ Tituly jako *Unsere Weg / Náš směr*, *Činovník* či *Vzorný roj*.

⁴⁵⁸ Nejúspěšnějším z těchto titulů byl *Správný kluk*, vycházející zpočátku ve stotisícovém nákladu, mj. i díky angažmá Jaroslava Foglara mezi přispěvateli. Postupně se však počet čtenářů i tohoto časopisu snižoval.

⁴⁵⁹ Např. vydavatel *Malého čtenáře* J. R. Vilímek. (Chaloupka a kol. /Nedatováno/, s. 451).

⁴⁶⁰ Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 451.

nemožné obnovit titul *Mladý hlasatel*. Karel Bureš a Jaroslav Foglar přicházejí na počátku roku 1946 do redakce časopisu *Vpřed* (1945-1948), který na *Mladého hlasatele* programově navazuje a rychle se stává nejoblíbenějším dětským titulem na trhu.

4.1.6 – Nové časopisy

Na sklonku roku 1945 vyšlo první číslo dnes nejdéle kontinuálně vycházejícího dětského časopisu u nás, *Mateřídoušky* (od 1945 dodnes). Nově vzniklých časopisů pro nejmladší čtenáře bylo však hned několik. V pražském Státním nakladatelství vycházely pro mládež noviny *Mladý hlas* (1945-1950) s přílohou pro nejmenší děti *Sedmihlásek*. V letech 1947-1949 stejné nakladatelství vydávalo i časopis *Studánka*.

Vedle Prahy vydávalo Státní nakladatelství dětské časopisy rovněž v Brně, zde se na jejich vydávání podílel Výzkumný ústav pedagogický. Mezi tyto časopisy patřil např. čtrnáctideník *Brouček* (1945-1949) pro nejmenší. Pro děti starší (11-15 let) vycházela v Brně u téhož ústavu obnovená *Vlaštovička* (1945-1949). Výzkumný ústav pedagogický vydával od konce války v Brně také obnovený časopis *Klas* (1945-1948).

Mezi další nové časopisy patřily popularizační naučná *Karavana* (1946-1949) a *Mladý technik* (1946-1952).

Vedle časopisu *Junák* začala skautská organizace vydávat čtrnáctideník *Skautka* (1946-1948). Zájmovými časopisy byly *Jaro* (1946-1948), *Nazdar* (1946-1948), *Orlík* (1946-1948), *Zdravý svět* (1946-1948) a katolický čtrnáctideník *Radostné mládí* (1945-1948).

4.1.7 – Zápas o podobu dětské literatury v letech 1945-1948

Pavel Janáček rozeznává v období let 1945-1948 tři základní tendence formující dětskou literaturu, dvě programové, jednu v teoreticky proklamovaném programu neukotvenou: „*Cílem prvního z obou programů bylo dětskou četbu vědecky formovat jako plnohodnotnou uměleckou literaturu, přizpůsobenou ovšem potřebám dětského čtenáře. Koncepce druhá, podporovaná představiteli státu a velkými společenskými institucemi, viděla v literatuře pro děti a mládež především nástroj občanské výchovy, zaměřené buď v tradičně národním a neurčitě*

*socialistickém, anebo již přímo komunistickém duchu. Obě tyto koncepce byly svou převahou programní, do značné míry předbíhaly skutečnost literární tvorby. Společné jim bylo příkré odmítání třetího, programově nezastřešeného modelu dětské četby – zábavné, komerčně úspěšné prózy, která neměla svou vlastní kritickou reprezentaci a jejíž vydávání bylo přísně sledováno ministerstvem informací.*⁴⁶¹

Kritickou tribunou první tendence, propagující umělecky náročnou literaturu pro děti, byl první ročník časopisu *Štěpnice*, jeho časopiseckou realizací pak týdeník *Mateřídouška*. Od února 1948 ovšem začala i *Mateřídouška* svůj obsah přizpůsobovat nové politické situaci a tisknout výrazně propagandistické materiály.

Společensky výchovné tendence se naopak od počátku projevovaly v časopisech vydávaných Výzkumným ústavem pedagogickým – pro nejmladší děti to byl *Brouček*, pro starší *Vlaštovička* a pro dospívající mládež *Klas*.

Představitelem třetí tendence byl *Vpřed*, jehož komerční úspěch radikalizoval útoky vůči časopisu vedené. Přestože „*Vpřed* nebyl orientován protisocialisticky ani protikomunisticky, i on své čtenáře angažoval pro výstavbu nové republiky a zveřejňoval sovětské povídkáře typu *Gajdara*“⁴⁶² nenaplňoval estetické ani lidovýchovné postuláty dobových teoretiků a nemohl z podstaty obstát jejich nárokům. Stal se exemplárním příkladem „zpátečnické“ a „umělecky bezcenné“ literatury pro mládež a posléze byl umlčen.

⁴⁶¹ Janáček (2001), s. 2.

⁴⁶² Janáček (2001), s. 7.

4.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

4.2.1 – Autonomizace dětského světa

K objevu dětského světa došlo už v předchozích obdobích vývoje dětských časopisů. Už jejich autoři a redaktori tušili, že malé čtenáře je třeba oslovovat specifickým jazykem a druhem materiálů, že mají jiné pořadí priorit a autonomní způsoby vnímání světa. I přesto však podavatelé koncipovali obsah časopisů stále z hlediska dospělých – buď pokládali dospělost za cíl a směřovali k němu své výchovné a vzdělávací působení, nebo na děti shlíželi jako na specifické nedospělé tvory, jež je třeba bavit obsahem se sníženou úrovní jim vlastní.

Teprve „foglarovské“⁴⁶³ časopisy čtvrtého období – *Mladý hlasatel* a *Vpřed* – začaly brát své čtenáře vážněji. Pochopily, že dětský svět není jednodušší nedostatečnou verzí světa dospělého, ale svébytným prostorem, pohledem dospělých nevyložitelným. Byť jde u nich konkrétně spíše o svět chlapecký než obecně dětský (dívkový, pokud už se u Foglara vyskytují, jsou vnímány spíše jako zvláštní verze chlapců), dokázal Foglar zblízka poznat „romantické touhy mládí, onu zapalující „vůni lesa“, rozechvění nad „tajemstvím“ svitku březové kůry, zpěvem řeky nebo rytmem dálek. Foglar věděl, co je to chlapecká touha po přátelství, po „velkolepých“ objevech a dobrodružstvích“.⁴⁶⁴ Vyzdvihly dětství jako nejdůležitější období v životě člověka a dětským čtenářům dodaly sebevědomí neodvozovat vlastní existenci ze světa dospělých, jenž se v jejich době jevil jako nespolehlivý, a dokonce tragický. Foglarovský tvůrce „neguje všechny společenské souvislosti – a tak nakonec odtrhuje celý svůj příběh od skutečnosti. Jeho historie se odehrává mimo čas a prostor, v jakémsi vysněném nereálném prostředí“.⁴⁶⁵ Jeho časopis dospělého v dětském světě – ať už jako čtenáře, nebo jako postavu svých románů – nevidí rád. „Pokud už ho sem přece jen pustí, předvádí ho více jako vetřelce, který svým pragmatismem a sobectvím hrozí rozložit soudržnost tohoto světa, na němž si jeho obyvatelé musí vyvzdorovat svá nezadatelná práva nebo který sice projeví pochopení pro jejich potřeby, ale stále zůstává tak říkajíc na okraji událostí a mimo epicentrum toho, co je skutečně důležité.“⁴⁶⁶

Výrazem této nezávislosti na dospělém světě se stal zřejmě nejpůsobivější vynález v historii

⁴⁶³ Jaroslav Foglar v našem textu coby nejuspěšnější představitel tohoto druhu dětské literatury figuruje jako její symbol. Podobný druh chlapeckého (či dívčího) čtení publikovala knižně i v časopisech i řada dalších autorů, např. J. Mareš, F. Homolka, J. Pavel, E. Holan, J. Novák a řada dalších. Foglar však dokázal kromě samotné dětské literatury společně s K. Burešem navíc stvořit i originální a úspěšnou celkovou koncepci dětského časopisu, na autonomizaci dětského světa založenou.

⁴⁶⁴ Továrek (1957), s. 399.

⁴⁶⁵ Průša (1958), s. 109.

⁴⁶⁶ Nezkusil (1991), s. 157.

českých dětských časopisů, čtenářské kluby. Tyto svépomocné, bez pomoci dospělých tvořené, ba dokonce jakoukoliv jejich účast odmítající dětské kolektivy se rozšířily nevídanou rychlostí⁴⁶⁷ a umožnily dětem institucionalizovat vlastní dětská pravidla, jistoty i morálku v čase, kdy pravidla, jistoty a morálka dospělých ztrácely platnost. Myšlenku čtenářských klubů rychle přebraly další časopisy pro děti,⁴⁶⁸ protože ji ale provázely odlišným způsobem komunikace se čtenáři, neměla až do příchodu *ABC mladých techniků a přírodovědců* srovnatelný úspěch. Prototypem a ideálem čtenářského klubu se stali kreslení hrdinové komiksových příběhů *Rychlé šípy*, vycházející na pokračování v časopisech *Mladý hlasatel* a *Vpřed*.

Foglarovský svět nebyl ovšem „skutečně dětský“, jeho síla nespočívala v pouhém přesném vystižení dětské (či spíše chlapecké) skutečnosti. Využíval spíš výtečně odpozorovaných tužeb a ideálů dospívajících pro výchovné účely, jen téměř nepozorovaně a tak, že tyto účely i jejich prostředky čtenáři přijali za vlastní a dále je rozvíjeli. „*Markantním příkladem v české literatuře jsou knihy J. Foglara, který se nijak netajil, že své knížky programuje jako způsob formativního vlivu na čtenářovo přijetí zadaného ideálu. Foglar je v tomto směru příkladem nejen důslednosti významové intence, ale také skutečnosti, že tato zjednodušená intence mohla získat u čtenářů dosti značný ohlas, byla-li prezentována v působivé, romanticky akcentované atmosféře.*“⁴⁶⁹

V případě foglarovského světa tedy nešlo jen o „dětský“ svět, tedy svět tvořený dětmi v jednoduchém slova smyslu. Šlo o vychovatelsky motivované univerzum, obsahující mj. barvotiskově kladné i barvotiskově záporné hrdiny (a částečně tím vyhovující touze po jasném uspořádání světa, předpokladatelné přinejmenším u části dospívajících čtenářů) a předkládané dětem jako ideál. Jeho revolučnost byla v tom, že poprvé přestalo chápat dětství jako přípravu na dospělost a přiznalo mu autonomní hodnotu. Dětství v něm bylo proklamováno jako *cennější* než dospělost, která v jeho pojetí vývoje znamenala především ztrátu čehosi důležitého.

Rozdílnost a novost v pojetí dětského světa časopisů čtvrtého období nespočívala ani tak v odlišnosti obsahu dětských časopisů, byť i ten byl proti většině jiných dětských periodik výrazně pestřejší. Její základ vězel v odlišném způsobu oslovování čtenářů, komunikace s nimi, způsobu předávání idejí. „*Foglar, na rozdíl od jiných spisovatelů pro děti, literárně rafinovanějších, se dokázal dostat do dokonalé harmonie s psychologií dospívajících, podařilo se mu odhadnout jejich potřeby, respektovat jejich existenční autonomii, uspokojit jejich nároky na hru a jejich potřebu dobrodružství, dát život protagonistům – chlapcům, s nimiž se mladí*

⁴⁶⁷ Částečně kvůli postupnému zakazování českomoravských dětských a tělocvičných organizací během okupace, např. po zákazu Junáka z podzimu 1940. Velké popularity však dosáhly už před těmito administrativními zásahy do struktury dětského společenského života.

⁴⁶⁸ Včetně protektorátních (*Správný kluk*, *Divčí svět*) či katolických (*Anděl strážný*).

⁴⁶⁹ Chaloupka (1982), s. 392.

dokáží snadno identifikovat, vytvořit vypravěčské situace, atmosféry a scénáře obecně nikoliv exotické nebo přehnaně fantastické (a zde padá nařčení o unikovosti), ale domácí, městské nebo mimoměstské, a tudíž ve své pravděpodobnosti schopné přenosu do každodenních zkušeností čtenářů.⁴⁷⁰

Foglarovská verze autonomizace dětského světa nebyla jedinou ani nejoriginálnější koncepcí svého druhu. Právě propojení foglarovské vize dětství s možnostmi dětského časopisu (interakce se čtenáři, pedagogické působení, návody k činnosti namísto pouhého vyprávění příběhů) však této věkově, sociálně a částečně i genderově omezené koncepci umožnilo rozšířit se na mnohem širší publikum, než by se dalo z jejích omezení očekávat. Toto rozšíření, stejně jako kouzlo autentizace a osamostatnění dětského světa, dětské časopisy v žádné jiné světové zemi nenapodobily. Proto právě od nich počíná specifická česká tradice dětských časopisů, charakteristická a neopakovatelná.

Ne všechny časopisy tento způsob výchovy dětí přijaly, mnohé tituly, včetně těch nejkvalitnějších titulů poválečných (*Mateřídouška, Studánka, Brouček, Vlastovička, Klas*), používaly pro komunikaci s dětmi stále esteticko-výchovné postupy a vnímaly dětství především jako zrání a přípravu na dospělost. Podoba dětství byla v jejich pojetí stále odvislá od vůle dospělých.⁴⁷¹ Možnost naznačená Foglarem se však začala úspěšně rozvíjet. Už po druhé světové válce přejala některé její rysy řada titulů,⁴⁷² především *Junák*. Nejpozději od šedesátých let pak jeho model komunikace s dětmi převzaly takřka všechny časopisecké tituly přinejmenším pro starší děti (*ABC mladých techniků a přírodovědců, Pionýrská stezka, Pionýr-Větrník, Sedmička pionýrů, Ohníček* atd.). Ani těm nejúspěšnějším titulům se ho však nepodařilo rozvinout se stejnou přitažlivostí: „Dnes se například redakce ABC s nejlepší vůlí snaží dát mládeži pod jinými jmény úkoly, které jí před 25 léty dával Foglar. Proč to netáhne? Nemyslím, že se mládež změnila. Ale proto, že to jsou věcné, střízlivé úkoly bez kouska vzruchu pro klukovskou duši: nauč se, zvykni si, jako ve škole. Seton napsal: „Moudrý generál neudělá útok na Gibraltar zepředu. Nepřímý útok je nejsilnější.“ A Foglar o tom říká: „Bez legendy o

⁴⁷⁰ Cuccolini (1992), s. 139.

⁴⁷¹ Typickým příkladem takto pojaté komunikace se čtenáři je např. text v prvním čísle časopisu *Studánka*, vyzývající k předplacení časopisu: „A proto jsme dali Vašemu novému časopisu toto jméno. *Studánka*. To bude Vaše *Studánka*. I ona Vás chce osvěžovat. Těšit. Občerstvovat. Podarovávat. Bude se Vám líbit, budete se k ní často vracet, a až jednou vyrostete, často si na ni vzpomenete.

Až přijdete, milí přátelé, ze školy domů, popadněte maminku a tatínka za krk a řekněte jim asi toto: „Máme nový časopis. Je náš. Budeme jej potřebovat ve škole při čtení, při slohu, při občanské nauce a jindy. Je pěkný. A není drahý. Za měsíc jen dvě koruny. Maminko, tatínku, dovolte, abych je směl odebírat. Uděláte mi radost a pomůžete mi v mé školní práci.“

„Tot' víte, že maminka s tatínkem dovolí. Ale musíte je za to pěkně poslouchat a ve škole se pilně učit. Budete? Budete.“ (*Studánka* /1947/, č. 1, s. 5). Podobný způsob komunikace se čtenáři je ve foglarovských časopisech nepředstavitelný.

⁴⁷² Včetně tak konzervativních časopisů, jako byl katolický *Anděl strážný*, který zavedl i vlastní čtenářské kluby jako tzv. Naše družinky a Eucharistické kroužky.

Royovi, Hoších od Bobří řeky, bez Písňe úplňku by ani tenkrát bobříci nechytli. “ Legenda dává úkolu magické kouzlo. Chlapci žijí legendou a úkoly plní samozřejmě, jako její součást. Protože Roy nebo Alvarez „potřebují jen statečné a silné“. Foglar upoutá dobrodružstvím a vpašuje do toho maximum výchovného. Chlapci dělají se zápalem tvrdý branný výcvik, je-li zabalen do lákavé legendy Černého delfína.“⁴⁷³

Zvláštní podobu autonomizace dětského světa, rozvíjející se v časopisech 4. období, vyjadřuje i další z dobových vrcholů dětského časopisectví této etapy, terezínský časopis *Vedem*. Šlo o jedno z nejkvalitnějších českojazyčných periodik, které kdy vytvářely samotné děti. Právě tragické okolnosti existence tohoto časopisu umožnily jeho tvůrcům vytvořit týdeník, který se na rozdíl od většiny podobné produkce obecně neodvozoval od časopisů pro dospělé, ale fungoval podle vlastních obsahových i formálních zákonů.⁴⁷⁴ V Terezíně tajně vycházely i další časopisy vytvářené dětmi či pro děti, celkově šlo přinejmenším o deset alespoň krátkodobě vycházejících titulů.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Sadecký (1964), s. 106.

⁴⁷⁴ „Časopis *VEDEM* svým mimořádným rozsahem, pravidelností, myšlenkovou hloubkou, formou zprostředkování terezínské skutečnosti, vysokou kvalitou většiny příspěvků, obsahovou i stylistickou úrovní, intenzivní snahou přemoci pasivitu, podporou kladných hodnot, úvahami nad otázkami životního stylu a systematickým zahrnováním světonázorové problematiky je jistě nejvyspělejší časopisem, který v Terezíně vydávaly děti staršího školního věku. Podle úrovně bychom spíše řekli, že šlo o časopis dospívající mládeže.“ Svobodová (2009), nestránkováno. Více viz heslo časopisu v *Kartotéce titulů*.

⁴⁷⁵ Blíže k nim viz oddíl 0.3.1.3 – *Profesionalita (dětské a studentské časopisy)* a především Svobodová (2009).

4.2.2 – Propaganda, cenzura a rezistence

Ve čtvrtém období dějin českých dětských časopisů, které lze z jistého úhlu pohledu pokládat za vrchol těchto dějin, došlo také k jejich hlubokým pádům. Politický obsah pronikl do mnoha titulů už v obdobích předchozích (viz časopisy *Kohoutek*, *Mladé Rakousko*, *Mladý republikán* aj.), teprve v období Protektorátu Čechy a Morava však dětské časopisy začaly sloužit jako nástroj masivní propagandy státní, a to především válečné. Propaganda byla dětské literatuře jako celku ukládána jako úkol, cenzura⁴⁷⁶ měla naopak (nejen) dětské čtenáře „chránit“ před propagandou „nepřátelskou“.

⁴⁷⁶ Od 2. republiky výrazně zpřísněná, v protektorátu prakticky všeovládající.

První skutečně silné propagandistické tlaky zažily redakce dětských časopisů v době okupace. Během protektorátu prožívaly české země „brutální politickou diktaturu, s níž dosud neměly zkušenost.“⁴⁷⁷ Součástí této diktatury bylo důsledné ovládnutí veřejného života a médií, včetně dětských, dohled nad nimi (z dvojí strany úřadů protektorátních a okupačních) a jejich řízení pomocí jasných zadání.⁴⁷⁸ Omezování tisku se tak neomezovalo na praxi cenzurní,⁴⁷⁹ ale aktivně úkolovalo redakce k publikování propagandy. Ani dětské časopisy nebyly např. vyňaty z povinnosti otisknout na titulní straně portrét Reinharda Heydricha, když zemřel po atentátu z 27. května 1942.

„V prostoru Protektorátu Čechy a Morava měla nacistická propaganda dva základní úkoly. Prvním bylo šíření nacionálněsocialistického světového názoru, druhým úkolem bylo rozbití „českého dějinného mýtu“.“⁴⁸⁰ Dětská literatura měla provázet školní osnovy, obsahující biologizující a rasové teorie a proněmecký výklad dějin.⁴⁸¹ Časopis *Rozhlas mladých* byl nucen v souladu s vysíláním rozhlasu začít od března 1940 otiskovat zvláštní přílohu „Německé rozhlasové besedy“ pro výuku němčiny. V jeho zpravodajství se počala čím dál víc objevovat válečná propaganda.

Pro „převýchovu“ české mládeže vzniklo krátce po atentátu na Reinharda Heydricha tzv. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě jako jediná povolená dětská organizace, provádějící mj. povinnou službu mládeže, s hlavním cílem vychovávat českou mládež k loajalitě vůči Říši. „Činnost Kuratoria byla rozmanitá. Kromě organizace nejrůznějších škol a spolků pořádalo i kulturní a sportovní akce, např. Dny mládeže. V jejich rámci byly vyzdvihovány ideje nacismu, v čele s rasovou otázkou a problémy nové Evropy z pohledu nacistické ideologie.“⁴⁸²

Tituly vydávané Kuratoriem (*Správný kluk*, *Dívčí svět* aj.) publikovaly vedle propagandy válečné⁴⁸³ také články propagující národně-socialistickou ideologii, představitele Říše⁴⁸⁴ a protektorátu a říšské společenské zřízení. Tak např. ve 2. čísle druhého ročníku *Dívčího světa*

⁴⁷⁷ Končelík-Cebe-Köpplová (2007), s. 443.

⁴⁷⁸ Končelík-Cebe-Köpplová (2007).

⁴⁷⁹ Více k cenzuře během okupace viz např. Jedličková (2008), ss. 40-44.

⁴⁸⁰ Jedličková (2008), s. 50.

⁴⁸¹ Somr a kol. (1987), ss. 250-251.

⁴⁸² Jedličková (2008), s. 55. „Účast školní mládeže na aktivitách Kuratoria ještě neznamenala, že tito mladí lidé s programem Kuratoria souhlasili. Mládež se nejednou příslušníkům jmenované organizace a jejich osvětovým snahám vysmívala a nebo jinak narušovala kulturní, společenské a sportovní akce. I z tohoto důvodu bylo Kuratorium pro výchovu mládeže sledováno německou bezpečnostní policií. Cíle, které si stanovilo, tedy převýchovu české mládeže v duchu nacismu, se mu nedařilo plnit. Navíc se uvnitř organizace objevil odboj. Přestože byl odhalen a potlačen, organizace byla v rozkladu.“ (Jedličková /2008/, ss. 55-56).

⁴⁸³ Překladů německé válečné hrdinské beletrie pro mládež, a také zpráv z bojiště či z Říše. „Síla, houževnatost a nezlomná víra ve vítězství je nejsilnější zbraní německých vojáků. Její výkony zasluhují obdivu a jsou jedinou zárukou lepšího života, který se probouzí ve všech krajích a zemích, jimiž prošli.“ (Správný kluk /1944/, č. 1, s. 3).

⁴⁸⁴ Fotografií Vůdce, státního presidenta Hácha, ministra Goebbelse, úryvků z jejich projevů atd.

vychází na straně 2 článek „Úcta k ženě a státní zřízení“, který útočí na postavení žen ve Velké Británii, USA a Sovětském svazu, aby k nim postavil do kontrastu „poměry v Říši, řízené nacionálně socialistickou myšlenkou. Vidíme zde mohutnou, účelně a dokonale utvořenou organizaci BdM, skvělé zřízení NSF, pečlivě vedené školy pro dospívající dívky, vyznamenávání matek a zasloužilých žen, výchovné ústavy mladých žen (...) a další a další zařízení, kde pod odborným a vědeckým dohledem je vychovávána mladá ženská generace nového Německa tak, aby splnila dobře své úkoly jako matky budoucího pokolení a dobré a milované ženy.“⁴⁸⁵ *Dívčí svět* publikoval propagandistické články o dívkách v německém zbrojním průmyslu, o sociální práci, kterou odvádí Kuratorium, či o péči Říše o děti během spojeneckých leteckých náletů. *Správný kluk* hodnotí v roce 1944 páté výročí vzniku protektorátu takto: „Dešitivý 15. březen r. 1939 zůstane vždy vepsán do dějin českého národa jako moudrý rozhodný čin, neboť národ a jeho vlast znovu našly svou cestu k velikosti a slávě v rámci velké Říše, ke které odjakživa Čechy a Morava patřily.“⁴⁸⁶ Tiskne Hitlerovy a Goebbelsovy projevy a nadšeně chválí totálně nasazené v člancích jako „Čeští chlupci budují zákopy“.⁴⁸⁷

Tento úkol se nevytratil s koncem okupace. Poválečný společenský řád, který se v obecném společenském konsensu vymezoval nejen k období Protektorátu, ale také k období předchozímu, předválečnému, s cílem jej neopakovat, také považoval literaturu, včetně literatury pro děti především za nástroj přebudovávání kolektivní mysli. Už v prvních měsících po pádu fašismu začala znít slova vysokých státních představitelů, stavících před literaturu pro děti nové výzvy: „Tvůrci literatury pro děti a mládež stojí před vážnými a krásnými úkoly, oni mají nově ztvárňovati dětskou duši, duši naší mládeže. Oni mají mládeži vdechovati optimismus, oni mají mládeži otvírati vstup do lepšího života, který nastává, a výhled do krásné a šťastné budoucnosti, která je před námi. Ano, oni mají vyjádřiti, že v naší zemi již prožíváme přechod do nového sociálního řádu a že se před námi otvírá cesta k tomu vyššímu socialistickému řádu lidské společnosti, v němž již národy SSSR žijí, na němž si založily národní slávu ve válce a na němž si zakládají své blaho a štěstí v míru.“⁴⁸⁸ S novou silou se vrátil obrozenský požadavek odněmčení, emancipace národní kultury včetně dětské literatury od jakýchkoli německých vlivů.⁴⁸⁹

Po osvobození republiky od nacistické okupace dětské časopisy oslavovaly toto vítězství, částečně se vrátily k apoteóze významných postav 1. republiky, zejména T. G. Masaryka,⁴⁹⁰ a

⁴⁸⁵ Peiger, F: „Úcta k ženě a státní zřízení.“ *Dívčí svět* (1944), č. 2, s. 2.

⁴⁸⁶ *Správný kluk* (1944), č. 6, s. 3.

⁴⁸⁷ *Správný kluk* (1945), č. 2, s. 3.

⁴⁸⁸ Kopecký (1946), s. 3.

⁴⁸⁹ Viz např. Pazourek (1946).

⁴⁹⁰ Na titulní straně 13. čísla 2. ročníku časopisu *Radostné mládí* je velká kolorovaná fotografie T. G. Masaryka

samozejmě z exilu se navrátilšího „prezidenta budovatele“ Edvarda Beneše.⁴⁹¹ V různé míře propadly nadšení v budování nového společenského řádu, a to už před únorem 1948, nejsilněji obvykle v už zmíněných titulech.⁴⁹²

Propagandistickými prostředky byly časopisy také hodnoceny. Tituly nevyhovující dobové normě estetické byly často označeny za nebezpečné politicky a společensky, a často dokonce přirovnávány k nacistickému zlu: „*Nedopusťte, aby byla duše mladého člověka českého člověka otravována,*“ píše šifra J. M. P. v časopisu *Štěpnice* při radikálně odmítavém hodnocení *Vpředu* a *Junáka*, „*Neboť od špatného vkusu, který se dnes v mládež pěstuje (...) je k fašismu jenom krok!*“⁴⁹³

Po únoru 1948 vytyčil nový společenský řád úkoly pro novou dětskou literaturu už zcela jasně. V programovém článku nového ročníku obnovené *Štěpnice*, nazvaném „*Na prahu pětiletky,*“ vyslovuje Oldřich Kryštofek nejprve nutnost přehodnotit měřítko pro souzení dětské literatury: „*V tomto smyslu budeme musít přehodnotit také kriteria naší dosavadní kritiky tvorby pro mládež. Přiznejme si upřímně: „I ti z nás, kteří se srdcem a hlasovacím lístkem a často i běžnou denní politickou praxí hlásili k socialismu, nevěděli si v posuzování této oblasti přecho často rady. Bývali jsme ochotni koncedovat dílo ideově ne zcela jasné pro jeho estetické hodnoty. Přivítali jsme hodnoty formální, pomijíce zmatenost ideovou.*“⁴⁹⁴ V dalším textu stanovuje úkoly nové tvorby pro děti už zcela jednoznačně: „*Ovšem – a tady jsme u jádra věci: jak naše jednotná škola, tak naše pionýrská organizace, tak organizace Svazu české mládeže budou potřebovat materiál všeho druhu. Nebojme se slova materiál. Je to nakonec krásné slovo. Znamená funkčnost, užítkovost, potřebnost pro novou, socialistickou společnost. (...) Jaká to mají být díla? Díla, vedená především ideou. To znamená díla, jejichž tvůrci jsou marx-leninisty, kteří vědí, jaký obrovský význam má umění pro mládež na své konsumenty a kteří vědomě, ze své nejvnitřnější podstaty budou vytvářet díla, vedoucí naše děti a mládež nejenom ke krásnu, ale především k socialistickému uvědomění.*“⁴⁹⁵ Za tímto účelem navrhuje autor jednak následovat příklad spisovatelů sovětských, a především organizačně sjednotit a centralizovat vydávání literatury pro děti a mládež a podřídit veškeré umění určené dětem

s textem „*Presidentu T. G. Masarykovi bylo by letos 97 let*“. Hned první poválečné číslo vlastivědného *Českého domova* otevírá velká fotografie T. G. M. a text o jeho památce, která se ani okupantům nepodařilo vyrvat z mysli národa. (*Český domov* /1945/, č. 1, s. 1). Podobně v 1. čísle 23. ročníku časopisu *Klas* nacházíme na 3. straně vybrané Masarykovy citáty v článku TGM mluví... (*Klas* /1947/, s. 3).

⁴⁹¹ Viz např. „*Svátek svobody*“, In: *Vlaštovička* (1946/1947), ss. 40-42.

⁴⁹² Viz oslavné materiály na vládu vedenou Klementem Gottwaldem a její hospodářské plány, např. také v časopisu *Vlaštovička* (1946/1947), ss. 38-39, 42. V témže ročníku *Vlaštovičky* redakce otiskovala na obálce čtenářské dopisy děti o tom, jak pomáhají republice a účastní se naplnění dvouletky. Podobné materiály otiskoval např. i *Klas* a řada jiných časopisů.

⁴⁹³ J. M. P. (1946), s. 172.

⁴⁹⁴ Kryštofek (1949), s. 17.

⁴⁹⁵ Kryštofek (1949), ss. 20-21.

přísnému doзору.⁴⁹⁶

Dětské organizace a časopisy se politické objednávce často jen pasivně podřizovaly, či jí dokonce aktivně vycházely vstříc, jindy jí však byly schopny s různými stupni úspěšnosti čelit.⁴⁹⁷ Balancování na hraně možného, stejně jako tlak autocenzury byly pro některé časopisy za okupace charakteristické stejně jako v dlouhém období po roce 1948.

⁴⁹⁶ Kryštofek (1949), s. 20.

⁴⁹⁷ Tak se např. po okupačním zákazu skautské organizace a jejích periodik řada oddílů transformovala do tzv. skupin Klubu českých turistů, kde utajeně pokračovala v činnosti. Jaroslav Foglar se místo práce v časopisech věnoval přípravě pravidelného rozhlasového pořadu *Klub zvědavých dětí*. (<http://www.reflex.cz/Clanek22699.html>, návštěva provedena 13. 5. 2009).

4.3 – Produkce a recepce

4.3.1 – Redaktoři a práce v redakci

Vydavateli nejdůležitějších dětských časopisů se ve čtvrtém období staly velké nakladatelské koncerny, od okupace dále pak státní pedagogické a výchovné organizace (Kuratorium pro výchovu mládeže, Český svaz mládeže, Výzkumný ústav pedagogický atd.). Po roce 1945 nesměly vydávat periodický tisk soukromé osoby, i vydávání dětských periodik tedy přešlo výhradně do rukou organizací.

Na konci třetího a ve čtvrtém období se v redakcích dětských časopisů stále častěji začínají objevovat profesionální redaktoři, věnující se jen jedinému titulu. *Malý čtenář* měl až do konce svého vycházení jednoho hlavního redaktora (posledním byl František Hrubín) a užíval ilustrátora Vilímkova nakladatelství. K redakci patří často už i konkrétní, nikoliv jen pro celé vydavatelství společné administrativní síly.

Redakce např. *Mladého hlasatele* tak měla dva redaktory⁴⁹⁸ a v redakci kromě nich pracovaly ještě písařky, které byly nakonec až tři.⁴⁹⁹ Do redakce denně přicházeli externisté a nabízeli své práce, případně dodávali objednané. Redaktoři každý den odevzdávali do tiskárny denní příděl stran, z něhož se na konci kompletovalo celé číslo, časopis byl tedy tvořen postupně, kontinuálně.⁵⁰⁰

Těžiště tvorby obsahu časopisu ve čtvrtém období stejně jako ve třetím leží v externistech, spolupráce s nimi se ustavuje ještě přesněji a dostává pevnější institucionální rámec. Během třetího a čtvrtého období se práce redaktorů a dalších členů redakce dětských časopisů výrazně zprofesionalizovala, rozdělila na specifické obory, pevnější pravidla dostala také spolupráce s externisty, smlouvy o honorářích atd.

4.3.2 – Náklad – statisíce pro výjimečný titul

V tomto období překonaly nejúspěšnější vycházející tituly hranici 100 000 výtisků na jedno číslo. *Mladý hlasatel* dosáhl v posledním ročníku před zastavením nákladu přes 200 000 výtisků. *Správný kluk* během okupace začal na 150 000 výtisků, na konci války však jeho náklad výrazně klesal. Časopis *Vpřed* začal po skončení války vycházet ve 100 000 výtisků, náklad postupně klesl o více než polovinu, aby se nakonec po příchodu Karla Bureše a Jaroslava Foglara zvýšil až na 250 000 výtisků. V letech 1945-1948 měl i časopis *Junák* náklad 120 000 – 150 000 výtisků.

4.3.3 – Zánik regionálních periodik

Kromě rozvoje nových forem časopisectví znamenalo čtvrté období vývoje rovněž násilné přerušování velmi slibně se zejména ve 20. a 30. letech rozvíjející tradice regionálních dětských periodik, na niž se po válce už nepodařilo navázat.⁵⁰¹ Těsně po skončení 2. světové války nebyly pro opětový rozvoj regionálních periodik vhodné podmínky ekonomické,⁵⁰² později nebyla tato periodika státními orgány povolována „vlivem centralizačních tendencí“.⁵⁰³ Více k vlastivědným dětským periodikům viz *Přílohu č. 2*.

⁴⁹⁸ Foglar (1990), s. 40.

⁴⁹⁹ Polák (2003), ss. 68-69.

⁵⁰⁰ Polák (2003), ss. 70-71.

⁵⁰¹ Chaloupka-Voráček (1984), s. 172.

⁵⁰² Poválečný nedostatek surovin se projevil i v nedostatku papíru, potřebného pro tištění periodik.

⁵⁰³ Chaloupka a kol. (nedatováno), s. 452.

4.4 – Obsah

4.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

Čtvrté období, přicházející po třetím bez výrazného společenského otřesu, přesto zásadně proměňuje podobu dětských časopisů, a to i v řadě přežívajících tradičních titulů. I v konzervativním *Malém čtenáři* se objevují technicko-zájmové rubriky, spojené s dostupností techniky, jako například „Fotografujeme“ či „Stavíme modely letadel“. Na objemu v časopisech nabírají zájmové koutky (filatelistické,⁵⁰⁴ fotografické,⁵⁰⁵ junácké⁵⁰⁶, ale např. i kouzelnický koutek v předválečné *Vlaštovičce*) a návody k činnostem, které zajímají novou generaci dětí.⁵⁰⁷ Častěji se objevují komiksy⁵⁰⁸ a také zajímavosti z ciziny.⁵⁰⁹ Evergreenem prakticky ve všech titulech zůstávají práce čtenářů⁵¹⁰ a rubrika zábav a hádanek.⁵¹¹

Řadu novinek zavádí v obsahu časopisů pro děti pochopitelně *Mladý hlasatel*. Jednou z nich je příležitostná rubrika diskusí mezi čtenáři „Debatujeme“, inspirovaná velkými čtenářskými diskusemi ve starší mládeži určeném *Studentském časopisu*, dále praktické rady pro běžný život a zájmy čtenářů,⁵¹² nikoliv jen rukodělné návody či moralizující napomenutí. V nebyvalé míře se časopis věnoval různorodým zájmům čtenářů (měl řadu seriálových „hlídek“, od modelářské přes radioamatérskou, filatelistickou, fotografickou po sportovní atd.). Titul zve ke spolupráci hrdiny dětí (zejména sportovce) a využívá jejich renomé k výchově (především tělesné) svých čtenářů, v rubrikách věnovaných tělesným cvičením či návodům pro jednotlivé sporty.⁵¹³ Redaktoři v *Mladém hlasateli* a později *Vpředu* radikálně rozvinuli přirozenou sběratelskou vášně dětí a postavili na ní koncepty klubovních odznaků, sběratelských karet, klubovních známek, sbírání bobříků a dalších, s časopisem úzce propojených sběratelských aktivit. Ve

⁵⁰⁴ „Filatelie“ měla svou stejnojmennou rubriku i v *Andělu strážném*.

⁵⁰⁵ „Hlídky mladých fotografů“ v *Mladém hlasateli*.

⁵⁰⁶ Junácká hlídka v *Malém čtenáři* má název „Dobrý vítr“, v *Andělu strážném* „Junácká stezka“, v *Mladém hlasateli* „Z bobří hráze“ či „Junácká stezka“.

⁵⁰⁷ Např. „Naučíme se kreslit“ v *Malém čtenáři*.

⁵⁰⁸ Po 2. světové válce např. i v katolickém *Andělu strážném*. Disneyovské komiksy s postavami kačera Donalda, Mickeyho Mouse atd. k nám přivádí *Mladý hlasatel*.

⁵⁰⁹ V *Malém čtenáři* v rubrice „Zajímavosti z celého světa“, v *Roji* v rubrice „Zajímavosti“, ve *Vlaštovičce* v rubrice „Zajímavosti ze světa“ atd.

⁵¹⁰ V *Andělu strážném* např. s názvem „Záhony mladých“.

⁵¹¹ V *Roji* např. nazvaná „Udice kamaráda Otazníka“.

⁵¹² Např. „Kam do učení“.

⁵¹³ Tento trend kopírují vedle *Mladého hlasatele*, s nímž spolupracují největší dobové sportovní hvězdy, i další časopisy. Viz např. rubriky „Ze sportovního světa“ či „Profily českých sportovců“ v pozdních ročnících *Malého čtenáře*.

Vpředu se objevuje „Obrazová škola“ s kartičkami s edukativním obsahem, později rozvinutá do formy sběratelských kartiček v *ABC mladých techniků a přírodovědců* či např. *Pionýrské stezce*.

Roj publikuje rubriku „Z časopisů pro mládež“ s výběrem nejzajímavějších materiálů z ostatních časopisů. Časopisy publikují znalostní testy⁵¹⁴ a výběry zajímavostí z vědy, techniky a dalšího poznání.⁵¹⁵ V řadě titulů pro starší děti, včetně neskautských, se objevuje junácká a zálesácká rubrika. Pravidelné místo dostává rubrika dětských vtipů.

Největší novinkou v komunikaci mezi redakcí a čtenáři je zavedení čtenářských klubů – nejprve v *Mladém hlasateli*,⁵¹⁶ po jejich ohromujícím úspěchu také v jiných periodikách. Své dětské kluby (nazvané Kroužky) ustavil v 60. ročníku své existence dokonce i konzervativní *Malý čtenář*, Eucharistické kroužky či Družinky AS pak i *Anděl strážný*⁵¹⁷ (byť byly tyto kroužky založeny víceméně s edukativním záměrem a jejich autonomie byla vzhledem k hodnotovému systému prezentovanému časopisem značně nevyzrálá,⁵¹⁸ působí jako samostatně existující a vlastní činnost si organizující jednotky).

Kluby *Mladého hlasatele* byly samostatnými skupinkami dětí, informujícími redakci o své činnosti, kterou redakce inspirovala, ale neurčovala a nepředepisovala. Vztah a směr komunikace mezi redakcí a jejími kluby nebyl rovnoprávný (kluby neinspirovaly redakci svým časopisem), ale byl obousměrný. Redakce klubům odpovídala na jejich podněty na speciální klubovní stránce v časopisu (v obsáhlé rubrice „Klubovní pošta“, obsahující stručné odpovědi na desítky dopisů, od komentářů ke konkrétní činnosti po rady, na kolik peněz může přijít materiál na dřevěnou klubovnu) a komunikovala s nimi korespondenčně. Kluby redakci pravidelně posílaly hlášení o své činnosti a dostávaly na ně odpovědi.

Foglarovsko-burešovské časopisy komunikují se čtenáři řadou dalších nových způsobů. Komentují poslané literární práce stručně přímo na stránkách časopisu, a to i ty nepublikované.⁵¹⁹ Dětským autorům se tak dostávalo stručného hodnocení a případně pochvaly před očima ostatních čtenářů, což je výrazně motivovalo k další tvůrčí aktivitě. Pražské čtenáře-přispěvatele redakce *Vpředu* zvala na pravidelné každostředeční debaty do redakce. Vybízí čtenáře k soutěži o pojmenování nové kulturní rubriky, rubrika pak skutečně dostává čtenářský název

⁵¹⁴ Viz např. test „Víš, co nevíš?“, vycházející na pokračování ve 28. ročníku *Junáka* (1945/1946)

⁵¹⁵ Viz např. rubriky „Chci vědět“ či „Co ještě nevíte“ v *Malém čtenáři*.

⁵¹⁶ K podmínkám a procesu jejich založení viz Foglar (1990), ss. 37-38.

⁵¹⁷ K jejich zakládání a idejím viz „Do eucharistického kroužku!“ (*Anděl strážný* /1945/, ss. 82-83).

⁵¹⁸ Ve zprávách, které kroužky posílají do redakce, svou činnost obvykle popisují jako výrazně spojenou se školou – namátkou výzdobu školních tříd, pomoc v městské knihovně, uspořádání školní výstavy knih, školní představení loutkového divadla...

⁵¹⁹ Podobně přímý druh komunikace se čtenáři převzaly aktuálně i později mnohé další časopisy (*Anděl strážný* v rubrice „Vysilač A. S.“, *Pionýr*, *Ohníček* atd.).

„Jirka-Sirka o kultuře“. *Vpřed* organizuje pro své čtenáře celoroční hry s úkoly, podložené legendou hrdinského příběhu.

Mladý hlasatel a *Vpřed* ustavily nové druhy čtenářských soutěží. Jejich hlavním principem nebylo zodpovídání hádanek či zasilání textů či obrázků, ale plnění dobrodružných úkolů. Ve *Vpředu* se objevily soutěže celoroční. Nový typ dětských čtenářských soutěží brzy převzaly i další dětské časopisy (i konfesijní *Anděl strážný* organizoval ve svém 62. ročníku velkou celoroční soutěž, založenou na plnění úkolů).

S novinkami nepřicházely jen časopisy foglarovské. Časopis *Punt'a* tak otiskuje fotoportréty svých dětských přispěvatelů a výherců soutěží, vždy ateliérové a stylizované. Časopis *Roj* organizuje spolupráci svých čtenářů na řízení časopisu – podobně jako dříve *Studentský časopis* pro středoškolskou mládež.

Proměňuje se oslovení čtenářů, směrem k proklamativnímu uznání dětské důstojnosti. Tak časopis *Vlastovička* oslovuje děti „*Vážená děcka*“, případně „*Dámy a pánové, kluci a holky*“, časopis *Dětský domov* potom „*Mladí přátelé*“. Jazyk, kterým redakce oslovují čtenáře, je v zásadě totožný s jazykem předchozího období. Oslovují čtenáře přímo, avšak zcela spisovně,⁵²⁰ případně využívají novotvarů podobně jako např. *Robinson* či *Kašpárkovy noviny* v předchozím období.⁵²¹

V reklamě časopisů se začaly objevovat nové formy, např. sponzoring jednotlivých rubrik.⁵²² Reklama se začala velmi rychle orientovat v nových úspěšných časopiseckých obsazích a zaměřila se např. na čtenářské kluby.⁵²³

⁵²⁰ Obvyklým oslovením je „*Hoši a děvčata*“ (*Malý čtenář* i v posledním ročníku).

⁵²¹ „*Milá broučata*“ v *Broučkovi*.

⁵²² Tak rubrika „*Stavíme modely letadel*“ v *Malém čtenáři* vycházela v ročníku 1939/1940 „*za spolupráce letecké prodejny IPRO*“.

⁵²³ Objevovala se pravidelně na klubovních stránkách *Mladého hlasatele*.

4.4.2 – Obraz dětství – dítě jako autonomní subjekt s vlastní imanentní hodnotou

V časopisech čtvrtého období dětští hrdinové jejich beletrie prožívají čím dál častěji dobrodružné, lákavé, ale uvěřitelné příhody. Popis ideálního dítěte se i v konzervativních titulech zásadně proměňuje od pasivní bytosti poslušné dospělých v aktivní dítě s vlastním rozumem a schopností samo si stačit a generovat množství zajímavých aktivit: „Čisté nebe svítí jí z očí, paprsek slunce svítí ve vlasech. Ale je to diblík! Celou třídu dovede roztočit, a při tom s takovou vážností zůstane stát na místě, když pan učitel přichvátá, co se ve třídě děje. Při tom velmi přesná v učení, všichni ji mají rádi. Vyřídilku má také dobrou a nedá se!“⁵²⁴

Děti v progresivních časopisech prožívají svá dobrodružství už téměř výhradně samy, nepotřebují k nim dospělé, a když, tak většinou jen jako nedůležitou stafáž. Dorozumění s dospělými povídky v časopisech nevnímají jako téma, ale jako základní, prakticky automatickou podmínku skutečné náplně dětství. Dobrý prospěch ve škole a souhlas rodičů s jejich činnostmi stojí na počátku vlastních dětských dobrodružství podobně jako existence vzduchu či vody, bez nichž se nelze obejít, není ale třeba je tematizovat jako vlastní obsah dobrodružství, stojí mimo něj.⁵²⁵ Děti mají své vlastní motivy, odlišné od motivů dospělých, a často jde o motivy hodnotově nadřazené. Děti také často svým důvtipem a schopnostmi dospělé

⁵²⁴ Popis kladné hrdinky črty „Hlas ze stříbra“ od M. Kvapilové. (*Anděl strážný* /1947/, s. 275). Podobně viz také např. „*Jak si Jeník hraje*“ (*Brouček* /1947/, s. 16).

⁵²⁵ Jejich výjimečnou tematizaci provádí v úvodu např. článek „*Radosti nového roku*“ náčelníka čs. Junáka Rudolfa Plajnera: „*Víte, mladí přátelé, že rok 1948 je rokem přestupným a že má tedy 366 dní? A víte, že každý z těchto 366 dní může vám přinést radost a potěšení, splníte-li pouhé tři podmínky? Prvou podmínkou je řádná a svědomitá práce ve škole, jejímž výsledkem musí být dobrý nebo velmi dobrý prospěch. Druhou podmínkou je, abyste se přihlásily všichni, ovšem s dovořením rodičů, do některého chlapeckého nebo dívčího oddílu JUNÁKA...*“ (*Junák*, /1948/, s. 259).

(jako záporné hrdiny) překonávají,⁵²⁶ případně (jako oběti) zachrání.⁵²⁷ Ocenění, kterého děti dosahují, pochází především z jejich vlastní vrstevnické skupiny, ocenění dospělých (nejde-li o „stále chlapecké“ vedoucí oddílů apod.) nemá téměř žádnou váhu.⁵²⁸ Děti v časopisech mají své vlastní problémy, kterým naprostá většina dospělých nerozumí a které musí řešit samy.⁵²⁹ Dětské hrdinové příběhů ze čtvrtého období „byli životními, následovníhodnými vzory, s kterými se mohl ztotožnit každý chlapec či děvče“.⁵³⁰

Svébytnost tohoto „foglarovského“ dětského světa rozpoznali i jeho kritici. „Svět Rychlých šípů byl světem sám o sobě a pro sebe, který neměl spojitosti s naším světem a neměl mu co dát. Chápejte, jak to muselo zavádět a jak to skutečně vedlo do slepé uličky, v nichž mívali Vontové své schůze...“ píše Zdeněk K. Slabý roku 1950 ve zpětném kritickém ohlédnutí za časopisem *Vpřed*.⁵³¹ Tento uzavřený svět „vznívá jako fenomén zcela soběstačný, se svou vlastní životní filozofií schopnou do posledních důsledků ovlivnit veškeré počínání jejich nositelů“.⁵³²

Zásadní hodnotou, kterou časopisy čtvrtého období v dětství objevují a cení, je přátelství. Přátelství výslovně deklarované, nerozlučné, překonávající překážky a projevující se denním vzájemným stykem. Prototypem ideálu takového přátelství jsou Foglarovy *Rychlé šípy* (či jiné podobné seriály *Pim a Red*, *Svorní gambusíni* atp.), ale jeho paralelní demonstrace procházejí beletrií mnoha časopisů včetně titulů pro nejmenší.⁵³³

Časopisy budují samostatnou dětskou identitu jako založenou na hodnotách. Rychlé šípy jejich autor v reflexi popisuje jako „čestné, věrné, statečné, dobré a slušné“.⁵³⁴ Vlastnosti,

⁵²⁶ Viz např. povídku Z. K. Slabého „Únos“ in: *Junák* (1948), ss.346-347.

⁵²⁷ Jako v povídce F. Pokorného „Jirkovo dobrodružství“ v *Malém čtenáři* z roku 1940, kde malý chlapec svou duchapřítomností odežene skupinu lupičů z obchodu svých rodičů (*Malý čtenář* /1940/, ss. 567-568). Či dokonce v *Andělu strážném*, kde v povídce „Bojácné děvče“ dívka trpící závratí přejde po tenké mostní tmoži nad divokou řekou, aby zabránila železničnímu neštěstí (*Anděl strážný* /1947/, ss. 261-262). Viz také např. nepodepsanou povídku „Statečný hoch“ in: *Sokolské jaro* (1939), ss. 180-183.

⁵²⁸ Tato charakteristika patří samozřejmě jen materiálům v časopisech nejprogresivnějších. V konzervativnějších titulech přežívá starší pojetí dětství a vztahu mezi rodiči a dětmi, založeného na bezpodmínečné úctě k dospělým a hodnotící dítě očima dospělých. Viz např. povídku Ladislava Zeliny „Vzdorovitý Jeník“ in: *Anděl strážný* (1946), ss. 132-133. Podobně stále přežívá ideové pojetí dětství, materiály vychovávající čtenáře k budoucí službě církvi či organizaci. (viz např. Baby, J. K.: „Věna ministrantem“, *Anděl strážný* /1946/, ss. 72-73).

⁵²⁹ Viz např. povídku J. Maňase „Záchrana odvážného“ (*Mladý hlasatel* /1940/, s. 205) či chlapecký deník „Hoši na řece“, vycházející na pokračování ve 30. ročníku časopisu *Junák*. V některých případech je dopad nových trendů v pojetí dětství matoucí i pro autory. Při konfliktu modernizačních tendencí, konzervativního ideového pojetí časopisu a touhy po exotice pak může dojít k téměř neuvěřitelným motivickým kombinacím, jako např. v povídce Jiřího Jemara „Nebezpečné dobrodružství“ (*Anděl strážný* /1947/, ss. 230-231), kde vyjíždí na trampskou výpravu do pouště na velbloudu skupina malých beduinů – členů skautského oddílu s napůl českými a napůl arabskými jmény (Jan Muhammed, Petr Sálem, Josef Abu-Théky, Jiří Hamád). Na cestě je potká písečná bouře a oni se o svou záchranu modlí k Panně Marii (s přímluvou Alláhovou).

⁵³⁰ Polák (2003), s. 80.

⁵³¹ Slabý (1950), s. 31.

⁵³² Nezkusil (1991), s. 158.

⁵³³ Viz např. Gála, Antonín: „Jak Filip a Jakub chytali sovy“ in: *Brouček* (1947), s. 22, ale už také povídku „Radio“ od Ady Habřiny in: *Mládí* (1934), ss. 90-91.

⁵³⁴ Polák (2003), s. 80.

kterých mají děti dosáhnout, autoři próz v časopisech nevyjmenovávají jako žádoucí a nechvální ústy dospělých, ale komponují do příběhu jako takové, které děti samy přirozeně uznávají jako cennější, protože je přijaly za své. Ušlechtilost, spolehlivost, bystrost či tělesnou zdatnost časopisy propagují v jednotlivých příbězích spíše implicitně, pojmenovávají je nejvýš jako vysvětlení výsledku příběhu či např. v případě zhodnocení čtenářské soutěže. „*A nevyhrál-li jsi tentokrát, nepoddej se! Jen vytrvalost a pevná vůle přinášejí úspěch.*“⁵³⁵ Nečiní dětské hrdiny knižními, doprovázejí je děti fascinující motivy jako tajemství, dobrodružství a smrt, a především nezávislost.

Časopisy se v době národního ohrožení v mnohem větší míře než dříve věnují politice a jejím aktuálním novinkám. „*Lidušce se vedraly do očí slzy. Bylo jí teprve 9 let, politice nerozuměla, ale chápala zcela jasně a zřetelně, že byla vlast ponižena, uchváčena, že se stala kořistí bojovného souseda.*“⁵³⁶ Část takové agendy jim nutí propaganda vládnoucích či nastupujících totalitních režimů, ovládajících zemi, částečně časopisy samy vnímají své čtenáře jako schopné politickou situaci pochopit a včlenit do své životní zkušenosti. Tak se v letech okupace v časopisech objevuje řada informací o válečné či politické situaci, po válce potom zprávy o budování nového politického uspořádání a dalších procesech s politickou situací spjatých.⁵³⁷ Vlastní dětský svět je politikou ovlivněn, ne ale podmíněn. V napjatých politických dobách, či dokonce v období války dostává dětský hrdina jen další příležitost prokázat své dobré vlastnosti (odvahu, pohotovost, ušlechtilost), např. pomocí bojovníkům za národní samostatnost.⁵³⁸

Spolkové časopisy (*Junák*, *Sokolské jaro*, *Lípa*, ale i *Správný kluk* atd.) pokračují v budování spolkové identity dětí, v jejich formaci do idejí jednotlivých spolků či organizací.

Komerční časopisy (*Punt'a*, *Kulišek*) už v tomto období začínají zobrazovat děti v nedětských situacích, např. při vzájemném boji o dívku či při hraní na hracích automatech.⁵³⁹ Dětská čtenářská literatura je v nich konfrontována se světem dospělých tak, že přejímají jeho hodnoty, způsoby komunikace i chování, a to bez jakékoliv relativizace, spíše v podobě, která dětem lichotí tím, že „už“ mají atributy dospělých. „Dětská“ hrdinové tak často např. usilují o peníze, které jsou hlavní odměnou za píli, vytrvalost či bystrost.⁵⁴⁰ Tato tendence, byť se ve čtvrtém období zdá být progresivní a připravující se v dětských periodikách k nástupu, nedojde v pátém období naplnění, neboť komerční periodika pro děti v socialistickém Československu vymizí.

⁵³⁵ Letáček nazvaný „*Výsledky naší soutěže*“, vložený do 9. čísla 4. ročníku (1948) *Mateřídoušky*.

⁵³⁶ *Anděl strážný* (1946), s. 40

⁵³⁷ Materály jako „*O znárodnění lesů*“ in: *Český domov* (1945), ss. 70-71 atp.

⁵³⁸ Viz např. povídku E. Zelenky „*Nad horou jsou mraky*“ in: *Junák* (1948), s. 340.

⁵³⁹ Viz např. „*Růda a lávinka*“ in: *Punt'a*, sešit 60. (1939), ss. 6-7.

⁵⁴⁰ Viz např. „*Pro maminku*“. *Punt'a*, sešit 60. (1939), s. 14.

5 – Unifikace dětství, nový rozvoj a dovršení tradice – ABC a Mateřídouška

(léta 1948-1989)

Tituly

Dataci titulů uvádíme v návaznosti na téma této práce jen do roku 1989. Řada časopisů vycházela či vychází i dále. O jejich osudech se stručně zmiňujeme v oddílu *Osud tradičních časopisů po roce 1989*.

Trvající z předchozího období

Junák (1915-1919, pod příbuznými názvy dále 1920-1940, 1945-1948, 1968-1970)

Český domov (1939-1940, 1945-1949) (navazující na Naši republiku)

Poupě (1936-1941, 1946-1949)

Vlaštovička (1937-1941, 1945-1949)

Mladý hlas (1945-1950)

Brouček (1945-1949)

Mateřídouška (1945-1989)

Karavana (1946-1949)

Mladý technik (1946-1952)

Studánka (1947-1949)

Nové

Mladý máj (1948)

Junáci, vpřed! (1948/1949) (navazující na Vpřed a Junáka)

Cesta (1948-1949)

Vpřed (1949/1950) (navazující na Junáci, vpřed!)

Vpřed, pionýři (1950/1951) (navazující na Vpřed a Junáci, vpřed!)

Plamen mládí (1949-1950)
Jiskry (1949-1950)
Pionýr: Škola a svět (1949/1950)⁵⁴¹
Práce pionýrů (1949-1954)
Pionýrské noviny (1951-1968)
Ohníček (1951-1989)
Pionýr (1953-1989)
ABC mladých techniků a přírodovědců (1957-1989)
Sluníčko (1967-1989)
Sedmička (1968-1970) (navazující na Pionýrské noviny)
Sedmička pionýrů (1970-1989) (navazující na Sedmičku)
Rychlé šípy (1969-1970)
Pionýrská stezka (1970-1989)
Ježek (1969-1970)
Čtyřlístek (1969-1989)
Kometa (1989)

Po změně společenského uspořádání v roce 1948 došlo k výrazné redukci počtu periodik obecně, časopisy pro děti a mládež nevyjímaje. Periodika smějí v novém režimu vydávat jen strany Národní fronty, centralizované společenské organizace ve svých vydavatelstvích, případně jejich závodní a regionální odnože. Pro kontrolu periodik je roku 1953 ustavena Hlavní správa tiskového dohledu s několika sty zaměstnanci.

Život dětí v novém režimu měl být unifikován a standardizován. Výuka na školách je sjednocena, řada typů škol (např. církevní) i organizací zajišťujících mimoškolní činnost dětí (např. Junák, Sokol, Orel) postupně zaniká nebo je sloučena do organizací jednotných.

Postupně byl vytvořen promyšleně stratifikovaný systém časopisů pro děti, v němž měl

⁵⁴¹ Přesnou dataci tohoto titulu se nepodařilo ověřit.

každý titul své přesně specifikované místo. Ekonomická konkurence mezi časopisy prakticky neexistovala. Dětské časopisy se staly stejně jako ostatní periodika především nositeli vládnoucí ideologie. Její reprodukce a transformace do textů přístupných dětskému čtenáři byla hlavní náplní jejich obsahu až do první poloviny 50. let. Poté začaly časopisy postupně a zvolna navazovat na předchozí tradici.

V šedesátých a dále především v osmdesátých letech dětské časopisy dovršily předchozí vývoj a rozvinuly zvláštní, jinde obtížně naležitelný druh interakce s dětskými čtenáři. Počet titulů sice ani zdaleka nedosáhl šíře obvyklé v západních zemích, jednotlivé časopisy však, byť musely některá témata záměrně pomíjet a jiná reflektovat, dokázaly i v podmínkách ideologické kontroly produkovat výjimečně kvalitní obsah, umocněný tím, že pro ně pracovala řada tvůrců, jimž byla jiná tvorba než pro děti znemožněna. Vývoj dětských časopisů neustrnul, jistý druh ekonomické (být zmíněnou ideologickou kontrolou podmíněné) jistoty umožňoval redakcím dětských časopisů hledat a nacházet nové možnosti obsahu a držet kvalitu jeho úrovně. Tradice domácího dětského časopisectví byla dovršena komplexním pojetím dětství jako složité a nejednotné sociální i psychologické situace s řadou existujících vzorců chování, motivací a prožívání.

5.1 – Stručný přehled vývoje

5.1.1 – Rušení titulů po roce 1948

Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v únoru 1948 došlo k postupnému, nicméně radikálnímu snížení počtu titulů také v oblasti časopisů pro děti a mládež. Do roku 1952 zanikly prakticky všechny dětské časopisy vzniklé v poválečné republice. Jediným přeživším titulem zůstala *Mateřídouška*, jako časopis vycházel dále také mládeži určený *Mladý technik*, který ovšem v roce 1952 změnil název na *Vědu a techniku mládeži* (od 1952 dodnes). Foglarův a Burešův *Vpřed* se byl nucen sloučit s *Junákem* pod názvem *Junáci, vpřed!* (1948/1949). Po roce se název sloučeného časopisu opět zkrátil na *Vpřed* (1949/1950 – V. ročník), po vzniku jednotné dětské organizace byl časopis v dalším ročníku přejmenován na *Vpřed, pionýři* (1950/1951). Jeho obsah se stále více měnil v agitační leták. Po tomto ročníku

časopis zanikl.

5.1.2 – Časopisy vzniklé po únoru 1948

Mezi *Mateřidouškou* (určenou dětem z prvních tříd základní školy) a *Mladým technikem* (resp. *Vědou a technikou mládeži*, vydávanou pro mládež přibližně od patnácti let) začalo v padesátých letech vzhledem k zastavování řady starších titulů chybět celé spektrum časopisů určených školákům základních a středních škol. Nový systém se postupně pokoušel vytvořit systém naplňující čtenářské potřeby všech věkových skupin. Tato snaha nebyla lineární, ne každý nový titul se ukázal být dlouhodoběji životaschopný. V pražském Státním nakladatelství tak v letech 1949-1950 vycházel např. *Plamen mládeži* (1949-1950). Pro menší školáky vycházely v Brně krátce *Jiskry* (1949-1950). Mezi další nové a krátkodobě vycházející časopisy patřily *Mladý máj* (1948) či *Cesta* (1948-1949). Jako kulturní inspirace dětské školní a mimoškolní činnosti vznikla *Práce pionýrů* (1949-1954).

Roku 1951 naproti tomu začal vycházet *Ohníček* (1951-1989). V roce 1951, po zániku týdeníku *Vpřed, pionýři* s pravidelnou rubrikou „Pionýrské noviny“, začal od nového školního roku vycházet samostatný týdeník s totožným názvem *Pionýrské noviny* (1951-1968).

Pro ještě starší děti začal vycházet *Pionýr* (1953-1994, v ročníku 1968/1969 pod názvem *Větrník*). V roce 1957 vyšlo první číslo měsíčníku *ABC mladých techniků a přírodovědců* (1957-1989). *Věda a technika mládeži* jako nástupce *Mladého technika* vyšla poprvé v roce 1952.

5.1.3 – Dětské časopisy od šedesátých let do roku 1989

V šedesátých a sedmdesátých letech se stranou a státem budovaný systém dětských časopisů ustálil. Starší časopisy, tj. *Mateřidouška*, *Ohníček*, *Pionýr* (který mezi lety 1968 a 1969 dočasně změnil název na *Větrník*), *ABC mladých techniků a přírodovědců* a *Věda a technika mládeži* vycházely i nadále. Navíc k nim přibýly některé nové tituly.

Pro předčtenáře a jejich rodiče začalo v roce 1967 vycházet *Sluníčko* (1967-1989). Od roku 1968 vycházel jako nástupce *Pionýrských novin* týdeník *Sedmička pionýrů* (1968-1992).

V letech 1969-1970 vycházel v Pulsu Ostrava (ve spolupráci s Parkem kultury a oddechu v Ostravě) původně regionální, rychle se však do celé republiky rozšířivší dvouměsíčník *Rychlé šípy*. Na tábornictví a život v přírodě se soustředil další nově vzniklý pionýrský časopis, *Pionýrská stezka* (1970-1989), který nahradil v letech 1968-1970 obnoveného *Junáka*.

V letech 1969-1970 vycházel ve dvou ročnících „veselý týdeník mladých“ s názvem *Ježek*. V roce 1969 začal vycházet specializovaný komiksový časopis pro mladší děti *Čtyřlístek* (od 1969 dodnes).

Takto rozvržená paleta dětských časopisů vydržela až do pádu režimu a rozpadu sovětského bloku v roce 1989. Jejím jediným obohacením byl od dubna 1989 (nejprve nepravidelný) komiksový magazín *Kometa*, který se po roce 1989 stal měsíčníkem a v roce 1992 zanikl.

5.2 – Cíl, smysl a motivace vydávání časopisů

5.2.1 – Ideová zbraň

Politická propaganda v časopisech pro děti a mládež existovala už od 1. světové války. Totální propaganda stát ovládajícího a alternativy nepřipouštějícího systému se v nich objevila během 2. světové války. Po nástupu KSČ k moci v roce 1948 byla tato tendence završena. Dětské časopisy (stejně jako všechny ostatních druhy médií) naplňovaly především jedno hlavní zadání – sloužit jako podpora ideologie.⁵⁴² Ostatní funkce časopisů byly v prvních letech nového režimu potlačeny, jiný obsah než ideologický se z jejich stránek téměř vytratil a teprve během času si v periodikách pro děti znovu nacházel prostor.

⁵⁴² Cíle nacistické propagandy byly samozřejmě stejně totální, na území protektorátu se však jejich implementaci do obsahu dětských časopisů nepodařilo dovést tak dalece jako v období prvních let po roce 1948.

V zásadním článku „*Funkce časopisu pro děti a mládež*“, zahajujícím diskusi o dětských časopisech ve *Štěpnici* roku 1949, dává P. Hykeš dětským periodikům tento vše překrývající úkol: „*Časopisy musí organisovaně přispívat k vytváření nového světového názoru a vychovávat v duchu socialistické morálky; to jest musí být politické. Musí především ukazovat pracujícího člověka v jeho boji proti všem špatným měšťáckým přežitkům jako je egoismus, ziskuchtivost, vykořisťování, halasně vlastenčení, vedoucí k imperialistickým válkám. Musí zdůrazňovat úsilí lidově demokratických států o mír, spolupráci všech pracujících na celém světě, nové lidově-demokratické vlastenectví, založené na úctě k jedinci, kolektivu národnímu i světovému.*“⁵⁴³

Podoba dětské výchovy v raných 50. letech částečně vysvítá z kritiky, již byla podrobena v obdobích pozdějších: „*V pionierskom oddieli v roku 1952 sme však deťom nahradzovali druhých učiteľov. Nebolo účelom vniknúť do duševného sveta 10-14 ročných ľudí. Naopak, títo chlapci a dievčatá mali vniknúť do sveta dospelých. Najlepší bol nielen ten, kto mal najlepšie známky v škole, ale i ten, ktorý vypracoval najlepší referát na Deň znárodnenia. Ak deti chceli robiť niečo, čo nebolo v súlade s nalinajkovanými úlohami na príslušný mesiac (dostávali sme ich z OV ČSM), museli sme nad ich minimálnou iniciatívou prejsť mlčaním. Socialistický človek zajtrajška bol vychovávaný pre vedenie schôdzí a prednášenie referátov a nie pre boj s prírodou, odriekanie a úctu k práci vlastných rúk.*“⁵⁴⁴

V ideovém univerzu totalitního státu bylo vše osmysleno základním cílem budovat „novou“ společnost. Cokoliv, od výroby špendlíku v továrně po dětský časopis, se stalo především součástí tohoto budování, případně výchovy k němu, vlastní samostatný smysl jakékoliv činnosti byl upozaděn v kontrastu s tímto úkolem. Každá, byť sebetriviálnější činnost se tak zároveň zvýznamnila a stala „důležitým bojištěm“ na frontě výstavby společnosti. Proto i dětské časopisy dostaly na přelomu 40. a 50. let 20. století nový cíl, který se zároveň stal cílem nejvýznamnějším: „... rozhodně je vždy nutno, aby rodiče i děti při každém kulturním námětu, v každé práci, viděly sovětský lid a naše socialistické budování.“⁵⁴⁵ Ještě jasněji řečeno: „*K veškeré naší literatuře, počínajíc literaturou pro nejmenší a končíc literaturou, je-li možno se tak vyjádřit, pro největší, je nutno přistupovat s jediným kriteriem: jak pomáhá tato literatura budovat komunismus a vychovávat lidi, kteří budují komunismus?*“⁵⁴⁶ Proto časopisy pro děti v prvních několika letech po únoru 1948 především propagovaly aktuální politický kurz, inspirovaly děti (pionýry) k získání Fučíkova odznaku,⁵⁴⁷ zapojení do kolektivních pracovních

⁵⁴³ Hykeš (1949), s. 84.

⁵⁴⁴ Hykisch (1964), s. 248.

⁵⁴⁵ Makarenko (1949), s. 126.

⁵⁴⁶ Simonov (1950), s. 231.

⁵⁴⁷ O tomto ocenění blíže viz např. <http://www.sorela.cz/web/articles.aspx?id=85>.

akcí a dobrovolných závazků atd. Mezi texty v časopisech oceňované patřily materiály o Stalinovi, Leninovi a dalších sovětských státnících, o Rudé armádě, budovatelích a úspěších výjimečných pracujících (stachanovcích, mičurincích...), o idejích pionýrské organizace a o boji s vnitřním i vnějším nepřítelem socialismu. Jednotlivé tituly zaznamenávaly výročí a životní jubilea vrcholných představitelů státu.⁵⁴⁸

Veškerá výchova mládeže v novém systému měla být sjednocena. „*V jednotné mládežnické organizaci strana viděla školu, kde se připravují bojovníci za ideály socialismu, a místo pro přípravu budoucích členů marxisticko-leninské strany.*“⁵⁴⁹ „*Mládež bylo nutno ovlivnit politicky, svést její zájem do vod „budování socialismu a v pionýrské věkové kategorii ji plně podřídit vedení Svazu čs. mládeže. Pionýr i svazácká organizace měly být školou socialismu a později komunismu. Celá tato struktura se budovala přímo po sovětském vzoru, po vzoru Komsomolu a jeho pionýrské organizace.*“⁵⁵⁰ Toto sjednocení však nebylo jen nařizováno shora, nešlo jen o aktivitu vnucenou stranickými a státními orgány, bylo podpořeno mohutnými silami zdola, jak přiznávají i pozdější komentáře z reformních pozic roku 1968.⁵⁵¹ Dobrovolnou „revoluční“ aktivitu, vedenou, inspirovanou a usměrňovanou pokyny z ústředí strany v souladu s ostatním přebudováváním společnosti, postupně vystřídalo „dobrovolně-nedobrovolné“⁵⁵² pojetí pionýrské organizace jako jednotné organizace dětí, často jen formálně provádějící jejich

⁵⁴⁸ Což samozřejmě platí stejně i v předchozích obdobích a prakticky až do roku 1989. Tak *Pionýrská stezka* tiskne ve 4. ročníku (1973), č. 9, s. 2, článek k 61. narozeninám Gustáva Husáka atp.

⁵⁴⁹ Kertész, Pavol: Vychovávat mládež důstojnou naší doby. In: *Rudé právo*, roč. 58, č. 225, 23. září 1977, s. 4.

⁵⁵⁰ Polák (2003), s. 83.

⁵⁵¹ „*Připomeňme si však sám vznik prvních pionýrských oddílů a skupin. To nebyli hrobaři Junáka, to byli nadšení tvůrci nového hnutí. To nikdo nedeclaroval, nenařizoval, nerežiroval. Deformace přišly později. První oddíly a skupiny vznikaly přece z přirozené potřeby dětí se sdružovat, z přirozené touhy dětí i mládeže být společensky prospěšný, z přirozené potřeby většiny tehdejších dětí, mládeže i dospělých po nádherné revoluční činnosti!*“

Jen si připomeňme ona první léta, v nichž dětské nadšení překonávalo často hrubý odpor těch, kdo se neztotožnili s Únorem. Vzpomeňme prvních táborů – přirozeně navazujících na celoroční aktivitu dětského kolektivu. Připomeňme si spontánní pomoc pionýrů dětem z Koreje, řeckých a španělských uprchlíků, jejich samozřejmou účast na brigádách ve městech i na venkově. Jejich péči o menší děti, o důchodce a invalidy, jejich touhy sblížit se se závodními dělníckými kolektivy, s armádními jednotkami, se sportovci, s pohraničníky, s příslušníky lidových milic, jejich přirozeného a vroucího dopisování si například se sovětskými pionýry. Tenkrát se v hnutí i zpívalo – a rostl počet dětských agitek, úderů, souborů všeho druhu. Vzpomeňme taky tehdejší skromnosti hnutí a obětavosti jeho dospělých i dětských členů. Právě dnes, kdy začínáme znovu.

Minimální počet placeného aparátu a tisíce dobrovolných pracovníků... i to byl znak počátků. Etika a patos společenský byly totožné s etikou a vpravdě patosem individuálním. To nebylo poškolštění, když první oddíly počaly žít ve školách a při školách, to byl nový, svěží prvek v mnohde zatuchlém vzduchu školních prostor...! Zvědavost, touha po novém, vzájemná náročnost i solidarita, vůle po vědění kázeň i přirozená rozvornost, hluboký bytostný optimismus... Snad každý z nás starších by mohl přinést desítky krásných vzrušujících příkladů. Naivita? Jisté. Revoluční romantismus? Samozřejmě! Občasná ortodoxie? I to. Patos velkých slov? Ovšem. Ale ta slova byla jen formou pro velký, důvěryhodný a vzněcující obsah, pro velký cíl jednotlivce i společenství.“ Kryštofek, Oldřich: „*Hodina pravdy aneb Malá charta dětských práv*“. Referát přednesený na I. národní konferenci Čs. pionýra, Seč, 20.–23. června 1968, rukopis.

⁵⁵² Kryštofek, Oldřich: „*Hodina pravdy aneb Malá charta dětských práv*“. Referát přednesený na I. národní konferenci Čs. pionýra, Seč 20.–23. června 1968, rukopis.

mimoškolní výchovu.⁵⁵³

Budování „nové“ socialistické společnosti je osmysleno odmítnutím nespravedlivosti ve společnosti „staré“, kapitalistické, často popisované téměř jako společnost feudální, v níž měli představitelé vyšších vrstev neomezenou moc nad proletáři či chudými rolníky.⁵⁵⁴ Ve vztahu k dětem časopisy často zdůrazňují, že všechny můžou v nových časech využívat to, co bylo dříve určeno jen privilegovaným.⁵⁵⁵

Kromě „pozitivního“ zadání, co psát, měly časopisy pro děti rovněž politické zadání negativní – témata, která měla být v jejich obsahu potlačena. Z typicky dětských témat byl takto postižen zejména skauting, dále se časopisy vyhýbaly religiózním námětům, legionářské, prvorepublikové či rakousko-uherské tradici (vyjma denuncujících článků), vedle toho také jakékoliv kritice nového vedení státu.

Časopisy pro děti byly nuceny podílet se na většině propagandistických akcí režimu. Tak např. časopis *Pionýr: Škola a svět* otiskl během procesu s dr. Miladou Horákovou a spol. reportáž s názvem *Odsouzení*, kde obžalované líčil jako podlé zrádce státu. Jak píší autoři zabývající se kampaní proti Horákové a jejím spoluobžalovaným: „*Snad pouze Mateřídouška*

⁵⁵³ „Proč se nepodařilo uskutečnit, plně realizovat vznešené a revoluční ideje, z nichž hnutí vzniklo?

Jednu z příčin lze jistě spatřovat i v tom, že při budování československého pionýrského hnutí nebylo důsledně využito stručnosti vlastních proletářských i jiných dětských organizací, ale byl do něj mechanicky přenášen model PO V. I. Lenina se všemi jeho klady i zápory, které jsme ovšem v době našich vlastních počátků nebyli ani schopni rozeznat.

Hlavní příčiny ovšem nepochybně v širších deformacích společenského života, v řadě zploštění marxistických představ o společnosti, nikoli v pionýrské organizaci samotné.

Bylo to především zploštění dobrovolné společenské angažovanosti dítěte na pouhou účast dítěte na některých jejích projevech. Například samo členství v pionýrské organizaci, účast na veřejně prospěšné práci, účast na manifestacích počaly být pokládány za výraz společenské angažovanosti dítěte (či dokonce i jeho rodičů). Už to - ve spojení s hodnocením pionýrských pracovníků podle takto povrchně chápané dovednosti společensky zaangažovat děti přímo vyústilo v administrování dětí.

K dalšímu zploštění samozřejmě přispěla i snaha o získání všech dětí po vzniku hnutí do pionýrské organizace, proklamovaná již tři roky po vzniku hnutí (zasedání ÚV ČSM v r. 1952, a pak II. sjezd ČSM v roce 1954), chybně označovaná za masovost.

V zápětí přihlásil se další znak „pionýrství“: Být hlavně pilným a ukázněným žákem a už tu bylo heslo „Pionýr – pomocník školy“, zúžené často v „Pionýr jen jako pomocník školy“. Život v PO se tak měnil v projednávání kázeňských přestupků a horších známek a ostatní život dětí, jejich nejvlastnější život ve volném čase, na který má každá lidská bytost právo faktem své existence a potřebou fyzické i psychické relaxace a načerpání nových sil k plnění svých základních povinností – tento život se z organizace zvolna vytrácel (...). Připočteme-li pevně určenou strukturu, která určovala dítěti, kde musí být členem organizace, aniž by si mohlo vybrat a svobodně zvolit a navíc monopolnost celé organizace, daná i administrativní likvidací Junáka; to vše hrubě poškodilo základní principy každé společenské organizace, dětské zvláště; když někam chci, tak asi proto, že se mi tam líbí, když někam musím, těžko předpokládat, že se mi tam bude líbit... Ale není-li jiné volby, než jeden oddíl z jednoho oddílu a navíc je to vlastně třída...?“ Kryštofek, Oldřich: „*Hodina pravdy aneb Malá charta dětských práv*“. Referát přednesený na I. národní konferenci Čs. pionýra, Seč 20.–23. června 1968, rukopis.

⁵⁵⁴ Viz např. Gála, Antonín: „*Jak to bylo za stara*“ in: Brouček (1948), s. 232.

⁵⁵⁵ „Už v paláci se neprochází pyšná královna / a po nádvoří její kočár víc už nehrčí. / Ted' já tu chodím, s rudými růžemi v náručí / a s prudkou radostí se dívám na okna / tohoto paláce.“ Ježek, Otto: „*Pionýrský palác v Bukurešti*“ in: Ohníček (1953), č. 1, s. 14.

určená nejmenším dětem se referování o procesu ubránila.“⁵⁵⁶ Dětská periodika otiskovala nadšené texty o Juliu Fučíkovi, doprovázené jeho ikonickým portrétem od Maxe Švabinského.⁵⁵⁷ I v druhé půli šedesátých let publikovaly dětské časopisy fotografie trpících vietnamských dětí z války ve Vietnamu a dopisy či básně čtenářů za ukončení této války a odchod Američanů z Vietnamu.⁵⁵⁸

Odsuzování západních mocností, stejně jako popis neradostného života chudých západních dětí přetrvávalo v časopisech od roku 1948 až do hluboké normalizace.⁵⁵⁹ Totéž platí i o materiálech věnovaných historii domácího i mezinárodního dělnického hnutí, komunistické strany, případně komunistického odporu během 2. světové války.⁵⁶⁰

Časopisy pro děti měly (stejně jako vše ostatní) vidět svůj vzor v titulech sovětských. Ty jim odborná kritika představovala jako ideál.⁵⁶¹ Sovětské časopisy jako *Murzilka*, *Molodoj Bolševik* či *Molodoj kolchoznik* se v inzerátech nabízely školním knihovnám k odebírání, stejně jako se doporučovalo jejich vyvěšování na školních nástěnkách.⁵⁶² Dětem se k výuce předkládaly ruské budovatelské písně, verše, překlady válečných a budovatelských povídek. Časopisy samy vyjmenovávaly své sovětské vzory, například pro *Vědu a techniku mládeži* to byly sovětské tituly *Těchnika molod'oži*, *Znanie sila*, *Priroda*, *Junyj tehnik* či *Junyj naturalist*.⁵⁶³ Výrazně vyniklo oceňování sovětských dětských časopisů např. při jejich přímém srovnávání s časopisy západními, označovanými za úpadkové, líbivé, brutální a neseriózní.⁵⁶⁴ Příklad a vzor

⁵⁵⁶ Formánková-Koura (2008), s. 80. Autoři publikace se mýlí, když přisuzují otištění reportáže „Odsouzení“ o probíhajícím procesu v roce 1950 časopisu *Pionýr*. Šlo o jiný časopis s názvem *Pionýr: Škola a svět*. Později známý časopis *Pionýr* začal vycházet až roku 1953.

⁵⁵⁷ Viz např. *Ohníček* (1953/1954), č. 1, s. 3.

⁵⁵⁸ Viz např. *Pionýr* (1966/1967), č. 8, ss. 2-3 („...Vzpomeň si, americký vojáku, / na vlastní dětství. / Možná že pod střechami mrakodrapů / hrával sis na válku, / měl jsi však štěstí, / že byla to jen hra. / Večer jsi mohl zas / poslouchat pohádku, / kterou ti vyprávěla tvoje máma. // Jděte už domů!...“ Z básně čtenářky Jany Maňákové).

⁵⁵⁹ Viz např. srovnání ubohého dětství francouzského chlapce ve službě na statku a skvělého dětství českého pionýra na táboře v Artěku (*Ohníček* /1953/, č. 1, ss. 4-5). Ještě v roce 1977 pak vychází v *Pionýrské stezce* překlad povídky Langstona Hughese „Vítězství Nancy Lee Johnsonové“ o černošské dívce, která kvůli své barvě pleti přišla o oprávněné vítězství v oblastní výtvarné soutěži (*Pionýrská stezka*, /1977/, č. 11, ss. 28-31).

⁵⁶⁰ Viz např. seriál *Lidé z první řady*, vycházející na přelomu 70. a 80. let v časopisu *Pionýrská stezka* a publikující díly jako „Hrdinové generální stávký“ (*Pionýrská stezka* /1980/, č. 4, s. 14) či „Jan Šverma“ (*Pionýrská stezka* /1979/, č. 3, s. 39).

⁵⁶¹ Denk (1949).

⁵⁶² Podobně byl doporučován k vyvěšování např. časopis *Svět sovětů* určený nejen dětem. Viz např. *Štěpnice* (1950/1951) s. 84.

⁵⁶³ Jandera (1959), s. 24.

⁵⁶⁴ Srov. např. Genčiová (1960) a Dvořáková (1960). Tyto dva za sebou zařazené materiály ve *Zlatém máji* hodnotí v jednotném oddílu „Z dětských časopisů ve světě“ periodika pro děti v SSSR a ve Velké Británii. Symptomatický je už název příspěvků. Zatímco hodnocení sovětských časopisů má titulek „Vtipně, vynalézavě a poutavě“, článek o periodikách britských má název „Převaha neseriózních seriálů“. Podobné hodnocení západní časopisecké produkce se v dobové reflexi často opakuje: „... stačí prolistovat devadesát devět procent západních seriálových časopisů. Kýčem k výdělku – tak by se dala v kostce označit jejich idea.“ (Slabý /1960/, s. 523). „Jdeme-li kolem anglických novinových stánků a přehlédneme-li ony přibližně tři tucty dětských časopisů, které vycházejí každý týden v obrovských nákladech, přestáváme se divit denně se vyskytujícím zločinům mládeže.“ (Feld /1964/, s. 410).

Sovětského svazu byl vštěpován také dětem, superiorita obyvatel SSSR byla v časopisech prakticky nezlomná. Tak v povídce „V modelářském kroužku v Artěku“ z časopisu *Ohníček*⁵⁶⁵ získává dětský modelář z ČSSR druhé místo v mezinárodní modelářské soutěži jen díky pomoci sovětského pionýra, který samozřejmě soutěž vyhrává. V témže čísle *Ohníčku* je naučný materiál o tom, že letadlo je ruským vynálezem.⁵⁶⁶ Vánoční čísla dětských časopisů se nezmiňovala o Ježíškovi, nýbrž o dědu Mrázovi.⁵⁶⁷

Bojovně aktivistický duch, který doboví teoretici dětským časopisům předepisují jako základní, odeznívá už ve druhé polovině 50. let. Tituly sice i nadále poskytují ideovou podporu systému a socializují své publikum do své socialistické současnosti, do jejich obsahu se však v rozsáhlé míře vracejí méně ideové materiály, hravost, fantazie a esteticky spíše než propagandisticky zaměřený obsah.

Znovu se ideologicky zaměřené materiály a jejich stranická kontrola začínají ve větší míře objevovat až v období normalizace (např. *Pionýrská stezka* začala tisknout komiks na motivy televizního seriálu *Třicet případů majora Zemana*.⁵⁶⁸ Komiks byl však po čtyřech dílech na úřední pokyn zastaven). Ideologický dohled nad časopisy zesílil, stranickou cenzurní kontrolu prováděl Federální, resp. Český úřad pro tisk a informace. Časopisy dostávaly stranické důtky či pochvaly za zveřejněné informace, často bylo toto hodnocení téměř absurdní.⁵⁶⁹ Ani v nejtvrdší normalizaci však už síla propagandistického tlaku nedosáhla stupně, který určoval podobu časopisů v raných 50. letech. Ideologie v dětských periodikách ustoupila obsahu různorodějšímu.

⁵⁶⁵ Maršíček, Vlastimil: „V modelářském kroužku v Artěku“ in: *Ohníček* (1953), č. 1, s. 5.

⁵⁶⁶ Faulner, Rudolf: „První letadlo na světě“ in: *Ohníček* (1953), č. 1, s. 10-11.

⁵⁶⁷ Viz např. prosincové číslo časopisu *Pionýr* z roku 1956 (*Pionýr* /1956/, ss. 276-277 a komiks na straně 288).

⁵⁶⁸ Kruml (2007), zadní strana obálky.

⁵⁶⁹ Roku 1974 bylo *ABC mladých techniků a přírodovědců* potrestáno pokutou za tabulku, z níž vyplývalo, že SSSR je v objemu sběru papíru až za USA, jindy za zesměšňování republiky soutěží, v níž se mluvilo o neznámé zemi Tramtárii. Viz Toman (2005), s. 65.

5.2.2 – Boj proti „braku“

Válka proti „pokleslé“ literatuře pro děti a mládež, vedená na stránkách odborného tisku od 30. let 20. století, dostala po roce 1948 do rukou nové ideologické, a především institucionální likvidační zbraně v podobě unifikace a dekomercializace nakladatelského podnikání a zákazů vydávání tohoto druhu komerční literatury, v níž byla za „škodlivou“ označena zejména

dobrodružná a dívčí romantická literatura, s nimiž byla spojena i literatura ideologicky nevyhovující, zejména skautská.⁵⁷⁰ Cílem ideologické kritiky byla literatura čtenářsky úspěšná, „úniková“, která získala oblibu už před 2. světovou válkou, během okupace se však stala ještě rozšířenější.⁵⁷¹

Po roce 1948 klasická dobrodružná (např. westernová) a dívčí romantická literatura na stránkách dětských časopisů prakticky vymizela, na minimum se zredukoval např. i počet komiksů. S postupným dalším vývojem časopisů se některé rysy této literatury začaly do jednotlivých titulů postupně vracet, a to s výkyvem způsobeným dobou nejtvrdší normalizace čím dál silněji, prakticky až do roku 1989.

5.2.3 – Proměny v podobě a hodnocení časopisů

Kritéria hodnocení časopisů, stejně jako jejich podoba, pochopitelně nebyla po celých 40 let trvání socialistického Československa stejná. Už v roce 1960 v programovém článku bilancujícím patnáct let vývoje dětských časopisů od osvobození od nacistické okupace klade Otakar Chaloupka před časopisy úkoly mnohem více esteticko-výchovné než ideově-výchovné.

⁵⁷²

Během celého období socialistického časopisectví pro děti probíhala (podobně jako v předchozích obdobích) diskuse o pedagogické roli časopisů, o tom, nakolik jí tvorbu periodik podřídit a nakolik naopak vyjít vstříc dětskému světu jako takovému. „*Na pretras sa dostali aj požiadavky mnohých učiteľov, ktorý by chceli mať z detského časopisu znášku veršovaných a prozaických materiálů k rozličným príležitostiam a oslavám. Vyhovieť takýmto hlasom – znamenalo by urobiť z časopisu prílepok školskej práce, znamenalo by postaviť ho do služieb učiteľů a nie detí. Detský časopis – zdôraznilo sa – nemusí lpiet' na osnovách, ale má zrkadlit' svet skutočnosti a svet fantázie detí,*“ hodnotí jednu z takových diskusí o slovenské Zorničce a české *Mateřídoušce* její účastník.⁵⁷³

Dětské časopisy v polovině 60. let už jsou téměř prosty politické agitace, dále rozvíjejí tradici přerušenu v roce 1948. Na konci 60. let začal opět vycházet časopis *Junák* (jako *Skaut Junák*), a dokonce dva specializované komiksové tituly (*Čtyřlístek* a ostravské *Rychlé šípy*),

⁵⁷⁰ Viz např. Chaloupka-Voráček (1984), ss. 154-155.

⁵⁷¹ Chaloupka-Voráček (1984), s. 165.

⁵⁷² Srov. Chaloupka (1960).

⁵⁷³ Milučký (1960), ss. 382-383.

z nichž *Čtyřlístek*⁵⁷⁴ později přečkal i normalizaci. Z dětských periodik se téměř vytratila dobová propaganda, začali se objevovat (i po bouřlivých diskusích v odborném tisku, např. ve *Zlatém máji*) dosud zakázaní autoři, jako nejviditelnější z nich Jaroslav Foglar. Časopis *Pionýr* se na konci 60. let přejmenoval na *Větrník*, podobně jako např. Státní nakladatelství dětské knihy na Albatros. *Pionýrské noviny* se změnilly na *Sedmičku*. Nově byly definovány i cíle a prostředky samotné Pionýrské organizace,⁵⁷⁵ navíc byl umožněn vznik dětských organizací paralelních.

Po vpádu vojsk armád Varšavské smlouvy došlo k postupnému opětovnému utužování systému i v dětských časopisech, a to včetně administrativních zásahů do struktury periodik jako celku. Některé tituly byly zrušeny (*Ježek*, trampské časopisy jako *Zálesák* atd.). Časopis *Větrník* byl přejmenován zpět na *Pionýra*, časopis *Junák* se proměnil na *Pionýrskou stezku*, a už jeho první číslo otevíral úvodník „*Společně za rudou hvězdou*“, startující pionýrskou soutěž *Cesta za rudou hvězdou*, kterou vedle *Pionýrské stezky* propagovaly i další tituly, např. *Pionýr* aj.⁵⁷⁶

Časopisy tiskly často, přinejmenším jako úlitbu režimu, zprávy o představitelích domácí i sovětské politiky, o významných výročích, dobré hospodářské výsledky atd.⁵⁷⁷ V redakcích proběhly samozřejmě i personální změny, místa šéfredaktora časopisu *Pionýr* byl tak v roce 1971 např. zbaven Jiří Havel. Všechny dětské časopisy (vyjma zájmových titulů, jako byl *Mladý filatelista* či nakladatelské noviny *Albatros*) přešly do vydavatelství ÚV SSM.

Po událostech roku 1968 se koncepce časopisů navenek neproměnily nijak radikálně, redakce pouze zařazovaly do čísel žádané stranické a pionýrské materiály,⁵⁷⁸ případně útoky na západní politiku, sociální skutečnost a styl života,⁵⁷⁹ a vedle nich se věnovaly rozvíjení

⁵⁷⁴ Díky oficiální přeměně na „knížnici“.

⁵⁷⁵ V únoru 1968 tak plénum Ústřední pionýrské rady odsouhlasilo tyto principy fungování organizace: „*Autonomie Pionýrské organizace vůči orgánům ČSM. V organizaci nechť rozhodují ti, kdo v ní pracují. Samozřejmost členství dospělých – bez pověřovacího a prověřovacího mezičlánku – Svazu mládeže. Demokratičnost tvorby orgánů až po nejvyšší. Naprostá dobrovolnost členství dětí – možnost výběru oddílu podle zájmu. Odškolštění a odstátnění. Odmítnutí monopolní organizace. Plné pochopení zvláštností dětského věku, ale také dětské individuality. A také specifiky národní... Naléhavá nutnost změny struktury: položit hlavní váhu na oddíl a hlavní péči věnovat oddílovým vedoucím. Odmítnutí formálního členství a dalších forem dřívější degradace.*“ Kryštofek, Oldřich: „*Hodina pravdy aneb Malá charta dětských práv*“. Referát přednesený na I. národní konferenci Čs. pionýra, Seč 20.–23. června 1968, rukopis.

⁵⁷⁶ *Pionýrská stezka* (1971), s. 2.

⁵⁷⁷ V *Pionýrské stezce* byly těmto materiálům věnovány hned úvodní strany 2 a 3. Např. v č. 4, roč. 7 (1976/1977), se na těchto stranách objevuje poselství turistickým oddílům PO SSM s výzvou „*Za důvěru a lásku KSČ odpovídáme novými pionýrskými činy*“, dále velká zpráva o sedmdesátinách L. I. Brežněva a drobné noticky o úspěšném průběhu voleb na Berounsku, o vlaku plném sebraného papíru, který odevzdali slovenští pionýři, a o pomoci pionýrů patronátním JZD.

⁵⁷⁸ Viz např. „*50 let KSČ*“ in: *Pionýr* (1971), č. 9, ss. 2-3. Ne všechny časopisy tyto úlitby režimu musely činit. „*Na druhé straně uznejme a kvitujeme s povděkem, že k žádnému rudému šátkování ve Čtyřlístku nikdy nedošlo a naštěstí ani nedošlo na shora navrhovanou účast v prvomájovém průvodu. Naopak. Scénáře třeba několikrát napsal i v podstatě zakázaný básník Pavel Šrut. Byť pod propůjčeným jménem Petr Karmín.*“ Fencel, Ivo: *Tajnosti Čtyřlístku*. <http://chrz.wz.cz/?stranka=706>. Návštěva stránky provedena 15. 5. 2009.

⁵⁷⁹ Viz např. krátký materiál „*Chtěl bombu*“ o malém americkém chlapci, který toužil dostat k Vánocům časovanou bombu. (*Pionýr* /1971/, č. 10, s. 3).

tradičního obsahu. Brzy po vpádu vojsk Varšavské smlouvy se v obsahu dětských časopisů opět objevily dětské pracovní či studijní závazky,⁵⁸⁰ texty o stranické historii⁵⁸¹ a o bojích Rudé armády během 2. světové války. Jazyk časopisů zrigidněl, objevily se v něm znovu fráze prefabrikované z úvodníků celostátních deníků. Časopisy připomínají významné stranické a pionýrské akce, propagují nejlepší kolektivy.⁵⁸² „Horší to bylo se zvyšujícím se tlakem „shora“, aby časopis byl výrazněji pionýrský! Vraceli jsme se tedy k dřívějším taktikám, třeba i tím, že jsme tradiční rubriku KOMPAS upravili na Kompas pionýrských kolektivů. V platnosti pro klubovou činnost zůstal požadavek registrace u pionýrské skupiny či oddílu. (...) Další takovou malou daní požadavkům se stal kreslený sloupek na straně 2, kde Vladimír Pergler veselými kresbami připomíná některé události i úkoly, případně různá ta nešťastná a stále omílaná výročí.“⁵⁸³

Oficiální reflexe dětské literatury se musela vypořádat s kulturními a společenskými pohyby druhé poloviny šedesátých let, a učinila to v souladu se stranickou linií, když toto období označila i v dětské literatuře za období krize.⁵⁸⁴

V dalších letech se situace v dětských časopisech ustálila. Za úlitby režimu⁵⁸⁵ periodika rozvíjela svou tradici, kromě omezené účasti některých kvalitních tvůrců v podstatě nerušeně. Ve druhé polovině už časopisy tiskly prakticky bez problémů i zprávy o západních umělcích a celebritách,⁵⁸⁶ amerických vesmírných sondách,⁵⁸⁷ případně intimní listárnu pro čtenáře a čtenářky.⁵⁸⁸ Časopisy prezentovaly režimu nezávadný, ale zajímavý obsah, a to vedle zpráv z pionýrské organizace a případných propagandistických materiálů k řadě výročí. Jindy se pokoušely nutné propagandistické materiály oživit, např. když *ABC mladých techniků a přírodovědců* v době nastupující normalizace oslavilo 100. výročí narození V. I. Lenina

⁵⁸⁰ Např. v už zmíněné soutěži *Cesta za rudou hvězdou*, propagované v *Pionýrské stezce* i dalších časopisech. Soutěž dávala dětem za úkol zmapovat historii strany v jednotlivých regionech.

⁵⁸¹ Viz např. *Pionýr* (1971), č. 7, ss. 4-5.

⁵⁸² Viz např. *Pionýr* (1971), č. 7, s. 2.

⁵⁸³ Toman (2005), s. 132.

⁵⁸⁴ Viz např. Voráček (1982-II).

⁵⁸⁵ Např. přejmenování rubriky „Kompas“ v *ABC mladých techniků a přírodovědců* na „Kompas pionýrských kolektivů“ a později „Pionýrský kompas“, rubriky „Kormidlo“ v *Ohníčku* na „Pionýrskou poradnu“, připomínání významných stranických a státních výročí a materiálů o nich, zveřejňování pionýrských závazků apod. „Stejně jako v jiných letech, přijala i pro letošní pionýrský rok naše PS při 14. ZŠ v Chomutově závazek. A není to závazek nijak snadný. Čeká nás sebrat 65 tun odpadových surovin, 250 kg lesních plodin, odpracujeme celkem 500 brigádnických hodin v lese, 1000 hodin při udržování zeleně a na dalších veřejně prospěšných pracích 2000, budeme sušit léčivé rostliny.“ (*Pionýr* /1989/, s. 2). Časopisy publikovaly i rozhovory s pionýrskými a svazáckými funkcionáři (viz např. „Poklady, které jsem našel“, rozhovor s předsedou PO SSM Jaroslavem Koutným in: *Pionýr* /1988/, č. 1, ss. 6-7).

⁵⁸⁶ V každém čísle *Pionýra* ze 70. a 80. let tak vycházelo několik materiálů o soudobé domácí i zahraniční populární hudbě (např. v rubrikách „Hvězdy na přání“ či „Pop-zvědavosti“), v nichž se často prezentovaly západní zpěváci a hudební skupiny.

⁵⁸⁷ Oboje viz např. *Pionýr* (1989/1990), č. 1 (září 1989).

⁵⁸⁸ Viz také *Pionýr* (1987/1988), většina čísel.

francouzským komiksem „*Lenin a Velká revoluce*“.⁵⁸⁹

Změny v pojetí dětských časopisů tedy nebyly jednosměrné a lineární. Ideové úkoly časopisy dostávaly a plnily po celé páté období, a to včetně „liberálnějších“ období.⁵⁹⁰ Směrem od padesátých k šedesátým letům 20. století lze však vysledovat postupné uvolňování ideologických pout, stejně jako navazování na předúnorovou tradici. Po událostech roku 1968 se dohled nad časopisy opět zpřísnil, aby nadále trval až do roku 1989. Už ovšem bez motoru budovatelského nadšení 50. let a se vznikem specifického, záměrně apolitického obsahu, reflektujícího proměny dětství v poslední třetině 20. století a doplňovaného víceméně bezzubou politickou propagandou jako splněním nutného zadání. V 80. letech stranické materiály i nadále zadávaly dětským časopisům propagační, agitační a organizační úkoly, hodnocení časopisů probíhalo v režimních frázích, časopisy však svůj obsah odvozovaly často už ze zcela jiných zásad. Školy a dětské pionýrské kolektivy odebíraly některé tituly povinně, čtenáři se však orientovali podle kritéria zajímavosti a dobové aktuálnosti obsahu. Distribuce časopisů kopírovala specifika dobové ekonomické situace, některé tituly (jako *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Čtyřlístek*) se stávaly „podpultovým zbožím“ a součástí šedé ekonomiky s vyšší než oficiálně proklamovanou cenou či hodnotou. Ideologická vázanost časopiseckého obsahu postupně korodovala. Tato situace předznamenávala ekonomicko-politický zlom a příchod tržní ekonomiky.

5.3 – Produkce a recepce

5.3.1 – Stratifikovaný systém

„V letech 1949-1950 došlo k výrazné reorganizaci, jež měla za následek celkovou redukci časopisů pro děti a změny vydavatelů.“⁵⁹¹ Nové mocenské struktury po roce 1948 šlo o to,

⁵⁸⁹ Toman (2005), s. 127.

⁵⁹⁰ Viz např. hodnocení *Mateřídoušky* v bilančním komentáři náměstka ministra školství a kultury V. Hendrycha: Hendrych (1960).

⁵⁹¹ Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 434. Vedle dětských časopisů se proměna a centralizace systému dotkly

vybudovat zcela nový systém časopiseckých titulů pro děti a mládež.⁵⁹² Dětské časopisy po únoru 1948 dostaly svou důležitou roli v propagandistickém systému režimu. Počet titulů byl redukován,⁵⁹³ jejich náklady se postupně (zvláště u čtenářsky populárních časopisů, jako bylo *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Ohníček*) zvedaly do výšin v předchozích obdobích vídaných jen málo (více než 200 či 300 tisíc výtisků).

Zmíněný systém dětských časopisů byl spíš myšleným ideálem, nikoliv od počátku předem určeným celkem. V průběhu času byl neustále budován a přebudován,⁵⁹⁴ vyjevovaly se jeho chyby a měnil se – zvláště v počátcích, prvních letech po roce 1948, ale i později. Popis tohoto stavu jako systému zaznamenává spíš uvažování o struktuře trhu s časopisy, snahu cosi jako systém vytvořit, ideál v pozadí konkrétního rozhodování o budoucnosti, bytí, nebytí a proměnách jednotlivých titulů, než konečný výsledek. Proces budování systému nebyl vlastně nikdy ukončen, byť byl někdy na dlouhá léta (např. v období od sedmdesátých let do roku 1989) zakonzervován ve výrazně neměnné podobě.

*„Na podzim roku 1948 byl zredukován dosavadní počet časopisů, k čemuž vedle faktorů ekonomických vedlo zejména úsilí po vytvoření jednotné struktury časopisů pro mládež s přihlédnutím k věku čtenářů, zájmům mládeže a společenským potřebám.“*⁵⁹⁵ Budování systému dětských časopisů neprobíhalo vždy lineárně, byť bylo motivováno postupnými racionálními rozhodnutími – některé tituly nevydržely, jiné na trhu dlouho chyběly.

Podobu procesu, jímž byl systém budován, ukazují archivní dokumenty, zápisy z porad jednotlivých oddělení centrálních stranických orgánů, vyslovujících se ke struktuře dostupných periodických titulů a navrhuje její změny. *„Časopisy, které budou vydávány různými nakladatelstvími, nemají mít stejné poslání a nemají se zaměřovat ke stejnému věkovému stupni dětí (...) Dětské časopisy, které bude vydávat Státní nakladatelství, musí mít ve svých redakčních*

samozejmě celkové podoby dětské literatury. Nakladatelské podnikání bylo zestátněno a unifikováno, v roce 1949 vzniklo Státní nakladatelství dětské knihy, které mělo získat na nepedagogickou dětskou knižní literaturu svým způsobem monopol. Dětské tituly vydávala sice i další nakladatelství (Naše vojsko, Svoboda, Práce, Svět sovětů, všechna krajská nakladatelství atd.), přesto byla konkurence nakladatelského podnikání prakticky eliminována a komerční tituly přestaly být nakladatelsky potřebné pro generování zisku. Čtenáři je ovšem měli i nadále v oblíbě, a kdykoliv se v obsahu časopisu (často např. *ABC mladých techniků a přírodovědců*) či v edičním plánu některého z nakladatelství vyskytl titul slibující dobrodružnou či dívčí četbu, stal se čtenářsky vyhledávaným.

⁵⁹² Myšlenka vybudovat strukturovaný systém dětského a mládežnického tisku se na našem území neobjevila poprvé. Už okupační Kuratorium pro výchovu mládeže se pokusilo ustavit takový systém, byť výrazně jednodušší. *Správný kluk* v něm hrál roli časopisu pro chlapce, *Dívčí svět* byl určen děvčatům a *Zteč* dorostu. Všechny časopisy sloužily rovněž především budování nového evropského a světového řádu a režimní propagandě. Nacistický systém však vzhledem k výsledkům 2. světové války nedostal šanci udržet se déle.

⁵⁹³ Zanikly tituly náboženské, většina časopisů spolkových, časopisy výrazně komerční atd.

⁵⁹⁴ Časopisy jako *Jiskry* či *Plamen mládí* tak vycházely např. jen jediný ročník.

⁵⁹⁵ Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 456.

*radách vyspělé členy ČSM.*⁵⁹⁶ Stranické orgány explicitně navrhovaly a realizovaly vydávání, rušení i slučování konkrétních jednotlivých titulů.⁵⁹⁷

Jedním z prvních rozhodnutí v tomto postupném procesu bylo sloučení časopisů *Vpřed* a *Junák* roku 1948, ostatní tituly byly postupně rušeny, transformovány, slučovány a přejmenovávány dále. Celkový počet titulů se obecně výrazně snížil, naproti tomu vzrostl jejich náklad. Vývoj a proměny portfolia časopisů nebyly inspirovány poptávkou publika, nýbrž rozhodnutími sekretariátů stranických a svazáckých organizací. Vznikající systém měl racionální strukturu. Byl odstupňovaný věkově (od časopisů pro předškoláky až po časopisy pro odrostlou mládež)⁵⁹⁸ i tematicky (největší zájem byl věnován časopisům zaměřeným na vědu a techniku – *ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Věda a technika mládeži*, existovaly ovšem i obecněji cílené tituly, časopisy věnované výuce jazyků atd.).

To, že byl celý systém budován postupně a s rozvahou, dokazuje i jeho hodnocení a návrhy na další rozšíření v dobové kritice: „*Vychází nyní u nás několik časopisů sledujících vždy určitý okruh cílů, hovořících k určité skupině čtenářů, více méně ohraničené věkem či zájmy. Do vydávání dětského tisku byl tím vnesen určitý potřebný systém.*“⁵⁹⁹ A dále: „*Soustava tematicky i věkově vymezených časopisů, vytvářejících dohromady jednotný výchovný celek, by měla být úplná.*“⁶⁰⁰

Zvláštním druhem periodik byly dva (rovněž Mladou frontou vydávané) tituly: sborník kulturních materiálů pro mládežnické umělecké soubory *Směna* a obrázkové *Vteřiny světa*, určené pro výzdobu a propagaci, např. nástěnek, nástěnkových novin ap.

Systém dětských periodik, v němž byl pro každou věkovou kategorii mladších dětí určen jeden titul, pro starší děti pak existoval výběr ze tří či čtyř možností,⁶⁰¹ se udržel až do roku 1989. Redakce dětských časopisů byly nakonec dokonce soustředěny do jediné budovy Domu dětského a mládežnického tisku.⁶⁰² Celá struktura měla mezery a nereflektovala všechny potřeby dětského publika. Až do konce 60. let například nevycházel žádný časopis určený

⁵⁹⁶ „*Návrh na reorganizaci dětských časopisů*“, s. 624 n., Národní archiv, KSČ-ÚV, fond 19/7, KSČ-ÚV 1945-1989 – oddělení – oddělení kulturně-propagační a ideologické, a.j. 12/7, strany 503-634, porady kulturně-propagačního oddělení. Materiály pro schůzi kulturně-propagačního oddělení 8. června 1950. Návrh dále obsahuje novou strukturu dětských časopisů s 15 tituly a zastavení časopisů *Plamen mládí* a *Mladý hlas*.

⁵⁹⁷ Viz např. „*Návrh na vydávání Pionýrských novin*“, s. 1580 n., Národní archiv, KSČ-ÚV, fond 19/7, KSČ-ÚV 1945-1989 – oddělení – oddělení kulturně-propagační a ideologické, k. 7, a.j. 13/22, strany 1559-1613, porady kulturně-propagačního oddělení. Materiály pro schůzi kulturně-propagačního oddělení 8. srpna 1951.

⁵⁹⁸ Chaloupka, Voráček (1984), s. 438.

⁵⁹⁹ Chaloupka (1960), s. 295.

⁶⁰⁰ Chaloupka (1960), s. 299.

⁶⁰¹ Hamanová (1991), s. 35.

⁶⁰² Hamanová (1991), s. 36.

předškolákům.⁶⁰³ Výsledky ankety o dětských časopisech, uveřejňované v 9. a 10. ročníku časopisu pro teorii dětské literatury *Zlatý máj*, vyústily ve společné prohlášení teoretiků a tvůrců literatury pro děti a mládež, otištěné ve dvojčísle 8/9 v devátém ročníku časopisu⁶⁰⁴ a ve shrnutí zmíněné ankety v 10. čísle 10. ročníku.⁶⁰⁵ V obou materiálech autoři hovoří o revizi stávajícího systému dětského časopisectví, který podle nich zaostává za světovým vývojem v počtu titulů, jejich struktuře i periodicitě. Mezi základní návrhy v obou materiálech patří založení časopisu pro děti předškolního věku, zvýšení periodicity stávajících časopisů z měsíční na týdenní či čtrnáctidenní, zvětšení rozsahu jediného časopisu s vyšší než měsíční periodicitou, *Pionýrských novin*, zlepšení péče věnované dětským časopisům v polygrafii, možnost realizovat netradiční nápady, vkládané přílohy atp. a rozšíření počtu titulů, zejména o časopis literárně-beletristický, určený starším dětem. Některé z těchto návrhů byly postupně do konce 60. let realizovány (např. založením *Sluníčka* či zvýšením periodicity nejúspěšnějších titulů, jako bylo *ABC mladých techniků a přírodovědců*), jiné ne.

Existence jednotného systému neovlivňovala jen počet a zaměření titulů. Týkala se také jejich obsahu a organizace. Tak byly časopisy podle racionálního a stále zdokonalovaného systému zaměřeny na specifickou část dětského publika, tak např. roku 1963 přešly dětské časopisy hromadně od číslování ročníků podle kalendářního roku k číslování podle roku školního.⁶⁰⁶

Podobný (nikoliv však totožný) systém dětských (a nejen dětských) časopisů nebyl českou specialitou. Během druhé poloviny 20. století byl budován i v některých dalších evropských socialistických zemích. Tak v Polsku vydávalo nakladatelství Nasza Księgarina pro předškolní děti (3-6 let) časopis *Miś* (Medvíďe), pro začínající čtenáře (6-9 let) *Świerszczyk* (Cvrček), pro děti od 9 do 12 let vycházel *Plomyczek* (Plamínek) a pro děti od 12 do 15 let *Plomyk* (Plamen). Kromě nich vycházely měsíčníky *Przyjaciel Młodego Spółdzielci* (Přítel mladého družstevníka) a *Horyzonty Techniky dla dzieci* (Obzory techniky pro děti).⁶⁰⁷

⁶⁰³ Viz *Zlatý máj* (1965), s. 144.

⁶⁰⁴ Viz „*Nad dětskými časopisy*“ in: *Zlatý máj* (1965), s. 356. Prohlášení podepsali Jan Alda, František Branislav, Josef Brukner, Vojtěch Cach, Jan Čarek, Václav Čtvrtek, Ladislav Dvořák, Miroslav Florian, Hermína Franková, Ota Hofman, František Holešovský, František Hrubín, Josef Kainar, Vítězslav Kocourek, Karel Konrád, Zdeněk Kriebel, Miloš Macourek, Jan Mareš, Vlastimil Maršiček, Jan Noha, Alexej Pludek, Z. K. Slabý, Vladislav Stanovský, Ladislav Stehlík, Jiří V. Svoboda, Oldřich Syrovátka, Ota Šafránek, Jiří Trnka, Jan Vladislav.

⁶⁰⁵ Viz redakčně podepsaný materiál „*Na závěr mezinárodní ankety*“ o dětských časopisech. (*Zlatý máj*, roč. 10 / 1966/, ss. 569-570).

⁶⁰⁶ [http://cs.wikipedia.org/wiki/ABC_\(%C4%8Dasopis\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/ABC_(%C4%8Dasopis)), návštěva provedena 25. 7. 2009.

⁶⁰⁷ Viz Aleksandrak (1966), s. 157. Příp. též Aleksandrak (1959), ss. 506-507. V Bulharsku např. v podobně organizovaném systému vycházely časopisy *Septemvrijce*, *Družinka*, *Boдрá směna*, *Plamínek*, *Věda a technika a Mládež* (soubor a tituly časopisů se samozřejmě s lety stejně jako u nás proměňovaly). O podobném systému časopisů v NDR viz např. Wernerová (1959). Podobný systém dětských časopisů, na českém víceméně nezávislý, fungoval samozřejmě také na Slovensku. Více viz např. Kopál (1984), ss. 82-83.

Systém v různých zemích byl propojen vertikálně (podobnou paletou časopisů) i horizontálně (obdobami jednotlivých titulů v různých zemích). Souputníky např. *Sluníčka* v dalších jazycích byly *Včielka* na Slovensku, *Bummi* (jméno medvídky) v NDR, *Miś* (už zmíněné Medvídek) v Polsku, *Dürmögö dömötör* (Bručící medvídek) v Maďarsku, *Slavejče* (Slaviček) v Bulharsku a *Vesjolyje kartinky* (Veselé obrázky) v SSSR.⁶⁰⁸

V žádném případě však nešlo o systém ve všech socialistických zemích totožný. V některých (zejména v SSSR) byl pestřejší a stratifikovanější než u nás, v jiných jednodušší.⁶⁰⁹ Co bylo všem těmto systémům společné, bylo jeho promyšlené budování a eliminace samovolného vzniku nových titulů, jejich volné soutěže a konkurenčního prostředí, typického pro větší část předchozích dějin dětských periodik. Pro každý čtenářský segment existoval většinou jediný titul, nesoutěžící s ostatními o přízeň čtenářů, ale na druhou stranu soustředící všechny (státní mocí neproskribované) tvůrce pro daný okruh čtenářů do jediného, a tedy výběrového časopisu.⁶¹⁰ Odmítnutí konkurenčního prostředí bylo podloženo ideově-ekonomickými argumenty, podle nichž konkurence vede k podbízení, komercializaci, snižování kvality obsahu a v konečném důsledku k ohlupování malých čtenářů časopisů. „*V USA je velký konkurenční boj i o dětského čtenáře, který se má stát poslušným nástrojem vládnoucích kapitalistických kruhů,*“ hodnotí volnou hospodářskou soutěž *Zlatý máj* v roce 1958.⁶¹¹

Zajímavá a symptomatická je v tomto směru absence některých klasických žánrů zejména komerčních dětských časopisů v paletě periodik, např. časopisu věnovaného dobrodružné četbě a komiksu (oboje dobová teorie dětské literatury považovala za četbu úpadkovou a v nově budovaném systému nic podobného nemělo mít místo, oboje posléze začal částečně suplovat časopis *ABC mladých techniků a přírodovědců*), časopisu určeného dívkám a také časopisu

⁶⁰⁸ Gebhartová (1987), s. 98. O sovětských časopisech *Vesjolyje kartinky*, *Murzilka* a *Kostjor*, odstupňovaných věkově, viz např. Genčiová (1960).

⁶⁰⁹ V Sovětském svazu byla situace samozřejmě o mnoho složitější, neboť šlo o obrovský mnohonárodnostní stát s dětskými časopisy v několika jazycích, systém tu byl pestřejší a v různých částech SSSR různý. Např. v Běloruské SSR vycházely zcela specifické časopisy *Pianér Bělarusi*, *Zorka*, *Bjarozka* a *Vjasjolka*. Podobná situace byla i ve vícejazyčné Jugoslávii (viz např. *Zlatý máj* /1965/, ss. 171-172). V jiných socialistických zemích nebyl naopak systém dětských periodik tak obsáhlý jako u nás, např. v Albánii vycházely na konci padesátých let jen časopisy *Pionýr*, *Fetosi* (Hrdina) a *Zeri i rinise* (Hlas mládeže). Viz Čomora (1959), s. 482. V Maďarsku plnil v téže době časopis *Kisdobos* (Malý bubeník) funkci časopisu určeného všem pionýrům, a nahrazoval tedy v jediném titulu soudobé české časopisy *Mateřídouška*, *Ohniček*, *Pionýr* a *Pionýrské noviny*. (Chaloupka /1959/). V Rumunsku vycházely pro děti na konci 50. let časopisy tři: *Cravata roșie*, *Luminița* a *Arici Pogonici*. (Toma /1960/). V jiných, neevropských socialistických zemích byl pak systém dětských periodik nastaven zcela jinak a na základě jiných (např. žánrových spíše než věkových) kritérií. Viz např. Čou Se Bong (1959), ss. 492-493.

⁶¹⁰ Pro porovnání – zatímco u nás existovalo na přelomu 50. a 60. let 20. století celkově méně než deset časopiseckých titulů pro děti, např. ve Francii soupeřilo o přízeň dětského publika 24 týdeníků, 12 čtrnáctideníků, 89 měsíčníků a 10 čtvrtletníků (hr. /1959/). Francie měla samozřejmě násobně širší dětské publikum, podobná situace jako u nás byla ovšem např. také v Polsku či v NDR.

⁶¹¹ Brabec (1958), s. 269 n.

literárně uměleckého pro starší děti.⁶¹² Jen nedlouho vydržely pokusy vydávat časopis zaměřený zeměpisně (*Domov a svět*, 1949-1950) a přírodovědně (*Člověk a příroda*, 1949-1952).

Po jistém rozvolnění v 60. letech byl systém dětských časopisů opět administrativně upevněn na počátku 70. let. Do roku 1989 se dále strukturně prakticky nevyvíjel.⁶¹³

5.3.2 – Redaktoři a práce v redakci

Redakční práce se v pátém období plně profesionalizovala, jednotlivé redakce zaměstnávaly na plný úvazek několik specialistů, od šéfredaktora a několika editorů přes grafické redaktory až např. po fotografy. Standardem se u každého časopisu stala několikačlenná profesionální redakce.

V redakci *Pionýra* tak v 50. a 60. letech vedle administrativních sil fungovali šéfredaktor, redaktor a grafický redaktor.⁶¹⁴ Redakce časopisu *ABC mladých techniků a přírodovědců* měla od počátku vycházení vyhrazených pět stálých zaměstnanců, včetně grafika a vlastního kreslíře.⁶¹⁵ Časopis měl kromě svého vlastního i další nakladatelské zázemí, včetně administrace, inspektorů odbytu a honorované redakční rady.⁶¹⁶

Časopisy pátého období až na výjimky (*Čtyřlístek*, některé z časopisů vzniklých v 2. polovině 60. let) vycházely v centralizovaných vydavatelstvích. Redaktoři a šéfredaktoři jednotlivých titulů byli kolegové, kteří si neměli vzájemně konkurovat, ale přirozeně rozdělit jednotlivé segmenty publika. Scházeli se na společných poradách a schůzích a prokazovali vzájemnou spolupráci. Redaktoři prakticky všech dětských časopisů na trhu byli zaměstnanci jediného podniku.⁶¹⁷

V souvislosti s omezením počtu časopiseckých titulů došlo (i přes čistky v řadách spisovatelů, jež se nevyhnuly ani autorům pro děti a mládež) k integraci umělců věnujících se tvorbě pro děti a mládež kolem několika málo časopisů. Řadě spisovatelů pro dospělé bylo navíc v obdobích zvýšeného státního dohledu umožněno publikovat jen literaturu pro děti. To v důsledku vedlo k nebývale vysoké úrovni některých titulů, např. pro nejmenší děti (*Sluníčko*, *Mateřídouška*).

Zaměstnávání členů redakce i otiskování materiálů externistů bylo během celého pátého

⁶¹² Dle Chaloupky-Voráčka (1984) se o zaplnění této mezery pokoušel částí svého obsahu *Pionýr* (s. 438).

⁶¹³ Chaloupka a kol. (Nedatováno), s. 458.

⁶¹⁴ Fencel (Nedatováno), s. 14.

⁶¹⁵ Toman (2005), s. 9.

⁶¹⁶ Toman (2005), ss. 9-14.

⁶¹⁷ Kromě výjimek, jakou byl např. *Čtyřlístek*, vycházející ve vydavatelství Orbis, později Panorama.

období podmíněno souhlasem stranických orgánů. Někteří autoři nesměli publikovat,⁶¹⁸ redakce časopisů byly sestavovány na základě stranických rozhodnutí a úkolů a řada redaktorů musela v krizových obdobích po zásahu strany své zaměstnání opustit.

5.3.3 – Náklad – statistice pro všechny hlavní tituly

Vzhledem k omezení počtu titulů a často povinnému či organizovanému odebrání vycházely časopisy během pátého období často v masových nákladech (nejvyšší měl do 60. let týdeník *Pionýrské noviny* jako oficiální věstník Pionýrské organizace). I časopisy povinně neodebírané měly vysoký náklad, např. *ABC mladých techniků a přírodovědců* během prvních šesti let své existence zvýšilo svůj náklad z 50 000 na 120 000 výtisků. V roce 1975 pro děti v nakladatelství Mladá fronta vycházely časopisy v souhrnném nákladu 1 285 000 výtisků.⁶¹⁹

V 80. letech se z některých časopisů (vedle mládežnického *Mladého světa* to bylo např. i *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Čtyřlístek*) stalo nedostatkové („nizkoprofilové“, „podpultové“) zboží, ve stánkovém prodeji se často prodávalo za vyšší cenu, ze známosti či spolu s jiným, neprodejným titulem, a to přesto, že mělo náklad přes 300 000 výtisků. *Čtyřlístek* dosáhl v tomto období nakonec nákladu 220 000 výtisků, *Mateřidouška* měla v 80. letech náklad přes 300 000 výtisků. *Ohníček* vycházel ve 250 000 výtisků, *Pionýr* ve 130 000 výtisků.

5.4 – Obsah

5.4.1 – Rubriky a převažující obsah, novinky v koncepcích

V časopisech po roce 1948 vznikla řada rubrik reflektujících novou společenskou situaci a zapojující děti do jejího hodnotového světa.⁶²⁰ Zřetelně se také zvýšil počet povídek a další beletrie sovětských autorů.

Pokračuje však trend nahrazování beletrie publicistikou, a to ve všech časopisech kromě těch určených nejmenším (*Sluníčko*, *Mateřidouška*). Na konci 60. let vznikají dva

⁶¹⁸ Např. Ljuba Štíplová musela v prvních ročnících psát pro časopis *Čtyřlístek* pod pseudonymem svého manžela, Pavel Šrut pod pseudonymem Petr Karmín. Řada autorů nesměla v časopisech publikovat vůbec, někteří naopak mohli zveřejňovat jen texty pro děti.

⁶¹⁹ Dětská literatura a sdělovací prostředky; Dětské časopisy a jejich společenské působení (1975), s. 32.

⁶²⁰ Jednou z takových rubrik byla např. zpravodajsko-propagandistická rubrika „Mládež roku 1949“ v časopisu *Junáci, vpřed!*, později „Mládež roku 1950“ v navazujících časopisech *Vpřed*, *pionýři* a *Vpřed*.

specializované komiksové časopisy (*Čtyřlístek* a ostravské *Rychlé šípy*).

Od padesátých let se v jednotlivých periodikách začíná v širší míře objevovat vědecko-fantastická literatura, která se v beletristických titulech drží vysoko na žebříčku oblíbenosti až do konce 80. let.⁶²¹ Časopisy využívají módního zájmu o vesmír a jeho dobývání, a to zejména od 60. let. Do časopisů pronikají i další nové technologie, ve druhé polovině 80. let má např. několik časopisů vlastní počítačovou rubriku či organizují soutěže v programování (*ABC mladých techniků a přírodovědců*, *Sedmička pionýrů*, *Ohníček* aj.).

V časopisech se nově objevují poradny v citových problémech.⁶²² Podobně také časté rozhovory s domácími,⁶²³ ale i zahraničními hudebními a hereckými celebritami a zprávy z jejich světa,⁶²⁴ a to dokonce i v na starší tradici se odkazujících časopisech, jakým byl např. *Junák*.⁶²⁵

Jednotlivé tituly publikují i další typy materiálů převzaté z periodik pro dospělé, tak *Sedmička pionýrů* tiskne např. rubriku „Fejeton“. Časopisy se věnují vrcholovému sportu, a to nejen jeho jednotlivým hrdinům jako v předchozím období, ale celým soutěžím.⁶²⁶ Objevují se znovu samostatné dívčí rubriky o moderní módě a také o domácích pracích.⁶²⁷

Oblíbenou rubrikou se stala bublinová doplňovačka a další varianty čtenářské soutěže o nejtipnější komentář k obrázku.⁶²⁸ Tituly i nadále tiskly komiksy, a to včetně zahraničních a západních.⁶²⁹ V časopisech pro nejmenší (*Ohníček*, *Mateřídouška*) se stala oblíbeným formátem obrázková doplňovačka, v níž vybraná slova v textu symbolizují obrázky.

Naprostou novinkou mezi rubrikami byla „děčka“ v časopisu *ABC mladých techniků a přírodovědců*, jako nová generace návodů k dětským ručním pracím a zároveň jejich materiálová předloha. Na několika stránkách tvrdšího papíru časopis tiskl vystřihovanky, sběratelské kartičky a stránky vhodné k uchování (např. s mapou hvězdné oblohy apod.). Mj. i díky této novince se z *ABC* stal jeden z nejoblíbenějších dětských titulů. Časopis zde tiskl i

⁶²¹ Už ve 3. ročníku *Pionýra* se tak na pokračování objevuje fantastický román Václava Babuly *Přátelé z Hadonoše*. Dále viz např. „Baladu o pitomém kybernetovi“ od Stanislava Lema in: *Pionýr* (1965), ss. 10-12, „Železného obra“ od Teda Hughese in *Ohníček* (1989), č. 18, ss. 20-21, atd. Sci-fi do časopisů neproniká jen ve formě beletrie. Objevuje se tu i ve formě soutěží a dlouhodobých her. Viz např. dlouhodobá hra „Cesta do hlubin vesmíru – poselství Zelené planety“ probíhající ve 32. ročníku *Junáka*. V témže ročníku vycházel (od č. 9) na pokračování i vědecko-fantastický text Ludvíka Součka *Pevnost bílých mravenců*.

⁶²² „Přímá linka“ v časopisu *Větrník*, „Bibi radí“ v *ABC mladých techniků a přírodovědců*, „Linka důvěry“ v *Sedmičce pionýrů*, „Tajná schránka“ v *Pionýru* aj.

⁶²³ Viz např. „Povídali jsme si s Filipem Renčem“ in: *Sedmička pionýrů* (1988), č. 45, s. 12.

⁶²⁴ Rubrika „Bleskově o hudbě, zpěvu a písničkách“ v časopisu *Větrník*, „Kde se vzala, tu se vzala populární hudba“ a „Hvězdy na přání“ v *Pionýru* atd.

⁶²⁵ Viz např. Vondřichová, Hana: „Malé lásky Evy Pilarové“ in: *Junák* (1970), č. 23, s. 3.

⁶²⁶ Např. *Pionýrská stezka* tiskne v 1. čísle 14. ročníku (1983) plakát s rozpisem 1. ligy kopané.

⁶²⁷ Např. „Zadáno pro děvčata“ v časopisu *Větrník*.

⁶²⁸ Např. „Bystřilna“ ve *Větrníku*.

⁶²⁹ Průvodcem rubriky „Kačer Donald uvádí“, představující v prvním ročníku *Pionýrské stezky* nejslavnější světové komiksy, tak byl Disneyho kačer Donald.

rubriku „Redakční oznamovatel“ s bezplatnou dětskou inzercí. Obojí, „děčka“ i „Redakční oznamovatel“, se později objevilo v *Pionýrské stezce* pod názvy „Stezka na vystřihování“ a „Bleší trh“, ale s daleko menším úspěchem než v *ABC*.

V *Pionýru* a v *Ohníčku* se objevují detektivní příběhy zakončené hádankou s vyluštěním v příštích číslech. *Pionýr* v polovině padesátých let vydával na jednotlivých stránkách časopisu drobné vystřihovací knížečky např. *Indiánské abecedy*, sloužící k sestavení, sešití a uchování v knihovně. Časopis *Rychlé šípy* publikuje materiály a hodnocení ostatních dětských časopisů

Časopisy jen výjimečně publikují jiné materiály na pokračování než delší prózy (např. románové přílohy). Pravidelné rubriky jako takové zabírají v titulech více místa na úkor volné beletrie i naučné literatury.

V časopisech se začínají objevovat vedle znalostních i „psychologické“ testy osobnostní („*Budete úspěšní?*“⁶³⁰ „*Jsi oblíbená?*“⁶³¹).

Většina časopisů pro starší děti po roce 1948 prezentuje provázanost a spolupráci s pionýrskou organizací otiskováním zpravodajství z pionýrského dění. To ve většině titulů, zvláště po roce 1968, časopis uvozuje. V *Sedmičce pionýrů* tak vychází „Pionýrská zpravodajská agentura“, v *Ohníčku* „KUK, pionýrské kukátko,“ v *Pionýru* „Haló, Pionýre“ a v *Pionýrské stezce* rubrika „Zkrátka a dobře“. V časopisech se objevuje kalendárium s připomenutím významných, často propagandistických výročí. Kromě toho publikují další materiály týkající se Pionýrské organizace, jako rozhovory s funkcionáři, reportáže z činnosti jednotlivých oddílů a různých svazáckých orgánů, zprávy z cest ke spřáteleným organizacím v dalších socialistických státech,⁶³² případně projevy ze sjezdů či redakční zdravotní událostem.⁶³³

Prakticky všechny tituly dále tisknou čtenářské práce. Už od čtvrtého období dochází k postupnému úbytku poezie ze stránek časopisů pro starší děti. V hádankářské rubrice se oblíbeným formátem stává např. „Poznej x rozdílů“ mezi dvěma obrázky.

V pátém období jednotlivé tituly (zvláště např. *ABC mladých techniků a přírodovědců* se svými mistrovstvími minikár či srazy raketových posádek) pořádají kolektivní čtenářské akce, organizované redakcemi. Časopisy opět otiskují reakce a dopisy čtenářů, převážně pochvalné. K těmto reakcím také vyzývaly, stejně jako k zasílání dopisů, zejména od organizovaných dětských kolektivů. Častou formou komunikace se čtenáři se stávají otázkové rubriky, do kterých čtenáři píší dotazy a redakce (případně vybraný odborník) na ně odpovídá.⁶³⁴

⁶³⁰ *Pionýr* (1970), č. 4, ss. 9-10.

⁶³¹ *Pionýr* (1971), č. 11, s. 30.

⁶³² „*Zítřek socialistického Polska budujeme již dnes*“, zpráva o návštěvě delegace vedené s. Annou Kučerovou, tajemnicí ÚV SSM a předsedkyní ÚR PO SSM u SHP v Polsku. (*Pionýrská stezka* /1979/, č. 7, s. 3).

⁶³³ Viz např. jep: „*Zdravíme celostátní konferenci pionýrských pracovníků*“ (*Pionýrská stezka* /1977/, č. 10, s. 2).

⁶³⁴ Např. „*Ptejte se – odpovíme*“, „*Ptejte se Živáčka – Živáček odpoví*“ či „*Šeptej*“ v časopisu *Ohníček*, „*Přímá*

Časopisy i tam, kde se pokoušely transformovat činnost předúnorových periodik a navázat na ni, kritizovaly spontánní aktivity svých čtenářů, inspirované staršími druhy časopisů. „*Nechceme již, aby naše kroužky vypadaly jako dřívější kluby. Ty se tvořily proto, aby skupinky chlapců pod rouškou klubovního čísla mohly mít spolky, které přes všechny zásady žily všelijakým životem. (...) Mnoho kroužků si libuje ve starých způsobech, které se projevují především v názvech kroužků. Proč se vyskytují takové špatné, cizí názvy jako Černý dým, Stepní vlci, Svištěcí šípky nebo dokonce Rudý hřebec! Mají tyto sensační názvy nějaký vztah k vaší činnosti? Oč lépe zní názvy „Psohlavci“, „Svatojánské mušky“, „Strážci Tatier“, „Bratrstvo“, „Budovatelé“?*“⁶³⁵

Snaha navázat na foglarovské dědictví však neutuchá, zahajuje ji spolupráce *Pionýra* s Jaroslavem Foglarem v polovině 50. let, připomíná ji logo *ABC mladých techniků a přírodovědců* z roku 1957⁶³⁶ a vrcholí založením ostravského časopisu *Rychlé šípky* na sklonku let šedesátých a jeho bleskurychlým rozšířením.⁶³⁷ Další tituly se později pokoušely transformovat vynález čtenářských klubů do nových společenských podmínek.⁶³⁸ Děti tu však už obvykle nečerpají ocenění z hodnot své (ani předstírané) vrstevnické skupiny. Je častěji závislé na dospělých a jejich hodnocení.⁶³⁹ Stejně tak na jejich návrzích programu.⁶⁴⁰ Časopisy myšlenku čtenářských klubů různě transformují, *ABC mladých techniků a přírodovědců* je rozlišuje do několika druhů a také organizuje čtenáře-jednotlivce, stejně jako *Pionýrská stezka*,

linka“ v *Pionýru* atp.

⁶³⁵ *Junáci, vpřed!* (1949), č. 11, s. 175.

⁶³⁶ Graficky odkazující na logo *Vpředu*.

⁶³⁷ Nečekaným ani pro samotnou redakci časopisu, která např. nepočítala s ohromným zájmem předplatitelů a musela řešit technické problémy s objednávaním časopisu. Viz např. *Rychlé šípky* (1970), č. 3/10, s. 4.

⁶³⁸ Bezprostředně po roce 1948 byly kluby jako přežitá postupně transformovány ve čtenářské či zájmové kroužky, začleňované do kolektivnějších mládežnických struktur. „*Nebylo by také správné tvořit si malé, izolované celky, někdy i pouhých čtyř lidí, a vyčerpávat své síly (...) Naše socialistická republika volá všechno občanstvo, tedy i vás, do řady, do jednoho šiku*“ (*Junáci, vpřed!* /1948/, č. 1, s. 15). V časopisu *Junáci, vpřed!*, vzniklém sjednocením předchozího *Vpředu* s *Junákem*, se objevil i komiks *Jiskrovci*, kreslený stejně jako předchozí *Rychlé šípky* Janem Fischerem a snažící se jejich myšlenku i estetiku přizpůsobit dobové situaci, zapojit do služeb nového státu. Během dalších let se časopisy pokoušely klubovní myšlenku znovu využít čím dál častěji. Např. *Pionýrská stezka* si tak budovala zvláštní druh čtenářů, tzv. „Pátky“, kteří ale místo samostatné činnosti měli jen plnit úkoly dané redakci a související s obsahem jednotlivých čísel časopisu a později se transformovali do tzv. „Klubů cestovatelů“. V *Pionýru* měly kluby název „Turistické rozvědky“.

⁶³⁹ „*Když dostala Šárka z redakce dopis, ve kterém jsme jí vítězství oznámili, první, komu se šla pochlubit, byla její pionýrská vedoucí soudružka Driáková...*“ (*Pionýrská stezka* /1971/, č. 9, s. 2). Prakticky jedinou možností, kdy jsou děti vyzývány k nesouhlasu s dospělými (případně kdy jsou jim prezentovány kladné vzory něco podobného činící), jsou případy dospělých imperialistů a vykořisťovatelů, proti nimž se děti bouří a jimž kazí jejich zlé a sobecké plány. (Viz např. povídky „*Jménem třídy*“ in: *Ohníček* /1959/, č. 8, s. 12, či „*Pohádka o Pepíkovi, o Toníkovi a jejich pistolce*“ in: *Ohníček* /1959/ č. 9, ss. 8-10).

⁶⁴⁰ „*Jak má vypadat práce a provádění schůzky čtenářského klubu? Především si účastníci schůzky prohlédnou nové číslo časopisu „Junáci, vpřed!“.* Všimnou si hlavně kulturní stránky, ohodnotí povídky, kresby a i ostatní obsah. Hlavní částí schůzky bude zpráva (referát) jednoho z členů o knížce, kterou právě přečetl. Pová stručně její obsah, změní se o spisovatele, oznámí svůj názor na knihu, případně ji doporučí k přečtení a potom, když všem ukáže, jak knížka vypadá a jaké má ilustrace, nějaký pěkný, zajímavý výňatek z ní přečte.“ (*Junáci, vpřed!* /1948/ č. 3, s. 47).

která pro jednotlivce i malé kolektivy zakládá tzv. „Klub cestovatelů“.

Jazyk, kterým redakce a Pionýrská organizace obecně komunikovaly se čtenáři, se naplnil frázemi a duchem oficiálnosti. V prvních letech po roce 1948 šlo o fráze agresivního, rychlého budování nového společenského řádu, pronikající téměř všemi materiály v dětských periodikách, po roce 1968 o funkcionářsko-úřednický jazyk, objevující se v časopisech jako znamení režimu vedle běžného časopiseckého obsahu. Tak se literární soutěž pro dětské autory, vyhlašovaná na konci 80. let každoročně Pionýrskou organizací a propagovaná např. v *Ohníčku* či *Mateřidouce*, jmenovala *Národní soutěž dětského literárního projevu České ústřední rady PO SSM*. Časopisy oslovují děti řadou způsobů, objevují se i oslovení jako *Milí přátelé*.⁶⁴¹ *Čtyřlístek* děti oslovuje *Ahoj děvčátka a kluci*. Jazyk, kterým časopisy s dětmi mluví, se dále přibližuje hovorovosti.⁶⁴²

5.4.2 – Obraz dětství – Dítě jako budoucnost, budovatel nové společnosti a součást kolektivu

Časopisy v prvních letech po roce 1948 přestávají klást důraz na „mimočasovost“ dětského světa, význam dětských příhod a příběhů nespočívá v přítomnosti, ale je namířen k budoucnosti, z níž odvozuje svou hodnotu. Dítě přispívá k budoucímu štěstí národního společenství a podle míry tohoto přispění či jeho příslibu je hodnoceno.⁶⁴³

Časopisecký obraz dětství se přiblížil dřívějšímu obrazu dospělosti a přišel o část své autonomie. Dětství částečně přestalo být imanentní hodnotou, kterou dokáže docenit jen ono samo, bez ohledu na mimodětský svět. Děti, o kterých se píše v dětských časopisech, nabývají atributů dospělých. Časopisecké obsahy určené dětem se na počátku tohoto období téměř neliší od časopisů pro dospělé. Děti jsou organizovány, plní závazky, plán, mají své vlastní sjezdy, podepisují rezoluce a jejich hlavním zájmem je budování socialistické společnosti a podpora národního hospodářství.⁶⁴⁴

Zvláště v prvních letech po změně režimu v roce 1948 a později opět na počátku 70. let časopisy vyzdvihují kolektivismus nad individualismem.⁶⁴⁵ „Každý z vás má možnost

⁶⁴¹ Např. *Pionýr* (1988), č. 1, s. 16.

⁶⁴² Nejběžnějším oslovením dětí je od šedesátých let 20. století „kluci a děvčata“ či „děvčata a kluci“ (*Větrník, Pionýrská stezka* aj.).

⁶⁴³ Viz např. Bejšta, Karel: „*Pionýr traktoristou*“ in: *Vpřed* (1950), s. 566.

⁶⁴⁴ Viz např. *Vpřed* (1950), ss. 561-564 či 568-569.

⁶⁴⁵ „*Jsmo ted' všichni členy Svazu české mládeže, jedině naši mládežnické organizace. (...) Nesmíte se řídit jenom osobními zálibami bez ohledu na prospěch celku, ale podržovat také své přání těm vyšším a výchovným cílům, ke kterým náš časopis vždycky musí směřovat. Nemůžeme vám jenom krátit dlouhou chvíli.*“ (*Junáci, vpřed!* /1948/, č.

vynikajícím způsobem sloužit celku, šířit čest a slávu naší milované vlasti...“⁶⁴⁶ Děti dostávají společenské a stranické úkoly⁶⁴⁷ a časopisy zveřejňují informace o jejich závazcích v budování nového společenského řádu.⁶⁴⁸ „Škola je tedy místo, kde vy můžete vyhlásit svůj nadplán (...) Najde se třída, která si vyhlásí bezvadnou docházku, výborné chování a snahu o nejlepší prospěch? Třída (a takových je již hodně), která se vždy plně zúčastní sběrů a národních směn? Nalezne se třída, která svůj kladný poměr ke škole manifestačně vyjádří hromadným pochodem do školy, za zpěvu a se standartami: - Vyhlášíme svůj školní nadplán! - - Do naší třídy má pětka vstup zakázán! - - Dnes si jdeme pro úkoly s úsměvem! -“⁶⁴⁹ Důraz na kolektivní stránku dětství patří během celého období s výjimkou druhé poloviny 60. let zejména její organizované formě, pionýrské organizaci.⁶⁵⁰ Pionýři jsou prakticky jednohlasně prezentováni jako vzorové děti i kolektivy, pionýrská činnost je zárukou šťastného budoucího vývoje národního společenství.⁶⁵¹ Být pionýrem je samo o sobě dostatečnou náplní i odměnou dětství: „Pro matku je odměnou spokojený dětský úsměv, sportovce odmění lesknoucí se medaile nebo pohár a krásný pocit na stupních vítězů. Pro obětavé a pilné pionýry naší PS bylo odměnou pionýrské vyznamenání jednoho ze tří stupňů.“⁶⁵² Děti, které v pionýrské organizaci nejsou, se přirozeně kloní ke zlu, nemají pevnou náplň a z jejího nedostatku a své vlastní podstaty páchají nepravostí.⁶⁵³ Vstup do organizace však vše rázem mění k lepšímu.⁶⁵⁴ V obrazu pionýrů a jejich protikladů nepionýrů se tak v 50. letech 20. století částečně vrací esenciální černobílост dětského obrazu, přítomná o sto let dříve v dětských hrdinech titulů prvního období dějin dětských časopisů.

Pionýři řeší ve svých příbězích kromě obvyklých dětských starostí i úkoly speciální, např.

1, s. 3).

⁶⁴⁶ „S chutí do nové práce! Ministr školství a osvěty soudruh Ernest Sýkora vám píše“ in: *Ohníček* (1953), č. 1, s. 2.

⁶⁴⁷ Jednorázové akce jako *Služba vlasti*, vyhlášená hned v prvním čísle časopisu *Větrník*, soutěž *Mladí budoují* či *Národní směna mládeže*, nabízená v časopisu *Junáci, vpřed!* atd.

⁶⁴⁸ Jednotlivé pionýrské skupiny, oddíly a družiny tak zveřejňují své závazky ve sběru, brigádách, pořádání besed se zasloužilými členy strany apod. např. v rubrice „Pionýrské listy“ z *Pionýrské stezky*.

⁶⁴⁹ *Junáci, vpřed!*, (1948), č. 1, s. 2.

⁶⁵⁰ Pokusy transformovat kolektivní podobu dětství do jiných, méně centrálně řízených organizačních struktur se vynořuje už na přelomu 50. a 60. let zakládáním čtenářských klubů časopisu *ABC mladých techniků a přírodovědců*. Podobné kluby pak zakládají i další časopisy, na konci 60. let vznikají celé paralelní dětské organizace (*Junák, Svaz pro pobyt v přírodě* aj.). Po vpádu vojsk Varšavské smlouvy postupně tyto aktivity utichají a i čtenářské kluby v dětských časopisech končí. Jako poslední je uzavírá *ABC* v roce 1973.

⁶⁵¹ Ještě v roce 1989 tak o pionýrech mluví např. materiály věnované 40. výročí založení Pionýrské organizace v 16. čísle 33. ročníku *ABC mladých techniků a přírodovědců* (1989).

⁶⁵² *Pionýr* (1989), č. 10, s. 2.

⁶⁵³ Tak i na obrázku upozorňujícím děti na nebezpečí v dopravě a ilustrující je vyobrazením všech možných nepravostí, jichž se děti na ulici můžou dopustit, jediné dítě v pozadí spořádaně přechází přechod, a to má také jediné pionýrské šátek (*Ohníček* /1953/, č. 1, s. 16).

⁶⁵⁴ Viz např. Veselá, Z.: „Lud'kova parta“ in: *Vpřed* (1950), s. 565, či Otradicová, J.: „Jak se Toník Zemek rozhodl“. *Ohníček* (1953), č. 1, ss. 12-13.

držení čestné stráže u pomníčku rudoarmějců.⁶⁵⁵ Jednou z nejvyšších odměn pro malého pionýra je účast na mezinárodním pionýrském táboře v Artěku.⁶⁵⁶ Jeho vzorem jsou pionýři sovětské, jejichž příběhy plní stránky dětských časopisů rovněž.⁶⁵⁷ Děti ztrácejí schopnost řešit větší problémy samy, např. ke zneškodnění lupičů (či nepřátel zřízení) jim už nestačí vlastní důvtip, je třeba vše podezřelé oznámit státním orgánům či vychovatelům. Motiv oznámení nepřátelské či jakkoliv jinak negativní činnosti státním či stranickým orgánům se v časopisech první poloviny 50. let opakuje jako příklad chvályhodné obezřetnosti.⁶⁵⁸

V dalších letech se ideologický přístup ke čtenáři oslabuje. Časopisy se začínají věnovat i dříve těžko reflektovatelným rysům dětského světa, např. prepubertálnímu a pubertálnímu citovému životu svých čtenářů ve specializovaných dopisových a odpovědních rubrikách. V časopisech po odeznění ideologické zanícenosti na počátku 50. let přežívá foglarovský způsob oslovování dětí na podkladě jejich touhy po sebezdokonalení a ideální, autonomní dětské existenci.⁶⁵⁹ Dětské hrdinové beletrie v dětských časopisech opět dostávají mandát produkovat vlastní problémy, nezávislé na dospělých, a řešit si je svépomocí, na základě vlastních pravidel,⁶⁶⁰ častěji však s asistencí dospělého, garanta dětské činnosti.⁶⁶¹

Krátká renesance téměř čistých foglarovských ideálů samostatného, byť organizací podmíněného dětství nastává v časopisu *Junák* během jeho vycházení v letech 1968-1970. *Junák* se programově odkazuje na *Mladého hlasatele* a *Vpřed* a také na zásady předválečného junáctví.⁶⁶² „*Také vy se jistě chcete stát nejstatečnějšími a nejušlechtilejšími...*“⁶⁶³

Dětské příběhy od 70. let dále obraz dětství proměňují. Příhody dětských hrdinů už obvykle nejsou podloženy ideály či touhou po osobním zdokonalení jako v příbězích foglarovských. Jde o drobné příběhy obyčejných dětí obvykle bez výrazné proměny postav či jakéhokoliv katarzního účinku.⁶⁶⁴ Popis hlavního hrdiny vychází stejně jako v minulém období z hodnocení vrstevníků, liší se od něj však akcentováním jiných hodnot. Místo ušlechtilosti,

⁶⁵⁵ Viz *ABC mladých techniků a přírodovědců* (1989), č. 16, s. 8.

⁶⁵⁶ Viz např. článek několika autorů „*Byl jsem v Artěku*“ in: *Vpřed* (1950), s. 633.

⁶⁵⁷ Viz např. Zamjatin, S.: „*Námořnický rozvrh*“ in: *Vpřed* (1950), s. 638-639.

⁶⁵⁸ Viz např. Vobora, J.: „*Starý mlýn*“ in: *Vpřed* (1950), s. 639, či Veselá, Z.: „*Lud'kova parta*“ in: *Vpřed* (1950), s. 565.

⁶⁵⁹ „*Chceš být samostatným táborníkem a zálesákem jako Dan a Petr, kteří našli SRUB U ZLATÉHO KLÍČE?*“ (*Větrník* /1968/, č. 2, s. 34). V prvním čísle tohoto ročníku *Větrníku* se tak jako v řadě předchozích časopisů znovu recykluje nápad Foglarova Modrého života. Jaroslav Foglar publikuje i v prvním ročníku znormalizované *Pionýrské stezky*.

⁶⁶⁰ Viz např. povídka „*Zkouška odvahy*“ Milana Pavlíka in: *Pionýr* (1966), č. 11, s. 36, či „*Čtyřka a telegram*“ Lydie Hladíkové in: *Pionýr* (1965), č. 3, s. 22.

⁶⁶¹ Tak je pro modelové děti v časopisech velmi důležitá např. postava jejich pionýrského vedoucího či vedoucí (viz např. „*My máme Kristu, ó my se máme*“ in: *Pionýr* /1970/, č. 4, s. 22).

⁶⁶² Viz např. „*Náš zákon*“ in: *Junák* (1968), 0. přípravné číslo, s. 3.

⁶⁶³ „*Vlčácká stezka*“ in: *Junák* (1969), č. 11, s. 7.

⁶⁶⁴ Viz např. povídky Lubora Falteiska „*Konec bedny*“ in: *Pionýr* (1989), č. 3, ss. 15-17, či Karla Veselého „*Velké mlčení*“ in: *Pionýr* (1988), č. 5, ss. 42-46.

pravdomlupnosti či vůdčích schopností⁶⁶⁵ je akcentován smysl pro humor a kreativita: „*Venca Horáček je prima kluk. Nikdy nezkaží žádnou legraci. Máme ho rádi a vůbec nám nevadí, že má samé jedničky, zatímco u šprta Puchálka nám to vadí příšerně. Vencova kulatá hlava s kučeravými černými vlasy a s kovovými brejličkami na nose totiž neustále hýří spoustou bláznivých nápadů, které se okamžitě snaží uskutečnit k obveselení celé třídy.*“⁶⁶⁶ Schopnost zaujmout či zapojit se do interakce s ostatními se stávají dominantními hodnotami úspěšných dětských hrdinů, nadále už netoužících po ušlechtilosti či dalších podobných hodnotách, získávajících patinu nabubřelého patosu. Děti jsou v časopisech pátého období schopné produkovat svébytný, kvalitní, záměrný a reflektovaný humor, často i na úkor dospělých.⁶⁶⁷

V osmdesátých letech se v obrazu dětství, který produkují dětská periodika, začínají objevovat nové motivy. Jedním z nich je např. touha městských dětí po vlastním zvířeti, o které by se mohly starat.⁶⁶⁸ Proměňuje se vztah dětských hrdinů k rodičům. Není už zbožně oddaný jako v prvních třech obdobích, ani v podstatě ignorující jako v období čtvrtém. Rodiče se stávají opět součástí dětského světa, tentokrát jako problém. Jsou často sami příčinou konfliktu, nejsou dokonalí, děti samy musí řešit jejich konflikty a spory. Zatímco matka je problematizována méně a obvykle její problémy pramení z ustaranosti či přemíry práce, často se objevuje motiv neschopného otce.⁶⁶⁹

Časopisy dále a hlouběji reflektují citovou stránku dětství ve spojitosti s opačným pohlavím – dětské lásky. Teprve v tomto období se častěji objevuje dětská beletrie s tematikou milostných vztahů, bojů chlapců o dívky, navazování prvních vzájemných kontaktů atp.⁶⁷⁰ Časopisy začínají otiskovat milostnou dětskou beletrii a poezii,⁶⁷¹ stejně jako rozvíjejí už od šedesátých let přítomné intimní poradny určené dětem.

Na samém sklonku pátého období, v osmdesátých letech, se také v časopisech vynořuje tematika ekologická, kladní dětské hrdinové se objevují jako vědomí a aktivní ochránci životního prostředí, ohroženého bezohledností člověka.⁶⁷²

⁶⁶⁵ Obecně řečeno vlastností, kterými se vyznačovali členové titulního klubu komiksu *Rychlé šípy* jako postavy až archetypálně ideální.

⁶⁶⁶ Kostih, Vladimír: „*Trhák Vency Hobla*“ in: *Pionýr* (1988), č. 1, ss. 14-15.

⁶⁶⁷ Časopis *Pionýr* tak např. v polovině padesátých let publikuje Švandrlíkovy *Neuvěřitelné příběhy žáků 6. B Kopyta a Mňouka*, založené na tomto konfrontačním typu humoru.

⁶⁶⁸ Viz např. Svobodová, Vlasta: „*Drozdiček*“ in: *Ohníček* (1989), č. 12, ss. 24-25, či díl „*Polda a Olda – Chovatelé zvířat*“ v 96. sešitě *Čtyřlístku* (1981), ss. 12-17.

⁶⁶⁹ Viz např. povídku Elišky Horelové „*Jarda Samorost*“ o chlapci, který ztrácí iluze o svém otci (*Pionýr*, /1988/, č. 7, ss. 42-46). Dále např. závěr povídky M. Hoffmana „*Strach*“ in: *Ohníček* (1989), č. 2, ss. 24-25, případně povídka Vladimíra Kovářika „*Sněhulákovina*“ in: *Ohníček* (1988), č. 12, ss. 12-14.

⁶⁷⁰ Viz např. povídku Václava Čtvrtka „*Jak jsme s Frantou hádali jména kytek*“ in: *Pionýr* (1970), č. 1, ss. 10-11, povídku Stanislava Rudolfa „*Lesk a bída odvážného chlapce*“ in: *Pionýr* (1970), č. 2, ss. 4-5, případně minipovídku „*Překvapení*“ Miroslava Sehnala in: *Pionýr* (1970), č. 4, s. 4.

⁶⁷¹ Viz např. Dlouhý, Zdeněk: „*Význání*“ in: *Pionýr* (1967), č. 8, s. 33.

⁶⁷² Např. v kresleném seriálu *Mimozemšťané*, vycházejícím na stránkách *Sedmičky pionýrů*.

Propagovanými dětskými vzory jsou v celém pátém období silové složky státu, především armáda a v ní pohraničníci. Časopisy propagují jejich odvalu, dětem prezentují jejich službu jako dobrodružnou a náročnou činnost, pořádají soutěže a družby pionýrských oddílů s jednotlivými jednotkami pohraniční stráže.⁶⁷³ Dalšími vzory jsou úderníci a pracující v průmyslu či v zemědělství obecně. Časopisy zveřejňují reportáže z exkurzí do dolů, továren či do JZD, jako velký zážitek pro dítě se prezentuje možnost vyzkoušet si práci dospělých.⁶⁷⁴

Dětská periodika často a programově publikují články o výjimečných dětech, které dosáhly úspěchu ve sportu⁶⁷⁵ či v kultuře, které se ojediněle objevovaly už v titulech třetího a především čtvrtého období. Děti jsou často prezentovány jako zástupci konkrétní činnosti či koníčku, ve kterém vynikají či předvedly zvláštní dovednost.⁶⁷⁶ Časopisy tak jako v předchozích obdobích prezentují také příběhy dětí, které projevily mimořádnou odvahu či duchapřítomnost a zachránily lidský život či jinou hodnotu.⁶⁷⁷

5.4.3 – Dovršení tradice

Poslední období vývoje dětských časopisů, kterým se tato práce zabývá, znamenalo i přes omezení daná politickou situací dovršení předchozí tradice dětských časopisů. Podobně jako u kinematografie, která se nemusela bát o komerční úspěch a v některých obdobích (např. ve 2. polovině 60. let) přitom nebyla vázána ani ideovou kontrolou, vznikaly i v dětském časopisectví tituly světové úrovně. V období normalizace bylo celé řadě spisovatelů, novinářů a výtvarníků, kteří by se v liberálnější politickém ovzduší věnovali tvorbě pro dospělé, umožněno pracovat pouze na poli časopisectví pro děti. Zde také měli svého druhu svobodnější, méně ideologicky hlídané pole působnosti. Dětská literatura, která během celých svých dějin šla ve stopách, o krok za výboji umění určeného dospělým, v tomto období poprvé dosáhla kvalit a vývojového stupně, které je se soudobým „velkým“ uměním srovnatelné.

Od konce padesátých let, především pak od roku 1964, probíhala na stránkách *Zlatého máje*

⁶⁷³ Viz např. „Zadržte narušitele státní hranice!“ in: *Ohníček* (1988), č. 20, s. 5.

⁶⁷⁴ Viz např. báseň Josefa Křešničky „Plavčík“ o chlapci jedoucím na traktoru. (*Mateřídouška* /1988/, č. 12, ss. 10-11).

⁶⁷⁵ Jako v rubrice „My, zázračné děti“ v prvním ročníku *Pionýrské stezky*, v rubrice „Poznáte je i tak?“ v jejích dalších ročnících či v článkách jako „Začala už v kočárku“ z časopisu *Větrník* o hráčce stolního tenisu Iloně Voštové (*Větrník* /1969/, č. 11, s. 38-39).

⁶⁷⁶ Viz např. článek „Lovci lebek z Kokořína“ o dětských jeskyňářiích in: *Větrník* (1969), č. 7, ss. 8-9. Podobně v témže ročníku text „Sestup do propasti“ o rekordech nedospělých speleologů (*Větrník* /1968/, č. 5, ss. 18-19). Dále článek „Stříbro pro Simonu“ o devítileté medailistce z mezinárodní výtvarné soutěže in: *Ohníček* (1988), č. 20, s. 7, či článek „Autíčkáři“ o mladých automodelářiích in: *Pionýr* (1970), č. 1, ss. 8-9 atd.

⁶⁷⁷ V časopisu *Pionýr* se objevují např. v rubrice „Žijí mezi námi“.

velká debata o dobrodružné literatuře, během níž bylo v mnohém rehabilitováno Foglarovo dílo, ale především obecně foglarovský přístup k literatuře pro mládež.⁶⁷⁸ V porovnání s ním byl dokonce kritizován i celý způsob mimoškolní výchovy mládeže: „*Nový Dům čs. dětí je sice nádherou nádher, ale myslím, že by prkenná klubovna pro každý pionýrský oddíl měla ještě daleko větší cenu. Dodnes existuje rozpor mezi přirozenou sdružovací potřebou mládeže a mezi sdružováním jako povinností, vyplývající především z direktiv ústředí. Nejsou schopní vedoucí – musí jich být tisíce a svou prací by měli doslova žít. Pionýr je dodnes chápán jako pokračování školy. Za prospěšné dobrodružství je vydáván sběr a bramborová brigáda.*“⁶⁷⁹

Dětské časopisy se pokoušely foglarovské principy a impulzy zapracovat do svého obsahu a dále je rozvinout. Tak *ABC mladých techniků a přírodovědců* integrovalo a zmodernizovalo tradici foglarovských dětských časopisů a inspirovalo rozvoj několika zcela specifických fenoménů dětského časopisectví (papírových vystřihovánek, děček, soutěží minikár). *Čtyřlístek* (spolu např. s *Ohníčkem*) vytvořil zcela svébytnou tradici českého komiksu pro mladší děti, kterou *ABC* dovršovalo také naprosto specifickou českou tradicí komiksu dobrodružného.

Nejznámější a nejproslulejší kreslené seriály s dětským hrdinou, vzniklé v tomto období (*Modrá pětka* v *Pionýrské stezce*, *Strážci* z *ABC mladých techniků a přírodovědců* či *Mimozemšťané* v *Sedmičce pionýrů* atd.), zcela vědomě a zřetelně navazovaly na tradici *Rychlých šípů* (které byly rovněž obnoveny v ostravském časopisu *Rychlé šipy* v jeho krátké periodě na konci 60. let).

Časopisecké tituly posledního období dosahují zřejmě nejširší palety zobrazování a vzorů aktivního dětství, děti v nich neomezují svůj vnitřní ani vnější život na školu, zájmový kroužek či dětský klub, ale stávají se aktivními účastníky rodinné komunikace, vzájemných citových vztahů i závažných společenských problémů (např. v ochraně přírody). Obraz dítěte, stejně jako jeho předpokládaná role ve světě, je tak zřejmě nejkomplexnější za celou dobu vycházení dětských časopisů. Děti jsou tak v závěru období pokládány za vyspělejší bytosti než kdykoliv dříve. Podobně obsah časopisů je v průběhu svobodnějších let pátého období nejpestřejší v celém dosavadním období jejich existence.

5.5 – Osudy tradičních časopisů po roce 1989

⁶⁷⁸ Této debatě dali impuls František Továrek a František Benhart. Viz Továrek (1957) a Benhart (1957). V roce 1964 pak Petr Sadecký, viz Sadecký (1964).

⁶⁷⁹ Sadecký (1964), s. 105.

Změna společenského systému po listopadu 1989 vyvolala také změnu v rozložení a podmínkách trhu s dětskými časopisy. Z centrálně organizované struktury distribuce a plánování se časopisy posunuly do volného tržního prostředí konkurenční soutěže. Změna byla zásadní, stejně jako malá připravenost redakcí, stejně jako celé společnosti, na ni reagovat. Tituly, vycházející ve statisícových nákladech a do této doby okamžitě rozebírané z novinových stánků, na nich najednou zůstávají vzhledem k rostoucí konkurenci nových, komerčních titulů ležet.⁶⁸⁰ Autorské síly se tříští do nově vzniklých časopisů. Náklady tradičních titulů klesají, v důsledku porevoluční inflace dochází během několika málo měsíců k násobnému zvyšování jejich ceny.⁶⁸¹

Schopnosti jednotlivých redakcí zorientovat se v nových podmínkách, přežít v souboji s nově vznikajícími tituly a s časopisy přicházejícími ze zahraničí se zázemím silných západních vydavatelských domů byly různé.

Nejlépe v nové situaci obstály časopisy pro mladší děti. *Sluníčko* a *Mateřídouška* vycházejí stále a dodnes jsou prakticky nejkvalitnějšími tituly na trhu. *Čtyřlístek* je na tom podobně, navíc začal jako jeden z prvních časopisů úspěšně využívat možnosti digitálních médií. Má kvalitní internetové stránky a vydává vlastní CD- a DVD-ROMy.⁶⁸² Těží také ze své bohaté tradice a vydává své starší příběhy ve výběrech a specializovaných edicích. Více než deset let po roce 1989 dokázal vycházet také časopis *Ohníček*, v roce 2001 bylo však jeho vydávání ukončeno.

Přežít změnu se podařilo technicky zaměřeným časopisům *ABC mladých techniků a přírodovědců* a *Věda a technika mládeži*. Oba tituly pozměnily svůj název (*ABC, časopis generace 21. století* a *Věda, technika a my*, posléze *VTM Science*) a vycházejí stále, jejich úroveň ale postupně klesla, stejně jako jejich obliba u čtenářů, nesrovnatelná s obdobím před rokem 1989.

Obecněji zaměřené časopisy pro starší děti měly pro svou spjatost s předchozím režimem a především s Pionýrskou organizací v nové situaci velké problémy. *Pionýrská stezka* zanikla už v roce 1989. *Pionýr* a *Sedmička pionýrů* se snažili čelit změnou názvů. *Sedmička pionýrů* se v roce 1990 proměnila zpět v *Sedmičku* jako v prvních letech své existence. *Pionýr* se přejmenoval zcela a pod novým názvem *Filip* výrazně změnil i grafiku a obsah. Ani to však nepomohlo oběma časopisům udržet se, *Sedmička* přestala vycházet v roce 1992, *Filip* se v roce 1993 přetransformoval na *Filips* (Film-literatura-písničky-sport) a v roce 1995 zanikl.

⁶⁸⁰ Kabát (1990), s. 618.

⁶⁸¹ Kabát (1992).

⁶⁸² Rosová (2003).

Zajímavé byly v nových podmínkách osudy titulů, které se pokusily navázat na tradici přerušenu rokem 1948. Jde především o foglarovský časopis *Mladý hlasatel* (1990-1991), který začal vycházet téměř okamžitě po revoluci pod vedením Jana Šimáněho (a proti vůli Jaroslava Foglara). Nepodařilo se mu však navázat na úspěch *Mladého hlasatele* a *Vpředu*, jeho koncept založený na starých foglarovských nápadech a čtenářských klubech se ukázal už jako přežitý. Podobně skončil i Foglarem podporovaný druhý pokus o navázání, *Hlasatel* Jiřího Raby. Vyšlo pouhých sedm čísel.⁶⁸³ Lépe se návrat podařil časopisu *Junák*, zaštitěnému stejnojmennou organizací. Časopis *Junák* od roku 1990 prošel několika zásadními obsahovými i grafickými proměnami, vychází nicméně stále dál.

Na bohatou tradici svých periodik pro děti nenařazaly ani církve,⁶⁸⁴ ani organizace, jako je Sokol či Český červený kříž. Římskokatolická církev i evangelické církve sice vydávají své tituly pro mládež (a některé farnosti i periodika pro děti), avšak bez vědomé návaznosti na některý z klasických časopisů pro děti z první poloviny století.

Funkci hlavního média pro mladé postupně přebíral internet. Mimo jiné na něm existují i fanouškovské stránky periodik pro děti, aktuálních i starších.

⁶⁸³ Polák (2003), ss. 58-59.

⁶⁸⁴ Byť se ojediněle objevily pokusy o obnovení starších titulů, např. *Anděla strážného*. Nebyly však úspěšné.

Seznam použité literatury

- 25 ZM. In: Zlatý máj, roč. 26 (1982), ss. 94-96, Albatros 1982
- al: Ještě jednou Vpřed. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 179-180, Práce 1946
- Aleksandrzak, Stanislaw: O polských dětských časopisech. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 505-507, přeložila Helena Zikánová, Svaz čs. spisovatelů 1959
- Aleksandrzak, Stanislaw: Plomyczek. In: Zlatý máj, roč. 10 (1966), č. 3, ss. 157-160, Svaz čs. spisovatelů 1966
- aň: Které časopisy pro mládež vycházejí?. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), s. 59, Práce 1946
- Ariés, Philippe: L'Enfant Et La Vie Familiale Sous L'Ancien Régime. Paris, Librairie Plon, 1960
- Barták, Jan: Z dějin polygrafie. Praha, Votobia a Vysoká škola Jana Amose Komenského 2004
- Beneš, Vojtěch: Krásné čtení. In: Úhor, roč. 1 (1913), č. 2, ss. 22-24. Otakar Svoboda 1913
- Benešová, Alena – Heřman, Zdeněk: Hledání / o Pionýrských novinách a Sedmičce. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 451-464. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969
- Benhart, František: Proč už nezní „Píseň úplňku“?. In: Zlatý máj, roč. 1 (1956/1957), ss. 400-401. Svaz čs. spisovatelů 1957
- Beránková, Milena: Dějiny československé žurnalistiky I. Praha, Novinář 1981
- Beránková, Milena – Křivánková, Alena – Ruttkay, Fraňo: Dějiny československé žurnalistiky III. Praha. Novinář 1988
- Blažek, Bohuslav: Zdroje soudobého konceptu dětství. In: Souvislosti, roč. 1996, č. 4, ss. 39-50. Sdružení na podporu vydávání časopisů 1996
- Brabec, Jan: O dětských časopisech na Západě. In: Zlatý máj, roč. 2 (1958), ss. 269-270. Svaz čs. spisovatelů 1958
- Brown, J. R. – Linné, O.: The Family as a Mediator of Television. In: Brown, Ray (ed.): Children and Television. London, Collier and Macmillan 1976, ss. 184-198
- Brožová, Věra: Povídka v pedagogickém časopisu druhé poloviny 19. století (na příkladu Štěpnice, dětské přílohy časopisu Škola a život). In: Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století, Praha, Edice K, sv. 10. ÚČL AV ČR 2005, ss. 53-73
- Brzechwa, Jan: O poezii pro děti. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 304-307. Přeložila Helena Zikánová, Svaz čs. spisovatelů 1959
- Buckingham, David: After the Death of Childhood: Growing Up in the Age of Electronic Media.

Cambridge, Polity Press 2000 (Buckingham 2000-I)

Buckingham, David: The making of citizens. London and New York, Routledge 2000 (Buckingham 2000-II)

Carpenter, Humphrey – Prichard, Mari: The Oxford's Companion to Children's Literature. Oxford, Oxford University Press 1984

Cieslar, Jan (Scott): Sdružení socialistických skautů a skautek RČS a časopis Skaut Průkopník. Rukopis, 2002, text práce dostupný na http://www.sfinox.skaut.org/download/2009/skaut_prace/Sdruzeni%20socialistickyh%20skautu%20a%20skautek%20RCS.rtf, návštěva provedena 26. 7. 2009

Cipro, Miroslav: Slovník pedagogů. Praha, Miroslav Cipro 2001

Cuccolini, Giulio C.: Proč mne zajímá Jaroslav Foglar aneb záhada „Jestřába“. In: Zlatý máj, roč. 36 (1992), ss. 137-141. Albatros 1992

Cullingford, Cedric: Children and Television. Basingstoke, Palgrave Macmillan 1984

Čeňková, Jana: Comics pro děti a mládež. Ladění, roč. 5 (2000), č. 1, ss. 5-8. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2000

Čeňková, Jana a kol.: Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury. Praha, Portál 2006

Čeňková, Jana: Žánrové struktury dětské literatury. Ladění, roč. 7 (2002), č. 3, ss. 9-15, Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2002

Čeňková, Jana: Žánrové struktury dětské literatury II. Ladění, roč. 7 (2002-II), č. 2, ss. 2-6, Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně (Čeňková 2002-II)

Červenka, Jan: ABC čili boj o tvář. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 441-445. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969

Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež. Praha. Albatros 1985

Čomora, Spiro: Mezinárodní anketa Zlatého máje: Albánie. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 481-483, překladatel neveden. Svaz čs. spisovatelů 1959

Čou Se Bong: Co čtou korejské děti. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 492-494, překladatel neveden. Svaz čs. spisovatelů 1959

Dějiny české literatury IV. Literatura od konce 19. století do roku 1945. Praha, Victoria Publishing 1995

Denk, P: 25 let sovětského časopisu „Pioněr“. In: Štěpnice, roč. 2 (1948/1949), ss. 151-152. Mladá fronta 1949

Dennis, Jack (ed.): Socialization to Politics. Hoboken, John Wiley and Sons 1973

Dětská literatura a nová média. Praha, Společnost přátel knihy pro mládež, čs. sekce IBBY 1988

Dětská literatura a sdělovací prostředky; Dětské časopisy a jejich společenské působení: Referáty z pracovních seminářů Společnosti přátel knihy pro mládež. Praha, Společnost přátel knihy pro mládež 1975

Ditmar, René: Nad loňskými ročníky Ohníčku a Pionýra. In: Zlatý máj, roč. 1 (1956/1957), ss. 279-281. Svaz čs. spisovatelů 1957

Doderer, Klaus (ed.): Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur: Personen-, Länder- und Sachartikel zu Geschichte und Gegenwart der Kinder- und Jugendliteratur in drei Bänden (A-Z) und einem Ergänzungs- und Registerband. 4 svazky, Weinheim, Beltz Verlag 1984

Dokoupil, Blahoslav (ed.): Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000. Brno-Olomouc, Host-Votobia 2002

Dolenský, J.: České časopisy pro mládež. Beseda učitelská XXII, 1890, č. 51, s. 665-668, 679-680, Spolek Učitelská beseda 1890

Dolenský, Jan: Průvodce četby mládeže. Praha, nákladem vlastním 1897

Dostálová, Vladimíra: O Sluníčku tentokrát literárně kriticky. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 409-416. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969

Drnkačka, F.: Zápisky Celestýna Skromného, učitele v Zakleté Lhotě. Praha, František Bačkovský 1893

Dvořáková, Zuzana: Z dětských časopisů ve světě – převaha neseriózních seriálů. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 344-346. Svaz čs. spisovatelů 1960

Elkind, David: The Hurried Child. Reading, Addison-Wesley 1981.

Feld, Friedrich: Anglické časopisy pro děti. In: Zlatý máj, roč. 8 (1964), ss. 408-415. Přeložila E. Bergmannová. Svaz čs. spisovatelů 1964

Fencl, Ivo: Smíš zůstat dětem. Rozhovory. Rukopis, nedatováno

Ferguson, Niall: Virtuální dějiny. Přeložil Václav Viták. In: Ferguson a kol.: Virtuální dějiny, historické alternativy, ss. 19-79. Praha, Dokořán 2001

Fialová, Markéta: Od prvních časopisů pro děti po internet. Diplomová práce. Vedoucí práce doc. Peter Stoličný, ArtDr., Brno, Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta 2002

Filip, Dominik: Dva ročníky časopisu „Mladý čtenář od Trstenické stezky“. In: Úhor, roč. 30 (1942), s. 173. Ústav pro národní výchovu v Praze 1942

z Finberka, Jan Václav: Zrcadlo světa. In: Úhor, roč. 1 (1913), č. 3, ss. 45-46. Otakar Svoboda 1913

z Finberka, Jan Václav: Dětské práce slohové. In: Úhor, roč. 2 (1914), č. 3, ss. 67-70. Otakar Svoboda 1914

Foglar, Jaroslav: Život v poklusu. Část druhá. Silůvky, Sokol Silůvky 1990

Formánková, Pavlína: Propaganda pro nejmenší. Dětská literatura ve službách komunistických idejí. In: Dějiny a současnost, roč. XXIX (2007), č. 1, ss. 17-20, Občanské sdružení pro podporu historické literatury a časopisu Dějiny a současnost 2007

Formánková, Pavlína – Koura, Petr: Žádáme trest smrti. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2008

Formanová, Lucie – Gruntorád, Jiří – Příbáň, Michal: Exilová periodika. Katalog periodik českého a slovenského exilu a krajanských tisků vydávaných po roce 1945. Praha, Libri prohibiti 1945

Frey, Jaroslav: Sukova knihovna. In: Zlatý máj, roč. 26 (1982), ss. 524-527, Albatros 1982

Gabrielová, Bronislava – Marčák, Bohumil: Brněnské časopisy pro děti. In: Ladění, roč. 9 (2004), č. 1, ss. 7-9. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2004

Gabrielová, Bronislava – Marčák, Bohumil: Kapitoly z dějin brněnských časopisů II. Brno. FSS MU Brno a Nakladatelství Georgetown 2003

Gebhartová, Vladimíra: Literatura pro děti. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987

Genčiová, Miroslava: Z dětských časopisů ve světě – vtipně, vynalézavě, poutavě. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 342-344. Svaz čs. spisovatelů 1960

Graf, Andreas – Graf, Susanne: Die Ursprünge der modernen Medienindustrie: Familien- und Unterhaltungszeitschriften der Kaiserzeit (1870-1918). <http://www.zeitschriften.ablit.de/graf/default.htm>, (Nedatováno), návštěva provedena 19. 6. 2009

Hamanová, Růžena: „Bloudění“ páně Kabátovo českými časopisy pro děti. In: Zlatý máj, roč. 35 (1991), ss. 35-38. Albatros 1991

Hamanová, Růžena: Sluníčko, Mateřídouška, Ohníček. In: Zlatý máj, roč. 28 (1984), ss. 479-486, Albatros 1984

Hausenblas, Ondřej: Projekt Živé školy: Studio zájmové četby. In: Ladění, roč. 1 (1996), č. 2, ss. 24-30, Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1996

Hendrych, V: Mateřídoušce je patnáct let. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), s. 522. Svaz čs. spisovatelů 1960

Herbenová, Bronislava: Dětský koutek 1-3 (Kniha 1 – Pro děti do devíti let, Kniha 2 – Pro děti od 9-12 let, Kniha 3 – Pro děti od 12-15 let). Praha, Bedřich Kočí 1907-1908

Hněvkovský, Louis: Gabriel Smetana. In: Úhor, roč. 3 (1915), č. 2, ss. 17-19. Otakar Svoboda 1915

Holešovský, František: Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež. Praha, Albatros 1989

Hollindale: Ideology and the Children's Book. In: Hunt, Peter (ed.): Literature for Children –

- Contemporary Criticism. London and New York, Routledge 1992, ss. 19-40
- Homolka, František: Včera a dnes. In: Úhor, roč. 9 (1921), ss. 33-38, 49-53, 65-72. Otakar Svoboda 1921
- Hoover, Stewart M. – Schofield Clark, Lynn – Alters, Diane F. – Champ, Joseph G. – Hood, Lee: Media, Home and Family. New York, London, Routledge 2003
- Hostáň, Jan: Dospělé osoby v dětské knize. In: Úhor, roč. 28 (1940), ss. 45-46. Ústav pro národní výchovu v Praze 1940
- hr.: Studie o dětských časopisech. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), s. 303. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Hrabáková, Jaroslava: Ohníček. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 429-434. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969
- Hrdlička, Rudolf: Časopisy a noviny pro děti a mládež. In: Pazourek, Vladimír – Tenčík, František (eds.): Literatura pro mládež 1940, ss. 73-86. Brno, Společnost pedagogického musea v Brně 1940
- Hrdlička, Rudolf: O časopisech s náboženskou tendencí. In: Úhor, roč. 29 (1941), ss. 155-157. Ústav pro národní výchovu v Praze 1941
- Hrdlička, Rudolf: Theoretické snahy prvních dob literatury pro mládež. In: Úhor, roč. 31 (1943), ss. 137-143, Ústav pro národní výchovu v Praze 1943
- Hrnčíř, František: O dětské literatuře. Příspěvek k jejímu vývoji – Část 1. Brno, nákladem vlastním 1890
- Hrnčíř, František: O dětské literatuře. Příspěvek k jejímu vývoji – Část 2. Brno, nákladem vlastním 1890-II
- Hrubín, František: Drahokam domova. Praha, Albatros 1976
- Hunt, Peter (ed.): Children's Literature – An Illustrated History. Oxford and New York, Oxford University Press 1995
- Hunt, Peter (ed.): Literature for Children – Contemporary Criticism. London and New York, Routledge 1992
- Hutchby, Ian – Moran-Ellis, Jo: Children, Technology and Culture. New York, Routledge 2001
- Hykeš, P.: Funkce časopisu pro děti a mládež. In: Štěpnice, roč. 2 (1948/1949), ss. 84-88. Mladá fronta 1949
- Hykisch, Anton: Jaroslav Foglar a Slovensko. In: Zlatý máj, roč. 8 (1964), ss. 247-250. Svaz čs. spisovatelů 1964
- Chaloupka, Otakar: Celonárodní literární kontext a próza pro děti a mládež. In: Zlatý máj, roč. 27 (1983), ss. 453-459. Albatros 1983

- Chaloupka, Otakar: Malý bubeník. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 574-575. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Chaloupka, Otakar: Mateřídouška v posledních pěti letech. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 417-428. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969
- Chaloupka, Otakar: Od Mateřídoušky k Pionýru. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), č. 7-8, ss. 295-299. Svaz čs. spisovatelů 1960
- Chaloupka, Otakar: Rozvoj dětského čtenářství. Praha, Albatros 1982
- Chaloupka, Otakar: Společenské působení současné literatury pro děti a mládež. In: Zlatý máj, roč. 29 (1985), ss. 323-328. Albatros 1985
- Chaloupka, Otakar: Třináctiletí čtenáři. In: Zlatý máj, roč. 10 (1966), č. 1, ss. 1-6. Svaz čs. spisovatelů 1966
- Chaloupka, Otakar a kol: Česká literatura pro děti a mládež. Rukopis, Archiv Ústavu české literatury a literární vědy Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Nedatováno (nafocený text viz DVD přiložené k této práci). Vzhledem ke dvojímu číslování stran rukopisu používáme pro odkazy a citace číslování zaznamenané na listech rukou, nikoliv přeškrtnané číslování zaznamenané strojem.
- Chaloupka, Otakar – Voráček, Jaroslav: Kontury české literatury pro děti a mládež. Praha, Albatros 1984
- J. B.: O dětských časopisech ve světě. In: Zlatý máj, roč. 2 (1958), ss. 172-175, Svaz čs. spisovatelů 1958
- J. M. P.: O dobrý časopis pro mládež 10-14letou. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 169-172. Práce 1946
- Jakubíková, Gita – Stanislavová, Zuzana: Časopisy pre deti a mládež na východnom Slovensku v rokoch 1890/1924. In: Zlatý máj, roč. 28 (1984), ss. 106-111. Albatros 1984
- Jan Ladislav Mašek (1828-1886). Praha, Ústav školských informací 1990
- Janáček, Pavel: Dětská literatura 1945-1948 (I). In: Ladění, roč. 6 (2001), č. 2, ss. 2-7. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2001
- Janáček, Pavel – Jareš, Michal: Svět rodokapsu. Praha, Karolinum 2003, ss. 13-52
- Jandera, Alexander: Vědou k budoucnosti. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 23-25. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Janiček, Jiří: Armáda spásy a její působení v ČSR ve dvacátých a třicátých letech 20. století, bakalářská práce. Vedoucí práce Jiří Hanuš. Brno, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity 2008. Práce je dostupná na internetové adrese: http://is.muni.cz/th/162486/ff_b/Armada_spasy.txt
- Janoušek, Pavel a kol: Dějiny české literatury 1945-1989 I-IV. Praha, Academia 2007-2008

Janů, Antonín: Jan Sluníčko – národní učitel. Praha. Nákladem vlastním 1898

Jedličková, Jana: Zobrazování Židů v protektorátních časopisech Arijský boj, Přítomnost, Roj, diplomová práce. Vedoucí práce Jiří Poláček. Brno, Masarykova univerzita 2008

Jiráček, Jan – Wolák, Radim (eds.): Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání. Praha, Radioservis 2007

Jirman, František R.: Stručné dějiny časopisu „Besídka Malých“. In: Úhor, roč. 2 (1914), č. 4, ss. 100-101. Otakar Svoboda 1914

Jirman, František R.: Stručné dějiny časopisu „České mládeži“. In: Úhor, roč. 3 (1915), ss. 68-69. Otakar Svoboda 1915

J. P.: Dětská četba a stát. In: Úhor, roč. 13 (1925), ss. 91-93. Otakar Svoboda 1925

Jungmann, Josef: Historie literatury české, aneb Saustawný přehled spisu českých s kratkau historií národu, oswícení a jazyka. = Josefa Jungmanna Historie literatury české, aneb Saustawný přehled spisu českých s kratkau historií národu, oswícení a jazyka. 2. vydání, Praha, České museum 1849

Kabát, Bohuslav: Problematika českého dětského časopisu. In: Zlatý máj, roč. 10 (1965), ss. 437-441. Svaz čs. spisovatelů 1965

Kabát, Bohuslav M.: Problematika dětského časopisu, tentokrát z druhého břehu. In: Zlatý máj, roč. 36 (1992), ss. 40-42. Albatros 1992

Kabát, Bohuslav M.: Průvodce bludištěm českého dětského časopisu. In: Zlatý máj, roč. 34 (1990), ss. 358-360, 415-416, 487, 562-563, 618-619. Albatros 1990

Khel, Richard: Papír všude a se vším. Praha, Mladá fronta 2007

Kolařík, Karel: Dětská literární tvorba v Terezíně. In: Ladění, roč. 9 (2004), č. 2, ss. 9-13. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2004

Komorádová, Kateřina: Změna výrazových prostředků v dětském časopise Sluníčko v závislosti na změně společenských podmínek, bakalářská práce. Vedoucí práce Štefan Švec. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd 2005

Končelík, Jakub – Cebe, Jan – Köpplová, Barbara: Press regulation between 1939-1945: Analysis of protectorate press meetings. Mediální studia. 2007, roč. 2, č. 4, s. 442-462. Českomoravský novinář 2007

Kopál, Ján: K histórii časopisu Slniečko. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 108-111. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969

Kopál, Ján: Literatúra pre deti v procese. Bratislava, Mladé letá 1984

Kopecký, Václav: K výstavě „Krásné české knihy pro mládež“. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), č. 1, ss. 1-4. Práce 1946

- Kos, Jaroslav: Básník revoluce. Praha, Středočeské nakladatelství a knihkupectví 1980
- Kosatík, Pavel: Až příliš mnoho průměrnosti. K současnému stavu dětských rubrik periodického tisku. In: Zlatý máj, roč. 28 (1984), ss. 557-562. Albatros 1984
- Kovaříková, Vlasta: Ze čtenářských zkušeností. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 566-567. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Krouský, Ivan: Japonské poválečné časopisy pro mládež. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), č. 3, ss. 129-131. Svaz čs. spisovatelů 1960
- Kruml, Milan: Comics: stručné dějiny. Praha, Martin Trojan - 3-JAN 2007.
- Kryštofek, Oldřich: Na prahu pětiletky (Tvorba pro mládež – úkoly a výhledy). In: Štěpnice, roč. 2 (1948/1949), ss. 17-21. Mladá fronta 1949
- Kryštofek, Oldřich: Oči, hled'te bystře vpřed! In: Zlatý máj, roč. 5 (1961), č. 5, ss. 193-200. Svaz čs. spisovatelů 1961
- Křížková, Marie Rút – Kotouč, Kurt Jiří – Ornest, Zdeněk: Je moje vlastní hradba ghatt? Básně, próza a kresby tereziňských dětí. Praha, Aventinum 1995
- Kubíček, Jaromír – Šimeček, Zdeněk: Brněnské noviny a časopisy od doby nejstarší až do roku 1975. Brno, Universitní knihovna, Archiv města Brna – Musejní spolek 1976
- Kubíček, Jaromír a kol.: Časopisy České republiky 1919-1945. Část 1. Brno, Sdružení knihoven ČR – Moravská zemská knihovna 2006
- Kubíček, Jaromír a kol.: Časopisy České republiky 1919-1945. Část 2. Brno, Sdružení knihoven ČR – Moravská zemská knihovna 2007
- Kubíček, Jaromír a kol.: Noviny České republiky 1919-1945. Část 1. Brno, Sdružení knihoven ČR 2004
- Kubíček, Jaromír a kol.: Noviny České republiky 1919-1945. Část 2. Brno, Sdružení knihoven ČR 2004-II
- Kuliczková, Krystyna: Literatura pro děti na pozadí nových jevů v kultuře. In: Zlatý máj, roč. 16 (1972), ss. 612-618. Přeložila Marie Hlavicová. Albatros 1972
- Laiske, Miroslav: Časopisectví v Čechách 1650-1847. Praha, Státní knihovna ČSR – Národní knihovna v Praze 1959 (vyd. 1960)
- Lenderová, Milena – Jiránek, Tomáš – Macková, Marie: Z dějin české každodennosti. Praha, Karolinum 2009
- Lexikon české literatury 1 (A-G). Praha, Academia 1985
- Lexikon české literatury 2/I (H-J). Praha, Academia 1993

- Lexikon české literatury 2/II (K-L). Praha, Academia 1993
- Lexikon české literatury 3/I (M-O). Praha, Academia 2000
- Lexikon české literatury 3/II (P-Ř). Praha, Academia 2000
- Lexikon české literatury 4/I (S-T). Praha, Academia 2008
- Lexikon české literatury 4/II (U-Ž). Praha, Academia 2008
- Lhotová, Dagmar: Vysvědčení budou psát děti. In: Zlatý máj, roč. 5 (1961), č. 2, s. 94. Svaz čs. spisovatelů 1961
- Lippert, E.: Nejlepší anglické časopisy pro mládež. In: Úhor, roč. 3 (1915), ss. 4-8, 19. Otakar Svoboda 1915
- Livingstone, Sonia – Bovill, Moira (eds): Children and Their Changing Media Environment (An European Comparative Study). London, LEA 2001
- Makarenko, A. S.: Výchova kulturních návyků. In: Štěpnice, roč. 2 (1948/1949), ss. 121-126. Mladá fronta 1949
- Malenová, Eva: Československý časopis Mateřídouška jako zrcadlo sovětské ideologie. In: Rozrazil, roč. 2006, č. 10, ss. 89-90. Divadlo Husa na provázku 2006
- (mar): Jistota zvaná Albatros. In: Ladění, roč. 3 (1998), č. 4, ss. 36-37. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998
- Marek, V.: Dějiny Jarého Věku. In: Úhor, roč. 7 (1919), ss. 74-76. Otakar Svoboda 1919
- Marek, V.: František Hrnčič. In: Úhor, roč. 3 (1915), ss. 130-133. Otakar Svoboda 1915
- Marek, V.: Stručné dějiny časopisu „Květy mládeže“. In: Úhor, roč. 4 (1916), ss. 21-23. Otakar Svoboda 1916
- Mašínová, Leontýna: Psané dětské časopisy. In: Úhor, roč. 6 (1918), ss. 23-25, 42-45. Otakar Svoboda 1918
- Matysková, Zofia: Polské dětské časopisy. In: Ladění, roč. 1 (1996), č. 4, s. 27. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1996
- Melzer, Oskar: O výborech pro literaturu mládeže. In: Úhor, roč. 2 (1914), č. 1, s. 31. Otakar Svoboda 1914
- Meyrowitz, Joshua: Všude a nikde. Vliv elektronických médií na sociální chování. Přeložili Jan Jiráček, Kateřina Jonášová, Irena Reifová, Štefan Švec, Tomáš Trampota a Zuzana Zejdová. Praha, Karolinum 2006
- Milučský, Jozef: O Zorničke. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 382-383. Svaz čs. spisovatelů 1960

- Moric, Rudo: Prvé čísla Pionierskych novín. In: Štěpnice, roč. 4 (1950/1951), ss. 188-191. Státní nakladatelství učebnic 1951
- Moric, Rudo: Slovenské časopisy pre mládež v roku 1949-1950. In: Štěpnice, roč. 4 (1950/1951), ss. 139-144. Státní nakladatelství učebnic 1950
- Morkes, František: Karel Slavoj Amerling. Metodický portál, www.rvp.cz/clanek/537/825, 2006, návštěva provedena 28. 7. 2008
- Morkes, František: Obce a školy v minulosti. Učitel'ské noviny, č. 30/2004. http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=30&rok=04&odkaz=obce.htm, 2004, návštěva provedena 10. 7. 2009
- Morkes, František: Politické zřízení školské. Metodický portál, www.rvp.cz/clanek/336/1092, 2007, návštěva provedena 10. 7. 2009
- Morkes, František: Učitel'ské platy – evergreen několika století. Učitel'ské noviny, č. 22/2005. http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=22&rok=05&odkaz=ucitelske.htm, 2005, návštěva provedena 10. 7. 2009
- Morkes, František: Tereziánská reforma v českém školství. Metodický portál, www.rvp.cz/clanek/336/827, 2006-II, návštěva provedena 10. 7. 2009
- Muczény, K.: Mimo škamna. Škrty a škyty z učitel'ské mizérie. Praha, František Bačkovský 1893
- Müller, K.: Zamyšlení nad comics. In: Zlatý máj, roč. 27 (1983), ss. 611-615. Přeložila Alexandra Sochorová. Albatros 1983
- Nezkusil, Vladimír: Několik myšlenek nad časopisem Větrník. In: Zlatý máj, roč. 13 (1969), ss. 436-440. Albatros a Kruh přátel dětské knihy 1969
- Nezkusil, Vladimír: Rozpory Foglarova světa. In: Zlatý máj, roč. 35 (1991), s. 157-163. Albatros 1991
- Nodl, Martin: Dětství v předmoderní době. In: Souvislosti, roč. 1996, č. 4, ss. 7-29. Sdružení na podporu vydávání časopisů 1996
- Noga, Július: Pětinaš'ročná Zornička. Minulosť a prítomnosť jedného časopisu. In: Zlatý máj, roč. 7 (1963), ss. 512-514. Svaz čs. spisovatelů 1963
- Nosek, Václav (Windy): Junák. Druhé, opravené vydání, Praha, nákladem vlastním 2002
- Nosek, Václav (Windy): Svorní gambusíni, ediční poznámka. In: Foglar, Jaroslav: Svorní gambusíni a jiné příběhy, ss. 299-303. Praha, Olympia 2003
- Novák, Jan V. – Novák, Arne: Přehledné dějiny literatury české. IV. přepracované a rozšířené vydání. Olomouc, R. Promberg 1936
- Novotný, F.: O některých našich časopisech pro mládež. Literární noviny 8, 1935, č. 4, s. 3. Praha,

Pokrok 1935

Obert, Viliam: Slniečko 1981-1982. In: Zlatý máj, roč. 27 (1983), ss. 234-237. Albatros 1983

Obert, Viliam: Slniečko 1982/83 – 1984/85. In: Zlatý máj, roč. 29 (1985), ss. 282-287. Albatros 1985

ok:⁶⁸⁵ Dětské časopisy ve Vystřkově. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), s. 179. Práce 1946

ok: Pokračujeme v kritice časopisů pro mládež. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 279-280. Práce 1946-II

ok: Junáci vpřed – se lepší. In: Štěpnice, roč. 2 (1948/1949), s. 48. Mladá fronta 1949

ols: Zvůle výzdoby. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), s. 430. Svaz čs. spisovatelů 1960

Ošmera, Josef: Které časopisy pro mládež se u nás čtly a jak se líbily. In: Úhor, roč. 15 (1927), s. 140. Masarykův lidovýchvny ústav v Praze 1927

Pazourek, Vladimír: Literární skupina brněnská. In: Zlatý máj, roč. 12 (1968), ss. 446-448. SNDK a Kruh přátel dětské knihy 1968

Pazourek, Vladimír: Tradice české literatury pro mládež. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 67-69. Práce 1946

Pecora, Norma – Murray, John P. – Wartella, Ellen Ann (eds.): Children and Television: Fifty Years of Research. London, Lawrence Erlbaum Associates 2007

Pechar, Ivo: Problém zaměření a oblíbenosti dětského časopisu. In: Zlatý máj, roč. 16 (1972), ss. 619-623. Albatros 1972

Penc, V.: Mladý letec – časopis pro mládež. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), s. 314. Práce 1946

Pernes, Jiří: Mládež vede Brno. Otto Šling a jeho brněnská kariéra (1945-1950). In: Soudobé dějiny, roč. XI. (2004), ss. 45-60. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004

Peřina, Josef – Miller, Václav – Kvapil, Jan – Millerová, Zora: Literární texty v českých a německých časopisech první poloviny XIX. století. Ústí nad Labem, Katedra bohemistiky Pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem 2005

Petrbok, Jar.: Josef Kořenský. In: Úhor, roč. 1 (1913), č. 6, ss. 98-99. Otakar Svoboda 1913

Petrus, J.: Přehled československé literatury pro mládež. Brno, ÚSJU 1937

Phillips, M.: Along the „Paragraphic Wires“: Child-Adult Mediation in St. Nicholas Magazine. Children's Literature no. 37 (2009), 84-113, 318. Retrieved August 31, 2009, from Academic Research Library, ProQuest (Document ID: 1737398471) 2009

Pírek, Zdeněk: 70. výročí ČSČK v literárněhistorické perspektivě. In: Zlatý máj, roč. 33 (1989), ss.

⁶⁸⁵ Pod šifrou ok publikoval ve *Štěpnici* pravděpodobně Oldřich Kryštofek.

Pírek, Zdeněk: České časopisy pro děti a mládež. Rukopis, Archiv PNP, Nedatováno (nafocený text viz DVD přiložené k této práci)

Pírek, Zdeněk: Čtenářské kluby Jaroslava Foglara. Brno, Delfin 1990

Pleskotová, Eva: Televizní bilance. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 55-57. Svaz čs. spisovatelů 1960

Pleticha, Heinrich (hrsg.): Die Kinderwelt der Donaumonarchie. Wien. Uberreuter 1995

(po).⁶⁸⁶ Z koutku do kouta. In: Ladění, roč. 3 (1998), ss. 32-33. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998

Polák, Jiří: Poselství žlutého kvítku. Praha, Olympia 2003

Polák, Josef: Hrnčířovy časopisy Dětské květy (1901/02) a Dětský máj (1904/5–1913/14). In: Zlatý máj, roč. 28 (1984), ss. 243-244, Albatros 1984

Polák, Josef: Přehledné dějiny české literatury pro děti a mládež a četby mládeže. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987

Polák, Josef: Sládkovy verše v časopisech Budečská zahrada a Květy mládeže. In: Zlatý máj, roč. 29 (1985), ss. 147-150, Albatros 1985

Polášek Topol, Štěpán: Česká literatura pro mládež, stručný nárys. Praha, Československá grafická Unie 1937

Poliak, Ján: V službách detskej literatúry. Bratislava, Mladé letá 1983

Pospíšil, Ivo: Nová literární věda a studium literatury pro děti. In: Ladění, roč. 3 (1998), č. 3, ss. 2-5. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998

Pospíšil, Otakar: Literatura dětská a kalendáře. In: Úhor, roč. 2 (1914), ss. 157-160. Otakar Svoboda 1914

Pospíšil, Otakar: Profesor Václav František Suk – člověk a přítel. In: Úhor, roč. 31 (1943), ss. 129-132. Ústav pro národní výchovu v Praze 1943

Pospíšil, Otakar – Suk, Václav František: Dětská literatura česká. Příručka dějin literárních pro školu, knihovny i širší veřejnost. Praha, Státní nakladatelství 1924. (Autory statí o dobově aktuálně vycházejících dětských časopisech jsou Božena Suková a F. K. Potěšil)

Potěšil, František K.: Vlastivědné časopisy pro mládež. In: Úhor, ročník 8 (1920), ss. 123-126. Otakar Svoboda 1920

Potěšil, František K.: Vlastivědné sborníky. In: Úhor, ročník 15 (1927), ss. 46-48. Masarykův lidovýchovný ústav v Praze 1927

⁶⁸⁶ Jiří Polák

- Potter, James W: Media Literacy. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications 2005
- Promyk:⁶⁸⁷ Krásné čtení. Úhor, roč. 1 (1913), č. 4, s. 58. Otakar Svoboda 1913
- Promyk:⁶⁸⁸ Časopisy pro mládež. In: Úhor, roč. 1 (1913-II), č. 9, s. 132-137. Otakar Svoboda 1913-II
- Promyk:⁶⁸⁹ Dětská četba a stát. In: Úhor, roč. 13 (1925), ss. 114-116. Otakar Svoboda 1925
- Promyk:⁶⁹⁰ Malá vzpomínka. In: Úhor, roč. 31 (1943), s. 16. Ústav pro národní výchovu v Praze 1943
- Promyk:⁶⁹¹ Upřímné slovo. In: Úhor, roč. 9 (1921), ss. 55-57. Otakar Svoboda 1921
- Průša, Jaromír: O jeden potřebný žánr (K diskusi o dobrodružné literatuře). In: Zlatý máj, roč. 2 (1958), ss. 109-111. Svaz čs. spisovatelů 1958
- Puchýř, Rudolf: K výchovné úloze časopisu pro mládež. In: Štěpnice, roč. 4 (1950/1951), ss. 428-432. Státní nakladatelství učebnic 1951
- Příbáň, Michal: České exilové časopisy pro děti a mládež. In: Kol.: Literatura pro děti a mládež v samizdatu a exilu, ss. 25-27. Brno, Masarykova univerzita v Brně 2003
- Rambousek, A.: Co dáme dětem čísti: časopis, či knihu? In: Pedagogické rozhledy, roč. 20 (1906/7), č. 2, ss. 147-151. Praha, Dědictví Komenského 1906
- Rambousek, Jiří: Diskuse o Jaroslavu Foglarovi. In: Ladění, roč. 7 (2002), č. 4, ss. 8-11. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2002
- Redakce časopisu „Vpřed“ odpovídá. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 280-281, Práce 1946
- Reinsberg, Jiří – Svoboda, Bohumil: Legio angelica a P. Method K. Klement OSB. Svitavy, Trinitas 2000
- Rosová, Milena: Multimediální proměna Čtyřlístku. In: Ladění, roč. 8 (2003), č. 1, ss. 9-13. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2003
- Roubík, František: Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863-1895. Praha, Česká akademie věd a umění 1936
- Roubík, František: Časopisectvo v Čechách v letech 1848-1862. Praha, Duch novin 1930
- Rozehnal, Aleš: Mediální právo. Plzeň, Aleš Čeněk 2004
- Rýdl, Karel: František Hrnčíř (1860-1928). Symbol českého učitelstva. Pardubice, Univerzita Pardubice 2009

⁶⁸⁷ Hanuš Sedláček-Promyk

⁶⁸⁸ Hanuš Sedláček-Promyk

⁶⁸⁹ Hanuš Sedláček-Promyk

⁶⁹⁰ Hanuš Sedláček-Promyk

⁶⁹¹ Hanuš Sedláček-Promyk

Rutter, Jason – Bryce, Jo: Understanding Digital Games. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications 2006

Řeřichová, Vlasta: Počátky americké dětské literatury. In: Ladění, roč. 8 (2003), č. 4, ss. 2-8. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2003

Řeřichová, Vlasta: Výchova čtenáře v české počáteční škole (1774-1948). Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 1999

Sadecký, Petr: Proč mlčí Jaroslav Foglar? In: Zlatý máj, roč. 8 (1964), ss. 105-108. Svaz čs. spisovatelů 1964

Sedláček, Hanuš: Reklamní literatura. In: Úhor, roč. 2 (1914), č. 5, s. 113-117. Otakar Svoboda 1914

Schneider, Cy: Children's Television. Lincolnwood, NTC Business Books 1989

Schramm, Wilbur – Lyle, Jack – Parker, Edwin B.: Television in the Lives of Our Children. Stanford, Stanford University Press 1961

Sieglová, Naděžda: Nástin dějin literatury pro mládež a četby mládeže druhé poloviny 19. století. Brno, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity 1991

Sieglová, Naděžda: Počátky české socialistické literatury pro mládež. Brno, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 1985

Sieglová, Naděžda – Zapletal, Zdeněk: Vývoj teorie a kritiky literatury pro mládež (Výbor textů od roku 1945). Brno, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 1982

Simandl, Vladimír: Rozhlas a kniha pro mládež. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 172-173, Práce 1946

Simonov, K.: O současném stavu a některých otázkách rozvoje dětské literatury. In: Štěpnice, roč. 3 (1949/1950), ss. 229-231. SNDK 1950

Slabý, Zdeněk K.: Časopis „Junáci, vpřed!“. In: Štěpnice, roč. 3 (1949/1950), ss. 31-32. SNDK 1950

Slabý, Zdeněk K.: ... a květů neubývá. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 523-524. Svaz čs. spisovatelů 1960

Sliacky, Ondrej: Medzivojnové literárne časopisy pre deti. In: Zlatý máj, roč. 33 (1989), ss. 30-36. Albatros 1989

Sliacky, Ondrej: Podoba a charakter slovenských časopisov pre deti do roku 1918. In: Zlatý máj, roč. 26 (1982), ss. 195-201. Albatros 1982

Sliacky, Ondrej: Situácia, podnety a smerovania poprevratovej slovenskej literatúry pre deti a mládež. In: Zlatý máj, roč. 27 (1983), ss. 332-341. Albatros 1983

Smrčková, Dana: Školní média – tisk, rozhlas, televize, internet: na příkladu Olomouckého a Ústeckého kraje, diplomová práce. Vedoucí práce Radim Wolák. Praha, Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd 2010

Somr, Miroslav a kol.: Dějiny školství a pedagogiky. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987

Soukup, František Alois: Česká menšina v Rakousku. Praha, Národní rada československá 1928

Soukup, František Alois: Vlastivědné sborníky. In: Úhor, ročník 10 (1922), ss. 40-42. Otakar Svoboda 1922

Soukup, František Alois: Z dějin literatury pro mládež před r. 1848. In: Úhor, ročník 12 (1924), ss. 153-158. Otakar Svoboda 1924

St.: Hrst vzpomínek na Kohoutka (rozhovor s Miladou Marešovou a Josefem Novákem). In: Zlatý máj, roč. 15 (1971), ss. 29-32. Albatros 1971

Stehlík, Josef Z.: Děti republiky. In: Úhor, ročník 7 (1919), ss. 126-127. Otakar Svoboda 1919

Stehlík, Josef Z.: Stranictví a literatura mládeže. In: Úhor, ročník 8 (1920), ss. 49-51. Otakar Svoboda 1920

Steinberg, Shirley R. – Kincheloe, Joe L.: Kinderculture. The Corporate Construction of Childhood. Boulder, Westview Press 1997

Stejskal, Václav: Moderní česká literatura pro děti. Praha, Státní nakladatelství dětské knihy 1962

Strassburger, Victor S. – Wilson, Barbara J.: Children, Adolescents & the Media. Thousand Oaks, London, Delhi, Sage Publications 2002

Studenovský, Tomáš – Bláha, Josef: Slovník českých autorů knih pro chlapce (a nejen pro ně). Praha, Ostrov 2000

Suk, V. F.: Časopisy pro mládež. In: Úhor, ročník 18 (1930), ss. 143-146. Masarykův lidovýchovný ústav 1930

Suk, V. F.: Slovníček literární a – dětská literatura. In: Úhor, ročník 10 (1922), ss. 146-150. Otakar Svoboda 1922

Suková, B.: Dětské časopisy s náboženskou tendencí. In: Úhor, ročník 18 (1930), ss. 63-67. Masarykův lidovýchovný ústav 1930

(svbd):⁶⁹² Kohoutek. In: Úhor, roč. 10 (1922), ss. 168-169. Otakar Svoboda 1922

(svbd):⁶⁹³ Vzkříšení. In: Úhor, roč. 1 (1913), č. 2, ss. 28-29. Otakar Svoboda 1913

Svoboda, Otakar: Literatura pro mládež. In: Úhor, roč. 1 (1913), ss. 1-4. Otakar Svoboda 1913

⁶⁹² Otakar Svoboda

⁶⁹³ Otakar Svoboda

- Svoboda, Otakar: Rajská zahrádka. In: Úhor 4, 1916, ss. 13-14. Otakar Svoboda 1916
- Svobodová, Kateřina: Tereziánské dětské časopisy. Metodický portál, www.rvp.cz/clanek/2892, 2009, návštěva provedena 10. 7. 2009
- Šimek, Rudolf: Prvý český dětský časopis. In: Úhor, roč. 9 (1921), ss. 91-93, 114-117, 133-136. Otakar Svoboda 1921
- Šimek, Rudolf: Vlastivědné sborníky. In: Úhor, ročník 10 (1922), ss. 58-60. Otakar Svoboda 1922
- Šimkovič, Alexander: Činnost Františka Votrubu v dětském časopise Orišky. In: Slovenská literatúra 1956, č. 2, ss. 221-226
- Šmahelová, Hana: Jak nesnadné je dědit. In: Ladění, roč. 1 (1996), č. 3, ss. 2-6. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1996
- Šmahelová, Hana: Počátky kritického myšlení o dětské literatuře. In: Ladění, roč. 3 (1998), č. 3, ss. 5-9. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998
- Šmahelová, Hana: Počátky kritického myšlení o dětské literatuře I. a II. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 1999
- Šmerhovský, Karel: Ještě o Mateřídoušce. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 469-470. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Špringl, Jan: Protektorátní vzor mladého člověka. In: Soudobé dějiny. Roč. XI (2004), č. 1-2, ss. 154-177. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2004
- Šubrtová, Milena: Jubileum revue Úhor. In: Ladění, roč. 3 (1998), č. 1, ss. 31-32. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998
- Šubrtová, Milena: Z diskuse o zlatém fondu české literatury pro děti a mládež. In: Ladění, roč. 1 (1996), č. 1, ss. 2-6. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1998
- Švec, Štefan: Kliše ve čtení generací. In: Generace, skupiny a programy v literatuře, ss. 147-164. Praha, Pistorius & Olšanská 2009
- Tauerová, Hana: České časopisy pro mládež ve fondu Sukovy studijní knihovny literatury pro mládež. Praha, Ústav školských informací při MŠ ČSR v Praze 1985
- Tenčík, František: Četba mládeže v počátcích obrození. Praha, SNDK 1962
- Tobin, Joseph: „Good Guys Don't Wear Hats.“ Children's Talk About the Media. New York, Teachers College Press 2000
- Toma, Atanase: Spisovatelé a dětské časopisy. In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), s. 294. Překladatel neuveden. Svaz čs. spisovatelů 1960
- Toman, Jaroslav: Glosy ke klasickému dědictví. In: Ladění, roč. 4 (1999), č. 4, ss. 5-8. Ústav

literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1999

Toman, Jaroslav: Videokultura a dětské čtenářství. In: Ladění, roč. 8 (2003), č. 1, ss. 2-8. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2003

Toman, Jaroslav: Myšlení o umělecko-naučné literatuře. In: Ladění, roč. 8 (2003-II), č. 3, ss. 2-8. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 2003-II

Toman, Vlastislav: Dvouapůltá generace (rozhovor vedl Jaroslav Dewetter). In: Zlatý máj, roč. 10 (1966), č. 1, ss. 37-39. Svaz čs. spisovatelů 1966

Toman, Vlastislav: Můj život s abc – ábíčkem. Praha, Ostrov 2005

Tománková, Marie: České časopisy pro děti a mládež vydávané do roku 1918, bakalářská práce. Vedoucí práce Jiří Hanuš. Brno, Masarykova univerzita 2008

Továrek, František: O dobrodružství, a co s tím souvisí. In: Zlatý máj, roč. 1 (1956/1957), ss. 398-399. Svaz čs. spisovatelů 1957

Trousil, Antonín: Hrst vzpomínek. Praha, Nakladatelství politické literatury 1962

Tříška, Josef: Literatura pro mládež v pozdním středověku. In: Zlatý máj, roč. 29 (1985), ss. 430-433. Albatros 1985

Uhde, Milan: Dva pohledy na minulý ročník Mateřídoušky. In: Zlatý máj, roč. 2 (1958), ss. 112-113. Svaz čs. spisovatelů 1958

Urbanová, Svatava: Historický vývoj žánrů literatury pro mládež. Ostrava, Pedagogická fakulta v Ostravě 1990

Urbanová, Svatava: Meandry a metamorfózy dětské literatury. Olomouc, Votobia 2003

Valeš, Vlasta: Česká menšina v Rakousku. www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=6994. Studie není na stránkách ministerstva zahraničních věcí blíže určena ani datována. Návštěva stránek provedena 14. 6. 2008

Vařejková, Věra: Cesta Ferdy Mravence. In: Ladění, roč. 4 (1999), č. 3, ss. 38-39. Ústav literatury pro mládež Pedagogické fakulty MU v Brně 1999

Vavřda, Miloslav (ed.): Devadesát let života Ferdinanda Krcha, zasloužilého učitele. Praha, Albatros 1971

Veselý, Adolf (ed.): František S. Procházka, člověk a dílo. Brno, Moravské kolo spisovatelů 1927

Vilgus, Petr: Fotografie v období Protektorátu Čechy a Morava. Vedoucí práce Vladimír Birgus. Opava, Institut tvůrčí fotografie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě 1997, <http://itf.fpf.slu.cz/studenti/vilgus.doc>, návštěva provedena 10. 5. 2008

Víták, Antonín Konstantin: Paměti starého učitele vlastence, persekucí postiženého. Praha, F. A. Urbánek 1904

- Voráček, Jaroslav: Česká literatura pro mládež. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1987
- Voráček, Jaroslav: Historické a teoretické koncepce české literatury pro mládež. Praha, Albatros 1982
- Voráček, Jaroslav: Teoretický a literárně kritický profil tradice obrozenské. In: Zlatý máj, roč. 11 (1967), ss. 325-332, 385-391. Kruh přátel dětské knihy 1967
- Voráček, Jaroslav: Za socialistickou literaturu. In: Siegllová, Naděžda – Zapletal, Zdeněk (eds.): Vývoj teorie a kritiky literatury pro mládež. Brno, UJEP 1982-II
- Vošahlíková, Pavla: Zlaté časy reklamy. Praha, Karolinum 1999
- Wenig, Frank: Božena Růžková a její „Mladá stráž“. In: Úhor, ročník 15 (1927), ss. 81-82. Masarykův lidovýchovný ústav 1927
- Wenig, Frank: Dítě a časopis. In: Úhor, ročník 10 (1922), ss. 129-130. Otakar Svoboda 1922
- Wernerová, Ursula: O německých dětských časopisech. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), s. 163. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Winn, Marie: Children Without Childhood. New York, Penguin 1984
- Wurmová, Milada: Soupis moravských novin a časopisů z let 1848-1918. Brno, Krajské nakladatelství v Brně 1955
- Zajíček, Karel: K pořadům Pionýrské jitřenky. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 82-83. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Zajíček, Karel: Vysílejme s nimi! In: Zlatý máj, roč. 4 (1960), ss. 247-250. Svaz čs. spisovatelů 1960
- Zapletal, Miloš: Záhady a tajemství Jaroslava Foglara. Praha, Euromedia Group, a. s. – Knižní klub 2007
- Záruba, Alois: Co čtly československé děti v zahraničí za války. In: Štěpnice, roč. 1 (1946/1947), ss. 91-93, Práce 1946
- Zelinka, Vojtěch: Vzpomínka na V. F. Suka. In: Zlatý máj, roč. 3 (1959), ss. 381-382. Svaz čs. spisovatelů 1959
- Zillmann, Dolf – Bryant, Jennings – Huston, Aletha C.: Media, Children and the Family. Hillsdale, Routledge 1994
- Ziminski, Jerzy-Maciej: Inspirativní význam televize pro rozvoj dětského zájmu o literaturu. In: Dětská literatura a nová média. Praha, Společnost přátel knihy pro mládež, čs. sekce IBBY 1988
- Zukal, Osvald: Dva časopisy pro děti národní školy. In: Štěpnice, roč. 4 (1950/1951), ss. 419-428. Státní nakladatelství učebnic 1951

